

ŁACIŃSKA GRAMMATYKA

MNIEJSZA

WYDANA

przez

A. Poplińskiego.

Cena 20 srebr. gr.

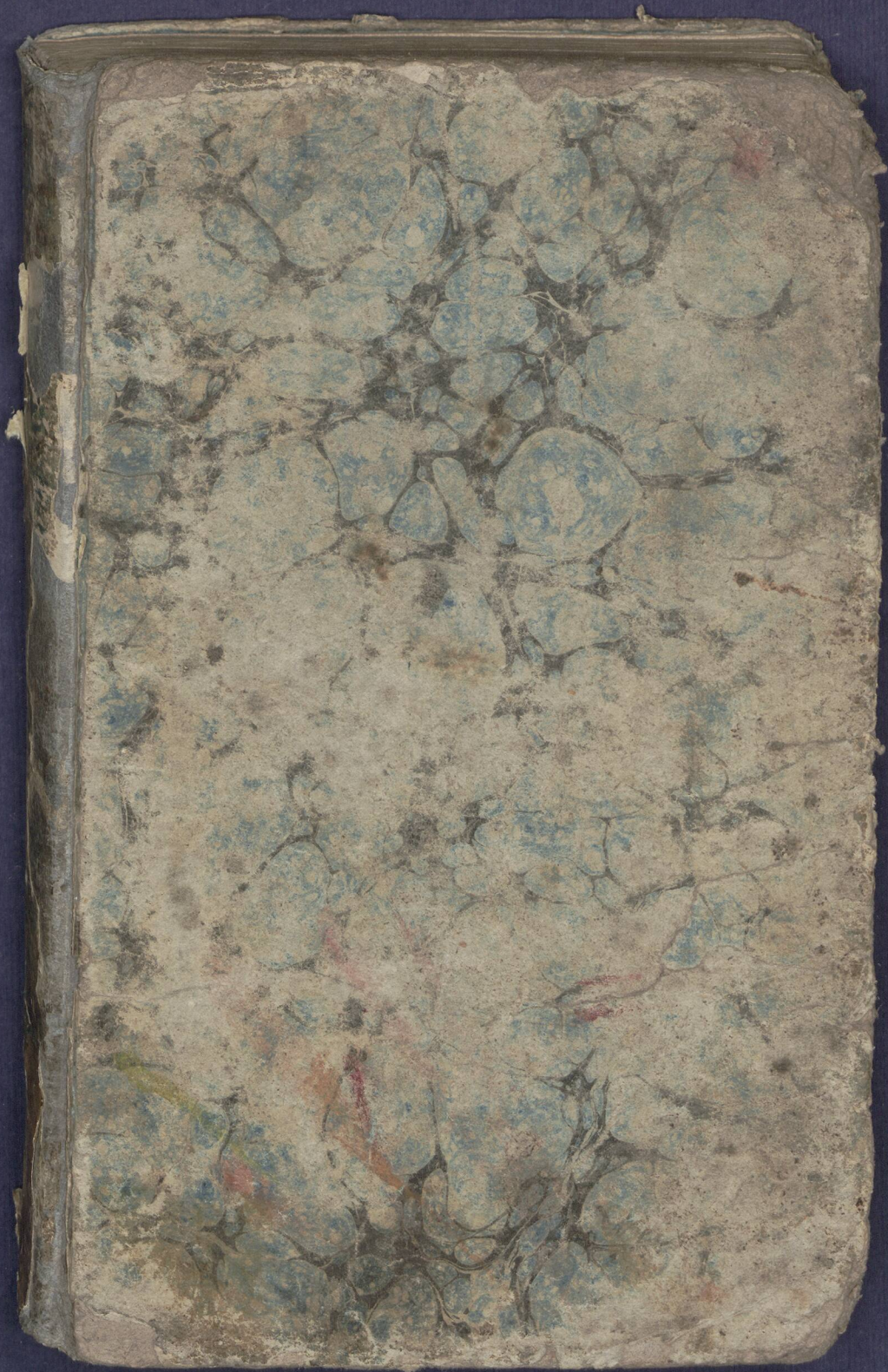
*Gimnazjum S. Maryi Magdy
w Poznaniu*

N. 118.

W Poznaniu

W Księgarni Nowej J. Łukaszewicza.

1844.

Gregoriate

nota soall

prak

yary

Ry

ate

Chrośka

Paronoty

matyke

myzky

wasbi

owady

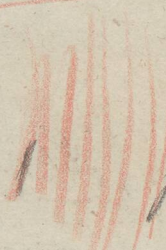
Saraki

Thampaki

Bobaki

Slawjanski
michaki
6
proministe
Zwaczko
Dziewuchoracy
wymoczek

4 eggs in. w/d.
For

iron 1 lb

2 Zn 2 lb

100 1 lb

3 av 2 1/2 lb

ota 1/3 of iron

ni 2 lb

cu 1 lb

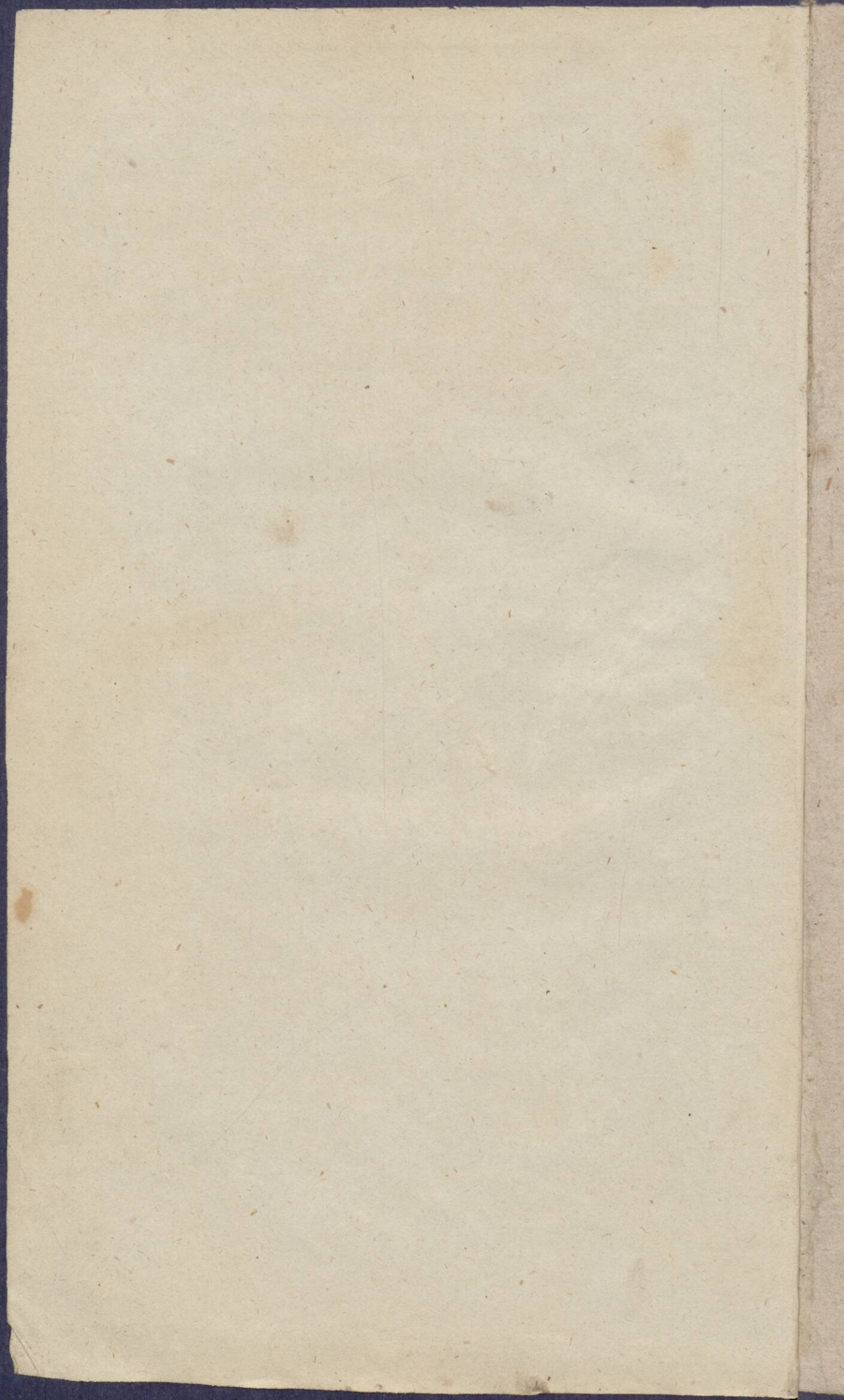
crystal 2 lb

thunder }
sunder }

1 resin 1 lb

gum 3 lb

15 lb - 9 lb

ŁACIŃSKA GRAMMATYKA

MNIEJSZA

WYDANA

przez

A. Poplińskiego.

Cena 20 srebr. gr.

*Gimnazjum S. Maryi Magdaleny
w Poznaniu
N. 118.*

W Poznaniu

W Księgarni Nowej J. Łukaszowicza.

1844.

Alu 151751

Imprimatur

Posen, den 28. Januar 1844.

Prof. Czwalina, Censor

499461 I

W KSIĘGARNI NOWEJ W POZNANIU

wyszły następujące dzieła:

	Tal.	Srb.
Historya Panowania Jana Kazimierza 2 T.	4	
Zywot Bogusława Radziwiłła		20.
Satyry Opalińskiego		20.
Piosnki gminne Wielkopolskie z rycinami	1.	15.
Anna Czajkowskiego 2 T.	2.	
Niewiasta Polska w 3 wiekach p. D. Magnuszewskiego	1	15.
Poezycy Wasilewskiego		20
Milerowe pamiętniki do panow. Stef. Bat.		12 6
Obraz Polaków i Polski p. hr. Raczyńskiego wyszło 16 Tomow.	8.	
Zywoty sławnych Polaków.	1.	
Historya Wojny Moskiewskiej przez Marchockiego	1.	
Obraz panowania Zygm. III. przez Siarczyńskiego T. 1.	2.	
Obraz Miasta Poznania p. J. Łukaszewicza 2 Tomy z rycinami.	4.	
Dzieje kościoła helweckiego w Litwie 2 Tomy	4.	
Kronika Pruska Wiganda przez Prof. Voigta i hr. Raczyńskiego.	2.	
Wszystkie dzieła Tad. Czackiego 3 T. Tom I. z rycinami	12.	
Poezycy Boh. Zaleskiego 2 T.	1.	10.
Wspomnienia Wielko polski p. Hr. E. Raczyńskiego 2 Tomy	8.	
Ryciny do obu tomów	20.	
Gabinet Medali p. Hr. Raczyńskiego. 4 T.	7.	15.
Kodex dyplomatyczny p. Hr. E. Raczyńskiego	6.	
Zbiór dramatyczny p. Hr. E. Raczyńskiego		15.
Podroże Kopeia p. Hr. E. Raczyńskiego		15.
Poselstwo Zygmunta III. p. Hr. E. Raczyńskiego		12 6

DZIEŁA SZKOLNE.

Chowanna czyli Pedagogika p. Trentowskiego 4 T.	6.	
Słowo Boże, powieści z pisma S.		10.
Katechizm katolicki p. Schmidta przez stolicę papieżką polecony.		10.
Geografia dla użytku szkół		15.
Geografia Starożytnej Polski		10.
Grammatyka Grecka p. Dra Cegielskiego		20
Elementarbuch der poln. Sprache		12 6
Ołtarzyk Nowy w oprawie safian.	1	10
Wybor prozy i poezyi p. A. Poplińskiego		20.
Przenumerata na Orędownik naukowy pismo czasowe wynosi półrocznie	1	15.
Dzieje polskie dla szkół.		
Historya Powszechna na wzór Weltera ułożona.		20
Miasta, Góry i Doliny p. Ł. z G. R.		
Mniejsza Grammatyka łacińska dla szkół p. Poplińskiego.		20

THE [illegible]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

Handwritten signature or initials

8
8
6
8

0

0

Część I.

WYMAWIANIE.

Rozdział I.

a. *Alfabet.*

W łacińskim języku jest 24 liter czyli głosek. S. 1.)
A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P,
Q, R, S, T, U, V, X, Y, Z.

U w a g i.

1. *I* jest albo samogłoską, np. *ira*; albo spółgłoską, np. *ius*, i w takim razie pisze się zwykle *jus*.
2. *K* znajduje się tylko w wyrazach nielacińskich; miejsce jego zastępuje *C*.

b. *Podział liter.*

1. Litery są albo Samogłoski (*Vocales*): S. 2.
a, e, i (y), o, u, z których się także Dwógłoski (*Diphthongi*) składają: *ae, au, eu, oe*, i rzadsze *ei, oi, ui*. Kiedy *ae, oe*, tworzą dwie sylaby, oznaczają się przez *puncta diaereseos*, np. *aër*.

2. Albo Spółgłoski, (*Consonantes*), dzielące się:

- a. Płynne (*liquidae*), jakimi są: *l, m, n, r*.
- b. Pozostałe są Nieme (*mutae*), wyjąwszy głoskę syczącą *s*.

3. Nieme (*mutae*) dzielą się znowu ze względu na organ, którym się wymawiają, na:

- a. Wargowe (*labiales*) *v, b, p, f*.
- b. Gardłowe (*gutturales*) *g, c (k), qu*.
- c. Językowe (*linguales*) *d, t*.

Podwójne spółgłoski są: *x (= cs, gs)* i *z (= ds)*, ostatnie tylko w greckich wyrazach.

Uwaga. *H* nie uważa się w łacinie za spółgłoskę, jest tylko przydechem czyli aspiracją.

Rozdział II.

Brzmienie.

Łacińskie litery wymawiają się, jak odpowiadające polskie. §. 3.

Wyjątki.

1. *c* tylko przed *e*, *i*, *y*; *ae*, *oe* brzmi jak *ce*; zwyczajnie zaś jak *k* np. *caecus* (cekus), *accido* (akeydo).
2. *ti* wymawia się jak *cy*, kiedy po *ti* następuje samogłoska np. *justiti-a*.

Zatrzymuje jednakże swoje właściwe brzmienie *ti*:

- a. w greckich wyrazach, np. *Miltiades*, *Critias*.
- b. gdy przed *ti* stoi *s* lub *x*, np. *ostium*, *mixtio*.
- c. gdy po *ti* następuje sylłaba końcowa *er*, np. *nitier*.

Rozdział III.

Syllaby czyli zgłoski.

1. Samogłoska albo Dwugłoska już sama §. 4. stanowi może sylłabę, np. *u-va*, *au-rum*; najczęściej atoli Spółgłoski ze Samogłoskami razem składają sylłaby. Wyraz ma tyle sylłab, ile samogłosek albo Dwugłosek, albowiem Spółgłoski same przez się, niewymawiają się, lecz dopiero na Samogłoskach lub Dwugłoskach brzmienie swoje opierają. Ztąd wypada ogólna reguła, że sylłaby kończyć się powinny na Samogłosce; nie tylko więc jedna Spółgłoska w środku wyrazu, ale i więcej do następującej sylłaby należą, np.

pa-ter, *di-xi*, *a-sper*, *scri-psi*, *do-ctri-na*, *corru-ptrix*, *rhythmus*, *i-sthmus*, wyjąwszy wyrazy złożone, np. *dis-poŃo*.

2. Z Spółgłosek tylko płynnych, dla łatwego §. 5. ich wymawiania, zwykła się jedna czepiać poprzedzającej samogłoski, a zatem sylłabę kończyć, już to kiedy się dwie spółgłoski w środku wyrazu znajdują, a tym bardziej kiedy trzy:

al-ter, *cam-pus*, *un-da*, *bar-ba*, *mon-strum*, *scul-ptrix*, *umbra*, *ar-ctus*. Także podwójne *x*, gdy po niem następuje *t*, np. *jux-ta*.

Uwaga 1. Wyjmują się tylko *mn*, które obiedwie jako liquidae, do jednej sylłaby należą, azatem do pierwszej reguły stosują się, np. *da-mnum*.

Uwaga 2. Rozumie się samo przez się, że z spółgłosek podwójnych w środku wyrazu, ponieważ się obie razem w jednej sylłabie wymówić niemogą, jedna należy do poprzedzającej, druga do następującej sylłaby, np. *col-um*.

Rozdział IV.

Iloczas syllab (Quantitas syllabarum).

1. Każda syllaba w łacinie jest albo długa §. 6. (*longa*), albo krótka (*brevis*), albo też obojętna (*anceps*), t. j. jużto długo, jużto krótko w wierszach (w prozie tylko krótko) wymawiać się mogąca. Znak długości jest —, krótkości —, obojętności —.

2. Samogłoska przed inną Samogłoską stojącą, powszechnie jest krótką, np. *historia*.

3. Długie są Diphthongi, dwugłoski, i te pojedyncze samogłoski, które z ściągnięcia dwóch samogłosek powstały, np. *balaena, Darius, accuso (causa) cogo (coago)*.

4. Dwie po sobie następujące spółgłoski czynią także poprzedzającą samogłoskę długą i to się następstwem (*positio*) nazywa, np. *modestus*.

(Resztę patrz w dodatku.)

Rozdział V.

Akcent.

1. Wyrazy dwugłoskowe mają akcent czyli przycisk w wymawianiu na pierwszej syllabie, §. 7. tak jak w polskiem, np. *mater*.

2. Trzygłoskowe i więcej zgłoskowe wyrazy mają akcent na przedostatniej (*penultima*), kiedy ta jest długą, np. *bibliotheca, imago, consuetudo, interrégnum, habere*. Kiedy zaś przedostatnia jest krótka, wtenczas akcent pada na trzecią od końca (*antepenultima*) np. *gratia, legere*.

Część II.

ODMIANA WYRAZÓW.

Rozdział VI.

*Części mowy.**a. Odmienne.*

1. Rzeczownik	<i>Nomen Substantivum.</i> §. 8.
2. Przymiotnik	— <i>Adjectivum.</i>
3. Liczownik	— <i>Numerale.</i>
4. Zaimek	<i>Pronomen.</i>
5. Słowo.	<i>Verbum.</i>

- b. Nieodmienne, *Particulae*.
 6. Przysłówek *Adverbium*.
 7. Przyimek *Praepositio*.
 8. Spójnik *Conjunctio*.
 9. Wykrzyknik *Interjectio*.

Uwaga. Nomen Substantivum może być albo *nomen proprium*, własne, albo *appellativum*, pospolite, albo *collectivum*, zbiorowe, np. *Cicero*, *scriptor* pisarz, *turba* ciżba.

Nomen Substantivum.

Rozdział VII.

Rodzaj.

Genus, rodzaj jest trojaki: *masculinum* męzki, §. 9. *femininum* żeński, *neutrum* niejaki. Rodzaj poznaje się w imionach żywotnych ze znaczenia, w nieżywotnych z zakończenia.

1. *Masculina* (męzkie), są ze znaczenia:

- A. Imiona męczyzn, istot męzkich i zwierząt samców, np. *scriba* pisarz, *Cupido* Kupidyn, *lupus* wilk.
 B. Nazwiska rzek, wiatrów, miesięcy, np. *horridus Albis* straszna Elba, *Boreas* wiatr północny, *September* Wrzesień.

Wyjątek. Z rzek są *feminina*: *Styx* i *Lethe*, jakoteż u późniejszych pisarzy zakończone na *a*, np. *Allia*, *Albula*, *Matrona*.

2. *Feminina* żeńskie ze znaczenia są:

- A. Imiona niewiast, istot żeńskich i samic u zwierząt, np. *mulier formosa* piękna niewiasta, (*mea Glycerium* imię), *Pallas bellica* Minerwa wojenna, *cerva timida* lania bojaźliwa.
 B. Imiona drzew, miast, krajów i wysp, np. *alta cedrus* wysoki cedr, *opulenta Corinthus* bogaty Korynt, *Aegyptus superstitiosa* Egipt zabobonny, *Rhodus clara* sławny Rodos.

Wyjątki.

1. Z imion drzew wyjmują się:

- a. *Masculina*: *calamus* tatarak, *dumus*, *spinus* cierni; §. 11. także *oleaster* i *pinaster* dzika oliwa i sosna, i kilka innych.
 b. *Neutra* na *er* *acer* klon, *papaver* mak, *piper* pieprz, *suber* korek, *zingiber* imbir.

2. Z imion miast wyjmują się:

a. Masculina są Pluralia, to jest w liczbie mnogiej tylko używane, zakończone na *i*, jakoto: *Delphi*, *Veji*, prócz tego *Tunes*.

Powtórę pięć zakończonych na *o*: *Croto*, *Hippo*, *Narbo*, *Frusino*, *Sulmo*.

b. Neutra są: które mają nijakie zakończenie, jako *Tusculum*, *Susa* gen. *orum*, *Praeneste*; nareszcie *Argos* *Anxur*, *Tibur*.

3. A. *Communia* wspólne męczyźnie i ko- §. 12.
biecie, to jest: które z jednym zakończeniem
męczyznę albo niewiastę znaczyć mogą: np, *hic conjux*
małżonek, *haec conjux* małżonka, takimi są:

<i>Adolescens</i> młodzieniec, panna.	<i>Infans</i> niemowlę.
<i>Affinis</i> krewny, -wna.	<i>Interpres</i> tłumacz, -czka.
<i>Antistes</i> przełożony, -na.	<i>Judex</i> sędzia, sędzina.
<i>Artifex</i> sztukmistrz -yni	<i>Juvenis</i> młodzieniec, panna.
<i>Auctor</i> sprawca, -czyni.	<i>Martyr</i> męczennik, -czka
<i>Augur</i> wieszcz, wieszczka.	<i>Miles</i> żołnierz, -rka.
<i>Civis</i> obywatel, -elka.	<i>Municeps</i> współobywatel, -elka.
<i>Comes</i> towarzysz, -szka.	<i>Par</i> rówiennik, -czka.
<i>Conjux</i> małżonek, -nka.	<i>Parens</i> rodzic, rodzicielka.
<i>Custos</i> stróż, -żka.	<i>Patruelis</i> stryj, stryjenka.
<i>Dux</i> wódz, przewodniczka.	<i>Praesul</i> przełożony, -na.
<i>Heres</i> dziedzic, czka.	<i>Sacerdos</i> kapłan, -nka.
<i>Hospes</i> gość.	<i>Satelles</i> trahant, -ntka.
<i>Hostis</i> nieprzyjaciel, -ciolka.	<i>Testis</i> świadek.
<i>Incola</i> mieszkaniec.	<i>Vates</i> wieszcz, -czka.
<i>Index</i> donosiciel, -elka.	<i>Vindex</i> mściciel, -elka.

Uwaga. Jeżeli Substantivum ma podwójne zakończenie, na rodzaj męzki i żeński, wtenczas zowie się *Substantivum mobile*, ruchome. Końcówą sylłabą na rodzaj żeński jest *a* albo *trix*, np.

<i>Magister</i> nauczyciel.	<i>Magistra</i> nauczycielka.
<i>Dominus</i> pan.	<i>Domina</i> pani.
<i>Praeceptor</i> nauczyciel.	<i>Praeceptrix</i> nauczycielka.
<i>Victor</i> zwycięzca.	<i>Victrix</i> zwyciężycielka.

B. *Communia* są także niektóre imiona zwier- §. 13.
ząt, mogące znaczyć samca lub samicę, np. *hic*
bos wół, *haec bos* krowa, takimi są:

<i>bos</i> wół,	<i>grus</i> żóraw.
<i>canis</i> pies.	<i>sus</i> świnia,

kiedy nie idzie o rozróżnienie rodzaju, wtenczas *sus* i *grus* są zwykle żeńskie, a *bos* i *canis* z kilku jeszcze innymi męzkie.

Uwaga 1. Niektóre imiona zwierząt są podobnie jak imiona osób *mobilia*, to jest, przybierają zakończenie na rodzaj żeński. §. 14.

<i>Equus</i> koń,	<i>equa</i> klacz.
<i>Gallus</i> kogut,	<i>gallina</i> kura.
<i>Lupus</i> wilk,	<i>lupa</i> wilczyca.
<i>Leo</i> lew,	<i>leona</i> lwica.

Uwaga 2. *Epicoena* dwupłciście, nazywają się te imiona zwierzęce, które jeden tylko mają grammatyczny rodzaj, oznaczający obiedwie płci razem. Rodzaj ten, ponieważ płeć nie jest widoczna, stosuje się zwykle do zakończenia, np. *hic anser* oznacza gąsiora i gęś, *haec felis* kotkę i kota; takimi są:

Masc. <i>Passer</i> wróbel.	Femin. <i>Aquila</i> orzeł.
<i>Corvus</i> kruk.	<i>Rana</i> żaba.
<i>Cancer</i> rak.	<i>Vulpes</i> lis.
<i>Anser</i> gęś.	<i>Felis</i> kot.

Jeżeli więc w takim razie chcemy wyrazić naturalny rodzaj, wtenczas dodaje się: *mas* samiec, *femina* samica.

4. *Neutra* są *substantiva*, które się nie- §. 15.
deklinują (*indeclinabilia*) np.

fas rzecz godziwa, *nefas* niegodziwa, *sinapi* gorczyca, *gummi gumma*, *pondo fant*.

Powtóre imiona liter, np. *longum a*.

Potrzącie Infinitiwu i wszelkie wyrazy wzięte rzeczownie, np. *scire tuum nihil est*; *ultimum vale*.

Poczwarte wyrazy jako takie przytaczane, np. *Caesar est dissillabum*, wyraz *Caesar* jest dwuzgłoskowy.

Rozdział VIII.

Numerus (liczba), *Casus* (przypadek), *Declinatio*.

1. *Numerus* liczba jest albo pojedyncza §. 16.
(*singularis*), kiedy jest mowa o jednym przedmiocie; albo mnoga (*pluralis*), kiedy o więcej. Imiona mające tylko liczbę pojedynczą, zowią się *singularia tantum*; mające zaś tylko liczbę mnogą, *pluralia tantum*.

2. W każdej liczbie jest 6 przypadków (*Casus*):

1. *Nominativus* Mianownik. na pytanie kto? co?
2. *Genitivus* dopełniacz, na pyt. czyj?
3. *Dativus* Celownik, na pyt. komu?
4. *Accusativus* Biernik, na pyt. kogo?
5. *Vocativus* Wołacz, o!
6. *Ablativus* Odbierający albo *Instrumentalis* Narzędnik, na pyt. czem?

Uwaga 1. W *Nominat.* stoi przedmiot, o którym właśnie mowa, np. ojciec pisze. W *Vocativie* stoi przedmiot, na który się woła, np. o synu! Oba te przypadki nazywają się *casus recti*, przypadki niezawisłe. §. 17.

Uwaga 2. Pozostałe 4 przypadki zowią się zależne, *casus obliqui*, ponieważ od innych wyrazów zawisły. I tak w *Accusat.* stoi bliższy przedmiot, na który czynność Subjektu (*Nominativu*) bezpośrednio sływa, np. ojciec bije (kogo?) psa. W *Dativ.* stoi przedmiot dalszy, dla którego się coś dzieje, np. Ojciec dał jabłko (komu?) dziecku. W *Genit.* stoi przedmiot, do którego coś należy, od którego coś wychodzi, to jest, kiedy się myśl uzupełnia, np. kapelusz (czyj?) chłopca, wszechmocność Boga. W *Ablativ.* stoi przedmiot, kiedy jest narzędziem działania, np. Ojciec bił psa (czem?) kijem.

3. Deklinować jestto odmieniać w 5 przypadkach. Jest 5 deklinacyi w łacinie; do której zaś jakie imię należy, poznaje się z *Genitivu*, który jest: §. 18.

w I. II. III. IV. V.
na *ae i is us ei.*

Uwaga. *Nominat.* i *Vocat.* są we wszystkich deklinacjach równe, wyjąwszy II. deklin. w imionach zakończonych na *us*. *Neutra* mają zawsze 3 przypadki równe, to jest: *Nominat.* *Accusat.* *Vocat.*

Uwaga 2. *Dativ.* i *Ablat.* w liczbie mnogiej są także równe.

Zakończenia wszystkich pięciu deklinacyi.

Singularis (liczba pojedyncza). §. 19.

	I.	II.	III.	IV.	V.
<i>Nom.</i>	a (e as es)	us er um	aeiocl nrstx	us u	es
<i>Gen.</i>	ae (es)	i	is	us u	ei
<i>Dat.</i>	ae	o	i	ni u	ei
<i>Acc.</i>	am (en)	um	em (im)	um u	em
<i>Yoc.</i>	a (e)	e er um	jak <i>Nom.</i>	jak <i>Nom.</i>	j, <i>Nom.</i>
<i>Abl.</i>	a (e)	o	e (i)	u u	e

Pluralis (liczba mnoga.)

<i>Nom.</i>	ae	i a	es a (ia)	us ua	es
<i>Gen.</i>	arum	orum	um (ium)	uum	erum
<i>Dat.</i>	is	is	ibus	ibus (ubus)	ebus
<i>Acc.</i>	as	os a	es a ia	us ua	es
<i>Voc.</i>	ae	jak <i>Nom.</i>	jak <i>Nom.</i>	j. <i>N.</i>	j. <i>N.</i>
<i>Abl.</i>	jak <i>Dat.</i>	jak <i>Dat.</i>	jak <i>Dat.</i>	j. <i>D.</i>	j. <i>D.</i>

Rozdział IX.

Pierwsza Deklinacya.

Łacińskie Substantiva pierwszej Deklinacyi §. 20. kończą się na *a* i deklinują się tym sposobem:

	Singularis.	Pluralis.
Nom.	<i>Vi-a</i> droga.	<i>Vi-ae</i> drogi.
Gen.	<i>Vi-ae</i> drogi.	<i>Vi-arum</i> dróg.
Dat.	<i>Vi-ae</i> drodze.	<i>Vi-is</i> drogom.
Acc.	<i>Vi-am</i> drogę	<i>Vi-as</i> drogi.
Voc.	<i>Vi-a</i> drogo.	<i>Vi-ae</i> drogi.
Abl.	<i>Vi-a</i> drogą.	<i>Vi-is</i> drogami.

Podług tego wzoru odmieniaj:

<i>terra</i> ziemia.	<i>agricola</i> rólunik.
<i>porta</i> brama.	<i>auriga</i> woźnica.
<i>stella</i> gwiazda	<i>advena</i> przychodzień.
<i>causa</i> przyczyna.	<i>colléga</i> towarzysz.
<i>hora</i> godzina	<i>conviva</i> gość.
<i>luna</i> księżyc.	<i>nauta</i> żeglarz
<i>epistola</i> list.	<i>scriba</i> pisarz.
<i>silva</i> las.	<i>poeta</i> poeta
<i>fenestra</i> okno.	<i>pérfuga</i> zbleg.

a. Uwagi nad przypadkami I. Dekl.

1. W *Genit. Singul.* ma rzeczownik *familia* §. 21. w niektórych złożonych dawne zakończenie na *as*, np. *pater familias*, *mater familias*.

2. *Dat. i Ablat. plural.* mają niektóre Rzeczowniki na *abus* zamiast *is*, dla różnicy męzkich do II. deklinacyi należących, a mianowicie *dea* bogini i *filia* córka.

b. Uwaga nad liczbą I. Dekl.

Niektóre rzeczowniki przybierają w *Pluralis*. §. 22. inne choć powinowate znaczenie, np.

<i>aqua</i> woda	<i>aquae</i> wody, (cieplice.)
<i>copia</i> mnóstwo	<i>copiae</i> wojsko.
<i>fortuna</i> szczęście	<i>fortunae</i> majątek.
<i>gratia</i> łaska	<i>gratiae</i> dzięki.
<i>littera</i> głoska	<i>litterae</i> list.
<i>opera</i> praca	<i>operae</i> robotnicy.
<i>pinna</i> pletwa	<i>pinnae</i> blanki.
<i>porta</i> brama	<i>portae</i> wawóz.

Rozdział X.

Grecka I. deklinacya.

Do 1szej deklinacyi należą także greckie imiona, zakończone na *e*, *as*, *es*, i deklinują się: §. 23.

N. epitome	bore-as	pyrit-es
wyciąg	wiatr półn.	krzemień.
G. epitom-es	bore-ae	pyrit-ae
D. epitom-ae	bore-ae	pyrit-ae
A. epitom-en	bore-am (an)	pyrit-en
V. epitom-e	bore-a	pyrit-e
A. epitom-e	bore-a	pyrit-e.

W liczbie mnogiej deklinują się regularnie; dla ćwiczenia odmieniaj:

<i>aloe</i> aloes	<i>Aeneas</i>	<i>cometes</i> kometa
<i>crambe</i> jarmuż	<i>Messias</i>	<i>dynastes</i> władzca.

Rozdział XI.

Rodzaj rzeczowników I. deklinacyi.

Rzeczowniki na *a* i *e* są *feminina*, zaś na *as* i *es* *masculina*. §: 24.

Wyjątek. Od zakończenia *a* wyjmuje się tylko *Hadria* morze adryatyckie, które jest *masculinum*.

Wyjątek 2. Ze wyrazy wymienione w §. 19. *agricola*, *auriga* itd. znaczące mężczyzn, są *masculina*, wypada ze znaczenia.

Rozdział XII.

Druga deklinacya.

1. *Substantiva* Dekl. II. kończą się na *us*, *er*, *um* i deklinują się podług następującego wzoru §. 25.

A.

	Singularis.		Pluralis.
Nom.	<i>Serv-us</i> niewolnik		<i>Serv-i</i> niewolnicy
Gen.	<i>Serv-i</i> - ka		<i>Serv-orum</i> - ków
Dat.	<i>Serv-o</i> - kowi		<i>Serv-is</i> - kom
Acc.	<i>Serv-um</i> - ka		<i>Serv-os</i> - kow
Voc.	<i>Serv-e</i> - ku		<i>Serv-i</i> - cy
Abl.	<i>Serv-o</i> - kiem		<i>Serv-is</i> - kami

Gram. łaciń.

podobnie idą:

<i>corvus</i> kruk	(<i>hic</i>) <i>morbus</i> choroba
<i>ventus</i> wiatr	- <i>numerus</i> liczba
<i>gallus</i> kogut	- <i>ramus</i> gałąź
<i>gladius</i> miecz	- <i>nidus</i> gniazdo
<i>cervus</i> jelen	- <i>oculus</i> oko.

B.

Rzeczowniki zakończone na *er*, jedno zatrzymują w *Genit.* i następujących przypadkach *e*, a drugie wyrzucają, np. §. 26.

Singularis.

N. <i>Puer</i> chłopiec	<i>Liber</i> książka
G. <i>Pueri</i> chłopca	<i>Libri</i> książki
D. <i>Puero</i> chłopcu	<i>Libro</i> książce
A. <i>Puerum</i> chłopca	<i>Librum</i> książkę
V. <i>Puer</i> chłopcze	<i>Liber</i> książko
A. <i>Puero</i> chłopcem	<i>Libro</i> książką.

Pluralis.

N. <i>Pueri</i> chłopcy	<i>Libri</i> książki
G. <i>Puerorum</i> chłopców	<i>Librorum</i> książek
D. <i>Pueris</i> chłopcom	<i>Libris</i> książkom
A. <i>Pueros</i> chłopców	<i>Libros</i> książki
V. <i>Pueri</i> chłopcy	<i>Libri</i> książki
A. <i>Pueris</i> chłopcami	<i>Libris</i> książkami.

Podług *liber* odmieniaj: *ager* rola, *aper* dzik, *cancer* rak, *culter* nóż, *caper* kozioł, *faber* pracownik, *magister* nauczyciel.

Uw. 1. Z zakończonych na *er* tylko następujące zatrzymują *er* w *Genit.* i innych przypadkach: §. 27.

<i>adulter</i> cudzołózca	<i>puer</i> chłopiec
<i>gener</i> zięć	<i>vesper</i> wieczór
<i>socer</i> teść	<i>liber</i> (Bacchus.)

i *Plurale: liberi* dzieci;

jakoteż złożone z *fero* i *gero*, jakoto:

<i>Lucifer</i> jutrzeńka	<i>armiger</i> geremek.
--------------------------	-------------------------

Inne wszystkie wyrzucają w *genit. e* i w następujących przypadkach i deklinują się podług *liber* książka.

Uw. 2. Jeden jest tylko rzeczownik na *ir*, to jest *vir* mąż, gen. *viri* ze złożonemi *decemvir*, *triumvir*; także imię własne *Trevir* gen. *Treviri*. §. 28.

C.

Substantiva Neutra na um.

§. 29.

Singularis.

N. <i>Bellum</i> wojna
G. <i>belli</i> wojny

Pluralis.

<i>Bella</i> wojny.
<i>bellorum</i> wojen

D. <i>bello</i> wojnie	<i>bellis</i> wojnom
A. <i>bellum</i> wojnę	<i>bella</i> wojny
V. <i>bellum</i> wojno	<i>bella</i> wojny
A. <i>bello</i> wojną	<i>bellis</i> wojnami.

Odmieniaj: *proelium* bitwa, *scamnum* ławka, *exemplum* przykład, *signum* znak, *verbum* słowo, *ovum* jaje.

a. Uwagi nad przypadkami.

1. Rzeczowniki na *ius* i *ium* ściągają się niekiedy w *genit. sing.* na *i* zamiast *ii*, np. §. 30. *negoti* zamiast *negotii*.

2. Imiona własne (*propria*) zakończone na *ius* mają w *Vocat. sing.* na *i*, np. *Laelius*, *Terentius*, *Tullius*, *Pompejus*, *Gajus*, mają *Voc. Laeli*, *Terenti*, *Gai* etc.

Podobnie mają: *filius* syn, *genius* duch opiekuńczy, *meus* mój w *Voc. i*, np. *fili*, *geni*, *mi*.

3. *Deus* Bóg ma w *Voc.* także *Deus*; w *Nominat. Dat.* i *Ablat. pluralis* potrójną formę: *dei*, *dii*, *di*; *deis*, *diis*, *dis*.

4. *Genit. plural.* skracają niektóre na *um* (zamiast *orum*), zwłaszcza rzeczowniki znaczące pieniądze, wagę i miarę, np. *nummum*, *talentum*, *modium* za *nummorum* etc.

b. Uwagi co do Liczby.

Niektóre rzeczowniki drugiej deklinacyi przybierają w liczbie mnogiej inne, choć powinowate §. 31. znaczenie, np.

<i>auxilium</i> pomoc	<i>auxilia</i> posiłki
<i>castrum</i> zamek	<i>castra</i> oboz
<i>hortus</i> ogród	<i>horti</i> ogród do spaceru
<i>impedimentum</i> zawada	<i>impedimenta</i> toboły
<i>ludus</i> gra	<i>ludi</i> igrzyska
<i>rostrum</i> dziób.	<i>rostra</i> mownica.

Rozdział XIII.

Greckie rzeczowniki IIgiej Deklinacyi.

1. Greckie zakończenie *ος Neutr.* *ov* zwykło się zamieniać w łacinie na *us*, *um* np. *Homerus*, §. 32. *theatrum*, imiona własne na *αυδος* kończą się w łacinie *ander*, np. *Alexander*.

Rzadko zatrzymuje się greckie zakończenie *ος, ov*, i wtenczas może się także *Accusat.* kończyć na *on* zamiast *um* np. *Delos Acc. Delon*. W *Gen. plur.* przybierają zwykle tytuły książek, greckie zakończenie *on* zamiast *orum* np. *Bucolicon*, *Georgicon*.

2. Greckie rzeczowniki na *ως*, które w greckim odmieniają się podług II. attyckiej deklin. przybierają albo regularna

formę łacińską np. *Coos, Coi, Coo, Coum, Coo*; albo zatrzymują swoją grecką: *Cos, Athos* w *Gen. Dat. Co, Atho*, w *Ac. Con, Athon*. *Athos* ma także podług III. dekl. łacin. *Atho-nem, Athone*.

3. Greckie rzeczowniki na *εως* odmieniają się zwykle foremnie podług H. łacińskiej deklinacyi, np. *Orpheus, Orphei, Orpheo, Orpheum*. Tylko w *Vocat.* pospolicie *Orpheu*.

Rozdział XIV.

Rodzaj rzeczowników 2. deklinacyi.

Rzeczowniki na *us* i *er* są męzkie, na *um* §. 33. nijakie.

Wyjątki.

1. *Feminina* są na *us*:

alvus brzuch *humus* ziemia,
colus kądziel *vannus* opałka.

2. *Neutra* są na *us*: *virus* jad i *pelagus* morze; zaś *vulgus* jest *masculinum* albo *neutrum*.

Rozdział XV.

Deklinacya 3.

Wyrazy III. Deklinacyi kończą się w *Nominatiwie* na: §. 34.

samogłoski *a e i y o*,
na spółgłoski *c l n r s t x*.*)

*) Rozróżnić należy w wyrazie *pierwiastek* czyli *źródłosłów* (*radix*), w którym się mieści znaczenie wyrazu i *zakończenie* (*terminatio*) np. w wyrazach *barb-a*, *serv-us*: *barb* i *serv* są pierwiastki wyrazów, zaś *a*, *us* zakończenia deklinacyi. Czasem wyraz ma czysty pierwiastek w *Nominat.* bez zakończenia deklinacyi np. *puer*, *color*, *genit. puer-i*, *color-is*. Najczęściej atoli zwłaszcza w Deklin. III. już w *Nominat.* znajduje się pierwiastek na końcu zmieniony,

- a) przez wtrącenie podręcznego *e* ułatwiającego wymówienie zbiegu kilku spółgłosek, jak w polskiem: pewn- pewien, tak w łacinie *libr* książka, *patr* ojciec, *acr* ostry, wtrąca się dla łatwiejszej wymowy *e*: *liber*, *pater*, *acer*; ztąd pokazuje się dla czego w *Genit.* owo wtrącone *e* wypada, ponieważ w *Genit.* i następujących przypadkach czysty pierwiastek występować musi. Czasem to *e* stanowi kóńcówkę w *Nom.* wypadającą w innych przypadkach np. *mar-e gen. mar-is*.
- b) Przez głoskę przytająną lub zupełnie wyrzuconą w *Nomin.* np. *leo* właściwie *leon genit. leonis*, *sermo* za *sermon gen. sermonis*.

Wzór czyli Paradigma Deklinacji 3.

A. Masculina i Feminina.

Singularis.

Pluralis.

N. Victor zwycięzca	Victor-eszwycięczy	§. 35
G. victor-is zwycięzcy	victor-umzwycięzc.	
D. victor-i zwycięzcy	victor-ibuszwycięzcom	
A. victor-em zwycięzcę	victor-eszwycięzcy	
V. victor zwycięzco	victor-eszwycięzcy	
A. victor-e zwycięzcą	victor-ibuszwycięzcami.	

1) Substantiva na o mają genit. onis

latro rozbojnik. *)	carbo węgiel	actio czynność
tiro rekrut	pavo paw	motio ruch
caupo oberzysta	draco smok	ratio rozum
sermo mowa	muero ostrze	concio zgromadzenie

Wyjmują się: homo -inis człowiek, turbo -inis wicher
 nemo -inis niki, zwykle nullius, Apollo -inis;
 zaś caro mięso ma carnis plur. carnum.

c) Najczęściej jednak w Nominat. przystępuje do pierwiastka: s a nawet is np. urb-s, stirp-s genit. urb-is, stirp-is; av-is, genit. av-is; modyfikując brzmienie odpowiednich głosek, np. lex właściwie leg-s g. leg-is, arc-arcs genit. arc-is, nox zamiast noct-s g. noct-is. Pospolicie wypada w Nominativie na końcu pierwiastka d, t przed s, np. palus za palud-s, genit. paludis, lau-s za laud-s genit. laud-is, virtu-s za virtut-s g. virtut-is. W zakończonych na ebs i eps, ea, es (zaeds i ets) powstało e z i np. prin^{ceps}, principis, judex, judicis, miles militis. Wymienione tu rzeczowniki formujące Nominat. przyrostkiem s, są zwykle feminina, jeżeli niezna- czą mężczyzn.

d) Kiedy z Nominat. robi się dłuższy genit. wtenczas s zwy- kle się zamienia na r, a samogłoski pełniejsze na słabsze czyli cieńsze np. corp-us genit. corp-oris; gen-us (właści- wie gen-es) genit. gen-eris; fem-ur gen. fem-oris; mos gen. mo-ris. I na odwrot powiedziecby można.

*) Ponieważ formacya Genit. Dekl. III. jest przytrudna, dla wielkiej różnaitości zakończeń, powinni uczniowie dla oswo- jenia ucha z mechanizmem tej formy, wszystkie wymienione tu Substantiva deklinować albo na piśmie, albo też ustnie, nietylko po kolei z góry na dół i odwrotnie z dołu do góry i obiedwie razem, biorąc z każdej po jednym przy- padku; ale co daleko lepiej ćwiczy, wyrwanym sposobem, a jeszcze lepiej, gdy się nauczyciel pyta po polsku np. zwy- cieżco, a uczeń odpowiada victor, albo nauczyciel po łacinie a uczeń po polsku.

b. Zakończone na *do* i *go* mają Genit. *inis* np. §. 36.
grando grad *fortitudo* mężstwo *origo* początek
hirundo jaskółka *formido* bojaźń *fulgo* sadze
arundo trzcina *imago* obraz *virgo* panna
testudo żółw *caligo* ciemność *vorago* wir.

Wyjątek. Następujące mają Genit. na *onis*:
praedo rozbojnik. *udo* piłsń *ligo* molyka
comedo żartok *cudo* helm *harpago* hak.

2. Substantiva na *or* mają Genit. *oris*: §. 37.
color farba *odor* zapach *error* błąd
olor łabędź *sapor* smak *labor* praca
dolor boleść *amor* miłość *furor* szaleństwo
sudor pot *clamor* krzyk *victor* zwycięzca
vapor wyziew *timor* bojaźń.

Wyjmuje się *arbor* drzewo gen. -*oris* z krótkiem *o*;
Neutr. cor -*dis* serce.

3. Z zakończonych na *er* zatrzymują nięktóre w Genit. *e* i w następujących przypadkach, §. 38.
 np. *passer* wróbel *passeris*; inne a mianowicie zakończony na *ter* i *ber* wyrzucają *e* np. *pater* ojciec *patris*,
September *Septembris*.

Zatrzymują *e*:

anser gęś
asser deska
agger wał
cadaver trup
later cegła
mulier niewiasta

Wyrzucają *e*:

mater matka
frater brat
accipiter jastrząb
linter czolnek
uter wor *imber* deszcz
venter brzuch *October* Październ.

Wyjmują się: *iter* droga ma Genit. *itineris*

Jupiter genit. *Jovis*, *Jovi*, *Jovem*, *Jove*.

Uw. *uter* *venter* *imber* i *linter* mają w Genit. *um* zamiast zwyczajnego *um*.

4. Zakończone na *as* mają w Genit. *atis* z §. 39.
 długiem a np. *veritas* prawda, *veritalis*, wyjąwszy *anas* kaczka *analis* z krótkiem a,

deklinuj:

libertas wolność *veritas* prawda *celeritas* szybkość
paupertas ubóstwo *dignitas* godność *pietas* pobożność

Wyjmują się: *as* *assis* *as* } w Genit. plur.
mas *maris* *samiec* } na *ium*.
vas *vadis* zakładnik.
adamas dyament
elephas słoń genit. *antis*.

5. a. *Substantiva* na *is* po większej części nie powiększają się w *Genit.* także na *is*, w *gen.* §. 40.
plur. ium np. *avis* ptak *genit. avis, avium*

apis pszczola *classis* flota *felis* kot
ovis owca *vestis* suknia *clavis* klucz.

b. Następujące powiększają się w *genit.* o jedną sylabę:

cassis cassidis helm *sanguis sanguinis* krew
cuspis cuspidis ostrze *cinis cineris* popiół.
lapis lapidis kamień *pulvis pulveris* proch
lis litis sprzeczka *vomis vomeris* lemiesz
Quiris Quiritis *cucumis cucumeris* ogórek
Samnis Samnitis *glis gliris* szczur.

Vis siła ma *vim, vi*, ale w *plur. vires virium viribus*.

6. *Substantiva* na *es* mają w *Genit. is* jako *parisyllaba*, to jest niepowiększające się w *Gen.* §. 41.
 np. *nubes* oblok *nubis, genit. plur. nubium*, podobnie *caedes* zabójstwo, *clades* klęska itd.

b. Inne na *es* są *imparisyllaba*, przyjmujące w *Gen. itis* z krótkiem *i*

antistes przełożony *pedes* pieszy *limes* granica
comes towarzysz *satelles* trabant *merges* snop
eques jeździec *cespes* darń *palmes* latorośl
hospes gość *fames* hupka *stipes* pniak
miles żołnierz *gurges* wir *trames* ścieżka.

c. Następujące mają niejednostajnie:

abies abietis jodła *lebes -etis* kociół z długiem *e*.
aries arietis baran *obses obsidis* zakładnik.
paries parietis ściana *praeses praesidis* przełożony.
interpres -etis tłumacz *pes pedis* noga z krótkiem *e*
seges -etis zboże *heres heredis* dziedzic
teges -etis pokrycie *merces mercedis* zapłata
 z krótkiem *e*; z długiem *e*;
quies -etis spoczynek *Ceres Cereris* z krótkiem *e*.
tapes -etis kobierzec.

Uw. Jak *quies* mają złożone *requies* odpoczynek, *in- quies* niepokój. *Requies* ma także podług Vtej deklinacyi w *Acc. requiem Abl. requie*.

7. *Substantiva* na *s impurum*, t. j. z poprze §. 42. dzającą spółgłoską, zakończone na *bs ps* i *ms* mają w *Genit. is* np. *urbs urbis, urbium, stirps ród stirpis stirpium*.

Uw. Zakończone na *bs* i *ps* zamieniają *e* na *i*, *adeps* tłuszcz *adipis* i wszystkie na *ceps*, jako *princeps* książę, *genit. principis*; lecz *auceps* ptasznik ma *aucupis*.

b. Rzeczowniki na *ls, ns* i *rs* mają w *Genit. ntis*, np. *frons* czoło *frontis frontium*. Odmieniają:

mens myśl *ars* sztuka *sors* los
gens naród *pars* część *mors* śmierć.

Uw. *frons frondis* gałąź, *glans glandis* żołądz, *juglans juglandis* włoski orzech.

§. 43. Rzeczowniki na *x* formują *genit.* rozkładając podwójną spółgłoskę już na *cis*, np. *dux*, wódz *ducis*, już na *gis*, np. *rex* król *regis*. Wielozgłoskowe na *ex* mają zwyczajnie *icis* z krótkim *i* np. *judex* sędzia *judicis*, na *ix* mają *icis* z krótkim lub długim *i*

na *ax*

pax pacis pokój
fornax -acis piec
fax facis pochodnia
ostatnie z krótkim *a*,

na *ex*:

lex legis prawo
grex gregis trzoda
nox necis zabójstwo
(*prex precis*) prośba
cortex corticis kora
caudex caudicis pniak
pollex pollicis wielki palec
pumex pumicis himstein
vertex verticis wierzchołek
cimex cimicis pluskwa
culex culicis komar
pulex pulicis pchła
murex muricis koncha
purpurowa
sorex soricis mysz polna
ilex ilicis wiaź
frutex fruticis krzew
obex obicis zaporą

na *icis* wszystkie z krótkim *i*.

na *ix*:

cervix cervicis kark
cornix cornicis wrona
radix radicis korzeń
cicatrix cicatricis rana.
perdix perdicis kuropatwa.
nutrix nutricis żywicielka
phoenix phoenicis fenix
z długim *i*;
pix picis smoła
salix salicis wierzba
calix calicis kielich
fornix fornicis sklepienie
varix varicis żyła
Cilix ciliacis Cylliczyk
z krótkim *i*;

Na *ox*

vox vocis (o długie) głos
Capadox Capadocis (o krótkie)

Na *ux*:

cruX crucis krzyż
nux nucis orzech
lux lucis światło
Pollux Pollucis
arX arcis zamek
falx falcis kosa
merX mercis towar
faex faeces męty
(*faux*) *faucis* gardziel.

Następujące wyrazy odstępają od zwyczajnej formacyi §. 44. *genit.*

1. na *ex*: *vervex*, *vervecis* skop, *remex remigis* wioślarz, *senex senis* starzec, *suppellex suppellectilis* sprzęt.
2. na *ix*: *nix nivis* śnieg; *strix strigis* sowa, *Phryx Phrygis* Frygijczyk.
3. na *ox*: *nox noctis* noc, *Allobrox Allobrogis* Allobrog.

4. na *ux*: *conjug* *conjugis* małżonek i nieużywane *frux* ma genit. *frugis*.

Uw. Genit. plur. mają rzeczowniki na *x* zwykle na *um*, np. *dux ducis ducum*, *regum*. Tylko jednozgłoskowe z poprzedzającą spółgłoską mają na *ium*, np. *arx arcis arcium*.

9. a. Substantiva wielozgłoskowe na *us* będące rodzaju żeńskiego mają w Genit. *utis* lub *udis* z długiem *u* §. 45.

<i>virtus</i> - <i>utis</i> cnota	<i>palus</i> - <i>udis</i> bagno
<i>salus</i> - <i>utis</i> ocalenie	<i>incus</i> - <i>udis</i> kowadło
<i>servitus</i> - <i>utis</i> niewola	<i>subscus</i> - <i>udis</i> kłamra
<i>juventus</i> - <i>utis</i> młodość	
<i>senectus</i> - <i>utis</i> starość.	

Pecus pécudis bydłę z krótkiem *u*; *tellus telluris* ziemia z długiem *u*; *Venus Véneris* bogini *Venus*.

Uw. Tu należą także niektóre imiona zwierząt: *mus muris* mysz, *lepus léporis* zając; jakoteż *grus gruis* żoraw, *sus suis* (plur. *subus* za *suibus*).

b. Na *aus* mają *dis* np. *laus laudis* pochwała, *fraus fraudis* zdrada. §. 46.

c. Na *os* z długiem *o* mają *otis* albo *oris*, także z długiem *o*. §. 47.

<i>eos cotis</i> oselka	<i>flos floris</i> kwiat
<i>dos dotis</i> posag	<i>glos gloris</i> szwagrowa.
<i>nepos -otis</i> wnuk	<i>mos moris</i> obyczaj
<i>sacerdos -otis</i> kapłan	<i>ros roris</i> rosa.

Uw. Udzielnie ma: *custos -odis* stróż, *bos bovis* wół, genit. plur. *boum* Dat. *bubus* albo *bobus*.

B. Neutra Deklinacyi III.

1. Na *en* mają *inis* w genit. z krótkiem *i*: §. 48.

<i>carmen</i> wiersz	<i>fulmen</i> piorun
<i>crimen</i> zbrodnia	<i>foramen</i> dziura.
<i>cacumen</i> wierzchołek	<i>gramen</i> trawa
<i>certamen</i> sprzeczka	<i>limen</i> próg
<i>examen</i> popis	<i>lumen</i> światło
<i>flumen</i> rzeka	<i>nomen</i> imię <i>semen</i> nasienie.

2. Wielozgłoskowe na *us* mają w Genit. częścią *oris* częścią *eris*, z krótką przedostatnią sylabą: §. 49.

z krótkiem <i>o</i>	z krótkiem <i>e</i>
<i>corpus</i> ciało	<i>foedus</i> przymierze
<i>decus</i> ozdoba	<i>funus</i> pogrzeb
<i>dédecus</i> hańba	<i>genus</i> rodzaj

<i>facinus</i> czyn	<i>latus</i> bok
<i>fenus</i> lichwa	<i>munus</i> podarunek
<i>frigus</i> zimno	<i>olus</i> jarmuż
<i>litus</i> brzeg	<i>opus</i> dzieło
<i>nemus</i> gaj	<i>pondus</i> ciężar
<i>pectus</i> pierś	<i>scelus</i> występki
<i>pecus</i> bydło	<i>sidus</i> gwiazda
<i>pignus</i> zastaw	<i>ulcus</i> wrzód
<i>stercus</i> gnój	<i>vulnus</i> rana
<i>tempus</i> czas.	

Uw. *Monosyllaba* jednozgłoskowe na *us* mają *uris* z dźwiękiem *u* np.

<i>jus</i> prawo	<i>crus</i> goleń
<i>rus</i> wieś	<i>tus</i> kadzidło.

3. Zakończony na *e*, *al*, *ar*, *ur* przybierają w *genit.* *is* np. *mare maris* morze, *animal animalis* zwierzę, *calcar calcaris* ostroga, *fulgur fulguris* błyskawica. §. 50.

<i>rete -tis</i> sieć	<i>vectigal -alis</i> podatek	<i>murmur -uris</i>
<i>ovile -lis</i> owczarnia	<i>animal -lis</i> zwierz	<i>guttur</i> gardło
<i>conclave -vis</i> pokój	<i>pulvinar -aris</i> wezgiowie	<i>sulphur</i> siarka
<i>altare -aris</i> oltarz	<i>exemplar -aris</i> wzór	<i>augur</i> wieszcz
<i>cochlear -aris</i> łyżka.		

Uw. 1. *Far* orkisz *farris*, *hepar hepatis* wątroba.

Uw. 2. *ebur* słoniowa kosa, *robur* siła, *femur* goleń, mają *gen.* *eboris*, *femoris*, *roboris*; zaś *jecur* wątroba, ma *jecinoris*, *jocinoris* i *jocineris*.

4. a. Na *c* kończą się tylko dwa *Neutra*: §. 51.
alec alecis śledź i *lac lactis* mleko.

b. Na *el* także tylko dwa *Neutra*: *mel mellis* miód i *fel fellis* żółć.

c. na *t* tylko *caput capitis* głowa, ze złożonemi.

d. *Neutra* na *a* pochodzą wszystkie z greckiego, mają w *Genit.* *atis*, *poema poematis*.

f. *Neutra* na *i*, *y* są także greckie i wcale się nieodmieniają *indeclinabilia* np. *gummi gumma*.

Neutra Deklinacyi III. Paradigma. §. 52.
Singularis.

N. <i>Carmen</i> wiersz	<i>tempus</i> czas
G. <i>carminis</i>	<i>temporis</i>
D. <i>carmini</i>	<i>tempori</i>
A. <i>carmen</i>	<i>tempus</i>
V. <i>carmen</i>	<i>tempus</i>
A. <i>carmine</i>	<i>tempore.</i>

Pluralis.

N.	<i>Carmina</i>	<i>tempora</i>
G.	<i>carminum</i>	<i>temporum</i>
D.	<i>carminibus</i>	<i>temporibus</i>
A.	<i>carmina</i>	<i>tempora</i>
V.	<i>carmina</i>	<i>tempora</i>
A.	<i>carminibus</i>	<i>temporibus.</i>

C. Neutra Deklinacyi III.

na *e, al, ar* mają *Abl. i, Nom. plur. ia, genit. ium.*

N.	<i>mare</i>	<i>animal</i>	<i>calcar</i>
	<i>morze</i>		<i>ostroga</i>
G.	<i>maris</i>	<i>animalis</i>	<i>calcariis</i>
D.	<i>mari</i>	<i>animali</i>	<i>calcari</i>
A.	<i>mare</i>	<i>animal</i>	<i>calcar</i>
V.	<i>mare</i>	<i>animal</i>	<i>calcar</i>
A.	<i>mari</i>	<i>animali</i>	<i>calcari.</i>

Pluralis.

N.	<i>maria</i>	<i>animalia</i>	<i>calcaria</i>
G.	<i>marium</i>	<i>animalium</i>	<i>calcarium</i>
D.	<i>maribus</i>	<i>animalibus</i>	<i>calcaribus</i>
A.	<i>maria</i>	<i>animalia</i>	<i>calcaria</i>
V.	<i>maria</i>	<i>animalia</i>	<i>calcaria</i>
A.	<i>maribus</i>	<i>animalibus</i>	<i>calcaribus.</i>

D.

a. Także męzkie i żeńskie rzeczowniki na *is, es* nie powiększające się w *Genit. parisyl-* §. 53.
laba, jakoteż niektóre na *er* mają *Gen. plur. ium.*

b. Jednozgłoskowe zakończone na *s* i *x* z poprzedzającą spółgłoską (*s impurum*), mają także *ium* w *Genit. plur.*

N.	<i>avis</i>	<i>nubes</i>	<i>urbs</i>	<i>arx</i>
	<i>ptak</i>	<i>oblok</i>	<i>miasto</i>	<i>zamek</i>
G.	<i>avis</i>	<i>nubis</i>	<i>urbis</i>	<i>arcis</i>
D.	<i>avi</i>	<i>nubi</i>	<i>urbi</i>	<i>arci</i>
A.	<i>avem</i>	<i>nubem</i>	<i>urbem</i>	<i>arcem</i>
V.	<i>avis</i>	<i>nubes</i>	<i>urbs</i>	<i>arx</i>
A.	<i>ave</i>	<i>nube</i>	<i>urbe</i>	<i>arce.</i>

Pluralis.

N.	<i>aves</i>	<i>nubes</i>	<i>urbes</i>	<i>arces</i>
G.	<i>avium</i>	<i>nubium</i>	<i>urbium</i>	<i>arcium</i>
D.	<i>avibus</i>	<i>nubibus</i>	<i>urbibus</i>	<i>arcibus</i>
A.	<i>aves</i>	<i>nubes</i>	<i>urbes</i>	<i>arces</i>
V.	<i>aves</i>	<i>nubes</i>	<i>urbes</i>	<i>arces</i>
A.	<i>avibus</i>	<i>nubibus</i>	<i>urbibus</i>	<i>arcibus.</i>

E. Niektóre łacińskie i greckie zakończone na *is* mają w *Accusat. Sing. im*, w *Ablat. i*, zaś w *Genit. plural. ium*. §. 54.

	Singularis.	Pluralis.
N.	<i>securis</i> siekiera	<i>securēs</i>
G.	<i>securis</i>	<i>securiūm</i>
D.	<i>securi</i>	<i>securibus</i>
A.	<i>securim</i> (<i>em</i>)	<i>securēs</i>
V.	<i>securis</i>	<i>securēs</i>
A.	<i>securi</i> (<i>e</i>)	<i>securibus</i> .

Rozdział XVI,

Uwagi nad przypadkami Deklinacyi III. w rzeczownikach i przymiotnikach.

1. W *gen. sing.* mają niektóre greckie imiona własne, zakończone na *es*, *i* zamiast *is*, np. *Isocrates*, *gen. Isocrati*. §. 55
2. W *Accusat.* niektóre *Substantiva*, zakończone na *is* mają *im* zamiast zwyczajnego *em*, jako to: §. 56

a. Greckie na *is* kończące *Accusat.* na *in*, mają w łacinie *im* np. *basis*, *basim* podstawa.

b. Imiona własne rzek i miast na *is* zatrzymujących w *gen.* także *is*, np. *Albis*, *Albis Albim*, *Neapolim*.

c. Następujące wyrazy:

ravis, *amussis*,
vis, *sitis*, *tussis*.

amussis sznur, *ravis* chrypka, *sitis* pragnienie, *tussis* kaszel, *vis* siła,

d. Następujące sześć mają także *im*, które atoli i *em* mieć mogą: §. 57

febris, *pelvis*, wieża *turris*,
puppis, *restis* i *securis*,

febris febra, *pelvis* miednica, *puppis* tył okrętu, *restis* powróż, *securis* siekiera, *turris* wieża.

3. W *Ablat. singul.* mają *i* zamiast zwyczajnego *e*. §. 58

a. Zakończone na *is*, te które w *Accusat. im* miały; te zaś, które w *Accusat.* mają *em* lub *im*, mogą także w *Ablat.* mieć *e* lub *i*. Tylko *restis* ma zawsze *reste*, a przeciwnie *navis* pospolicie *navi*.

b. *Neutra* zakończone na *e*, *al*, *ar* mają w *Ablat. i*, np. *mare*, *animal*, *calcar* mają *Abl. mari*, *animali* etc

Wyjmują się:

hepar, sal, baccar

jubar, far, nectar, mające e,

far orkisz *farre*, *baccar* pachnąca roślina *baccare*, *hepar* wątroba *hepate*, *jubar* blask *jubare*, *nectar* nektar *nectare*, *sal* sól *sale*.

- c. *Adjectiva* na: *is, e*; albo *er, is, e* mają w *Abl.* §. 59 tylko *i* np. *gravis, e Abl. gravi*. A następnie imiona miesięcy na *is, er*, ponieważ te są właściwie *Adjectiva* np. *Aprilis, September Abl. Aprili* etc.

Uwaga.

1. Podobnież i *Substantiva* na *is* mają *i*, kiedy są właściwie przymiotnikami np. *aequalis* rówiennik §. 60. *familiaris* poufały, jednakże i te mogą dla tego, że są rzeczownikami, przybierać *e*. *Juvenis* ma tylko *juvene*.

- d. W *Ablat. singul.* mają *e* lub *i* w ogóle wszystkie *Adjectiva* jednego zakończenia §. 61. i *Comparativi* np. *prudens, prudente* albo *prudenti; altior, altiore* i *altiori* (zob. *Adjectiva*.)

Uwagi.

1. *Adject.* na *ans* i *ens* używane rzeczownie, albo gdy są istotnemi imiesłowami, mają powszechnie tylko *e* np. *infans sapiens, infante*, (zob. *Adject.*)

4. W *Nominat. plural.* mają niektóre *Neutra* §. 62 *ia* zamiast zwyczajnego *a*.

a. *Neutra* na *e, al, ar*, które także w *Ablat.* i miały

b. *Adjectiva* i *Participia*, które także w *Ablat.* samo *i* lub też *e* albo *i* miały, np. *gravia, amantia*. Jednakże *Comparativi* mają tylko *a*, np. *altiora, plura*.

5. W *Genit. plural.* mają *ium* za *um* §. 63

a. Wszystkie, które w *Nominat. plur.* miały *ia*, np. *marium, gravium* etc.

- b. Mają w *Genit. ium* zamiast *um* *Substantiva* na *es, er* i *is*, nie powiększające się §. 64 w *Gen.* o jedną sylabę (*parisyllaba*) np. *nubes, imber, avis*, mają *nubium, imbrium, avium* (przeciwnie *miles, milites, militum*), tudzież *caro* mięso *carnium*.

Wyjątek stanowią, które tylko *um* mieć mogą:

pater, mater, frater, vates, canis,

strues, juvenis, accipiter, panis;

accipiter jastrząb, *frater* brat, *mater* matka, *pater* ojciec, *canis* pies, *panis* chleb, *juvenis* młodzieniec, *strues* stos, *vates* wieszcz.

c. *Genit.* na *ium* mają także jednozgłoskowe §. 65
(*monosyllaba*) *Substantiva* na *s* i *x* (*im-*
purum) z poprzedzającą spółgłoską np. *urbs*, *arx*
gen. urbium, *arcium*.

Wyjmują się: *lynx -ncum* ostrowidz, *opes opum* bogactwa.

Uwaga 1. Z jednozgłoskowych z poprzedzającą sa- § 66
mogłoską kilka tylko ma *ium*, jakoto:

na *s*: *as*, *mas*, *glis*,

os, *vis*, *lis*,

i na *x*: *faux*, *nix*,

nox, *strix*.

as, *assis* *as*, *mas* (*aris*) mężczyzna, *glis* (*ris*) szczur, *lis* (*tis*)
sprzeczka, *vis* (*vires*) siła, *os* (*ossis*) kość; *faux* (*cis*)
paszcza, *nox* (*ctis*) noc, *nix* (*ivis*) śnieg, *strix* (*igis*)
ptak nocny.

d. Mają *Genit.* na *ium*, a niekiedy i *um* wie- §. 67.
lozgłoskowe na *ns* i *rs* np. *cliens*, *cohors*,
clientium, *cohortium*. A mianowicie *Substantiva*
które są właściwie *participia*, jako *sapiens sa-*
pientium obok *sapientum*.

e. *Genit.* na *ium* mają nareszcie imiona ludow §. 68
na *as atis* np. *Arpinax atium*, jakoteż *op-*
timates (tium) patryoci; *penates (tium)* bożkowie
domowi.

6. W *Genit. plur.* imiona uroczystości tylko §. 69
w liczbie mnogiej używane (*pluralia tantum* za-
kończone na *alia* przyjmują zakończenie 2. Dekl. *orum*
jak *Bacchanalia -lium* i *-liorum*.

7. W *Dat.* i *Ablat. plur.* mają *Neutra* na §. 70.
a zwyczajniej *is* jak *ibus* np. *poëma -atis*.

8. W *Accusat. plural.* znajdujemy w wyra-
zach formujących *Genit.* na *ium* dawniejszą for-
mę na *is* za *es* np. *omnis*, *artis*, *civis* (różne od *omnis*.)

Rozdział XVII

Uwagi nad liczbą Deklinacji III.

Niektóre rzeczowniki Dekl. III. przybierają §. 71
w liczbie mnogiej inne choć powinowate znaczenie:

<i>aedes aedis</i> świątynia	<i>aedes aedium</i> dom
<i>carcer -eris</i> więzienie	<i>carceres</i> szranki
<i>facultas</i> zdolność	<i>facultates</i> majątek
<i>natalis</i> urodziny	<i>natales</i> urodzenie
(<i>ops</i>) <i>ops</i> pomoc	<i>opes</i> potęga
<i>pars</i> część	<i>partes</i> partya
<i>sal</i> sol	<i>sales</i> dowcipne mowy.

Rozdział XVIII.

Grecka Deklinacya III.

Greckie wyrazy Dekl. III. odmieniają się zwykle całym podług łacińskiej formy; niekiedy jednak, a mianowicie u poetów, zatrzymują greckie zakończenie, jako to: §. 72

1. a. W *Genit. sing.* znajduje się czasem zakończenie os za *is*, zwłaszcza gdy *d* poprzedziło np. *Pallas -ados*.

b. *Feminina* na *o*, jako: *echo*, *Dido* mają zwykle grecki *genit.* na *us* za *inis* np. *Didus*, *echus*. W *Dat.* i *Accusat.* mają albo z grecka *o* lub też z łacińska *-oni-onem*.

2. a. W *Accus. sing.* jest greckie zakończenie *a* zamiast *em* u poetów bardzo zwyczajne, np. §. 73

Lacedaemon -ona. Również i od *aether* i *aer* zwyczajnie *aethera*, *aera*. Także *Pan* (bożek pasterzy) ma zwykle w *Accus.* *Pana* dla różnicy od *panis* chleb.

b. Greckie wyrazy na *is*, *ys* mają niekiedy *Acc. in*, *yn* za *im*, *ym* np. *Tigrin*, *Halyn*.

c. Imiona własne na *es*, odmieniające się w greckim podług I. idą właściwie zwykle podług III. np. *Aeschines -nis* itd. przypuszczają atoli w *Accus.* zakończenie *en* zam. *em* podług I. dekl. greckiej *Aeschinen*, *Euphraten*.

3. a. *Vocat. sing.* odrzucają wyrazy na *is*, *ys*, *eus* końcowe *s* jak w greckim np. *Daphni*, *Orpheu*. §. 74

b. Na *as* gen. *-antis* kończą *Vocat.* na *a*, jak po części i greckie, np. *Atla*, *Calcha*. Imiona własne na *es* mają w *Vocat.* albo *es*, albo podług I. Dekl. na *e*, jak *Socrates* albo *Socrate*.

4. a. W *Nominat. Plural.* znajduje się niekiedy greckie zakończenie *es* np. *Arcades* z krótkim *e*. §. 75.

b. *Neutra* na *os* mają *e* (po grecku *η*) np. *melos* pieśń *mele*.

5. W *Genit. plur.* jest w tytułach greckie zakończenie *on* zwyczajne np. *Metamorphoseon*. §. 76.

6. W *Accusat.* znajduje się często greckie zakończenie na *as*, osobliwie w imionach własnych, np. *Macedonas*. §. 77.

Rozdział XIX.

Rodzaj rzeczowników Deklinacyi 3.

A. Masculina.

Masculina są zakończone na: §. 78.
o, *or*, *os*, *er* i *imparisyllaba* na *es*, to jest, które się w *genit.* o jedną syllabę powiększają, np. *pes*, *pedis* noga.

Wyjątek. Od zakończenia męzkiego o wyjmij *caro* mięso
carnis, echo.

2. Końcówki *io, do, go*
Są rodzaju żeńskiego:
Oprócz męzkich *trojga na go:*
Margo, ligo i harpago
Cztery na *do: cardo, cudo*
Zawiasa, helm; *ordo, udo*
i następujących na *io*
Pugio, scipio, titio, unio
Septentrio, ternio, quaternio,
Curculio, struthio, papilio,
Scorpio, stellio, vespertilio.

Męzkie.

- a. *cardo -inis* zawiasa *cudo -onis* helm
margo -inis brzeg *udo -onis* obuwie
ordo -inis porządek *harpago -onis* osek.
b. *Concreta: pugio* sztylet, *scipio* laska, *septentrio* północ,
titio głównia, *unio* perła;
c. Dalej imiona zwierząt: *curculio* wolek, *papilio* motyl,
scorpio szorpion, *stellio* jaszczurka, *vespertilio* nietoperz.
d. Uformowane od imion liczbowych: *binio* dwójka, *ternio*
trójka, *quaternio* czwórka i t. d. ~~X~~

Uw. Zakończenie *io* tylko w Verbaljach i Abstraktach,
(oderwanych lub umysłowych) jest żeńskie, np.
lectio czytanie, *contio* zgromadzenie.

2. Od zakończenia męzkiego ~~of~~ wyjmują się: §. 79.
żeńskie *arbor -oris* drzewo

nijakie: <i>aequor</i> morze	Cztery <i>neutra</i> są na <i>or</i> : <i>Aequor, ador, marmor, cor,</i> <i>feminini generis</i> tylko <i>arbor, arboris.</i>
<i>ador</i> zboże	
<i>cor -dis</i> serce	
<i>marmor -oris</i>	

3. Od zakończenia męzkiego *os* wyjmują się §. 80.
feminina: cos colis oselka | żeńskie są na *-os*
dos dotis posąg | tylko *cos* i *dos*
neutra: os oris usta | *os ossis* i *os oris*
os ossis kość | Są *neutrius generis.*

4. Od zakończenia męzkiego *er* wyjmują się: §. 81.
neut: cadaver trup | kilka nijakich jest na *er*:
iter -ineris droga | *iter, tuber, cadaver, ver,*
spinter sprzączk. | *acer, piper, verber, uber,*
tuber -eris guz, | *zingiber, papaver, suber;*
uber -eris wymię | wreszcie sprzączka *spinter,*
ver wiosna | *lecz commune linter.*
verber -eris batog.

Neutra są także, jak się powiedziało §. 11. imiona drzew i w ogólności roślin, zakończone na *er*: np. *acer* klon etc.

Commune, to jest męskiego lub żeńskiego:
linter czolnek.

5. Od zakończenia męskiego *es imparisyllaba*: §. 82.
femin.: *merges -itis* snop

<i>merces -dis</i> nagrod	} odpo- } czynek } niepok.	Z <i>imparisyllabów</i> na <i>es</i> Jest nijakie tylko <i>aes</i> Zas <i>feminina</i> : <i>requies</i> <i>quies</i> , <i>merces</i> , <i>merges</i> , <i>teges</i> <i>compes</i> , <i>requies</i> i <i>seges</i> .
<i>quies -etis</i>		
<i>requies -</i>		
<i>inquies -</i>		
<i>seges -etis</i> zboże		
<i>teges -etis</i> pokrycie		
<i>compes</i> zwykle		
<i>compedes</i> kajdany		

neutrum: *aes aeris* spiż.

B. *Feminina*.

Feminina są zakończone na: §. 83.

as, *is*, *ys*, *aus*, *x*,

na *es parisyllaba*

i na *s impurum* z poprzedzającą spółgłoską

Wyjątki:

1. *Masculina* na *as* | Trzy są męskich końceń. *as* §. 84.
as, ze złożonemi, *as*, *adamas*, *elephas*,
adamas dyament | a nijakie tylko: *vas*.
elephas słon

Neutra: *vas vasis* naczynie.

2. Od zakończenia żeńskiego na *is* wyjmują się §. 85.
następujące męskie:

<i>amnis</i> rzeka	<i>glis -ris</i> szczur
<i>annalis</i> rocznik	<i>ignis</i> ogień
<i>axis</i> os	<i>lapis -dis</i> kamień
<i>callis</i> ścieżka	<i>mensis</i> miesiąc
<i>canalis</i> kanał	<i>orbis</i> okrag
<i>cassis</i> sieć	<i>panis</i> chleb
<i>caulis</i> głab	<i>piscis</i> ryba
<i>cinis -eris</i> popiół	<i>pollis -inis</i> stochmal
<i>collis</i> pagórek	<i>postis</i> podwój
<i>cossis</i> robak	<i>pulvis -eris</i> proch
<i>crinis</i> włos	<i>sanguis -inis</i> krew
<i>cucumis -eris</i> ogórek	<i>sentis</i> cierń
<i>ensis</i> miecz	<i>torris</i> głównia
<i>fascis</i> wiązka	<i>torquis</i> łańcuch
<i>finis</i> koniec	<i>unguis</i> paznokieć
<i>follis</i> miech kowalski	<i>vectis</i> drag

funis powróż *vermis* robak
fustis kij *vomis* lemiesz.

Wierszem: Trzydzieści sześć na *is*

Masculini generis:

Panis, piscis, crinis, finis,
ignis, lapis, pulvis, cinis,
orbis, amnis i canalis,
sanguis, unguis, glis, annalis,
fascis, axis, funis, ensis,
fustis, vectis, vomis, mensis,
vermis, torris, torquis, caulis,
postis, cucumis i follis,
cassis, cossis, callis, collis,
sentis i nareszcie pollis.

3. a. Tylko zakończone na *ix* są żeńskie, §. 86.
 wyjąwszy następujące masculina:

<i>calix</i> kielich	<i>fornix, phoenix, calix</i>
<i>fornix</i> sklepienie	<i>sorix (thorax) varix.</i>
<i>phoenix</i> ptak bajeczny	
<i>sorix</i> sowa	
<i>varix</i> żyła nabrzmiała	
<i>thorax</i> pancierz.	

b. Zakończone na *ex* są męzkie
 wyjąwszy *feminina*

<i>faex (-ecis)</i> męty	Prawie wszystkie męzkie <i>ex</i> : żeńskie tylko: <i>halex, lex,</i> <i>forfex, fex, nex, suppellex.</i>
<i>forfex</i> nożyce	
<i>halex</i> śledź	
<i>lex (gis)</i> prawo	
<i>nex (ecis)</i> zabójstwo	
<i>suppellex -lectilis</i> sprzęt.	

4. Od zakończenia żeńskiego *s impurum* wyj- §. 87.
 wierszem:

<i>muja</i> się męzkie:	<i>bidens tridens dens fons mons</i>
<i>adeps</i> tłustość	
<i>chalybs</i> stal	
<i>hydrops</i> puchlina wodna	
<i>dens -ntis</i> ząb	
ze złożonemi	
<i>bidens</i> dwójząb	
<i>tridens</i> trójząb	
<i>fons (-ntis)</i> źródło	
<i>mons -ntis</i> góra	
<i>pons -ntis</i> most	
<i>rudens -ntis</i> lina okrętowa	

Uw. Także *oriens* wschód

occidens zachód, dla domyślnego *sol*

torrens potok
confluens splyw dla *amnis*.

C. Neutra
Neutra są zakończone na: §. 88.
a, e, i, y, o, l, n, t,
 i na: *us, ius*.

Wyjątki.

1. Od zakończenia nijakiego *l* wyjmują się: §. 89.
sol słońce *mugil*
sal sól *glówacz* ryba.

2. Od zakończenia nijakiego *n* wyjmują się: §. 90.
lien śledziona | *Masculina* są na *n*
pecten -inis grzebień | *lien pecten splen* i *ren*.
ren nerka
splen śledziona.

Uw. Mężkie są te, które się nie kończą na *men*, które to zakończenie jest zawsze nijakie, zob. §. 48.

3. Od zakończenia *ur*: §. 91.
Mascul. furfur otręby | *Mascul.* są na *ur*
turtur synogarlica | *furfur, turtur* i *vultur*.
vultur sęp.

4. Od zakończenia nijakiego *us* wyjmuje się: §. 92.
Mas. lepus -oris zając | *Masculina* są na *us*
mus -uris mysz | *lepus tripus* i *mus*
tripus -odis trójnog.

Uw. 1. Zakończenie *us* jest tylko nijakie w wyrazach wielozgłoskowych, niezatrzymujących *u* w *Genit.* np. *genus* rodzaj *generis*, *tempus temporis*, jakoteż w jednozgłoskowych, zatrzymujących *u* np. *jus juris* prawo. §. 93.

Uw. 2. Wielozgłoskowe zatrzymujące w *genit.* *u* są *femina*, np. *virtus virtutis* cnota, *palus paludis* bagno, *pecus -cudis* bydło (ale *pecus -oris* *neutr.*)

Rozdział XX.

Czwarta Deklinacja.

Do IV. Deklinacyi należą same rzeczowniki §. 94.
 męskie po większej części *Verbalia*, to jest od
 słów pochodzące np. *motus* ruch; niektóre żeńskie tegoż
 zakończenia i nijakie na *u* nie odmieniające się wcale
 w liczbie pojedynczej.

Wzór czyli Paradigma Deklinacyi IV.

Męskie i nijakie.

Singularis.

N. <i>fruct-us</i> owoc	<i>corn-u</i> róg
G. <i>fruct-us</i> owocu	<i>corn-u</i> rogu
D. <i>fruct-ũ</i> owocowi	<i>corn-u</i> rogowi
A. <i>fruct-um</i> owoc	<i>corn-u</i> róg
V. <i>fructus</i> owocu	<i>corn-u</i> rogu
A. <i>fruct-u</i> owocem	<i>corn-u</i> rogiem

Pluralis.

N. <i>fruct-us</i> owoce	<i>corn-ua</i> rogi
G. <i>fruct-uum</i> owoców	<i>corn-uum</i> rogów
D. <i>fruct-ibus</i> owocom	<i>corn-ibus</i> rogom
A. <i>fruct-us</i> owoce	<i>corn-ua</i> rogi
V. <i>fruct-us</i> owoce	<i>corn-ua</i> rogi
A. <i>fruct-ibus</i> owocami	<i>corn-ibus</i> rogami

Odmieniaj:

<i>cursus</i> bieg	<i>magistratus</i> urzędnik	<i>genu</i> kolano
<i>gradus</i> stopień	<i>manus</i> ręka <i>f.</i>	<i>tonitru</i> grzmot
<i>sensus</i> zmysł	<i>porticus</i> <i>f.</i> krużganek	<i>veru</i> rożen
<i>lusus</i> gra	<i>anus</i> <i>f.</i> baba.	
<i>tactus</i> dotykanie	<i>status</i> <i>ur</i> <i>ance</i>	
<i>auditus</i> słyszenie		
<i>visus</i> widzenie	<i>spiritus</i> dech.	

Uwagi nad przypadkami.

1. W *Dat.* i *Ablat. plur.* mają następujące §. 95.
na *ubus* zamiast *ibus*:

<i>acus</i> igła	<i>partus</i> płód	<i>pecu</i> bydło
<i>arcus</i> łuk	<i>portus</i> port	<i>veru</i> rożen
<i>artus</i> członek	<i>quercus</i> dąb	

ficus figa *specus* jaskinia*lacus* jezioro *tribus* oddział ludu.

wierszem:

arcus, ficus, acus,
quercus, veru, lacus,
specus, tribus, artus,
portus, pecu, partus,

Często także *veru*
 Zamiast i mają *u*.

2. *Domus* przybiera w niektórych przypadkach §. 96.
zakończenia Deklinacyi 2., odrzucając *me, mu,*
mi, mis, podług dawniej reguły:

Tolle (odrzucić) *me, mu, mi, mis,*
Si declinare domus vis.

Singularis.		Pluralis.
N.	<i>domus</i>	<i>domus</i>
G.	<i>domus</i> (<i>domi</i> w domu)	<i>domuum</i> (<i>domorum</i>)
D.	<i>domui</i> (<i>domo</i>)	<i>domibus</i>
A.	<i>domum</i>	(<i>domus</i>) <i>domos</i>
V.	<i>domus</i>	<i>domus</i>
A.	<i>domu</i>	<i>domibus</i>

Formy w nawiasie zamknięte mniej używane.

Rodzaj Deklinacji IV. z zakończenia.

Masculina są na *us*

Neutra wszystkie na *u*.

Wymują się od zakończenia *us*

żeńskie:

acus igła

domus dom

manus ręka

porticus krużganek

tribus oddział ludu

Feminina są na *us*

acus, *tribus*, *porticus*

domus, *idus* i *manus*.

Pluralia *idus iduum* 13 lub 15 dzień w miesiącu.

Rozdział XXI.

Piąta Deklinacja.

Do V. Deklinacji należą same rzeczowniki, §. 97.
(ale i tych nie wiele) zakończone na *es*

Wzór czyli Paradigma Deklinacji 5.

Singularis.		Pluralis.
N.	<i>di-es</i> dzień	<i>di-es</i> dnie
G.	<i>di-ei</i> dnia	<i>di-erum</i> dni
D.	<i>di-ei</i> dniowi	<i>di-ebus</i> dniom
A.	<i>di-em</i> dzień	<i>di-es</i> dnie
V.	<i>di-es</i> dniu	<i>di-es</i> dnie
A.	<i>di-e</i> dniem	<i>di-ebus</i> dniami.

Podobnie deklinują się *res* rzecz, *species* postać, i te tylko trzy rzeczowniki w V. deklin. mają zupełną liczbę mnogą. Inne jak *acies* sztyk wojska, *ostrze*, *facies* twarz, *spes* nadzieja, *glacies* lód, *series* szereg, mają tylko w plural. równe z Nominat. sing. przypadki, to jest Nom. i Acc. plural. Inne wcale liczby mnogiej nie mają.

Uw. W Genit, i Dat. w zakończeniu *ei* jest *e* krótkie, kiedy je poprzedza spółgłoska, np. *fidei*; zaś długie *e*, kiedy je poprzedza samogłoska np. *diēi*.

Rodzaj rzeczowników 5. deklinacji.

Rzeczowniki tej deklinacji są wszystkie żeńskie. Tylko *diēs* dzień jest w liczbie pojedyn- §. 98.

czej męzkie lub żeńskie; w liczbie mnogiej tylko męzkie; *meridies* południe jako złożone z *dies*, *masculinum* w liczbie pojedyn., bo mnogiej wcale nie ma.

Rozdział XXII.

Nieforemne Deklinacje (*Anomala.*)I. *Indeclinabilia.*

Nieodmienne, które się wcale przez przypadki §. 99. nie deklinują:

pondo funt, *fas* rzecz godziwa,
nefas rzecz niegodziwa, *instar* obraz np. *auri tria pondo.*

Niektóre greckie, zakończone na *i*, *y*, np. *gummi*, *gumma*, *sinapi* gorczyca.

Nazwiska liter np. *alpha*, *gamma*.

Wyraz *Jesus* jest częścią nieodmienny, bo ma tylko w *Accus.* *Jesum*, inne przypadki *Jesu*.

II. *Defectiva Casibus.*

Ułomne co do przypadków są te, którym je- §. 100.
dnego albo kilku przypadków nie dostaje.

1. *Nominat. singul.* nie mają np. (*daps* uczta) *dapis*, (*frux* owoc) *frugis*, (*ops* pomoc) *opis*, (*verber*) uderzenie *verberis*.
2. *Genit. plur.* nie mają np. *cor serce*, *os usta*, *par pokój*.
3. Po kilka przypadków nie mają, np. *vis* siła, niema *Genit.* i *Dat. singul.* to jest, ma tylko *vis*, *vim*, *vi* *Plur.* *vires*, *virium*, *viribus* regularnie; *nihil* nic, *parum* za mało ma tylko *Nom.* i *Acc.*
4. Niektóre mają tylko jeden przypadek np. *Abl. sing.* *natu sponte*, *natu major* starszy, *sponte sua* samochęc.

III. *Defectiva Numero.*

Defectiva Numero są takie rzeczowniki, które mają tylko albo liczbę pojedynczą albo mnogą §. 101.
singularia lub *pluralia tantum*.

1. *Singularia tantum* są te, które z znaczenia mnogości nie przypuszczają, np. *justitia* sprawiedliwość, *fames* głód, *vesper* wieczór, *ver* wiosna, jakoteż (*materialia*, znaczące ciągłą masę) *aurum* złoto, *lac* mleko.

2. *Pluralia tantum*

§. 102.

a. dnie w rzymskim kalendarzu:

calendae 1szy dzień miesiąca

nonae 5ty albo 7my -

idus 13ty albo 15ty -

nundinae jarmark, *feriae* dni wolne.

b. Uroczystości i igrzyska:

Olympia, *Bacchanalia*, *Saturnalia*

c. Wiele imion własnych miast:

Athenae, Syracusae, Arbela, Susa (orum) Delphi, parisii, Gades (ium).

d. Wiele szczególnych rzeczowników

aa. Należące do Dekl. I. *pluralia tantum*. §. 103.

<i>angustiae</i> kłopot	<i>minae</i> groźba
<i>argutiae</i> subtelność	<i>nugae</i> błazeństwo
<i>cunae</i> kolebka	<i>nuptiae</i> wesele
<i>deliciae</i> rozkosz	<i>praestigiae</i> knjarstwo
<i>divitiae</i> bogactwo	<i>reliquiae</i> ostatki
<i>excubiae</i> warta	<i>scalae</i> schody
<i>exequiae</i> pogrzeb	<i>scopae</i> miotła
<i>indutiae</i> rozejm	<i>tenebrae</i> ciemność
<i>insidiae</i> zasadzka	<i>valvae</i> podwoje
<i>manubiae</i> lupy.	

bb. Należące do II. Dekl. *Plur. t.*

<i>cancelli</i> krata	<i>arma</i> broń	§. 104.
<i>fasti</i> kalendarz	<i>cibaria</i> żywność	
<i>fori foruli</i> przegrodki	<i>crepundia</i> zabawki	
<i>gemini</i> bliźnięta	<i>donaria</i> podarunki	
<i>liberi</i> dzieci	<i>exta intestina</i> trzewy, jelita	
<i>posteri</i> potomność	<i>hiberna</i> zimowe łożo	
	<i>serta</i> wieńce <i>virgulta</i> krzewina	

cc. Należące do III. Dekl. *Plural. tant.*

<i>ambages</i> korowody	<i>moenia</i> mury	§. 105.
<i>annales</i> roczniki	<i>nares</i> nos	
<i>casses</i> sieć myśliwska	<i>penates</i> bożkowie domowi	
<i>fauces</i> paszcza	<i>praecordia</i> błona	
<i>fides</i> lira	<i>preces</i> prośba	
<i>fores</i> drzwi	<i>proceres</i> przedniejsi	
<i>grates</i> dzięki	<i>sordes</i> śmieci	
<i>ilia</i> słabizna	<i>viscera</i> wnętrzności	
<i>lemures</i> straszdyła.		

IV. *Heteroclita*.

Są także imiona, które podług różnych Deklinacji deklinują się, mające to samo zakończenie lub też przybierające inne: §. 106.

- a. *laurus -i laurus -us* laur
pinus -i pinus -us sosna
ficus -i ficus us figa
colus -i colus -us kądziel
arcus -i arcus -us łuk
- b. *praetextus -us praetextum -i* *pretext a)*

a) Niektóre przybierają oraz i inny rodzaj¹, są zatem razem *heteroclita* i *heterogenea*.

	<i>conatus -us</i>	<i>conatum -i</i> uśiłowanie
	<i>eventus -us</i>	<i>eventum -i</i> wypadek
c.	<i>barbaria -ae</i>	<i>barbaries -ei</i> barbarzyństwo
	<i>luxuria -ae</i>	<i>luxuries -ei</i> rozrzutność
	<i>duritia -ae</i>	<i>durities -ei</i> twardość
	<i>mollitia -ae</i>	<i>mollities -ei</i> miękkość
	<i>materia -ae</i>	<i>materies -ei</i> materya
	<i>segnitia -ae</i>	<i>segnities -ei</i> opieszalność
d.	<i>alimonia -ae</i>	<i>alimonium -i</i> żywność
e.	<i>elephantus -i</i>	<i>elephas -ntis</i> słoń
	<i>delphinus -i</i>	<i>delphin -inis</i> delfin
f.	<i>plebs -is</i>	<i>plebes -ebei</i> pospólstwo itd.

Uw. *Vas vasis* naczynie w liczb. mnogiej odmienia się po-
dług II. deklinacyi *vasa, vasorum, vasis*.

V. *Heterogenea*

są te, które w liczbie mnogiej inny rodzaj przy-§. 107.
bierają:

balneum łaźnia *balneae* i *balnea*
epulum uczta *epulae*
coelum niebo *coeli*
porrum szczypior *porri*
frenum wędzidło *freni* v. *frena*
rastrum motyka *rastri* v. *rastra*
jocus żart *joci* v. *joca*
locus miejsce *loci* v. *loca*
sibilus sykanie *sibili* v. *sibila*
carbassus len *carbasi* v. *carbasa*
tartarus królestwo podziemne *tartara*
ostrea ae ostrzyga *ostrea -orum, ostreae*
margarita ae perla *margarita -orum margaritae*.

Nomen Adjectivum [Przymiotnik.]

Rozdział XXIII.

W łacinie są przymiotniki trzech zakoń-§. 108.
czeń (*trium terminationum*), to jest na każdy
rodzaj; dwóch zakończeń (*duarum terminationum*)
to jest pierwsze dla męskiego i żeńskiego rodzaju, dru-
gie dla nijakiego; nareszcie jednego zakończenia (*u-
nius terminationis*) dla wszystkich trzech rodzaj.

I. Przymiotniki trzech zakończeń.

1. Pierwsza klasa przymiotników trzech za-§. 109.
kończeń kończy się na:

męzkie *us*, żeńskie *a*, nijakie *um*,
 - *er*, - *a*, - *um*,
 odmieniające się podług II. deklinacyi; a *feminina* na *a*
 podług I. Uważać trzeba, że podobnie jak rzeczowniki,
 zakończone na *er*, jedne zatrzymują *e* przed *r*, drugie *e*
 wyrzucają.

Singularis.

	M-	F.	N.
N.	<i>altus</i>	<i>alta</i>	<i>altum</i>
	wysoki	wysoka	wysokie
G.	<i>alti</i>	<i>altae</i>	<i>alti</i>
D.	<i>alto</i>	<i>altae</i>	<i>alto</i>
A.	<i>altum</i>	<i>altam</i>	<i>altum</i>
V.	<i>alte</i>	<i>alta</i>	<i>altum</i>
A.	<i>alto</i>	<i>alta</i>	<i>alto</i>

bonus, a, um dobry
malus, a, um zły
carus, a, um drogi
rarus, a, um rzadki

Pluralis.

	M.	F.	N.
	<i>alti</i>	<i>altae</i>	<i>alta</i>
	wysocy	wysokie	
	<i>altorum</i>	<i>altarum</i>	<i>altorum</i>
	<i>altis</i>	—	—
	<i>altos</i>	<i>altas</i>	<i>alta</i>
	<i>alti</i>	<i>altae</i>	<i>alta</i>
	<i>altis</i>	—	—

molestus, a, um przykry
modestus, a, um skromny
acerbus, a, um przykry
superbus, a, um pyszny.

Singularis.

N.	<i>miser</i>	<i>miser</i>	<i>miser</i>	<i>miserum</i>
	nędzny	nędzna	nędzne	
G.	<i>miseri</i>	<i>miser</i>	<i>miseri</i>	<i>miserum</i>
D.	<i>miser</i>	<i>miser</i>	<i>miser</i>	<i>miserum</i>
A.	<i>miserum</i>	<i>miser</i>	<i>miserum</i>	<i>miserum</i>
V.	<i>miser</i>	<i>miser</i>	<i>miserum</i>	<i>miserum</i>
A.	<i>miser</i>	<i>miser</i>	<i>miserum</i>	<i>miserum</i>

Pluralis.

	<i>miseri</i>	<i>miser</i>	<i>miser</i>	<i>miserum</i>
	nędzni	nędzne		
	<i>miserorum</i>	<i>miser</i>	<i>miserorum</i>	<i>miserorum</i>
	<i>miseris</i>			
	<i>miseros</i>	<i>miser</i>	<i>miser</i>	<i>miserum</i>
	<i>miseri</i>	<i>miser</i>	<i>miserum</i>	<i>miserum</i>
	<i>miseris</i>			

Singularis.

N.	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>pigrum</i>
	leniwy			
G.	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>pigrum</i>
D.	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>pigrum</i>
A.	<i>pigrum</i>	<i>piger</i>	<i>pigrum</i>	<i>pigrum</i>
V.	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>pigrum</i>	<i>pigrum</i>
A.	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>pigrum</i>	<i>pigrum</i>

Pluralis.

	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>pigrum</i>
	<i>pigrorum</i>	<i>piger</i>	<i>pigrorum</i>	<i>pigrorum</i>
	<i>pigeris</i>			
	<i>pigeros</i>	<i>piger</i>	<i>piger</i>	<i>pigrum</i>
	<i>pigeri</i>	<i>piger</i>	<i>pigerum</i>	<i>pigrum</i>
	<i>pigeris</i>			

Uw. 1. Tylko następujące *Adject.* na *er* zatrzymują *e* przed *r*: §: 110.

liber lacer asper
miser tener prosper

asper szorstki
lacer podarty
liber wolny, *miser* nędzny
prosper pomyślny
tener delikatny.

Nadto *Composita* z *fero* i *gero*, jak *frugifer* żyzny, *laniger* welnonośny.

Pozostałe wyrzucają *e*, np. *pulcher* piękny, *niger* czarny, ponieważ właściwe pierwiastki są *nigr* etc. (patrz §. 34. przypis.) *Dexter* prawy ma obie formy *dextera dexterum* i *dextra dextrum*.

Uw. 2. Jeden jest tylko przymiotnik na *ur*, *a*, *um*: *satur* syt *satura*, *saturum*.

Uwagi nad przypadkami.

Następujące *Adjectiva* na *us*, *er* po większej części *adject. pronominalia*, mają na wszystkie 3 §. 111. rodzaje *Genit. sing.* na *ius*, *Dat. i.* To i w *genit.* jest długie, oprócz *alterius*. Takiemi są:

<i>unus, a, um</i> sam		<i>unus, solus, totus, ullus,</i>
<i>solus, a, um</i> sam		<i>uter. neuter, alius, nullus,</i>
<i>totus, a, um</i> cały		Tylko <i>alter alterius</i>
<i>ullus, a, um</i> którykolw.		Zwykle miewa krótkie <i>ius</i> .
<i>uter, ra, rum</i> który z 2ch		
<i>neuter, ra, rum</i> żaden z 2ch		
<i>nullus, a, um</i> żaden		
<i>alius</i> inny, mają <i>Genit. unius Dat. uni, solius, soli,</i>		
<i>totius toti, alius, alii</i> etc., tylko <i>alter alterius alteri.</i>		

Inne przypadki regularnie podług II. Deklin.

Uw. Podobnie idą i złożone *uterque, utraque, §. 112. utrumque; utervis, uterlibet*, obaj (każdy z dwóch) *utercunqve* którykolwiek (z dwóch) *alteruter* jeden albo drugi. *Alteruter* deklinuje się dwojakiem sposobem albo *genit. alterutrius, Dat. alterutri, A. alterutrum* etc. albo oba wyrazy deklinują się *genit. alterius utrius Dat. alteri utri* etc.

2. Druga klasa przymiotników trzech za- §. 113. końceń na:

M. er. F. is, N. e

deklinuje się podług III. Deklin. wyrzucając *e* w deklinacyi, oprócz *celer, celeris, celere* szybki, *genit. celeris* etc. Mają wszystkie *ablat. sing. i, genit. plur. ium* oprócz *celer*, które ma *celerum*.

Singularis.

Pluralis.

N. *acer acris acre*
G. *acris*

acres acres acria
acrium

D.	<i>acri</i>	<i>acribus</i>		
A.	<i>acrem acrem acre</i>	<i>acres acres</i>	<i>acria</i>	
V.	<i>acer acris acre</i>	<i>acres acres</i>	<i>acria</i>	
A.	<i>acri</i>	<i>acribus</i>		

Takie są:

<i>acer</i> ostry	<i>campester</i> polny
<i>àlacer</i> ochoczy	<i>equester</i> konny
<i>céleber</i> sławny	<i>pedester</i> pieszy
<i>celer</i> szybki	<i>paluster</i> bagnisty
<i>saluber</i> zdrowy	<i>silvester</i> leśny
<i>vólucer</i> lotny	<i>terrester</i> ziemski.

Uw. 1. *Adjectiva* te są właściwie dwóch zakończeni: *is* na *masc.* i *fem.* *e* na *neutr.* §. 114. przybierające na rodzaj męzki zbyt kowem trzecio zakończenie *er*; dla tego też deklinują się jak inne *Adject.* dwóch zakończeni podług 3. dekl.

Uw. 2. Podług tej formy deklinują się także: *September, October, November, December*, ponieważ to są właściwie *adj.* do *mensis* miesiąc.

II. *Adjectiva* dwóch zakończeni.

Przymiotniki te mają pierwsze zakończenie §. 116. wspólne dla męzkiego i żeńskiego rodzaju; drugie służy nijakiemu, kończą się na *is* (*m. f.*) *e* (*n*)

fortis męzny, *fortis* męzna, *forte* męzne odmieniają się podług wzoru poprzedzającej deklinacyi *acer*, to jest podług III. kończąc zawsze *Abl.* na *i*, *Gen. plur.* na *ium*, *Nom. plur. neutr.* na *ia*.

Singularis.

N. *facilis facile*

la wy -a -e

G. *facilis*

D. *facili*

A. *facilem facile*

V. *facilis facile*

A. *facili*

Pluralis.

faciles facilia

facilium

facilibus

faciles facilia

faciles facilia

facilibus.

Odmieniaj: *brevis* krótki, *gravis* ciężki, *fidelis* wierny, *fortis* męzny, *utilis* użyteczny, *crudelis* okrutny.

Tu należy także *Aprilis* Kwiecień, bo jest właściwie przymiotnikiem.

2. Drugą klasę przymiotników dwóch za- §. 117. końceń stanowią *Comparat.* na *or masc. i fem. na us neutr.* Deklinują się obie formy podług III. Dekl.

Singularis.

Pluralis.

N. <i>facilior facilius</i> łatwiejszy -a łatwiejsze	<i>faciliores faciliora</i>
G. <i>facilioris</i>	<i>faciliorum</i>
D. <i>faciliori</i>	<i>facilioribus</i>
A. <i>faciliorem facilius</i>	<i>faciliores faciliora</i>
V <i>facilior facilius</i>	<i>faciliores faciliora</i>
A. <i>faciliore vel faciliori</i>	<i>facilioribus.</i>

W *Ablat. sing. e* lub *i*, *Nom. plur. a*, *Genit. um.*

III. Adjectiva jednego zakończenia. §. 118.

Adjectiva jednego zakończenia na wszystkie trzy rodzaje najczęściej na *-ns* lub *x* idą, wszystkie podług III. Dekln. i mają w *Ablat. e* lub *i*, w *plur. ia, ium.*

Singularis.

Pluralis.

N. <i>prudens felix</i> roztropny a e szczęśliwy	<i>prudentes felices</i>
G. <i>prudentis felicis</i>	<i>n. prudentia felicia</i>
D. <i>prudenti felici</i>	<i>prudentium felicium</i>
A. <i>prudentem felicem</i>	<i>prudentibus felicibus</i>
<i>n. prudens felix</i>	<i>prudentes felices</i>
V. <i>prudens felix</i>	<i>n. prudentia felicia</i>
A. <i>prudente felice</i>	<i>prudentes felices</i>
<i>v. prudenti, felici</i>	<i>n. prudentia felicia</i>
	<i>prudentibus felicibus.</i>

Odmieniaj: *potens -entis* potężny, *diligens* pilny, *sapiens* mądry, *patiens* cierpliwy, *elegans -ntis* ozdobny, *petulans* swywolny; *audax -acis* śmiały, *loquax* gadaliwy, *simplex -icis* pojedynczy, *velox* szybki. Także *supplex* pokorny, ale *um* w *gen. plur.*

Prócz tego jeszcze następujące: *iners inertis* leniwy, *sollers -ertis* obrotny, *expers -ertis* nie mający udziału, *concors -ordis* zgodny, *teres tēretis* okrągławy, *hebes hébetis* tępy, *locuples locuplētis* bogaty.

U w a g i.

1. W ogóle lepiej jest przymiotniki jednego §. 119 zakończenia kończyć z Ciceronem w *ablat.* na *i* prócz następujących, które tylko *e* mieć mogą:

a. *pauper, puber, senex, hospes*
compos, impos, superstes, sospes.

<i>compos</i> <i>compotis</i> władający	<i>puber</i> <i>puberis</i> dorosły
<i>impos</i> niewładający	<i>senex</i> <i>senis</i> stary
<i>hospes</i> <i>hospitis</i> goszczący	<i>sospes</i> <i>sospitis</i> ocalony
<i>pauper</i> <i>pauperis</i> ubogi	<i>superstes</i> <i>-itis</i> pozostały

b. *Participia* na *ans* i *ens*, kiedy są istotnemi imiesłowami, a mianowicie w konstrukcyi *Ablat. absol.* §. 120. jakoteż gdy się na rzeczowniki zamieniły, mają tylko *e*, np. *Tarquinio regnante* gdy Tarkw. panował; *infans* niemowlę, *parens* rodzic, mają; *infante*. To rozumie się także o innych *Adject.* jednego zakończenia mających *e*, gdy się używają rzeczownie, i, gdy przymiotnie np. *artifex* sztukmistrz, *victrix* zwyciężycielka mają *artifice* *victrice*; ale *artifex* kunsztowny, *victrix* zwyciężka, mają *artifici* *victrici*, zob. §. 61. 62.

2. W *Nom. plur. neutr.* mają *adject.* §. 121. do III. dekl. należące *ia*.

Tylko *Comparat.* mają *a* np. *faciliora*.

Nadto *vetus veteris* stary ma *vetera*, *pauper* ubogi, *uber* obfity także *a*. *Plus* ma *plura* jak *complures complura* i *compluria*.

Uw. Na *a* powinnyby także mieć owe *Adject.* które w *Ablat.* tylko *e* mieć mogą, ale te się w *Neutr. plur.* nie używają; w ogóle bowiem tylko od *Adject* na *ns rs x* forma *Neutr. plur.* jest w używaniu.

3. W *genit. plur.* mają *Adject.* III. dekl. §. 122. zwykle na *ium*. Tylko *Comparat.* mają w *genit. um* wyjąwszy *plurium, complurium*. Prócz tego *um* mają

- a. Te *Adject.* które w *Ablat.* tylko *e* mieć mogą, np. *pauperum, superstium*.
- b. *Composita* z *facio, capio, caput, color, genus, pes* formujących ten przypadek na *um* np. *artifex, auceps, discolor degener, quadrupes*, mają *artificum, ancipitum* etc.
- c. Nareszcie pojedyncze mają także *um*:
<i>caelebs</i> bezżenny	<i>supplex</i> -plicis korny
<i>celer</i> szybki	<i>uber</i> żyzny
<i>cicur</i> swojski	<i>vetus veteris</i> stary
<i>dives itis</i> bogaty	<i>vigil</i> czujny
<i>memor memoris</i> pamiętny	<i>immemor</i> niepamiętny.

IV. Nieforemne Adjectiva. §. 123.

1. *Indeclinabilia* są: *nequam* niewart, *frugi* dobry, *praesto* gotów
2. *Defectiva Numero*: *pauci* mało, *plerique* wielu.
3. *Defectiva Casibus*: niemają *Nominat. mascul.* cetera ceterum pozostały, a, e; *ludicra*, *ludicrum* krotofilny. *Plerique* nie ma *Genit.*, miejsce jego zastępuje *plurimorum*.

Uw. *Macte* i *macti* tylko w tych dwóch przypadkach używane np. *macte virtute esto* bądź pochwalony, *macti virtute estote* cześć wam.

Rozdział XXIV.

B. a. Stopniowanie przymiotników.

1. Łacińskie Adjectiva mają podobnie jak w § 124. polskim trzy stopnie (*gradus*): *Positivus* równy, *Comparativus* wyższy, *Superlativus* najwyższy.

Uw. *Positivus* wyraża poprostu przymiot czyli własność np. *vir doctus* mąż uczony, *Comparativus* porównując dwie rzeczy między sobą, jednej z nich własność w większej ilości przypisuje np. *hic vir doctior quam ille*. *Superlativus* używa się, porównując więcej jak dwie rzeczy i przypisując jednej z nich najwięcej własności: *hic vir omnium doctissimus*, ten mąż najuczenniejszy ze wszystkich.

Uw. 2. Łaciński *Comparat.* tłumaczy się w polskim niekiedy: za, za bardzo, przy, nieco; *Superlativus*: bardzo, (zobacz Gram. większą pag. 117.)

2. *Comparativus* formuje się, dodając do źródła słowo przymiotnika, który się dopiero w *Genit.* okazuje, zakończenia *ior* na rodzaj męzki i żeński, *ius* na nijaki.

Superlativus zaś formuje się, dodając do źródłosłowu przymiotnika *-issimus -issima -issimum*. Znajduje się źródłosłów odrzucając w *Genit.* zakończenie deklinacji *i* lub *is*

all-us gen. all-i Comp. all-ior all-ius
liber gen. liber-i Comp. liber-ior liber-ius
pulcher pulchr-i pulchr-ior pulchr-ius
acer acr-is acr-ior acr-ius

Superlativus:

altus g. alt-i Superl. alt-issimus a um,
gravis g. grav-is Superl. gravissimus a um

Wyjątek.

1. Adjectiva na *er* formują *Superl.* na *erri-* §. 126. *mus*, dodając *rimus* do zakończenia *er* np. *pul-*

cher pulcherrimus a um, acer acerrimus, pauper pauperrimus. Comparat. formują te *Adjectiva* regularnie.

Również i *vetus* dawny, *nuperus* świeży mają *Superlat. veterrimus nuperrimus*, od *maturus* dojrzały ma *maturrimus* albo regular. *maturissimus*.

2. Sześć *Adject.* na *ilis*, to jest:

facilis łatwy, *difficilis* trudny
similis podobny, *dissimilis* niepodobny
gracilis wysmakły i *humilis* niski,

mają *Superlat.* na *illimus* np. *facillimus* etc. Inne regularnie np. *utilis* użyteczny *utilior utilissimus*.

3. *Adjectiva* na *dicus ficus, volus*, formują *Compar.* na *entior, Superlat.* na *entissimus* jak:

maledic-us, maledic-entior, maledic-entissimus
zlorzeczący
magnific-us, magnific-entior, magnifico-entissimus
wspaniały,
benev-olus, benevol-entior, benevol-entissimus
przychylny.

Rozdział XXV.

b. Stopniowanie przez opisanie.

1. *Adjectiva* mające przed zakończeniem *us* §. 127. samogłoskę, jakoto *idoneus* zdolny, *necessarius* potrzebny, *noxius* szkodliwy, *arduus* przykry, *vacuus* próżny nie odmieniają się przez stopnie, ale opisują *Comparat.* przez *magis* bardziej, *Superlat.* przez *maxime* najbardziej np. *necessarius* potrzebny, *magis necessarius* potrzebniejszy, *maxime necessarius* najpotrzebniejszy; lub zmniejszając: *minus* mniej, *minime* najmniej. Takowe opisanie i w innych przymiotnikach, niestopniujących się, a nawet w tych, które się stopniują, użyć się daje.

Uw. Przymiotniki na *quus* np. *antiquus* starożytny, *aeguis* słuszny, stopniują się regularnie, bo *qu* nie jest samogłoska, ale spółgłoska.

2. Powiększa się jeszcze stopień przymiotników przez §. 128. dodanie przysłówków: *valde, admodum, oppido* bardzo *imprimis, apprime*, osóbliwie *per*, które się z przymiotnikiem zrasta, np. *perdifficilis* nader trudny, cò się jeszcze wzmocnić może przez *quam: perquam difficilis*, nadzwyczajnie trudny.

3. Stopniowanie *Comparat.* i *Superlat.* zwykło się §. 129. jeszcze powiększać następującym sposobem:

a. Do wzmocnienia *Comparat.* służy *etiam* jeszcze, *multo* o

wiele np. *etiam doctior* jeszcze ucześniey, nie zaś *adhuc doctior*.

- b. Do wzmocnienia *Superlat.* służy *longe, quam, vel* np. *longe doctissimus* ze wszystkich najucześniey, *quam doctissimus*, jak tylko można najucześniey; *vel doctissimus* b. uczoney czyli raczej najucześniey.
- c. Zmniejsza się stopniowanie *Comparat.* przez *paulo* i *paulo* nieco *paulo doctior* nieco ucześniey,

c. Nieforemne lub ułomne stopniowanie.

1. Zupełnie nieregularnie formują *Comparat.* §. 130.

i *Superlativus*:

<i>bonus</i> dobry	<i>melior</i> lepszy	<i>optimus</i> najlepszy
<i>malus</i> zły	<i>pejor</i> gorszy	<i>peissimus</i> najgorszy
<i>magnus</i> wielki	<i>major</i> większy	<i>maximus</i> największy
<i>parvus</i> mały	<i>minor</i> mniejszy	<i>minimus</i> najmniejszy
<i>multus</i> wiele	<i>plus</i> więcej	<i>plurimus</i> najwięcej.

Uw. 1. *Plus* jest *neutr.* i *subst.*, *gen. pluris*; *Dat.* i *Abl.* nie ma. W *Plural.* jest całkowita forma: *plures plura gen. plurium Dat. pluribus.*

Uw. 2. *Dives* bogaty, *divitior divitissimus*, albo od nieużywanego (*dis gen. ditis*) *ditior ditissimus*. (*indecl.*) *nequam* niewart *nequior nequissimus indecl. frugi* dobry *frugalior frugalissimus* (od *frugalis*.)

egenus potrzebny *egenior egentissimus* (*egens*)

2. Następujące *Adject.* mają podwójny (nieregularny) *Superlativus*, i dla tego zwaćby je można *abundantia* w *Superlatiwie*:

exterus exterior extremus i *extimus* zewnętrzny

inferus inferior infimus i *imus* niski

superus superior supremus i *summus* zwierzchni

posterus posterior postremus i *postumus* ostatni.

3. Następujące mają *Comparat.* i *Superlat.* §. 132.

lecz *posit.* niemają, tylko odpowiadające przyimki.

(*citra*) *citerior citimus* bliższy z tej strony

(*ultra*) *ulterior ultimus* ostatni z tamtej strony

(*intra*) *interior intimus* wewnętrzny

(*prope*) *propior proximus* bliższy

(*potis*) *potior potissimus* przedniejszy

(*prae*) *prior primus* pierwszy

Nadto:

deterior deterrimus gorszy

ocior ocissimus prędszy.

4. Niektóre niemają *Comparat.* tylko *posit. i superlat.* §. 133.

falsus fałszywy *falsissimus novus* nowy *novissimus diversus* różny *diversissimus sacer* święty *sacerrimus inclitus* sławny *inclitissimus velus* stary *veterrimus*

5. Niektóre niemają *Superlat.* tylko *posit. i Comparat.* §. 134.

alacer ochoczy *alacrior satur* syt *saturior longinquus* daleki *longinquior adolescens*) *adolescentior propinquus* bliźki *propinquior juvenis*) młody *junior salutaris* zbawienny *salutarior senex* stary *senior*

Tu należy także najwięcej *Adject.* na *bilis* np. *horribilis* straszny.

6. Tylko w *Comparat.* znajdują się użyte: *anterior* §. 135. przedniejszy, *sequior* pośledniejszy.

7. Wiele przymiotników nie stopniuje się w łacinie (niema *Comp.* i *Superl.*) chociaż znaczenie stopniowa- §. 136. niu temu nie jest przeciwne np.

<i>almus</i> błogi	<i>mediocris</i> mierny
<i>canus</i> siwy	<i>mirus</i> dziwny
<i>curvus</i> krzywy	<i>vulgaris</i> pospolity

nie stopniują się i w takim razie używać należy opisania: *magis maxime.*

Do tych należą także *Composita* z *animus, arma, jugum, fero* i *gero* np. *exanimis* bez duszy, *inermis* bezbronny, *bijugus* dwusprężny itd. itd.

Rozdział XXV.

Numeralia Imiona liczbowe.

1. Imiona liczbowe są to przymiotniki, które §. 137. przedmioty jednego gatunku podług jedności liczą. Są zaś

1. *Cardinalia* pierwotne na pytanie ile? *quot? unus, duo, tres* etc. jeden, dwa itd.
2. *Ordinalia* porządkowe, na pytanie: który z porządku? *primus, secundus* etc. pierwszy etc.
3. *Distributiva* podziałowe, na pytanie: *quoteni?* po ilu, *singuli, bini* po jednemu, po dwóch etc.
4. *Multiplicativa* iloraki, na pytanie *quotuplex* iloraki? *simplex, duplex* pojedynczy, podwójny.
5. *Proportionalia* stósunkowe na pytanie *quotuplus?* ilokrotny? *simplus, duplus* jednokrotny, dwukrotny etc.
6. *Adverbia numeralia* przysłówki liczbowe, na pytanie *quoties?* ile razy *semel, bis, ter, quater,* raz, dwa.

§. 138.				
Liczby rzymskie.	Cardinalia. Pierwotne.	Ordinalia. Porządkowe.	Distributiva. Podziałowe.	Adverb. numr. Przyst. liczb.
I.	unus, a, um. <i>jeden-dna-dno</i>	primus, a, um. <i>pierwszy, a, e.</i>	singuli, ae, a. <i>pojednemu éj</i>	semel, <i>raz.</i>
II.	duo, ae, duo. <i>dwaj dwie dwa</i>	secundus, a, um. <i>drugi, a, ie.</i>	bini, ae a (<i>em</i>) <i>po dwóch ie a</i>	bis <i>dwa razy.</i>
III.	tres tria etc. <i>trzy etc.</i>	tertius, a, um.	terni, ae, a. <i>po trzech.</i>	ter, <i>trzy razy</i>
IV.	quatuor.	quartus.	quaterni.	quater.
V.	quinque.	quintus.	quini.	quinqües.
VI.	sex	sextus.	seni.	sexies.
VII.	septem.	septimus.	septeni.	septies.
VIII.	octo.	octavus.	octoni.	octies.
IX.	novem.	nonus.	noveni.	novies.
X.	decem.	decimus.	deni.	decies.
XI.	undecim.	undecimus.	undeni.	undecies.
XII.	duodecim.	duodecimus.	duodeni.	duodecies.
XIII.	tredecim.	tertius decimus.	terni deni.	ter-v. tredecies
XIV.	quatuordecim.	quartus decim.	quaterni deni	quaterdecies v. quatuordecies.
XV.	quindecim.	quintus decim.	quini deni	quinqüesdecie v. quindecies.
XVI.	sedecim.	sextus decimus.	seni deni.	sexiesdecies v. sedecies.
XVII.	septendecim v. decem et septem	septimus decim.	septeni deni.	septiesdecies.
XVIII.	decem et octo v. duo de viginti.	octavus decimus v. duodevicesim	octoni deni v. duodeviceni.	duodevicies, v. octiesdecies.
XIX.	decem et novem v. undeviginti.	nonus decimus v. undevicesimus.	noveni deni v. undeviceni	undevicies, no- viesdecies.
XX.	viginti.	vicesimus v. vi- gesimus.	viceni.	vicies.
XXI.	unus et viginti.	vicesimus prim.	viceni singuli	semel et vices
XXII.	duo et viginti.	vicesimus secun.	viceni bini.	bis et vices.
XXIII.	tres et viginti.	vicesimus tertiu	viceni terni.	ter et vices.
XXVIII.	duodetriginta v. octo et viginti.	duodetricesimus undetricesimus	duodetriceni undetriceni.	duodetricies. undetricies.
XXIX.	undetriginta v. novem et viginti.	tricesimus vel trigesimus.	triceni.	tricies.
XXX.	quadraginta.	quadragesimus.	quadrageni.	quadrages.
XL.	quinquaginta.	quingagesimus	quingageni.	quingages.
LX.	sexaginta.	sexagesimus.	sexageni.	sexages.
LXX.	septuaginta.	septuagesimus.	septuageni.	septuages.

LXXX.	octoginta.	octogesimus.	octogeni.	octogies.
XC.	nonaginta.	nonagesimus.	nonageni.	nonagies.
XCI	undecentum v. nonaginta nov.	undecentesimus	undecenteni.	undecenties.
C.	centum.	centesimus.	centeni.	centies.
CC.	ducenti, ae, a.	ducesimus.	ducenti.	ducenties.
CCC.	trecenti, ae, a.	trecentesimus.	trecenti.	trecenties.
CCCC.	quadringenti ae, a.	quadringente- simus.	quadringeni.	quadringen- ties.
D. albol.	quingenti ae, a.	quingentesimus	quingeni.	quingenties
DC.	sexcenti.	sexcentesimus	sexcenti.	sexcenties.
DCC.	septingenti ae, a.	septingentesim.	septingeni	septingenties
DCCC.	octingenti ae, a.	octingentesimus	octingeni.	octingenties.
DCCCC.	nongenti ae, a.	nongentesimus.	nongeni.	nongenties.
M.	mille.	millesimus.	dalej	millies.
MM.	duo milia vel bina milia.	bis millesimus.		bis millies.
Ioo.	quinque milia v. quina milia.	quinqies mil- lesimus.	nie	quinqies mil lies.
ccIoo.	decem milia, v. dena milia.	decies millesi- mus.	używano.	decies milies.
cccIoo.	centum milia, v. centena milia.	centies milesi- mus.		centies milies
ccccIoo.	decies centum milia v. decies centena milia.	decies centies millesimus,		milies millies.

Uw. 18, 28, 38 itd. jakoteż 19. 29, 39 itd. wyraża się albo przez dodawanie *decem et octo*, *decem et novem*: albo przez odciąganie: *duodeviginti*, *undeviginti*. Wyżej sta idzie naprzód większa liczba z *et* albo bez *et* np. *trecenti*, *sexaginta sex* albo *trecenti et sexaginta sex*. Zamiast *tredecim* mówi się także *decem et tres* albo *tres et decem*.

Deklinacya liczb pierwotnych.

2. Tylko *unus*, *a*, *um*, *duo* *duae* *duo*, *tres* §. 139. *tria*, jako téż zaczawszy od *ducenti ae a*, *trecenti ae a* etc. i *milia* deklinują się; inne od *quatuor* aż do *centum* są nieodmienne.

Singularis.

N. *unus una unum*
G. *unius*

Pluralis.

uni unae una
unorum unarum unorum

D.	<i>uni</i>	<i>unis</i>
A.	<i>unum unam unum</i>	<i>unos unas una</i>
A.	<i>uno una uno</i>	<i>unis.</i>

Uw. *Pluralis* używa się przy *pluraliach tantum* np. *una castra* jeden oboz, *unae literae* jeden list.

Duo.**Tres.**

N.	<i>duo duae duo</i>	<i>Tres tria</i>
G.	<i>duorum duarum duorum</i>	<i>trium</i>
D.	<i>duobus duabus duobus</i>	<i>tribus</i>
A.	<i>duos duas duo</i>	<i>tres tria</i>
A.	<i>duobus duabus duobus</i>	<i>tribus</i>

Podług *duo* odmienia się: *ambo ae o* obaj.

3. *Mille* choć jest *Subst. neutr.* w liczbie pojedynczej niedeklinuje się i używa się przymiotnie, podobnie jak §. 140. inne imiona liczbowe: *equites mille praemisi* nie *equitum*. Dopiero w liczbie mnogiej deklinuje się podług *mare*: *milia militum milibus* etc. i rządzi *genit.* jako rzeczownik np. *duo milia captivorum*, dwa tysiące niewolników.

II. Ordinalia porządkowe.

Co się tyczy liczenia uważać należy, że od 13—19 §. 141. kładą się zwykle mniejsze liczby z *et* naprzód np. *tertius et decimus*, *quartus et decimus*; albo też większe liczby naprzód, a po nich mniejsze bez *et*: *decimus tertius*, *decimus quartus*.

Zamiast *primus et vicesimus*, *primus et tricesimus*, mówi się raczej *unus et vicesimus*, *unus et tricesimus*. Zamiast *secundus et vicesimus*, *alter et vicesimus*, *alter et tricesimus*.

III. Distributiva podziałowe.

1. *Distributiva* podziałowe tylko *pluralia*, różnią się §. 142. zupełnie od *Cardinaliów* pierwotnych np. *centenos nobis imperiales dedit* znaaczy; dał każdemu z nas po sto talarów; zaś *centum*, wszystkim razem tylko sto. *Scipio et Hannibal cum singulis (ternis, quaternis etc.) comitibus congressi sunt*, zeszli się mając każdy po jednym (dwóch trzech) towarzyszy. Nasze co godzina, dzień, corok, kiedy jest mowa o powtarzanej czynności tłumaczy się: *singulis horis*, *diebus*, *singulis mensibus et singulis annis v. quotannis*.

2. *Distributiva* używają się w miejsce kardynalnych §. 143. przy *pluraliach tantum*. Mówi się więc *bina castra*, *binae literae*. Zamiast *singuli* i *terni* używa się także *uni* i *trini* np. *trinae hodie nuptiae celebrantur* odprawiają się 3 wesola.

IV. *Multiplicativa, ilorakie.*

Stoją na pytanie *iloraki quotuplex?* mają jedno zakończenie na wszystkie trzy rodzaje *genit. cis* i tylko następujące znajdują się w autorach użyte: §. 144.

<i>simplex</i> pojedynczy	<i>quadruplex</i>	<i>decemplex</i>
<i>duplex</i> podwójny	<i>quincuplex</i>	<i>centuplex</i>
<i>triplex</i> potrójny	<i>septemplex.</i>	

V. *Proportionalia, stósunkowe.*

Wyrażają stósunek, ilokrotnie rzecz jaka jest większa od drugiej np. *fossa duplo major*, rów dwa razy większy. Stoją na pytanie *quotuplus ilokrotny?* ale tylko niektóre są w używaniu: §. 145.

<i>simplus</i> , a, um raz więcej	<i>quadruplus</i>	<i>octuplus</i>
<i>duplus</i> , a, um dwa razy	<i>quinguplus</i>	<i>decuplus</i>
<i>triplus</i> , a, um trzy razy	<i>septuplus</i>	<i>centuplus.</i>

VI. *Adverbia numeralia. Przysł. liczbowe.*

1. Co się tyczy liczenia tych *Adverbiów* od 21, 22 etc. nie mówi się *bis vicies*, *ter vicies* etc., co by zna- czyło dwa razy dwadzieścia, trzy razy dwadzieścia = 40=60, tylko mówi się *semel et vicies* albo też *vicies semel* lub *vicies et semel*. §. 146.

2. Druga klasa przysłówków liczbowych formuje się od pierwotnych z zakończeniem *um* albo *o*: §. 147.

primum i *primo* po pierwsze
secundum i *secundo* po drugie
tertium i *tertio* po trzecie.

Rozdział XXVI.

Pronomina Zaimki i Adjectiva pronominalia Przymiotniki zaimkowe.

Zaimek Pronomen jest to wyraz zastępujący miejsce imienia; są zaś *Pronomina*: §. 148.

1. *Personalia* osobiste, np. *ego* ja, *tu* ty.
2. *Demonstrativa* wskazujące: *hic*, *haec*, *hoc*.
3. *Relativa* względne: *qui*, *quae*, *quod* który.
4. *Interrogativa* pytające: *quis*, *quid?* kto? co?
5. *Indefinita* nieskreślone: *aliquis* ktoś.
6. *Possessiva* dzierzawcze: *meus*, a, um mój.

I. *Pronomina personalia.*

Zaimki osobiste, które się także zaimkami rzecz-

wnemi *Pronomina substantiva* nazywają, są; *ego* ja, *tu* ty, *sui* siebie, deklinują się:

Singularis.

N.	<i>ego</i> ja	<i>tu</i> ty	nie ma.
G.	<i>mei</i> mnie	<i>tui</i> ciebie	<i>sui</i> siebie
D.	<i>mih</i> mnie	<i>libi</i> tobie	<i>sibi</i> sobie
A.	<i>me</i> mnie	<i>te</i> cię	<i>se</i> siebie
V.	jak <i>Nom.</i>	j. <i>N.</i>	nie ma
A.	<i>me</i> mną.	<i>te</i> tobą.	<i>se</i> sobą.

Pluralis.

N.	<i>Nos</i> my	<i>vos</i> wy	nie ma
G.	<i>nostr</i> nas	<i>vestri</i> was	<i>sui</i> siebie
	<i>nostrum</i> z nas	<i>vestrum</i> z was	
D.	<i>nobis</i> nam	<i>vobis</i> wam	<i>sibi</i> sobie
A.	<i>nos</i> nas	<i>vos</i> was	<i>se</i> siebie
V.	j. <i>N.</i>	j. <i>N.</i>	nie ma.
A.	<i>nobis</i> nami.	<i>vobis</i> wami.	<i>se</i> sobą.

Up. 1. *Pronomen sui sibi se* nazywa się także *Pro* §. 149.
nomen reflexivum, zaimek zwrotny, że się czynność sub-
jektu zwraca na tenże sam subjekt. np. *laudat se* chwali się.

Uw. 2. Do wszystkich przypadków zaimków osobistych można dodawać, dla wyrażenia naszego sam, przyrostek *met*: *mihimet*, *temet*, *semet*; tylko *Genit. plural.* i *tu* nie przwimują *met*, ostatnie przyjmuje *te* np. *tute* ty sam.

Uw. 3. *Accus. i Ablat. sing.* podwajają także syllaby dla wzmocnienia, np. *meme*, *tete*, *sese*.

II. *Pronomina Demonstrativa.*

Wskazujące zaimki są:

§. 150.

1. *hic*, *haec*, *hoc* ten, ta, to
2. *iste*, *ista*, *istud* ten, ta, to
3. *ille*, *illa*, *illud* ów, owa, owo
4. *is*, *ea*, *id* ten, ta, to
5. *idem*, *eadem*, *idem* tenże sam.
6. *ipse*, *ipsa*, *ipsum* sam, sama, samo.

Singularis.

Pluralis.

N. i V.	<i>hic</i>	<i>haec</i>	<i>hoc</i>	<i>hi</i>	<i>hae</i>	<i>haec</i>
	ten	ta	to	ci	te	te
G.	<i>hujus</i>			<i>horum</i>	<i>harum</i>	<i>horum</i>
D.	<i>huic</i>			<i>his</i>		
A.	<i>hunc</i>	<i>hanc</i>	<i>hoc</i>	<i>hos</i>	<i>has</i>	<i>haec</i>
A.	<i>hoc</i>	<i>hac</i>	<i>hoc</i>	<i>his</i> .		

Uw. Znaczenie zaimka tego wzmocnia się we wszystkich przypadkach, dodając przyrostek *ce*, §. 151.
np. *hicce*, *haecce*, *hocce* ten oto, ta oto etc. Dodając

pytajnik *ne* powstają pytające: *hiccine, haecine hoccine* tenżeto, tażto, tożto?

		Singularis.						§. 152.
N. i V.	<i>ille illa illud</i>	<i>ipse ipsa ipsum</i>	<i>is ea id</i>					
	ów owa owo	sam sama samo	ten ta to					
G.	<i>illius</i>	<i>ipsius</i>	<i>ejus</i>					
D.	<i>illi</i>	<i>ipsi</i>	<i>ei</i>					
A.	<i>illum illam illud</i>	<i>ipsum ipsam ipsum</i>	<i>eum eam id</i>					
A.	<i>illo illa illo</i>	<i>ipso ipsa ipso</i>	<i>eo ea eo</i>					

Pluralis.

N. i V.	<i>illi illae illa</i>	<i>ipsi ipsae ipsa</i>	<i>ii eae ea</i>
G.	<i>illorum -arum -orum</i>	<i>ipsorum -arum -orum</i>	<i>eorum -arum</i>
D.	<i>illis</i>	<i>ipsis</i>	<i>iis</i>
A.	<i>illos illas illa</i>	<i>ipsos ipsas ipsa</i>	<i>eos eas ea</i>
A.	<i>illis</i>	<i>ipsis</i>	<i>iis</i>

Uw. Podług *is* idzie wzmocnione *idem* tenże sam *eadem* taż sama, *idem* toż samo, tylko że *m* §. 153. przed *d* odmienia się na *n* np. *eundem eandem eorund.*

Uw. 2. Od *ipse* sam różni się *solus* t. j. sam jeden wyłączn.

III. Pronomen relativum, Zaimek względny. §. 154.

		Singularis.	Pluralis.		
N.	<i>qui quae quod</i>	<i>qui quae quae</i>			
	który która które	którzy które			
G.	<i>cujus</i>	<i>quorum -arum -orum</i>			
D.	<i>cui</i>	<i>quibus</i>			
A.	<i>quem quam quod</i>	<i>quos quas quae</i>			
A.	<i>quo qua quo</i>	<i>quibus</i>			

Podwojone formy lub przez dodane *cunqve* wyrażają nogólnienie. W podwojonych deklinują się obie części: §. 155.
w uformowanych przez *cunqve* tylko pierwsza:

quisquis m. f. quidquid ktokolwiek cokolwiek
quicunqve quaecunqve quodcunqve którykolwiek
pierwsze używa się rzeczownie, drugie przymiotnie.

IV. Pronomina interrogativa, pytające.

Co do formy nie różnią się od poprzedzają- §. 156.
cych: *quis, quid?* kto? co? rzeczowny
qui quae quod? który a e? przymiotny

Wzmocnione formy przez partykulę *nam*

quisnam któż *quidnam* cóż
quinam quanam quodnam któryż etc.

V. Pronomina indefinita, nieokreślone §. 157.
t. j. nieokreślające pewnego przedmiotu, powsta-
ją z *quis* lub *qui*

a. kładąc naprzód *ali* (właściwie *alius*) *aliquis aliquid* ktoś coś, *aliqui aliqua aliquid* jakiś, aś eś.

Uw. *aliquis masc.* używa się i przymiotnie i może też znaczyć: jakiś, lecz w *Neutr. aliquid* tylko rzeczownie coś; *aliquid* tylko przymiotnie np. *aliquid negotium* jakaś sprawa. W *Neutr. plur.* jest *aliqua*, bo *aliquae* jest *fem. plur.* §. 158.

Uw. 2. Zamiast *aliquis* kładzie się także krótsza forma bez *ali* po *si, nisi, ne, num, quum, quo quanto*. I wtenczas zamiast *quis* może stać *qui*, a zamiast *qua* może stać *quae* np. *si quis i si qui; si qua i si quae, si quid i si quod*. §. 159.

Uw. 3. Krótsza forma kładzie się także po pytajniku *ec (en)* zrosłym w jeden wyraz *ecquis hoc vidit* czyto kto widział. §. 160.

b. Powtóre formują się: *quis i qui indefinita* przez przyrostki: *dam piam quam*. §. 161.
quidam quaedam quiddam i quoddam pewien
quispiam quaequam quidpiam i quodpiam ktoś
quisquam bez *fem. quidquam* tylko rzeczownie.

Uw. W deklin. *quidam* zamienia się m przed *d* na *n* np. *quendam*.

c. Nareszcie formują się z *quis i qui indefinita* z uogólnioném znaczeniem przez przyrostki: *vis, libet, que*. §. 162.

<i>quivis quaevis quidvis i quodvis</i>	} kto bądź wszelki którykolwiek.
<i>quilibet, quaelibet, quidlibet i quodlibet</i>	
<i>quisque quaeque quidque i quodque</i>	
<i>unusquisque unaquaeque unumquodque i unumquidque.</i>	

Uw. *unusquisque* deklinują się obie połowy; *genit. unuscujusque unicuique unumquemque* etc. §. 163.

Uw. 2. Wszystkie wyszczególnione tu *indef.* w *Neutr.* tem się różnią, że złożone z *quid* używają się rzeczownie, z *quod* przymiotnie, to jest jak przymiotnik z rzeczownikiem np. *quiddam* coś; zaś *quoddam negotium* jakaś sprawa, *quidvis* cobądź, zaś *quodvis negotium* jakakolwiek sprawa. §. 164.

Uw. 3. *Quisquam i ullus a um* mają to wspólnego, że stoją tylko w zdaniach przeczących, np. *vir bonus nec offendet quemquam nec violabit.* poczciwy człowiek ani nie obrazi, ani nie skrzywdzi nikogo, albo *vir bonus nec offendet ullum hominem, nec violabit.* §. 165.

VI. Pronomina possessiva, dzierzawcze.

1. Zaimki dzierzawcze są: §. 166.

1. *meus mea meum* mój moja moje
2. *tuus tua tuum* twój twoja twoje
3. *suus sua suum* swój swoja swoje
4. *noster nostra nostrum* nasz nasza nasze
5. *vester vestra vestrum* wasz wasza wasze

Uw. W *Ablat. sing.* a mianowicie do *suo, sua* dodaje się przyrostek *plē* znaczący własny np. *suapte manu* swoją własną ręką,

2. *Nostras* nasz, naszymi *vestras* wasz, to jest należący do waszego rzędu; *cujas* czyj, z kąd rodem? idą §. 167. regularnie podług Dekl. III. gen. *nostratis; vestratis, cujatis, Dat. nostrati etc.* jako *Adject.* jednego zakończenia.

Rozdział XXVII.

B. *Adjectiva pronominalia.*

1. Do przymiotników zaimkowych liczą się: §. 168.

- alius -a, -ud* inny,
- ullus, -a, -um* którykolwiek,
- nullus, -a, -um* żaden (z wszystkich)
- uter, utra, utrum* który z dwóch
- alter, altera, alterum* jeden z dwóch.
- neuter, neutra neutrum* żaden z dwóch.

Jakoteż i złożone: *alteruter* jeden albo drugi, *utervis, uterlibet, utercunque* którykolwiek z dwóch.

Deklinują się podług formy II. jak się powiedziało §. 111. z tym wyjątkiem, że mają *Genit.* na §. 169. *ius* (z długiemi *i*, wyjąwszy *alterius*) np. *solius, alius, Dat. na i, soli, alii, alteri*; inne przypadki regularnie podług II. Dekl. Podobnie deklinują się także *unus, solus* i *totus* cały patrz §. 139.

2. Tu policzyć także można: §. 170.

- qualis -e* jaki, *talis -e* taki,
- quantus, a um* jak wielki,
- tantus a um* tak wielki,
- quot ile, tot* tyle.

Rozdział XXVIII.

Verbum Słowo.

1. Słowo wyraża czynność lub stan jakiej §. 171. osoby lub rzeczy, która się Subjektem nazywa, np. *pastor percutit* pasterz bije, *frater sedet* brat siedzi.

Gram. lac.

2. Czynność ta działającego subjektu albo przechodzi na inną jaką osobę lub rzecz, która się wtenczas przedmiotem *objectum* nazywa i w *Accusat.* stoi, a wtenczas słowo wyrażające taką czynność jest przechodniem (*verbum transitivum*) np. *pastor percutit canem* pasterz bije, kogo? psa.

Albo téż czynność ta pozostaje się w subjeckie, t. j. wyraża tylko stan i położenie subjektu, nie przechodząc wcale na inną rzecz lub osobę, a słowo takowe nazywa się nieprzechodniem (*intransitivum*) np. *frater sedet* brat siedzi.

3. Każde słowo przechodnie zakończone na *o* nazywa się także słowem czynnym (*acti-* §. 172. *vum*) i ma zawsze odpowiadającą formę bierną (*passivum*). Czynne słowo jest wtenczas, kiedy Subjekt coś czyni, t. j. kiedy swedziałanie na przedmiot wywiera np. *pastor percutit canem*. Słowo takie nie wyraża samo przez się zupełnej myśli, która dopiero przez dodanie obiektu uzupełnia się.

Biernie zaś jest wtenczas kiedy Subjekt od kogoś działania doznaje, np. *canis percutitur a pastore*, laudor jestem chwalony.

4. *Verbum neutrum* nijakie (t. j. ani czynne ani biernie) nazywa się słowo nieprzechodnie, §. 173. odmieniające się podług formy czynnej na *o*, np. *jaceo* leżę. Słowa nijakie nie mają Objektu, t. j. nie rządzą *Accusat.* i nie mają bierniej formy.

5. Niekiedy działanie Subjektu zwrócić się może na sam Subjekt, t. j. Subjekt może być o- §. 174. raz i przedmiotem czynność odbierającym; słowo taką czynność wyrażające nazywa się *reflexivum* zwrotne, i wyraża się nie jak w polskim przez jeden zaimek się, ale przez *me, te, se, nos, vos, se*, np. *moveo me*, poruszam się, *moves te, movet se, movemus nos, movetis vos* movent *se*.

Najczęściej atoli nasze zwrotne słowa przez się wyrażone oddają się w łacinie przez *passivum* np. myślę się *fallor*, dręcę się *angor*, za jestem dręczony.

6. Jestto osobliwością języka łacińskiego, że §. 175. ma słowa z zakończeniem biernym, które atoli znaczenia biernego mieć nie mogą, tylko przechodnie albo nieprzechodnie. Takie słowa nazywają się *deponentia transitiva* np. *hortor* napominam i *deponentia intransitiva* np. *proficiscor* jadę.

Uw. Od słów *deponentiów* nie da się uformować bierna forma nie można więc przez *hortor* wyrazić *jestem* napominany; lecz szukać trzeba w takim razie innego łacińskiego słowa, któreby miało zakończenie czynne, np. *monere* i od niego dopiero uformować *passivum*: *moneor*.

7. *Semideponentia* albo *Neutropassiva* są to słowa nijakie albo nieprzechodne, mające w *perf.* i innych czasach od *perf.* uformowanych formę bierną, podobnie jak *deponentia*: §. 176.

audeo ausus sum audere śmieć
gaudeo gavisus sum gaudere cieszyć się,
soleo solutus sum solere zwykłem,
fido fesus sum fidere ufam.

8. *Neutralia passiva* nazywają się słowa nijakie odmieniające się podług formy czynnej, a mające znaczenie biernie np. *vapulo* jestem bity, *veneo* sprzedają mnie, idę na sprzedaż, *fo* staję się. Te słowa możnaby uważać za *passiva* należące do czynnych, *verbero* biję, *vendo* sprzedaję, *facio* robię. §. 177.

B. *Konjugacya.*

Do konjugacyi słowa wchodzi: osoby, liczba, tryby, czynność, czasy. §. 178.

1. Osoby *personae* są 3 w liczbie pojedynczej: ja *ego*, który mówię; 2ga ty *tu*, do którego mówię; 3cia on, ona, ono *ille, illa, illud*, t. j. każda inna osoba lub rzecz, o której mowa. W liczbie mnogiej: my *nos*, wy *vos*, oni *illi illae illa*.

Uw. Słowo nieodmieniające się przez osoby nazywa się nieosobiste *impersonale* np. *tonat* grzmi.

2. Tryb *modus* j. t. sposób wyrażania czynności Subjektu. Jest ich 4. §. 179.

a. *Indicativus*, tryb oznajmujący, wyraża (oznajmia) poprostu czynność od niczego nie zawisłą, np. *mater amat*.

b. *Conjunctivus* tryb łączący stoi, kiedy zdanie od drugiego zawisło, albo kiedy jest tylko myślą, warunkiem, życzeniem mówiącego np. *opto, ut veniat* życzę, aby przyszedł.

c. *Imperativus* tryb rozkazujący, kiedy rozkazujemy np. *scribe*.

d. *Infinitivus* tryb bezokoliczny, nie wyraża ani osoby ani czasu, tylko czynność, *scribere* pisać.

Do trybów liczyć się jeszcze mogą:

- e. *Participium* imiesłów jest co do formy *ad-jectivum*, ale wyraża oraz czynność, np. *amans* kochający. §. 180.
- f. *Gerundium* co do formy jest *Neutr. participii fut. pass.* co do znaczenia uzupełnia *in casibus obliquis infinitivus* rzeczownie wzięty np. *ars scribendi* sztuka pisania.
- g. *Supinum* jest rzeczownikiem słownym i uzupełnia w pewnym związku także niektóre przypadki *infinitivu* np. *eo venatum* idę na polowanie.

3. *Tempora* czasy i *actio* czynność.

Czynność jest dwojaka: nie dokonana t.j. przez pewien przeciąg czasu trwająca, albotóż dokonana, t.j. już ukończona. Każda z tych dwóch czynności mieści w sobie trzy czasy: terażniejszy, *tempus praesens*, przeszły *praeteritum*, przyszły *futurum*; ponieważ albo się coś teraz obecnie dzieje, albo się już (przedtém, dawniej) stało; albo się dopiero na przyszłość dzieć będzie. Ztąd powstaje sześć czasów. §. 181.

a. Czynność niedokonana:

Praesens, terażniejszy
piszę *scribo* teraz.

Imperfectum. przeszły
niedokonany

scribam pisałcm, ale jeszcze pisania nieskończyłem

Futurum simplex, przyszły
niedokonany

scribam, będę pisał

b. Czynność dokonana

Perfectum dokonany.
scripsi napisałem teraz lub dawniej.

Plusquamperfectum za-
przeszły.

scripseram napisałem, był już dawniej, przedtém

Futur. exact. przyszł. dokon.
scripsero napiszę.

Uw. Też same czasy są w *Passiue* np. *audior* jestem słuchany, *audiebar* byłem słuchany etc.

4 *Konjugacye.*

Przyjmujemy w łacinie 4 konjugacye podług czterech zakończeń w *Infinitiwie* przed końcową sylabą *re*. §. 182.

I. *are* II. *ere*. III. *ere*. IV. *ire*.

Do formowania czasów w słowie służą cztery czasy pierwotne.

	A. <i>Praes.</i>	B. <i>Perf.</i>	C. <i>Supinum.</i>	D. <i>Infinit.</i>
I. konjng.	<i>o</i>	<i>avi</i>	<i>atum</i>	<i>are.</i>
II. -	<i>eo</i>	<i>ui</i>	<i>itum</i>	<i>ere</i>
III. -	<i>o (io)</i>	<i>i (si)</i>	<i>tum</i>	<i>ere.</i>
IV. -	<i>io</i>	<i>ivi</i>	<i>itum</i>	<i>ire.</i>

A. Od *Praesens* formuje się w *Activ.*a. *Imperf. Indicat.* odmieniając w

- I. konj. o na *abam*: *am-abam*
 II. - *eo* na *ebam*: *mon-ebam*
 III. - *o* na *ebam*: *leg-ebam*
 IV. - *io* na *iebam*: *aud-iebam*.

b. *Futurum Indicat.* odmieniając w

- I. konj. o na *abo*: *am-abo*
 II. - *eo* na *ebo*: *mon-ebo*
 III. - *o* na *am*: *leg-am*
 IV. - *io* na *iam*: *aud-iam*

c. *Praesens Coniunctivi*, odmieniając w

- I. konj. o na *em*: *am-em*
 II. - *eo* na *eam*: *mon-eam*
 III. - *o* na *am*: *leg-am*
 IV. - *io* na *iam*: *aud-iam*.

d. *Participium praesentis*, odmieniając w

- I. konj. o na *ans*: *am-ans*
 II. - *eo* na *ens*: *mon-ens*
 III. - *o* na *ens*: *leg-ens*
 IV. - *io* na *iens*: *aud-iens*

Od tego *Particip. praes.* formuje się znowu *Particip fut. pass.* zamieniając *ns* na *ndus* w

- I. konj. *ans* na *andus*: *am-andus*
 II. - *ens* na *endus*: *mon-endus*
 III. - *ens* na *endus*: *leg-endus*
 IV. - *iens* na *iendus*: *aud-iendus*.

B. Od *Perfect. indicat.* formuje się w *act.*

- a. *Plusqu. ind.* odmieniając *i* na *eram*: *am-eram* §. 183.
 b. *Fut. exact.* - *i* - *ero*: *am-vero*
 c. *Perf. Conj.* - *i* - *erim*: *am-erim*
 d. *Plus. Conj.* - *i* - *issem*: *am-issem*
 e. *Inf. perf.* - *i* - *isse*: *am-isse*.

C. Od *Supinum* formuje się

- a. *Particip. fut. act.* odmieniając §. 184.
um na *urus*, *a um*, *am-urus*, *a*, *um*
 b. *Particip. fut. pass.* zmieniając
um na *us a um*, *am-atus a um*.

D. Od *Infin. it. praesentis* formują się w *activ.*

- a. *Imperf. conj.* dodając *m* np. *amare*, *amarem* §. 185.
 b. *Imperat. act.* odrzucając *re*, *amare ama*.

W *Passiwie*

- a. Gdzie *activum* w czasach od *praesens u-* §. 186.
 formowanych kończy się na *o* lub *m*, tam

o zmienia się na *or*, *m* na *r*, *amo amor*, *amabam amabar*, *amem amer*.

b. Imperat. pass. jest zawsze równy, *Praes. inf. act.*

c. Praes. inf. pass. formuje się od *praes. inf. act.* zamieniając w I. II. i IV. konjug. *e* na *i*, w III. zaś konjug. zamieniając *ere* na *i* np. *amare amari*, *monere moneri*, *audire audiri*, *legere legi*.

Uw. Charakterystyczne samogłoski konjugacyi I. *a*, II. *e*, IV. *i* są długie np. *amàs*, *amàmus*, *amàbam*, *amàvi*, *umàre amàtum*, *mones*, *monémus*, *monébam*, *monébo*, *moné*, *monérem*, *audio*, *audimus*, *audiui*, *audire*, *audi*, *auditum*.

Słowo: Sum, jestem.

Słowo *sum, fui, esse* jestem nazywa się słowem posiłkowym (*Verbum auxiliare*), ponieważ używa się do formowania niektórych czasów w *Passivum*.

Konjugacya tego słowa w łacinie, podobnie jak we wszystkich językach, jest nieregularna; albowiem to słowo składa się z dwóch słów: *sum, est, ero* i z przestawionego *fuo*, od którego w starodawniej łacinie jeszcze i *Praes. Conj.* się znajduje: *fuam, fuas, fuat, fuant*.

A. Indicativus tryb oznajmuj. **B. Conjunct.** tryb łączący.

a) Praesens. Czas teraźniejszy.

Sing. <i>Sum</i> jestem	<i>sim</i> gdy jestem
<i>es</i> jesteś,	<i>sis</i> gdy jesteś
<i>est</i> jest,	<i>sit</i> gdy jest
Plur. <i>sumus</i> jesteśmy	<i>simus</i> gdy jesteśmy
<i>estis</i> jesteście	<i>sitis</i> gdy jesteście
<i>sunt</i> są.	<i>sint</i> gdy są.

Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.

<i>Eram</i> byłem	<i>essem</i> gdy byłem, byłbym
<i>eras</i> byłeś	<i>esses</i> gdy byłeś, byłbys
<i>erat</i> był	<i>esset</i> gdy był, byłby
<i>eramus</i> byliśmy	<i>essemus</i> gdy byliśmy, byłiby
<i>eratis</i> byliście	<i>essetis</i> gdy byliście, byłibyś.
<i>erant</i> byli.	<i>essent</i> gdy byli, byłiby.

Futurum I. Czas przyszły niedokonany.

<i>Ero</i> będę	W <i>Conjunct.</i> nie ma.
<i>eris</i> będziesz	Zastępuje się przez:
<i>erit</i> będzie	<i>futurus a um sim sis sit.</i>
<i>erimus</i> będziemy	<i>futuri ae a simus sitis sint.</i>
<i>eritis</i> będziecie	gdy będę etc.
<i>erunt</i> będą.	

b) *Perfectum*, Czas przeszły dokonany.

<i>fui</i> byłem	<i>fuerim</i> gdy byłem
<i>fuiſti</i> byłeś	<i>fueris</i>
<i>fuit</i> był	<i>fuerit</i>
<i>fuiſimus</i> byliśmy	<i>fuerimus</i>
<i>fuiſtis</i> byliście	<i>fueritis</i>
<i>fuerunt</i> byli v. (<i>fuere</i>)	<i>fuerint</i> .

Plusquamperfectum. Czas zaprzieszły.

<i>Fueram</i> byłem był	<i>fuiſſem</i> gdy byłem był, był-
<i>fueras</i> byłeś był	<i>fuiſſes</i> bym był
<i>fuerat</i> był był	<i>fuiſſet</i>
<i>fueramus</i> byliśmy byli	<i>fuiſſemus</i>
<i>fueratis</i> byliście byli	<i>fuiſſetis</i>
<i>fuerant</i> byli byli.	<i>fuiſſent</i> .

Futurum exactum, przyszły dokonany.

<i>Fuero</i> będę	W <i>Conjunct.</i> nie ma.
<i>fueris</i> będziesz	W miejsce jego używa się
<i>fuerit</i> będzie	<i>plusquamperfectum</i> .
<i>fuerimus</i> będziemy	
<i>fueritis</i> będziecie	
<i>fuerint</i> będą.	

C. *Imperativus*, tryb rozkazujący.

I. <i>Es</i> bądź	II. <i>esto</i> bądźże
<i>este</i> bądźcie	<i>esto</i> niechże będzie
	<i>estote</i> bądźcież
	<i>sunto</i> niechże będą.

D. *Infinitivus*, tryb bezokoliczny.*Praesentis*: *esse* być, że jestem*Praeteriti*: *fuisse* być było, że byłem*Futuri*: *futurum*, *am*, *um esse* albo *fore* że będę.*Participium*. Imiesłów.Teraźniejszy (*ens* będący, nie używany).

§. 188.

Przyszły: *futurus*, *a*, *um* mający być.Uwaga 1. Podług *sum* odmieniają się złożone:*absum* *abfui* *abesse* niemasz mnie, nie jestem obecny*adsum* *adfui* *adesse* jestem obecny*desum* *defui* *desse* braknie mnie, nie jestem obecny*insum* jestem w czym*intersum* jestem przy czym*obsum* przeszkadzam, jestem na zawadzie*praesum* jestem przełożonym.

prosum profui prodesse dopomagam, jestem przydatny
subsum jestem pod czem
supersum zbywam.

W słowie *prosum*, gdy po *pro* ma następować samogłoska *e*, dla ułatwienia wymowy wtrąca się *d*.

Praes. prosum prodes prodest prosumus prodestis pro-sunt, w *imperf. proderam*, w *Conj. prodessem*, w *Fut. prodero*. Tylko dwa słowa złożone mają *partic. ab-sens* nieobecny i *praesens* obecny.

Paradigma czyli wzór konjugacyi.

Wystawiony jest najprzód wzór słowa czynnego i biernego: *amo* kocham, mający nas nauczyć, jakię odmianie w ogóle ulega słowo tak w łacinie jak w polszczyźnie; to jest jakie zakończenia przyjmuje przez wzgląd na tryby, czasy, osoby, liczby etc. Następuje potem wykaz czterech konjugacyi, wystawiający nam różnicę, która między niemi zachodzi. Aby tém więcęć ułatwić nauczanie się konjugacyi, wydrukowane są zakończenia konjugacyi *amo*, oddzielnie.

Verbum Activum. Słowo czynne.

I. *Indicativ.* tryb oznajmujący. II. *Conjunct.* tryb łączący

Tempus praesens. Czas terażniejszy.

<i>Sing. amo</i> kocham	teraz.	<i>am-em</i> gdy kocham etc.
<i>ama-s</i> koch-asz		<i>am-es</i>
<i>ama-t</i> koch-a		<i>am-et</i>
<i>Plur. ama-mus</i> koch-amy		<i>am-emus</i>
<i>ama-tis</i> koch-acie		<i>am-etis</i>
<i>ama-nt</i> koch-ają.		<i>am-ent.</i>

Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.

<i>ama-bam</i> kochałem	często alb. wtedy	<i>ama-rem</i> gdy kochałem
<i>ama-bas</i> kochałeś		<i>ama-res</i> albo kochałbym
<i>ama-bat</i> kochał		<i>ama-ret</i>
<i>ama-bamus</i> kochaliśmy		<i>ama-remus</i>
<i>ama-batis</i> kochaliście		<i>ama-retis</i>
<i>ama-bant</i> kochali.		<i>ama-rent.</i>

Futurum simplex. Czas przyszły niedokonany.

<i>ama-bo</i> będę kochał	na przyszłość	Nie ma: uzupełnia się
<i>ama-bis</i> będziesz kochał		przez czas omowny:
<i>ama-bit</i> będzie kochał		<i>amaturus sim sis sit</i>
<i>ama-bimus</i> będziemy kochali		<i>amaturi simus sitis sint</i>
<i>ama-bitis</i> będziecie kochali		gdy będę kochał, gdy
<i>ama-bunt</i> będą kochali.		mam kochać.

Perfectum. Przeszły dokonany.

<i>ama-vi</i> ukochałem (już) albo	kochałem dawno	<i>amā-verim</i> gdy ukochałem
<i>ama-visti</i> ukochałeś		<i>amā-veris</i>
<i>ama-vit</i> ukochał		<i>amā-verit</i>
<i>amā-vimus</i> ukochaliśmy		<i>amā-verimus</i>
<i>ama-vistis</i> ukochaliście		<i>amā-veritis</i>
<i>amā-verunt</i> (vere) ukochali		<i>amā-verint</i>

Plusquamperfectum. Czas zaprzeszczy.

<i>amā-veram</i> ukochałem był	przedtem	<i>amā-vissem</i> gdy ukochałem
<i>ama-veras</i> ukochałeś był		<i>amā-visses</i> był, albo uko-
<i>ama-verat</i> ukochał był		<i>amā-visset</i> chalbym był
<i>amā-veramus</i> ukochał. byli		<i>amā-vissemus</i> etc.
<i>ama-veratis</i> ukochaliś. byli		<i>amā-vissetis</i>
<i>amā-verant</i> ukochali byli		<i>amā-vissent</i>

Futurum exactum. Czas przyszły dokonany.

<i>amā-vero</i> ukocham wprzód	jak skoró ukoch	Niema, uzupełnia się przez
<i>ama-veris</i> ukochasz		czas omowny
<i>ama-verit</i> ukocha		<i>amaturus fuisset</i> , -ses -set
<i>ama-verimus</i> ukochamy		<i>amaturi fuissetis</i> -setis -nt
<i>ama-veritis</i> ukochajcie		gdy ukochają, lub gdy mają
<i>amā-verint</i> ukochają.		ukochać.

Imperativus. Tryb rozkazujący.

I. <i>ama</i> kochaj	II. <i>amato</i> kochajże
<i>amate</i> kochajcie	<i>amato</i> niechże kocha
	<i>amatote</i> kochajcież
	<i>amanto</i> niechże kochają.

Infinitivus. Tryb bezokoliczny.**Praesentis i Imperfecti.**

amare, kochać, że kocham.

Perfecti i Plusquamperfecti.

amavisse, ukochać, że kochałem, że kochałem był.

Futuri.

ama-turum, (am, um) esse, że będę kochał.
vel fore ut amem.

Gerundium.

(*amandum est* trzeba kochać)

G. *amandi* kochania

D. *amando* do kochania, ku kochaniu,

A. (*ad inter*) *amandum* do, wśród kochania

A. *amando* kochaniem, kochając.

Supinum.

1. *amatum*, kochać, aby kochać, dla kochania.

2. *amatu*, do kochania.

V. *Participium.* Imiesłów.

1. *Part. Praes. i Imperfect.* czyli czynność niedokon.
amans, gen. tis, kochający, ego.
2. *Part. futuri* czyli czasu przyszłego.
amaturus, a, um, mający kochać.

Verbum Passivum słowo bierne. §. 190I. *Indicativ.* tryb oznajmujący. II. *Conjunctiv.* tryb łączący.a) *Tempus praesens.* Czas terażniejszy.

<i>amo-r</i> jestem kochany		<i>ame-r</i> gdy jestem kochany
<i>ama-ris</i> jesteś —		<i>ame-ris (re)</i> i t. d.
<i>ama-tur</i> jest —		<i>ame-tur</i>
<i>ama-mur</i> jesteśmy kochani		<i>ame-mur</i>
<i>ama-mini</i> jesteście —		<i>ame-mini</i>
<i>ama-ntur</i> są —		<i>ame-ntur</i>

Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.

<i>ama-bar</i> byłem kochany		<i>amarer</i> gdy byłem kochany
<i>ama-baris (re)</i> byłeś —		<i>amareris (re)</i> byłbym ko-
<i>ama-batur</i> był —		<i>ama-retur</i> chany etc.
<i>ama-bamur</i> byliśmy kochani		<i>ama-remur</i>
<i>ama-bamini</i> byliście —		<i>ama-remini</i>
<i>ama-bantur</i> byli —		<i>ama-rentur</i>

Futurum simplex. Czas przyszły niedokonany.

<i>ama-bor</i> będę kochany		
<i>ama-beris (re)</i> będziesz koch		
<i>ama-bitur</i> będzie —		Nie ma.
<i>ama-bimur</i> będziemy kochani		
<i>ama-bimini</i> będziecie —		
<i>ama-buntur</i> będą —		

b) *Perfectum.* Przeszły dokonany.

<i>amatus</i> { <i>sum</i> ukochany, a, e,		<i>amatus</i> { <i>sim</i> gdy byłem
<i>a um</i> { <i>es</i> jestem lub ko-		<i>a um</i> { <i>sis</i> kochany
{ <i>est,</i> chan. byłem		{ <i>sit</i>
<i>amati</i> { <i>sumus</i>		<i>amati</i> { <i>simus</i>
<i>ae a</i> { <i>estis</i>		<i>ae a</i> { <i>sitis</i>
{ <i>sunt</i>		{ <i>sint.</i>

Plusquamperfectum. Czas zaprzeszczy.

<i>amatus</i> { <i>eram</i> byłem ukochan.		<i>amatus</i> { <i>essem</i> gdy byłem
<i>a um</i> { <i>eras</i> przedtém albo		<i>a um</i> { <i>esses</i> ukochany
{ <i>erat</i> byłem był ko-		{ <i>esset</i> albo gdyby
{ <i>eramus</i> chany		<i>amati</i> { <i>cssemus</i> tem był,
<i>amati</i> { <i>eratis</i>		<i>ae a</i> { <i>esselis</i> al. byłbym
<i>ae a</i> { <i>erant</i>		{ <i>essent</i> był koch.

Futurum exactum. Czas przyszły dokonany.

<i>amatus</i>	}	<i>ero</i> będę, zostanę (wprzód) ukochany a e.
<i>a um</i>		<i>eris</i>
<i>amati</i>	}	<i>erit</i>
<i>ac a</i>		<i>erimus</i>
		<i>eritis</i>
		<i>erunt.</i>

III. *Imperativus*. Tryb rozkazujący.

I. *amare* bądź kochany. II. *amator* bądźże kochany
amamini bądźcie kochani. *amator* niechże będzie koch
amaminor bądźcież kochan
amantor niechże będą koch.

IV. *Infinitivus*. Tryb bezokoliczny.

Praesens i *Imperfect*. Czynność niedokon.
amari być kochanym.

Perfectum i *Plusquamperfectum*. Czynność dokon.
amatum (*am um*) *esse* vel *fuisse* być ukochanym, że
byłem kochanym.

Futurum.

amatum iri albo *futurum esse* vel *fore ut amer*, że
będę kochany.

V. *Participium*. Imiesłów.

1. *Part. Perf.* i *Plusquamperf.* Czynność dokonana.
amatus a um ukochany a e (od kogo).
2. *Participium necessitatis* czyli: Czynność mająca być
dokonana, konieczna.
amandus a um mający być kochany (od kogo)

U w a g i.

- a) Ponieważ Polak nie lubi używać biernych sposobów mówienia, dla tego zwykł formę bierną, np. *amor* §. 191. najczęściej wyrażać przez: kochają mnie, cię, go, kochają nas, was, ich. Podobnie będzie *jubeor*, *vetor*, każą, zakazują mi; *juberis vetaris*, każą, zakazują ci; *jubetur vetatur* każą, zakazują mu; *jubemur, vetamur* każą, zakazują nam i tak dalej we wszystkich czasach: kochali albo kochano mnie, kazano mi i t. d. Najczęściej jednak da się wykladać *Passivum* przez polskie zwrotne słowa (i na odwrót) np. *exerceor* ćwiczę się, *exercebar* ćwiczylem się etc.

Wzór wszystkich czterech regularnych §. 192.
konjugacji.

Verba Activa słowa czynne.

A. Indicativus.

a) Praesens.

I.	II.	III.	IV.
<i>Chwałę.</i>	<i>Napominam.</i>	<i>Czytam</i>	<i>Karzę.</i>
laud-o.	mone-o.	lego.	puni-o.
laud-as	mon-es	leg-is	pun-is
laud-at	mon-et	leg-it	pun-it
laud-amus	mon-emus	leg-imus	pun-imus
laud-atis	mon-etis	leg-itis	pun-itis
laud-ant	mon-ent	leg-unt	pun-iunt
<i>Imperfectum.</i>			
<i>chwalilem</i>	<i>napominatem</i>	<i>czytałem</i>	<i>karalem</i>
laud-abam	mon-ebam	leg-ebam	pun-iebam
laud-abas	mon-ebas	leg-ebas	pun-iebas
laud-abat	mon-ebat	leg-ebat	pun-iebat
laud-abamus	mon-ebamus	leg-ebamus	pun-iebamus
laud-abatis	mon-ebatis	leg-ebatis	pun-iebatis
laud-abant	mon-ebant	leg-ebant	pun-iebant
<i>Futurum simplex.</i>			
<i>będę chwalił</i>	<i>będę napominał</i>	<i>będę czytał</i>	<i>będę karał</i>
laud-abo	mon-ebo	leg-am	pun-iam
laud-abis	mon-ebis	leg-es	pun-ies
laud-abit	mon-ebit	leg-et	pun-iet
laudâ-bimus	moné-bimus	leg-emus	pun-iemus
laud-abitis	mon-ebitis	leg-etis	pun-ietis
laud-abunt	mon-ebunt	leg-ent	pun-ient.

b) Perfectum.

<i>Pochwalilem</i>	<i>napomniałem</i>	<i>przeczytałem</i>	<i>ukarałem</i>
laud-avi	mon-ii	leg-i	pun-ivi
laud-avisti	mon-uisti	leg-isti	pun-ivisti
laud-avit	mon-uit	leg-it	pun-ivit
laud-âvimus	mon-uimus	leg-imus	pun-ivimus
laud-avistis	mon-uistis	leg-istis	pun-ivistis
laud-âverunt	mon-u'erunt	leg-erunt	pun-iverunt

Plusquamperfectum.

<i>pochwalilembył</i>	<i>napomniałembył</i>	<i>przeczytałembył</i>	<i>ukarałembył</i>
laud-averam	mon-u'eram	leg-eram	pun-iveram
laud-averas	mon-u'eras	leg-eras	pun-iveras
laud-averat	mon-u'erat	leg-erat	pun-iverat
laud-âveramus	mon-u'erâmus	leg-eramus	pun-iveramus
laud-âveratis	mon-u'eratis	leg-eratis	pun-iveratis
laud-âverant	mon-u'erant	leg-erant	pun-iverant.

Passiva. Bierne.
Tryb oznajmujący.
 Czas terażniejszy.

I.	II.	III.	IV.
jestem chwalony	jest. napominany	jestem czytany	jestem karany
laud-or	mon-eor	legor	punior
laud-aris	mon-eris	leg-eris	pun-iris
laud-atur	mon-etur	leg-itur	pun-itur
laud-amur	mon-emur	leg-imur	pun-imur
laud-amini	mon-eminī	leg-imini	pun-imini
laud-antur	mon-entur	leg-untur	pun-iuntur

Przeszły niedokonany.

<i>byłem chwalony</i>	<i>był. napominany</i>	<i>byłem czytany</i>	<i>byłem karany</i>
laud-abar	mon-ebar	leg-ebar	pun-iebar
laud-abaris (re)	mon-ebaris (re)	leg-ebaris (re)	pun-iebaris (re)
laud-abatur	mon-ebatur	leg-ebatur	pun-iebatur
laud-abamur	mon-ebamur	leg-ebamur	pun-iebamur
laud-abamini	mon-ebamini	leg-ebamini	pun-iebamini
laud-abantur	mon-ebantur	leg-ebantur	pun-iebantur

Przyszły niedokonany.

<i>będę chwalony</i>	<i>będę napominany</i>	<i>będę czytany</i>	<i>będę karany</i>
laud-abor	mon-ebor	leg-ar	pun-iar
laud-aberis (re)	mon-eberis (re)	leg-eris (re)	pun-ieris
laud-abitur	mon-ebitur	leg-itur	pun-ietur
laud-abimur	mon-ebimur	leg-émur	pun-iemur
laud-abimini	mon-ebimini	leg-emini	pun-iemini
laud-abuntur	mon-ebuntur	leg-entur	pun-ientur

Przeszły dokonany.

<i>pochwalony</i>	<i>napomniany</i>	<i>przeczytany</i>	<i>ukarany</i>	<i>jestem</i>
laudatus	monitus	lectus	punitus	sum
a um	a um	a um	a um	es
				est
laudati	moniti	lecti	puniti	sumus
ae a	ae a	ae a	ae a	estis
				sunt

Zaprzyszły.

<i>byłem b. pochwal.</i>	<i>napomniany</i>	<i>przeczytany</i>	<i>ukarany.</i>
laudatus	monitus	lectus	punitus
a um	a um	a um	a um
laudati	moniti	lecti	puniti
ae a	ae a	ae a	ae a

Futurum exactum.

<i>pochwałę</i>	<i>napomnę</i>	<i>przeczytam</i>	<i>ukarzę</i>
laud-àvero	mou-uero	leg-ero	pun-ivero
laud-averis	mon-uerois	leg-eris	pun-iveris
laud-averit	mon-ueroit	leg-erit	pun-iverit
laud-averimus	mon-ueroimus	leg-erimus	pun-iverimus
laud-averitis	mon-ueroitis	leg-eritis	pun-iveritis
laud-averint	mon-ueroint	leg-erint	pun-iverint.

B. *Conjunctivus.**a) Praesens.*

<i>gdy chwałę</i>	<i>gdy napominam</i>	<i>gdy czytam</i>	<i>gdy karzę</i>
laud-em	mon-eam	leg-am	pun-iam
laud-es	mon-eas	leg-as	pun-ias
laud-et	mon-eat	leg-at	pun-iat
laud-emus	mon-eamus	leg-amus	pun-iamus
laud-etis	mon-eatis	leg-atis	pun-iatis
laud-ent	mon-eant	leg-ant	pun-iant

Imperfectum.

<i>gdy chwalilem al.</i>	<i>gdy napominał.</i>	<i>gdy czytałem</i>	<i>gdy karałem</i>
<i>chwalilibym</i>	<i>napominalbym</i>	<i>czytałbym</i>	<i>karalibym</i>
laud-arem	mon-érem	lég-erem	pun-irem
laud-ares	mon-eres	leg-eres	pun-ires
laud-aret	mon-eret	leg-eret	pun-iret
laud-aremus	mon-eremus	leg-eremus	pun-iremus
laud-aretis	mon-eretis	leg-eretis	pun-iretis
laud-arent	mon-erent	leg-erent	pun-irent

b. Perfectum.

<i>gdy pochwalilem</i>	<i>gdy napomniał.</i>	<i>gdy przeczytałem</i>	<i>gdy ukarałem</i>
laud-averim	mon-ueroim	leg-erim	pun-iverim
laud-averis	mon-uerois	leg-eris	pun-iveris
laud-averit	mon-ueroit	leg-erit	pun-iverit
laud-averimus	mon-ueroimus	leg-erimus	pun-iverimus
laud-averitis	mon-ueroitis	leg-eritis	pun-iveritis
laud-averint	mon-ueroint	leg-erint	pun-iverint.

Plusquamperfectum.

<i>gdy pochwalilem</i>	<i>gdy napomniał.</i>	<i>gdy przeczytałem</i>	<i>gdy ukarałem</i>
<i>był</i>	<i>był</i>	<i>był</i>	<i>był</i>
laud-avissem	mon-uisssem	leg-isssem	pun-ivisssem
laud-avissem	mon-uisssem	leg-isssem	pun-ivisssem
laud-avisset	mon-uisset	leg-isset	pun-ivisset
laud-avissemus	mon-uisssemus	leg-isssemus	pun-ivisssemus
laud-avissetis	mon-uissetis	leg-issetis	pun-ivissetis
laud-avisserint	mon-uissent	leg-issent	pun-ivissent

Czas przyszły dokonany.

będę pochwalony		napomniany		prze czytany		ukarany	
laudatus	ero	monitus	ero	lectus	ero	punitus	ero
a um	eris	a um	eris	a um	eris	a um	eris
	erit		erit		erit		erit
laudati	erimus	moniti	erimus	lecti	erimus	puniti	erimus
ae a	eritis	ae a	eritis	ae a	eritis	ae a	eritis
	erunt		erunt		erunt		erunt.

Tryb łączący.

Czas teraźniejszy.

gdy jestem chwalony		napominany		czytany		karany	
laud-er	mon-ear	leg-ar	pun-iar				
laud-eris (re)	mon-earis (re)	leg-aris (re)	pun-iaris (re)				
laud-etur	mon-eatur	leg-atur	pun-iatur				
laud-emur	mon-eamur	leg-amur	pun-iamur				
laud-emi ni	mon-eamini	leg-amini	pun-iamini				
laud-entur	mon-eantur	leg-antur	pun-iantur				

Czas przeszły niedokonany.

gdy byłem al. byłbym

chwalony		napominany		czytany		karany	
laud-arer	mon-érer	lég-erer	pun-irer				
laud-areris (re)	mon-ereris (re)	leg-ereris (re)	pun-ireris				
laud-aretur.	mon-eretur	leg-eretur	pun-iretur				
laud-aremur	mon-eremur	leg-eremur	pun-iremur				
laud-aremini	mon-eremini	leg-eremini	pun-iremini				
laud-arentur	mon-erentur	leg-erentur	pun-irentur				

Czas przeszły dokonany.

gdym jest al. zostałem

pochwalony		napomniany		prze czytany		ukarany	
laudatus	sim	monitus	sim	lectus	sim	punitus	sim
a um	sis	a um	sis	a um	sis	a um	sis
	sit		sit		sit		sit
laudati	simus	moniti	simus	lecti	simus	puniti	simus
ae a	sitis	ae a	sitis	ae a	sitis	ae a	sitis
	siut		sint		sint		sint

Czas zaprzeczony.

gdy byłem pochw. napomniany prze czytany

al. gdy byłem był		chwalony		napominany		czytany		karany	
laudatus	essem	monitus	essem	lectus	essem	punitus	essem		
a um	esses	a um	esses	a um	esses	a um	esses		
	esset		esset		esset		esset		
laudati	essemus	moniti	essemus	lecti	essemus	puniti	essemus		
ae a	essetis	ae a	essetis	ae a	essetis	ae a	essetis		
	essent		essent		essent		essent		

C. Imperativus.

I. Chwał	napominaj	czytaj	karz
S. laud-a	mon-e	leg-e	pun-i
chwalcie	napominajcie	czytajcie	karzcie
P, laud-ate	mon-ete	leg-ite	pun-ite
II. chwałze	napominajże	czytajże	karzże
S. 2. laud-ato	mon-eto	leg-ito	pun-ito
niechże chwali	niechże napomina	niechże czyta	niechże karze
3. laud-ato	mon-eto	leg-ito	pun-ito
chwalcież	napominajcież	czytajcież	karzcież
P. 2. laud-atote	mon-etote	leg-itote	pun-itote
niechże chwalaq	niechże napominajq	niechże czyt.	niechże karzq
3. laud-anto	mon-ento	leg-unto	pun-iunto

D. a) Infinitivus.

Praesentis et Imperfecti.

Chwalić	napominac	czytac	karac
że chwalaq	że napominam	że czytam	że karzq
chwalilem	napominalem	czytalem	karalem
laud-are	mon-ere	leg-ere	pun-ire z dl. i

Perfecti et Plusquamperfecti.

pochwalić	napomnieć, że	przeczytac	ukarac, że kara-
że chwaletem lub	napominałem lub	że czytałem lub	łem lub kara-
chwalilem był	napomin. był	czytałem był	łem był
laudavisse	monuisse	legisse	punivisse

F u t u r i.

że będą chwalać	napominał	czytał	karzał
laudaturum am	moniturum am	lecturum am	puniturum am
um esse	um esse	um esse	um esse

b. Gerundium.

[trzeba chwalić	trzeba napom.	trzeba czytac	trzeba karac]
laudandum est	monendum est	legendum est	puniendum est]
chwalenia	napominania	czytania	karania
G. laudandi	monendi	legendi	puniendi
do chwalenia	napominan.	czytania	karania
D. laudando	monendo	legendo	puniendo

T r y b r o z k a z u j ą c y .

1. b <i>gd</i> ź chwalony	napominany	czytany	karany
laud-are	mon-ere	leg-ere	pun-ire
laud-amini	mon-emin	legimini	pun-imini
laud-ator	mon-etor	leg-itor	pun-itor
laud-ator	mon-etor	leg-itor	pun-itor
laud-aminor	mon-eminor	leg-iminor	pun-iminor
laud-antor	mon-entor	leg-untor	pun-iuntor.

T r y b b e z o k o l i c z n y .

Czynności niedokonanej.

być chwalcnym	być napominanym	być czytany	być kara-
że jestem, byłem	że jestem, byłem	że jestem, byłem	nym
chwalony	napomin.	czytany	
laud-ari	mon-eri	leg-i	pun-iri

Czynności dokonanej.

być pochwalonym	być napomnianym,	być przeczytanym,	być ukaranym
że byłem chwalo-	że byłem	że byłem	
ny	napom.	czytany	
laud-atum, am, um	mon-itum, am, um	lectum, am, um	pun-itum, am
esse	esse	esse	um esse

Przyszły.

że będę chwalony	napominany	czytany	karany
laud-atum iri	mon-itum iri	lectum iri	pun-itum iri

Imiesłowy.

pochwalony a e	napomniany	przeczytany	ukarany
Perf. laudatus, a, um	monitus, a, um	lectus, a, um	punitus a um

Fut. Czynność mająca być dokonana, konieczna czyli
Particip. necessitatis.

laudandus, a, um	monendus a um	legendus a um	puniendus a um
mający być chwal.	napominany	czytany	karany

Gram. tac.

do, wśród chwał. etc. nap.		czyt.	kar.
<i>Ac.</i> ad, inter etc.			
laudandum	monendum	legendum	puniendum
chwaleniem albo	etc.		
chwaląc.			
<i>Abl.</i> laudando	monendo	legendo	puniendo
	<i>c) Supinum.</i>		
aby chwalić	aby napom.	aby czytać	aby karać
dla chwalenia.	dla napom.	dla czytania	dla karania
laudatum	monitum	lectum	punitum
do chwalenia	do napom.	do czytania	do karania
laudatu	monitu	lectu	punitu

E. Participia.

chwalący, a, e	napominający	czytający	karzący
laudans (tis)	monens	legens	puniens
<i>Participium futuri</i> czasu przyszłego.			
mający, a, e			
chwalić	napomin.	czytać	karać
laudaturus, a, um	moniturus, a, um	lecturus, a, um	puniturus, a, um.

Uw. Zakończenia osobowe w konjugacyi 1. o ja 2. *is* ty 3. *it* on Plur. 1. *imus* my, 2. *itis* wy 3. *unt* oni §. 193. łączą się z charakterystycznymi głoskami konjugacyi i takowe albo zostają nieodwienne, jak w III. konjug., która zdaje się być pierwiastkową, albo też ściągają się z nią w długą sylabę jak I. II. i IV. konjug., które z tej przyczyny mają charakterystyczne samogłoski długie, np. *leg-o, leg-is, leg-it, leg-imus* etc. jest *i* wszędzie krótkie, podobnie jak *e* w Inf. i w Imperf. Coniunct.

Przeciwnie zaś w I. konj. *ama-is—amas* z długiem *a*; *ama-imus* ściągają się na *amamus* z długiem *a*; w II. konj. *mone-is—mones, mone-imus—monemus* z długiem *e*; IV. *audi-is—audis, audi-imus—audimus* z długiem *i*. To samo ściąganie jest w innych czasach np. w Inf. *ama-ere—amare*; *mone-ere—monere*, *audi-ere—audire*, Imper. Coni. *ama-erem—amarem, mon-erem, punir-erem*; lecz legerem ma krótkie *e*. Toż samo w Passivie konj. III. ma krótką samogłoskę np. *légeris, légitur*; przeciwnie trzy inne konjugacye długą: *puniris, punitur* z długiem *i*; *moneris, monétur* z długiem *e* etc.

Deponentia.

§. 194.

Deponentia idą zupełnie podług formy biernej, z tym jedynym wyjątkiem, że przybierając *participia* z formy czynnej, tem samem najzupełniejsze mają imiesłowy, bo na wszystkie czasy; jakoto: *hortans*, napominający teraz; *hortatus*, a, um który dawniej napomniał, napomniawszy, *hortaturus* mający na przyszłość napominać. Powtarza się dla początkującego ta uwaga, że part. perfect. *hortatus*, nie ma znaczenia biernego, jak w *passivum laudatus* chwalony od kogo, lecz czynne. — Do tych trzech imiesłowów należy jeszcze czwarte na: *ndus* np. *hortandus* w znaczeniu biernem: mający być napominany; lecz tylko od takich słów się formować może, które mają znaczenie przechodne; słowa nieprzechodne np. *proficiscor* jadę, nie mogą mieć właściwie z natury swojej tego *participium*; jednakże i te przybierają go w rodzaju nijakim ze słowem *est* np. *proficiscendum est*, trzeba jechać.

I. *Indicativus.* Tryb oznajmujący.*Praesens.* Czas teraźniejszy.

I.	II.	III.	IV.
<i>napominam</i>	<i>wyznaję</i>	<i>mówię</i>	<i>dzielę.</i>
<i>hortor</i>	<i>fateor</i>	<i>loquor</i>	<i>partior</i>
<i>hortaris</i>	<i>fateris</i>	<i>loqueris</i>	<i>partiris</i>
<i>hortator</i>	<i>fatetur</i>	<i>loquitur</i>	<i>partitur</i>
<i>hortamur</i>	<i>fatemur</i>	<i>loquimur</i>	<i>partimur</i>
<i>hortamini</i>	<i>fatemini</i>	<i>loquimini</i>	<i>partimini</i>
<i>hortantur</i>	<i>fatentur</i>	<i>loquuntur</i>	<i>partiantur</i>

Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.

<i>napominałem</i>	<i>wyznawałem</i>	<i>mówilem</i>	<i>dzieliłem</i>
<i>hortabar</i>	<i>fatebar</i>	<i>loquebar</i>	<i>partiebar</i>
<i>hortabaris</i>	<i>fatebaris</i>	<i>loquebaris</i>	<i>partiebaris</i>
<i>hortabatur</i>	<i>fatebatur</i>	<i>loquebatur</i>	<i>partiebatur</i>
<i>hortabamur</i>	<i>fatebamur</i>	<i>loquebamur</i>	<i>partiebamur</i>
<i>hortabamini</i>	<i>fatebamini</i>	<i>loquebamini</i>	<i>partiebamini</i>
<i>hortabantur</i>	<i>fatebantur</i>	<i>loquebantur</i>	<i>partiebantur</i>

Futurum simplex. Czas przyszły niedokonany.

<i>będę napominał</i>				<i>będę wyznawał</i>				<i>będę mówił</i>				<i>będę dzielił</i>											
hortabor	fatebor	loquar	partiar	hortaberis	fateberis	loquēris	partieris	hortabitur	fatebitur	loquetur	partietur	hortabimur	fatehimur	loquemur	partiemur	hortabimini	fatebimini	loquemini	partiemini	hortabuntur	fatebuntur	loquentur	partientur

Perfectum. Przeszły dokonany.

<i>napomniałem</i>				<i>wyznałem</i>				<i>mówiłem</i>				<i>podzieliłem</i>							
hortatus	sum	fassus	sum	locutus	sum	partitus	sum	a um	es	a um	es	a um	es	a um	es	est	est	est	est
hortati	sumus	fassi	sumus	locuti	sumus	partiti	sumus	ae a	estis	ae a	estis	ae a	estis	ae a	estis	sunt	sunt	sunt	sunt

Plusquamperfectum. Czas zaprzeczony.

<i>napomniałem był</i>				<i>wyznałem był</i>				<i>pomówiłem był</i>				<i>podzieliłem był</i>							
hortatus	eram	fassus	eram	locutus	eram	partitus	eram	a um	eras	a um	eras	a um	eras	a um	eras	erat	erat	erat	erat
hortati	eramus	fassi	eramus	locuti	eramus	partiti	eramus	ae a	eratis	ae a	eratis	ae a	eratis	ae a	eratis	erant	erant	erant	erant

Futurum exactum. Czas przyszły dokonany.

<i>napomnę</i>				<i>wyznam</i>				<i>pomówię</i>				<i>podzielię</i>							
hortatus	ero	fassus	ero	locutus	ero	partitus	ero	a um	eris	a um	eris	a um	eris	a um	eris	erit	erit	erit	erit
hortati	erimus	fassi	erimus	locuti	erimus	partiti	erimus	ae a	eritis	ae a	eritis	ae a	eritis	ae a	eritis	erunt	erunt	erunt	erunt

II. *Coniunctivus.* Tryb łączący.*Praesens.* Czas teraźniejszy.

gdynapominam	gdynaznaję	gdymówię	gdydzielię
horter	fatear	loquar	partiar
horteris	fatearis	loquaris	partiaris
hortetur	fateatur	loquatur	partiatior
hortemur	fateamur	loquamur	partiamur
hortemini	fateamini	loquamini	partiamini
hortentur	fateantur	loquantur	partiantur

Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.

<i>gd. napominałem</i>	<i>gd. wyznawałem</i>	<i>gd. mówiłem</i>	<i>gd. dzieliłem</i>
hortarer	faterer	loquerer	partirer
hortareris	fatereris	loquereris	partireris
hortaretur	fateretur	loqueretur	partiretur
hortaremur	fateremur	loqueremur	partiremur
hortaremini	fateremini	loqueremini	partiremini
hortarentur	faterentur	loquerentur	partirentur

Perfectum. Czas przeszły dokonany.

<i>gd. napomniałem</i>	<i>gd. wyznałem</i>	<i>g. pomówiłem</i>	<i>gd. podzieliłem</i>
hortatus	fassus	locutus	partitus
a um	a um	a um	a um
hortati	fassi	locuti	partiti
ae a	ae a	ae a	ae a

Plusquamperfectum. Czas zaprzeszczy.

<i>gd. napomniałem</i>	<i>gd. wyznałem</i>	<i>gd. pomówiłem</i>	<i>gd. podzieliłem</i>
był	był	był	był
hortatus	fassus	locutus	partitus
a um	a um	a um	a um
hortati	fassi	locuti	partiti
ae a	ae a	ae a	ae a

III. *Imperativus,* tryb rozkazujący.

<i>napominaj</i>	<i>wyznawaj</i>	<i>mów</i>	<i>dziel</i>
hortare	fatere	loquere	partire
<i>napominajcie</i>	<i>wyznawajcie</i>	<i>mówcie</i>	<i>dzielcie</i>
hortamini	fatemini	loquimini	partimini
<i>napominajże</i>	<i>wyznawajże</i>	<i>mówże</i>	<i>dzielże</i>
hortator	fatetor	loquitor	partitor
<i>niechże napomin.</i>	<i>niechże wyzna.</i>	<i>niechże mówi</i>	<i>niechże dzieli</i>
hortator	fatetor	loquitor	partitor
<i>napominajcież</i>	<i>wyznawajcież</i>	<i>mówcież</i>	<i>dzielcież</i>
hortaminor	fateminor	loquiminor	partiminor
<i>niechże napomin.</i>	<i>niechże wysnają</i>	<i>niechże mówią</i>	<i>niechże dzielą</i>
hortantor	fatentor	loquuntor	partiantor

IV. *Infinitivus*. Tryb bezokoliczny.

<i>napominać</i>	<i>wyznawać</i>	<i>mówić</i>	<i>dzielić</i>
<i>że napominam</i>	<i>że wyznaję</i>	<i>że mówię</i>	<i>że dzielę</i>
hortari	fateri	loqui	partiri
<i>napomnieć</i>	<i>wyznać</i>	<i>pomówić</i>	<i>podzielić</i>
<i>że napominałem</i>	<i>że wyznawałem</i>	<i>że mówiłem</i>	<i>że dzieliłem</i>
hortatum,am,	fassum,am,um	locutum, am, um	partitum, am,
um esse	esse	esse	um esse
<i>że będę napominał</i>	<i>że będę wyznawał</i>	<i>że będę mówił</i>	<i>że będę dzielił</i>
hortaturum,am	fassurum, am	locuturum, am,	partiturum, am,
um esse	um esse	um esse	um esse

V. *Gerundium*.*napominania* etc.

G. hortandi	fatendi	loquendi	partiendi
D. hortando	fatendo	loquendo	partiendo
A. ad inter			
hortandum	fatendum	loquendum	partiendum
A. hortando	fatendo	loquendo	partiendo

VI. *Supinum*.

<i>aby napomnieć</i>	<i>aby wyznać</i>	<i>aby mówić</i>	<i>aby dzielić</i>
hortatum	fassum	locutum	partitum
<i>do napomnienia</i>	<i>do wyznania</i>	<i>do mówienia</i>	<i>do dzielenia</i>
hortatu	fassu	locutu	partitu

VII. *Participia*. Imiesłowy.

<i>napominający</i>	<i>wyznawający</i>	<i>mówiący</i>	<i>dzielący</i>
<i>Praes.</i> hortans	fatens	loquens	partiens
ten który napo-	który wyznał	który mówił	który podzielił
niał			
<i>Praet.</i> hortatus	fassus, a, um	locutus, a, um	partitus, a, um
a, um			
mający napo-	mający wyznać	mający mówić	mający dzielić
mnieć,			
<i>Fut. act.</i> horta-	fassurus, a, um	locuturus, a, um	partiturus, a, um
turus a um			
mający być na-	mający być wy-	mający być mó-	mający być dzie-
pominany	znawany	wiony	lony
<i>Fut. pass.</i> hor-	fatendus, a, um	loquendus, a, um	partizendus, a, um.
tandus, a, um.			

Rozdział XXIX

Uwagi nad konjugacyami.

1. Zakończenia: *avi, evi, ivi* w *Perfect.* i w czasach od *perf.* uformowanych ulegają często skróceniu (§. 195. *syncope*) to jest ściąganiu dwóch samogłosek na jedną długą; najczęściej wyrzuca się *u* przed *s*, *u* przed *r*

a) w I. konjug. *amavisti—amasti; amaveram—amaram; amavisse—amasse* etc. II. kon. *neo* przędę, *nevi, nesti, nerunt* III. konj. *consueris, consuerunt, consuerint, consuesse, za consueveris, consueverunt* etc.

b) Zakończenie *ovi* ściąga się tylko w słowach *novi* znam i w złożonych z *moveo* poruszam: *nostli norunt nossem nosse, commossem.*

c) W IV. konjug. i w niektórych konjug. III. najpospolitsze jest skrócenie w zakończeniu *ivi*, kiedy §. 196. lub *r* następuje, przyczem *ü* (przed *s*) skraca się na *i* długie; przeciwnie zaś *i-e* pozostaje nie ściągnięte: *audivi, audisti, audivisse—audisse, quaesisse* za *quaesivisse* od *quae-ro perf. quaesivi*. Formy z rozłączonem *ü* są rzadkie np. *audisti, audissem*, wyjąwszy w jednym słowie *petii, petissem.*

2. 3cia osoba plural. w *perf.* na *erunt* może się także kończyć na *ere, amaverunt vel amavere* z długiem *e.* §. 197.

3. Zamiast zakończenia *ris* w 2ej osobie *pass.* jest drugie zakończenie *re; amabaris vel amabare; amaberis vel amabere.* §. 198.

4. Zamiast *amatus sum* w *perf. pass.* można także powiedzieć *amatus fui; zamiast amatus eram—amatus fueram; za amatus ero—amatus fuero.* §. 199.

5. W niektórych słowach III. i IV. konjug. znajduje się *Particip fut. pass. undus* zamiast *endus*, zwłaszcza gdy *i* poprzedza, jak: *repetundus, capiundus, potiundus.* §. 200.

Uwagi nad III. konjugacyą.

1. Słowa III. konjug. na *io* zatrzymują *i* np. *capio ca-piebam, capiam, capiens.* Wyrzucają *i* wtenczas, gdy drugie *i* następuje lub *er* np. *capis capere, caperem caperis Imperat. ma cape.* Podobnie *morior* umieram *moreris, morerer inf. mori.* §. 201.

2. *Imperativy* od słów *dicere, ducere, facere, ferre* są: *dic, duc fac fer*, podobnie i w złożonych wyjąwszy *composita* z *facere* zamieniające *a* na *i*, które mają regularnie, jak: *conficere confice.* §. 202.

3. *Perf.* w III. konjug. jest *i*; jeżeli przed *o* w *praes.* była samogłoska albo *y* jako *emo emi*; *solvo solvi*. Jeżeli zaś przed *o* była spółgłoska; to *perf.* kończy się pospolicie na *si*, przyczem uważać należy:

- a) Jeżeli poprzedza *c qu g h*, natenczas przez ściagnienie ich z spółgłoską *s* powstaje *x*, np. *duco duxi (ducsi)*; *coquo coxi*; *rego rexi, traho traxi*.
 b) Jeżeli *b* poprzedza, to zamienia się na *p*, *scribo scripsi*.
 c) Jeżeli *d* poprzedza, wtenczas albo *d* albo *s* wyrzuca się: *claudō clausi, defendo defendi*.

Uw. lego legi, emo emi, tem bardziej *capio cepi, ago egi* należą do nieforemnych, w których syllaba krótka przedłuża się w *perf.* lub nieco zmienia.

4. Przy *Supinum* na *tum* uważać należy:

- a) Jeżeli *u* albo *v* poprzedza, wtenczas *Supinum* jest *utum* z długiem *u*, *acuo acutum, solvo solutum*.
 b) Gdy poprzedza *qu g h*, zamienia się na *c*, np. *coquo coctum, rego rectum, traho tractum*.
 c) Jeżeli *b* poprzedza, zamienia się na *p*, *scribo scriptum*.
 d) Gdy nareszcie *d* poprzedza, wtenczas *dt* zmienia się na *s*, np. *defendo defensum*.

Rozdział XXX

Conjugatio periphrastica.

§. 205.

Konjugacya tak zwana *omowna* powstaje, łącząc *participia fut.* ze słowem *sum*:

- a) *amaturus sum* oznacza czynność, którą dopiero wykonać mamy zamiar, wykonać chcemy: mam kochać. Są więc następujące czasy *omowne* czynności odbyć się mającej:

Indicat.

Conjunct.

Praes. amaturus sum
mam kochać

amaturus sim
gdy mam kochać

Imperf amaturus eram
miałem kochać.

amaturus essem
gdy miałem kochać

Fut. amaturus ero
będę miał kochać

Perf. amaturus fui
chciałem kochać kochałbym

amaturus fuerim
gdy chciałem kochać

Plusperf. amaturus fueram
chciałem być kochać; kochałbym był

amaturus fuisset
gdy chciałem być kochać

Inf. praes. amaturum am um esse że mam kochać

perf. amaturum am um fuisse żebyśmy był kochał.

Uw. W *passivie* nie da się ta czynność inaczej wyrazić, jak przez zwyczajne opisywanie, którego używamy wtenczas, kiedy słownu jakiemu czasu brakuje: W *praes. futurum est, ut amer, mam być kochany.* W *praet. futurum erat, fuit, fuerat, ut amarer, w fut. futurum erit, ut amer.* §. 206.

Uw. 2. *Amaturus sim (essem)* zastępują oraz miejsce *futuri conjunct.* do *futurum amabo*, przybierając zupełnie znaczenie *fut. I.* to jest, iż się co stanie, nie jak pierwotkowo, iż się ma stać. Przeciwnie *amaturus fuerim* i *fuissem* nie służą w *conjunct.* do *amavero*, ponieważ zatrzymują swe pierwotne znaczenie zamiaru.

b) *Particip futuri passivi* na *ndus* tak nazwane *participium necessitatis*, wyraża konieczność czynności, iż się coś dziać musi, powinno; połączone ze słowem *sum* formuje tak nazwane *tempora necessitatis*: §. 207.

Indicat.

amandus sum
powiniem być kochany
amandus eram
powiniem był być kochan.
amandus fui, fueram
trzeba było mnie kochać
amandus ero
trzeba będzie mnie kochać

Conjunct.

amandus sim
gdy powiniem, być koch.
amandus essem v. forem
gdy pow. był być koch.
amandus fuerim, fuissem
gdy trzeba było mnie koch.

Inf. amandum esse v. fuisse trzeba być kochanym.

Uw. *Conjugatio periphrastica* z *Particip fut. pass.* właściwie tylko od słów przechodnich formować się może, jednakże *Neutr.* ze słowem *esse* formuje się i od słów nieprzechodnych, dla utworzenia nieosobistych form np. *ludendum est* trzeba grać; podobnie jak się mówi: §. 208.

amandum est trzeba kochać
amandum erat trzeba było kochać
amandum erit trzeba będzie kochać etc.

Jeżeli osobę wymienić chcemy, ta kładzie się w *Dat.*

mihī amandum est muszę kochać
mihī ludendum est muszę grać
mihī amandum erat, erit, fuit etc.

Perfecta i Supina.

Wiele bardzo słów formuje niezupełnie foremnie *Perfectum* i *Supinum*. §. 209.

Gram. łaciń.

Do takowej nieforemności należy między innemi: *Reduplicatio* czyli podwojenie syllaby, to jest że pierwsza spółgłoska z następującą samogłoską lub też z podręcznem *e* kładzie się na początku wyrazu np. *tundo tutudi, sullo sefellī*.

Słowa złożone tracą zwykle reduplikacyą, np. *contundo contudi, attingo attingi* (choć *tango tetigi*),

Wyjątek. Słowa złożone z *do, sto, disco, posco* i niekiedy z *curro* zatrzymują reduplikacyą: *circundo circumdedi, exposco expoposci, decurri v. decurri*.

Słowa do konjugacyi I. należące niezupetnie regularnie formujące Perf. i Supinum.

Niektóre słowa I. konjug. mają *Perf. ui Supinum itum*, wyrzucając niekiedy *i*.

Crepeo, crepui, crépitum, crepare skrzypię, §. 210.

cubo, cubui, cubitum, cubare leżę,

domo domui domitum domare uśmierzam

sono sonui sonitum brzmie (part. *sonaturus*)

tono tonui (tonitum) grzmie

veto vetui vetitum zakazuje

mico micui, bez *Supin. migam* błyszczę

dimico walczę, regul. *dimicavi dimicatum. itd.*

frico fricui fricatum i frictum nacieram

seco secui seclum tne (part. *secaturus*)

juvo juvi jutum pomagam, (part. *juvaturus*)

à *juvo* ma *particip adjuturus i adjuvaturus*

lavo lavi lavatum, lautum i lotum myję

neco zabijam, regularnie

eneco enecavi enecatam, enecui enectum part. enectus.

apptico (od *plico* składam) *avi atum i ui itum (navem)* przybijam do lądu; podobnie *expliteo* rozwijam wykładam, *implico* wikłę.

supplico błagam, *duplico* dwoję, *multiplico* mnożę, idą regularnie.

poto avi atum, zwyczajniej *potum* piję

potus może znaczyć *pass. i act.* który się napił

do dedi datum dare daje, z krótkim *a*

Podobnie *composita* trójzłogkowe, np. *circundo, circumdedi, circumdatum.*

Dwuzłogkowe należą do III. konjug., *addo* dodaję *credo* wierzę, *reddo* oddaję, *condo* zakładam *perdo* gubię *vendo* sprzedaję, mają *condidi conditum condere.*

sto steti statum stoję

Podobnie *composita* trzyzłogkowe np. *circumsto* stoję na okół.

Dwuzłogkowe mają *iti* np. *adsto* stoję przy czem, *obsto* zawiadam itd. *adstiti. Sup.* jest na *atum*, wyjąwszy *praestitum.*

juro avi atum przysięgam *part. juratus* który przysiągł
coeno avi atum obiadam, *coenatus* który obiadował.

Dru ga k on ju ga c ya.

Nieforemność słow tej conjugacyi jest ta, że skracają *ui* na *vi*, *itum* na *tum* np. *caveo cavi cautum* strzegę. Inne formują Perf. i Sup. na wzór konjug. III.

A.

1. Zakończone w *praes.* na *veo*

Caveo. cavi, cautum, cavere strzegę się §. 211.
faveo favi fautum favere sprzyjam
foveo fovi folum fovere pielegnuję
moveo movi motum movere poruszam
voveo vovi votum vovere ślubuję
paveo pavi bez *sup.* lękam się (*timeo* także bez *sup.*)
ferveo fervi v. ferbui bez *sup.* wrę
conniveo connivi i connivi bez *sup.* przymrużam oczy.

2. Perf. *evi*

Deleo delevi deletum delere mażę §. 212.
fleo flevi fletum flere płaczę
neo nevi netum nere przedzę
(pleo) compleo complevi completum napelniam
(oleo) exoleo exolesco exolevi exoletum starzeję
obsoleo i obsolesco obsolevi obsoletum
aboleo abolevi abolitum znoszę
adoleo (adolesco) adolevi adultum dorastam

3. W *supinum* wyrzucają krotkie *i*

Doceo docui doctum docere uczę §. 213.
teneo tenui (tentum) trzymam

Composit. retineo wstrzymuję etc. *ui, entum.*

miscceo miscui mixtum v. mistum mięszam
torreo torru i tostum suszę
censeo censui censum mniemam szacuję
recenseo dochodzę *recensum i recensitum.*

4. Perf. regularne, ale bez *Supinum*

Arceo arcui wstrzymuję §. 214.

Composit. coerceo powściągam i *exerceo* ćwiczę mają *perf.*

coercui exercui sup. coercitum exercitum

<i>calleo</i> znam	<i>langneo langui</i> słabieję
<i>candeo</i> jestem rozpalony	<i>lateo</i> kryję się
<i>egeo</i> potrzebuję	<i>madeo</i> moknę
<i>emineo</i> wystaje	<i>niteo</i> lśnię się
<i>floreo</i> kwitnę	<i>oleo</i> pachnę
<i>frondeo</i> zielenieję się	<i>palleo</i> blednieję
<i>horreo</i> wzdrygam się	<i>pateo</i> stoję otworem

vigeo tężeję
rubeo czerwienieję się
sileo milczę
sorbeo wciągam w siebie
sordeo jestem brudny
splendeo świecę
studeo usiluję

stupeo jestem osłupiały
timeo boję się
torpeo drętwieję
tumeo wzdymam się
vigeo jestem w sile
vireo zielenieję się.

B.

5. Perfect. si, Supinum sum.

Ardeo, arsi, arsum, ardere goreję
haereo haesi haesum tkwię
jubeo jussi jussum jubere rozkazuję
maneo mansi mansum pozostaję
mulceo mulsi mulsum głaszczę
mulgeo mulsi mulsum doję
rideo risi risum ridere śmieję się
suadeo suasi suasum radzę
tergeo tersi tersum ścieram
 także podług III. *tergo tersi tersum tēgere*
algeo alsi bez sup. ziębnę
fulgeo fulsi bez sup. polyskuje
turgeo tursi bez sup. nabrzmiewam
urgeo ursi bez sup. nagle

§. 215.

6. Perfect. si Supinum tum

Indulgeo indulsi indultum poblażam
torqueo torsi tortum kręcę

§. 216.

7. Perf. xi

Augeo auxi auctum pomnażam
luceo luxi bez sup. świecę
lugeo luxi bez sup. smucę się
frigeo frixi bez sup. ziębnę

§. 217.

8. Na deo w perf. di, Sup. sum.

Prandeo prandi, pransum, obiadam, *part. pransus*,
 który obiadował
sedeo sedi sessum siedzę

§. 218.

Com. dissideo jestem niezgodny, *praesideo* prezyduje, niemają
 sup. Ze złożonych tylko *supersedeo* zatrzymuje e.

video vidi visum videre widzę
strideo stridi bez sup. syczę

b) z reduplikacją.

mordeo momordi morsum mordere gryzę
pendeo pependi pensum wiszę

Comp. dependeo dependi dependsum dependuje
spondeo spondi sponsum ręczę

tondeo totondi tonsum strzygę

Comp. *detondeo detondi detonsum*

9. Odreǳnie ma

Cieo civi citum ciere wzruszam

§. 219.

Jest takżę *cio civi citum* podług IV. konj. z dłuǳiem *i*, nie-
tylko w *perf.* ale i w *sup.*

10. Bez *Perf.* i *Sup.*

§. 220.

Aveo pragne

calveo łysieje

caŃeo siwieje

flaveo plowieje

foeteo śmierdżę

hebeo tępieje

humeo wilżęje

liveo sinieje

immineo zagrażam

moereo smucę się

polleo mogę

renideo połyskuje

scateo wytryskuje

squaleo brudny jestem

vigeo jestem rzezki

Neutropassiva: audeo, gaudeo, soleo zob. §. 176.

Trzecia konjugacya.

Słowa tej konjugacyi podług gloski charakterystycznej, stojącej w *praesens* przed *o*, dzielimy na kilka oddziałów.

1. Oddział. Słowa mające przed *o* samogłoskę lub *v*.

a) *foremne.*

§. 221.

Acuo, acui, acutum, acuiere ostrżę

arguo argui argutum obwiniam

imbuo imbui imbutum napawam

induo indui indutum obłocżę

exuo exui exutum zewłocżę

tuo tui lutum, (part. luiturus) przyplacam

minuo minui minutum zmniejszam

(*nuo* skinać, nieużywane)

Comp. *abnuo* odmawiam, *annuo* przyzwalam, *renuo* wzbraniam się, niemają *Sup.* tylko od *abnuo* jest *abnuiturus*.

ruo rui (rutum z krótkim u) ruere walę się

Comp. *diruo dirui dirutum* burżę, *corruo* upadam i *irruo* zapadam się, bez *Sup.*

spuo spui sputum pluje

statuo statui statutum postanawiam

Comp. *constituo* etc.

suo sui sulum szyje

tribuo tribui tributum udzielam

solvo solvi solutum rozwiązuje

volvo volvi volutum toczę.

b) Bez *Supinum*.

§. 222.

Congruo congrui bez *Sup.* zgadzam się
metuo metui bez *sup.* (*timeo niema sup.*) obawiam się
pluo plu zwykle *impers. plu* pada
sternuo sternui bez *sup.* kicham

c) Nieforemne są

§. 223.

Capio cepi captum capere łapieComp. *accipio acepi acceptum* odbieram etc.*facio feci factum* czynięPodobnie konjugują się *composita* zatrzymujące *a*, to jest złożone nie z przyimka*arefacio* suszę*labefacio* zachwiać*consuefacio* przyzwyczajam*liquefacio* roztopić*calesfacio* ogrzewam*mādefacio* zmoczyć*frigefacio* oziębiam*patefacio* otworzyć*stupefacio* odurzyćlecz mają w *pass.* *arefio arefactus sum, arefieri.*Przeciwnie złożone z przyimka zmieniając *a* na *i* mają *sup.*
sectum pass. regularnie, np. *perficio* dokonywam *perfecti*
*perfectum pass. perficior.**jacio jeci jactum* rzucamComp. *abjicio abjeci abjectum* odrzucam. Tylko *superjacio*
nadrzucam ma *sup. superjactum v. superjectum.*d) *Perfectum a.*

§. 224.

(lacio nieużywane)

allicio allexi allectum przywabiam*elicio elicui elicium* wywabiam

(specio nieużywane)

aspicio aspezi aspectum ujrzyć etc.*fluo fluxi fluxum* płynę*struo struxi structum* wznoszę*vivo vixi victum* żyję

e) Inne nieforemności.

§. 225.

Fodio fodi fossum fodere kopię*fugio fugi fugitum* uciekam*rapio rapui raptum* porywam*cupio cupivi cupitum* pragnę*sapio sapivi v. sapui* bez *sup.* smakujęComp. *desipio* bez *perf.* szaleję.*quatio bez perf. quassum quater* wstrząsamComp. *concutio concussi concussum* etc.*pario peperi partum* rodzę (*part. pariturus*)2. Oddział. Słowa na *do* i *to*.

a) foremne.

§. 226.

Claudo clausi clausum claudere zamykamComp. *concludo conclusi conclusum* z długiem *u* postanawiam.

divido divisi divisum dzielię

laedo laesi laesum obrażam

Comp. *allido allisi allisum* z długiem i uderzam o co.

ludo lusi lusum gram

plaudo plausi plausum poklaskuję

Comp. *applaudo* tosam. Inne mają *odo osi osum* jak *explodo*,
explodi explosum z dług. o wypukać.

rado rasi rasum skrobię

rodo rosi rosum gryzę

trudo trusi trusum potracam

vado bez perf. i sup. idę

Comp. *evado evasi evasum* wyjsć.

b) Nieforemne z reduplikacją.

Cado cecidi casum cadere upadam

§. 227.

Ze złożonych mają sup. tylko:

incido incidi incasum wpadam

occido zachodzę, *recido* upadam napowrot.

caedo cecidi (z dług. i) *caesum* rąbię

Comp. *occido occidi occisum*, z długiem i, zabijam

pendo pependi pensum pendere ważę

tendo tetendi tensum v. *tentum* naciagam

credo credidi creditum wierzę

Tu także należą *Composit.* z dare dwugloskowe *condo condidi*
conditum condere zob. konjug. I. §. 210.

c) *Perfectum di*, *Supinum sum*.

§. 228.

Accendo accendi accensum zapalam

cudo cudi cusum kuje

defendo defendi defensum bronię

edo edi esum edere jem

mando (perf. rzadkie) *mansum* żuje

offendo offendi offensum obrażam

prehendo prehendi prehensum imam

scando scandi scansum wstępuję

Comp. *ascendo ascendi ascensum* wstępuję etc.

strido (*strideo*) *stridi* bez sup. skrzypię

fundo fudi fusum fundere leje

d) Inne nieforemności.

§. 229.

Cedo cessi cessum cedere ustępuję

findo fidi fissum findere lupię

scindo scidi scissum scindere kraję

frendo (*frendeo*) bez perf. *fressum* i *fresum* zgrzytam

mitto misi missum żąc

mitto misi missum posyłam

pando pandi passum rzadko *pansum* rozpinam

Comp. *dispando* rozpinam ma tylko *dispansum*.

peto petivi vel petii petitum petere proszę
sido sisi bez sup. siadam

Comp. przyjmują Perf. i Sup. od *sedere*: *consido, consedi, consessum* zasiadam etc.

sisto stili statum sistere stawiam, jako *neutr.* znaczy
 stawam przybiera *perf. i sup.* od *stare stili stitum*
subsisto substili substitum stawam etc.

sterto stertui bez sup. chrapię

verto verti versum obracam

fido fissus sum fidere ufam z długiem i

Comp. *confido* ufam, *diffido* nieufam.

3. *Verba* na *bo i po.*

§. 230.

a) foremne.

Glubo (glupsi) gluptum glubere oblupuje

nubo nupsi nuptum idę za mąż

nupta zamężna

scribo scripsi scriptum piszę

carpo carpsi carptum zrywam

decerpo decerpsi decerptum zrywam

repro repsi reptum czolgam się

scalpo scalpsi scalptum skrobię

sculpo sculpsi sculptum ryję dlotem

serpo serpsi czolgam się

b) nieforemne

§. 231.

bibo bibi bibitum bibere piję

rumpo rupi ruptum łamię

strepro strepui strepitum szeleszczę

lambo lambi lambitum liżę

scabo scabi bez sup. skrobię

Uw. Tu także należą *Compos.* z *cubare* leżyć, przyjmujące
 m. znaczące położyć się: *accumbo, accubui, accubitum* siadam
 kładę się do stołu.

4. Słowa z głoskami podniebiennymi *g c et qu gu*
 przed *o.*

a. foremne.

§. 232.

Cingo cinxi cinctum {*cingere* opasuję

(*fligo*) *afligo aflixi afflictum* powalam kogo etc.

frigo frixi frictum rzadko *frixum* smażę

jungo junxi junctum łączę

lingo linxi linctum liżę

mungo wycieram nos (rzadko).

emungo emunxi emunctum

plango planxi planctum oplakuję

rego rexi rectum kieruję rządę

Comp. *erigo erexi erectum* wznoszę etc.

pergo perrexi perrectum ciągnę dalej,
 surgo surrexi surrectum wstaje.
 sugo suxi suclum ssię
 tego texi tectum pokrywam
 tingo, tinguo tinxi tinctum maczam
 ungo unxi unclum maszczę
 stinguo gaszę (rzadko)
 exstinguo exstinxi exstinctum gaszę
 traho traxi tractum ciągnę
 veho vexi vectum wiozę act.
 vehor vectus sum jądę
 dico dixi dictum mówię
 duco duxi ductum prowadzę
 coquo coxi coctum gotuję.

b) Nieforemne Sup. mają:

Fingo finxi fictum fingere tworzę, zmyślam §. 233.
 mingo minxi mictum mokrzę
 pingo pinxi pictum maluję
 stringo strinxi strictum osmuknąć
 figo fixi fixum przymocować
 flecto flexi flexum gnę
 necto nexi i nexui, nexum wiązę
 pecto pexi pexum, czeszę.

c) Bez Supin.

§. 234.

Ango anxi trapię
 ningo ninxi, śnieg pada ningit
 clango bez perf. clangere brzmie.

d) Nieforemne w perfect. są

aa) z reduplikacją:

Parco peperci parsum parcere przepuszczam §. 235
 pungo pupugi punctum kłuę

Comp. compungo compunxi compunctum etc.

tango tetigi tactum tangere dotykam

Comp. attingo attingi attactum dotykam etc.

pango panxi panctum wbijam

gdy znaczy: zawrzeć przymierze pepigi pactum,

comp. compingo compegi compactum etc.

bb) Niezmieniające głoski charakterystycznej,

tylko przedłużające poprzedzającą. §. 236.)

Ago egi (z długiem e) actum agere czynię

Comp. abigo abegi abactum odpędzam etc.

coago (z coago) coegi coactum przymuszam

dego degi bez sup. degere (vitam) pedzę

Gram, tac.

frango fregi fractum frangere łamię

Comp. *confringo confregi confractum*

lego legi lectum legere czytam

Comp. *perlego, rélego, praelego*. Pozostałe mają *i*; *colligo*, zbieram *collegi, collectum*. W perf. *exi* mają: *dihgo* Kocham, *intelligo* rozumiem, *negligo* zaniedbuję.

ico ici ictum icere uderzam

foedus icere zawrzeć przymierze

vinco vici victum vincere zwyciężam

linguo liqui bez sup. *linguere* opuszczam

Comp. w sup. *lictum: relinquo reliqui, relictum*.

cc) Perf. *si*, Sup. *sum*.

Mergo mersi mersum mergere zanurzam

spargo sparsi sparsum sieję

Comp. *adspergo adspersi adpersum* pokrapiam

tergo tersi tersum ocieram

vergo bez perf. i sup. *vergere* nachylam się

§. 237.

5. Słowa mające *l, m, n, r*, przed *o*

a. regularne

Como compsi comptum comere stroję

demo dempsi demptum odejmuję

promo prompsi promptum wydobywam

sumo sumpsi sumptum biorę

temno gardzę (poetyczne) zwykle:

contemno contempsi contemptum.

§. 238.

b) Nieforemne są:

aa. podług analogii konjug. II.

Allo alui allum v. *alium alere* żywię

colo colui cultum colere czczę, uprawiam

consulo consului consultum radzę się

molo molui molitum molere miele

occulo ocului occultum kryję

fremo fremui fremitum mruczę

gemo gemui genitum stękam

tremo tremui bez sup. drzę

vomo vomui vomitum rzygam

gigno (geno) genui genitum gignere rodzę

pono posui positum ponere kładę

(cello)

antecello antecellui bez sup. przewyższam

podobnie *excello* i *praecello*; lecz

percello perculi percusum powalac

§. 239.

bb) z reduplikacją.

Ca no cecini cantum canere śpiewamComp. *succino succinui succentum* przyspiewuję**curro cucurri cursum currere** biegnęComp. *accurro* etc. zwyczajnie bez reduplikacji**fallo fefelli falsum fallere** zwodzęComp. *refello refelli* bez sup. zbijam**pello pepuli pulsum pellere** pędzęComp. *expello expuli expulsum* wypędzam etc.

§. 240.

cc) Perf. vi.

Cerno crevi cretum cernere oddzielam

w znaczeniu widzę niema perf. i sup.

Comp. *decerno decrevi decretum* postanowić.**lino levi i livi litum** smaruję**sino sivi situm sinere** dozwalamComp. *desino desi desitum* przestaje**sperno sprevi spretum spernere** gardzę**sterno stravi stratum** ścielę**sero sevi satum serere** siejęComp. *consero consevi consitum* obsiewam**sero serui sertum serere** wiązaćComp. *consero* spajam, *desero* opuszczam, *dissero* rozprawiam**tero trivi tritum terere** trę

§. 241.

dd. Inne odmiany.

Vello velli v. vulsi vulsum skubięComp. z podwójnem Perf. *avello, evello i revello*; zaś *convello i divello* tylko *vello*.**psallo psalli** bez sup. śpiewać, grać**emo emi emptum** kupujęComp. *coemo* skupuję *redimo* odkupuję *adimo* znaczy odejmuje *eximo* wyjmuje**premo pressi pressum** cisnęComp. *comprimo compressi compressum* ściskam etc.**gero gessi gestum** niosę prowadzę**uro, ussi, ustum** palę**verro, verri, versum** zamiatam**quaero, quaesivi, quaesitum** szukamComp. *acquiro* z długiem *i* nabywam *acquisivi, acquisitum* etc.**furo, furere** bez perf. i sup. szaleję**fero, tuli, latum, ferre** niosęComp. *affero, attuli, allatum* przynoszę etc. *aufero (abfero)**abstuli, ablatum* unoszę i *suffero* bez perf. i sup.**tollo, sustuli, sublatum, tollere** podnoszę.

§. 242.

6. Słowa zakończone na *so* i *xo*. §. 243.

Depso, depsui, depsitum v. *depstum* gniotę
pinso, pinsui v. *pinsi, pinsitum* v. *pistum* miele
viso, visi bez *sup.* *visere* odwiedzam
texo, texui, textum tkam

b. Podług analogii IV. konjugacyi z długiem i. §. 244

Arcesso, arcessivi, arcessitum, arcessere przywoływam
capesso, capessivi, capessitum, chwytam się czego
facesso, facessivi, facessitum sprawuję
incesso, incessivi bez *sup.* nachodzę
lacesso, lacessivi, lacessitum drażnię. *Infar*

7. Słowa na *sco*, które albo niesą *inchoativa*: §. 245.

albo których słowa pierwotne niesą w używaniu.

Cresco, crevi, cretum, crescere rosne
nosco, novi, notum poznaje

właściwie *gnosco*, ztąd *composita ignosco* przebaczam *dignosco*
 rozoznaje. Lecz *agnosco* przyznaje, *cognosco* poznaje, mają
sup. *agnitum, cōgnitum*.

pasco, pavi, pastum paszę

quiesco, quievi, quietum spoczywam

suesco, suavi, suetum przyzwyczajam

compesco, compescui bez *sup.* powściągam

dispesco, dispescui bez *sup.* rozdzielam

disco, didici bez *sup.* uczyć się

Comp. addisco addidici dowiedzam się

posco, poposci bez *sup.* żądam

Comp. deposco, depoposci domagam się

glisco, gliscere bez *perf.* i *sup.* szerzę się

hisco bez *perf.* i *sup.* rozwieram się.

Uwag. Słowa więc *ambigo* waham się, *furo* szaleję, *glisco*
 szerzę się, *hisco* rozwieram się, *plecto* uderzam, *vado*
 idę, *vergo* nachylam się nie mają ani *perf.* ani *sup.*
 Dla tego chcąc wyrazić *perf.* szukać należy innych
 blizkoznaczących np. do *furo* służyć może *insanivi*
 od *insanio* za *perf.*

Rozdział XXXI.

Inchoativa.

§. 246.

Do trzeciej konjugacyi należą jeszcze słowa tak nazwane *inchoativa*, wyrażające zaczęcie jakiej czynności. Kończą się one na *sco* i formują się po większej części od słów konjug. II. ja-

koteż od rzeczowników i przymiotników. W pierwszym razie nazywają się *inchoativa verbalia*, w drugim *inchoativa nominalia*; wszystkie z natury swej czasów dokonanych mieć nie mogą; pierwsze atoli pożyczają *perf.* a kilka nawet i *sup.* od swego pierwiastkowego słowa, drugie albo wcale *perfect.* niemają, albo je też formują na wzór konjugacyi drugiej, to jest na *uz*; takimi są: *senesco* starzeję się, *viresco* zielenięję się, *duresco* twardnieję itd. to *jest*: zaczynam się starzeć, zielenieć itd.

1. *Inchoativa verbalia* z *perf.* pierwotnego słowa.

acesco (aceo) acui, <i>kwaśnieję</i>	§. 247.
aresco (areo) arui, <i>zaczynam schnąć, usycham</i>	
calesco (caleo) calui <i>zagrzewam się</i>	
canesco (caneo) canui, <i>siwieję</i>	
conticesco (taceo) conticui, <i>zamierzam</i>	
contremisco (tremo) contremui, <i>zadrzeć</i>	
defervesco (ferveo) deferbui, <i>przestaje się gotować, effervesco</i> <i>burzyć się, wrzeć</i>	
delitesco (lateo) delitui, <i>chowam się</i>	
excandescio (candeo) excandui <i>rozpalam się</i>	
expavescio (paveo) expavi <i>wyleknąć się</i>	
extimesco, pertimesco (timeo) extimui <i>obawiam się</i>	
floresco, de- effloresco (floreo) efflorui <i>zakwitnąć</i>	
haeresco, ad- inhaeresco (haereo) ad- inhaesi <i>zaczepiam się</i>	
horresco, exhorresco, perhorresco (horreo) exhorruui <i>wzdrygam,</i> <i>łękam się</i>	
ingemisco (gemo) ingemui <i>wzdycham</i>	
intumesco (tumeo) intumui <i>puchnę</i>	
irraucesco (raucio) irrausi <i>ochrzypnąć,</i>	
languesco, e- re- languesco (languo) elanguui <i>slabieję</i>	
liquesco (liqueo) licui <i>topnieję, rozplywam się</i>	
madesco (madeo) madui <i>moknę</i>	
marcesco (marceo) e-marcesco, emarcui <i>wiednąć, slabieć</i>	
occallesco (calleo) occallui <i>twardnieję</i>	
pallesco, expallesco (palleo) expallui <i>blednieję</i>	
putesco (puteo) putui <i>cuchnę</i>	
putresco (putreo) putruui <i>gniję</i>	
resipisco (sapio) resipui <i>powracam do rozumu</i>	
rubesco, erubesco (rubeo) erubui <i>zaczzerwienieć się</i>	
senesco, consenesco (seneo) consenuui <i>starzeję się</i>	
stupesco, obstupesco (stupeo) obstupui <i>osłupieć</i>	
tabesco (tabeo) tabui <i>schnę</i>	
tepesco (tepeo) tepui <i>zaczynam się rozgrzewać, zletnieć</i>	
viresco (vireo) virui <i>zielenięję się.</i>	

2. Inchoativa nominalia.

a. bez Perf. i Sup.

§. 248.

aegresco (aeger), <i>zapadam na zdrowiu</i>	mollesco (mollis) <i>mięknę</i>
albescō, exalbescō (albus) <i>bieleję</i>	pinguesco (pinguis) <i>tyję</i>
ditesco (dives) <i>bogacę się</i>	plumesco (pluma) <i>puszczam pióra, porastam</i>
dulcesco (dulcis) <i>słodnicę</i>	puerascō (puer) <i>dziecinnieję</i>
grandescō (grandis) <i>rosnę,</i>	sterilescō (sterilis), <i>staję się</i>
<i>zwiększam się</i>	<i>nieplodnym</i>
gravescō (gravis) <i>ciężęję</i>	tenerescō i tenerascō (tener)
incurvesco (curvus) <i>krzywięję się</i>	<i>delikatnieję.</i>
integrascō (integer) <i>odnawiam się</i>	
juvenescō (juvenis) <i>młodnieję</i>	
mitescō (mitis) <i>łagodnieję</i>	

b) z perfectum

§. 249.

crebresco (creber) crebri licznym się staję, pomnażam się.

Nietylko w perfect. ale już i w praes. opuszczają niektorzy r dla uniknienia twardego brzwienia.

duresco, obduresco (durus) durui twardnieję

evanesco (vanus) evanui niknę, niszczeję

vilescō vilescō (vilis) evilui spodlec, znikczemnieć

innotescō (notus) innotui daję się poznać

macresco (macer) macrui chudnę

mansnescō (mansuetus) mansuevi oswajam się

maturesco (maturus) maturui dojrzewam

nigresco (niger) nigruui czernięję

obmutescō (mutus) obmutui zamilknę

obsurdesco (surdus) obsurdui głuchnę, ogłuchnę

recrudesco (crudus) recruidui odnawiam się (jatrzę o ranach).

3. Inchoativa, które nietylko perfectum, ale i supinum od swych pierwotnych przybierają.

{ abolesco, abolevi, abolitum <i>ustaję</i>	§. 250.
{ exolesco, exolevi, exoletum <i>starzeję się, podobnie</i>	obsolesco
{ adolesco, adolevi, adultum <i>dorastam</i>	
coalesco (alere) coalui, coalitum <i>zrastam się</i>	
concupisco (cupere) concupivi, concupitum <i>pożądać</i>	
convalesco (valere) convalui, convalitum <i>ozdrowieć</i>	
exardescō (ardere) exarsi, exarsum <i>zapalam się</i>	
indolesco (dolere) indolui, indolitum <i>boleję, podobnie</i>	condolesco
inveterasco (inveterare) inveteravi, inveteratum <i>starzeję się</i>	

obdormisco (dormire) *ivi, itum zasypiam, condormisco, edormisco* *wyspać się*
 revivisco (vivere) *revixi, revictum ożyć*
 scisco (scire) *scivi, scitum dowiaduję się, postanawiam, stąd*
plebiscitum albo populiscitum uchwała ludu.

Konjugacya Czwarta.

Verba desiderativa słowa pożądliwe na *urio* np. *coe* §. 251.
naturio, dormiturio, empturio nie mają ani *perf.* ani *sup.* wyjąwszy następujące: *esurio* łaknę, *nupturio* chcę iść za
 mąż i *parturio* rodzę, które mają *perf. esurivi, nupturivi, parturivi* bez *sup. part. esuriturus.*

Następujące słowa odstępują w *Perf.* lub *Sup.* albo też w o-
 bydwoch od regularnej formy *ivi, itum.*

a) Słowa złożone z *pario* zaczynające się od samogłoski §. 252
 mają w *perf. ui, sup. ertum*, gdy zaś od spółgłoski, mają
eri, ertum.

Aperio, aperui, apertum, aperire otwieram

operio i cooperio, operui, opertum zakrywam

Comperio, comperi, compertum dowiaduję się, w *praes. i in-*
finit. także jako *deponens: comperior, comperiri*

reperio reperi v. repperi, repertum znajduję

salio, salui rzadziej *salii, saltum, salire* skaczę

Comp. np. desilio etc. nie mają *sup.*

eo, ivi, itum, ire idę

Composita mają w *perfect.* na *ii.* Zobacz niżej.

queo, quivi lub *quii, quitum, quire* mogę

venio, veni, ventum przychodzę

sepelio, sepelivi, sepultum grzebię

b) Następujące mają *Perf.* i *Sup.* na wzór konjug. 3. to jest
Perf. na *si* lub *xi.*

Amicio, amictum odziewam.

§. 253.

farcio, farsii, fartum (pisano się także *fartum*) *farcire* nadzieвам.

Comp. confercio, refercio napelniam mają *ersi, ertum.*

fulcio, fulsi, fultum podpieram

haurio, hausi, haustum czerpam

raucio, rausi, rausum ochrzypnąć

sancio, sanxi, sanctum i sancitum uchwalam, postana-
 wiam.

sarcio, sarsi, sartum latam.

sensio, sensi, sensum czuję, mniemam.

Comp. consentio zgadzam się; *dissentio* różnię się; *praesentio*
 przeczuwam.

Assentior bardziej używane jako *deponens*, niż *assentio*, w *perf.* atoli równie dobrze *assensi* jak *assensus sum*,
sepio, *sepsi*, *septum*, *sepire* grodzę
vincio, *vinxi*, *vinctum*, *vincire* wiążę,
ferio bez *perf.* i *sup.* biję, uderzam, brakujące w *perf.*
 zastępuję się przez *percussi a* w *pass.* *ictus sum*
Faerocio jestem dziki, *caecutio* ślepy, *dementio* szalony, *ineptio* jestem niedorzeczny, *prurio* świerzbieć, *singultio* łkam,
 także bez *perf.* i *sup.*

Rozdział XXXII.

Verba Deponentia. §. 254.

Deponentia pierwszej konjugacyi, których jest najwięcej, formują wszystkie *Perf.* i *Supin.* regularnie, to jest na wzór *hortor*, *hortatus sum*, *hortatum*, *hortari*; dla tego je tu opuszczamy. To tylko pamiętać należy, że niektóre z nich lubo zwyczajnie są *deponentia*, znajdują się także użyte jako *activa*, to jest na *o*, np. *populo* pustoszę i *populo*.

I przeciwnie są niektóre słowa, zwyczajnie *activa*, które także jako *deponentia* bywają używane np. *dispertio* rozdzielam.

Deponentia konjugacyi II. §. 255.

Fateor, *fassus sum*, *fateri* wyznaję

Comp. *confiteor*, *confessus sum* zeznaję

liceor, *licitus sum* licytuję, podaję (w licytacyi), *polliceor* obiecuję

medeor, leczę bez *perf.* zastępuje się przez *medicatus* od *medicor*.

mereor, *meritus sum* zasługuję, lecz częściej *merui*,

misereor, *miseritus* skrócone *misertus sum* lituję się.

reor, *ratus sum*, *veri* mniemam sądzę, *irrilus*.

tueor, *tuitus sum*, *tueri* dozieram, strzegę

Comp. *contueor*, *intueor* spoglądam,

vereor, *veritus sum* obawiam się, szanuję.

Deponentia konjugacyi III. § 256.

Od przestarzałego *apiscor*, *aptus sum*, *apisci* formuje się:

Adipiscor, *adeptus sum*, *adipisci* dostępuję osiągam.

Expergiscor, *experrectus sum*, *expergisci* obudzam się

Słowo *expergefacerere* znaczy obudzić kogo; od tego *expergefactus* obudzony od kogo.

Fruor, *fruitus* i *fructus sum*, *frui* używam, *partifruiturus*.

Fungor, *functus sum*, *fungi*, pełnię obowiązek sprawuję

Grador, gressus sum, gradi stąpam, chodzę, postępuję
 Comp. *aggredior, aggressus sum, aggredi* zaczępiam.

Invehor, invehctus sum, invehí (właściwie *passiv.* od *vehere*) wpadam na kogo, laję

Irascor, irasci, gniewam, iratus (adj.) sum zna-
 czy tylko: jestem zagniewany, dla tego *perfect.* wy-
 razić trzeba przez *succensui* gniewalem się

Labor, lapsus sum, labi, upadam.

Loquor, locutus sum, loqui mówię

(Od nieużywanego *miniscor*) *comminiscor, commentus sum, com-
 minisci* wymyślam.

reminiscor, przypominam sobie, bez *perf.* jako *perf.*
 używa się *recordatus sum*.

morior, mortuus sum, mori (*part. fut. moriturus*)
 umieram

nanciscor, nactus sum, nancisci dostaję, osiągam.

nascor, natus sum, nasci rodzę się

nitor, nisus albo *nixus sum, niti* wspieram się, usiłuję

obliviscor, oblitus sum, oblivisci zapominam.

paciscor, pactus sum (albo *pepigi*) zawieram przy-
 mierze.

pascor, pastus sum, pasci pasę się.

patior, passus sum, pati cierpię

Comp. *perpetior, perpessus sum, perpeti* znoszę, ponoszę
 (Od *plectere pletę*). *Amplector* i *Complector* uściskać, objąć
perf. amplexus sum

proficiscor, profectus sum, proficisci jadę, udaję się

queror, questus sum, queri żalę się, narzekam

ringor, ringi bez *perf.* wyszczerzam zęby, dąsam się

sequor, secutus sum, sequi następuję, idę za kim

vescor, vesci jem, żywię się, bez *perf.* jako takowe
 używa się *edi*

ulciscor, ultus sum, uicisci mszczę się, karzę

utor, usus sum, uti używam, *abutor* nadużywam

divertor, praevertor i *revertor*

przybierają *perf.* od czynnej formy *reverti, reverteram, rever-
 tissem*; jednakże *part. reversus* znaczy, który powrócił, po-
 wróciwszy.

Deponentia konjugacyi IV. §. 157.

Adsentiör, adsensus sum, adsentiri przystaję na zdanie.

blandior, blanditus sum, blandiri pochlebiam

experior, expertus sum, experiri doświadczam

Gram. łaciń.

lecz *comperior* dowładuje się tylko w *praes.* obok *comperio* używane, ale *perf.* tylko *comperi* dowiedziałem się.
largior, largitus sum, largiri hojnie obdarzyć, udzielić
mentior, mentitus sum, mentiri kłamię
metior, mensus sum, metiri mierzę
moliior, molitus sum, moliri coś wielkiego zamierzam, knuje
opperior, oppertus sum, opperitus sum, czekam, wyglądam kogo
ordior, orsus sum, ordiri zaczynam
orior, ortus sum, oriri (*part. oriturus*) powstaje, wschodzę (*part. fut. pass. oriundus* znaczy pochodzący t. j. z rodziny lub miejsca, *ortus* zrodzony z matki lub ojca.)
Praes. indicativi odmienia się podług konjugacji III. *orior, oreris, oritur, orimur* etc. lecz *impf. orirer*. Podobnie idą *coorior* i *exorior*, lecz *adorior* wzięść się do czego, tylko podług IV. *adoriris, adoritur*.
partior, partitus sum partiri dzielić
potior, politus sum potiri opanować
sortior, sortitus sum, sortiri losować, dostać w podziale, podzielać.

Verba Anomala.

Verba anomala to jest nieforemne, na §. 258. zywają się takie słowa, które nietylko *perfectum* i *supinum* mają nieregularnie, ale nawet w innych czasach odstepują od podanych wzorów. Odmieniają się one częścią na wzór konjug. III. częścią na wzór konjug. IV. Są zaś oprócz *sum* następujące: *possum, edo, fero, volo, nolo, malo* i *eo, queo, nequeo, fio*.

1. *Possum, potui, posse, mogę.* §. 259.

Possum jest złożone z *sum* i *pot* (zamiast *potis* zdolny, mogący; jak *sat* zamiast *satis*) z kąd *potsum* czyli *possum* powstało zaś *perf. potui* zamiast *potis fui*. Dla tego też konjuguje się zupełnie podług *sum*, tylko gdy się *t* ma z *s* lub z *f* stykać, to w tych spółgłoskach zmiana zachodzić zwykła.

Indicativus.

possum, potes, potest,
póssumus, potestis, possunt,
mogę i t. d.

Conjunctivus.

Praesens.

possim, possis, possit
possimus, possitis, possint,
gdy mogę etc.

Imperfectum.

poteram, poteras, poterat	possem, es, et,
poteramns, poteratis, poterant,	possemus, possetis, possent,
mogłem etc.	gdy mogłem etc.

Futurum simplex.

potero, poteris, poterit,	Nie ma.
poterimus, poteritis, poterunt,	
będę mógł etc.	

Perfectum.

potui, potuisti, potuit,	potuerim, potueris, potuerit,
potuimus, potuistis, potuerunt,	potuerimus, potueritis, —rint
mogłem etc.	gdy mogłem etc.

Plusquamperfectum.

potueram, potueras, potuerat	potuissem, potuisses, —et,
potueramus, potueratis, potuerant	potuissemus, —etis, —ent,
mogłem był etc.	gdy mogłem był etc.

Futurum exactum.

potuero, —eris, —erit,	<i>Imperat.</i> nie ma.
potuerimus, —itis, —erint,	
będę mógł (wprzód) etc.	

Infinitivus.

Praesens et Imperf. posse módz, że mogę
Plusquamperf. potuisse módz było, że mogłem
Participium potens, —ntis, możny, stało się przymiolnikiem
 reszty brakuje

2. *edo, edi, esum, edere* jeść.

Słowo *edo* idzie zupełnie regularnie podług konjug. §. 260. III., tylko obok regularnej konjugacyi przybiera także skrócone formy, które formom słowa *esse* zaczynającym się od *es* odpowiadają; z tą tylko różnicą, że formy od *edo* są długie, gdy przeciwnie od *sum* są krótkie. Tym sposobem ma podwójnie *praesens Indicat.*, *imperf. Conj. imperat.* i *inf. praes.*

Praes. Indicat.

edo
 edis es (ed-s),
 edit est (ed-t)
 edimus
 editis v. estis (ed-tis),
 edunt.

Imperf. Conj.

ederem v. essem
 ederes, v. esses,
 ederet v. esset
 ederemus v. essemus
 ederetis v. essetis,
 ederent v. essent.

<i>Imperat.</i>	<i>Infinit.</i>
S. ede v. es,	edere v. esse
P. edito v. este,	passiv.
S. edito v. esto	editur v. estur, je się
edito v. esto	
P. editote v. estote	
edunto —	

Z resztą zupełnie regularnie podług III. *edebam, edi, ederim, ederam, edissem, edam, edero, edisse, edens, esus, esurus, edendus.*

Toż samo rozumie się o złożonych, *comedo* zjadam, *exedo* wyjadam, *abedo, ambedo* obiadam, *peredo* przegryzam, które mają *part. comesus, ambesus, adesus, exesus.*

3. *Fero, tuli, latum, ferre, niosę, niosłem, nieść.*

Słowo to składa się (podobnie jak *sum*) z dwóch różnych pierwiastków; z *perfectum tuli Sup. latum,* i §. 261. i ze słowa *fero, Inf. act. ferre, pass. ferri.*

Odmienia się regularnie, wyjąwszy *praes. act. i pass.* gdzie krótkie *i* lub *e* wyrzucone zostało.

<i>Activum.</i>		<i>Passivum</i>	
<i>Indicat.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Indicat.</i>	<i>Conj.</i>
<i>Præsens.</i>			
<i>niosę</i>	<i>gdy niosę</i>	<i>jestem niesiony</i>	<i>gdy jestem niesion</i>
<i>fero</i>	<i>feram</i>	<i>feror</i>	<i>ferar</i>
<i>fers</i>	<i>feras</i>	<i>ferris</i>	<i>feraris</i>
<i>fert</i>	<i>ferat</i>	<i>fertur</i>	<i>feratur</i>
<i>ferimus</i>	<i>feramus</i>	<i>ferimur</i>	<i>feramur</i>
<i>fertis</i>	<i>feratis</i>	<i>ferimini</i>	<i>feramini</i>
<i>ferunt</i>	<i>ferant</i>	<i>feruntur</i>	<i>ferantur.</i>
<i>Imperfectum.</i>			
<i>niosłem</i>	<i>gdy niosłem</i>	<i>byłem niesiony</i>	<i>gdy byłem niesiony</i>
<i>fereram</i>	<i>ferrem</i>	<i>fererem</i>	<i>fererem</i>
<i>fererem</i>	<i>ferres</i>	<i>fereremur</i>	<i>fereremur</i>
<i>fereret</i>	<i>ferret</i>	<i>fereremini</i>	<i>fereremini</i>
<i>fereremur</i>	<i>ferremur</i>	<i>fereremur</i>	<i>fereremur</i>
<i>fereremini</i>	<i>ferretis</i>	<i>fereremur</i>	<i>fereremur</i>
<i>fererent</i>	<i>ferrent</i>	<i>fererentur</i>	<i>fererentur</i>

Activum.

Passivum.

Indicat. - Conjunct.

Indicat.

Conjunct.

		<i>Futurum simplex.</i>	
<i>będę nióst</i>		<i>laturus</i>	<i>będę niesiony</i>
<i>feram</i>		<i>a um</i>	<i>ferar</i>
<i>feres</i>		<i>sim sis -t</i>	<i>fereris</i>
<i>feret</i>		<i>laturi</i>	<i>feretur</i>
<i>feremus</i>		<i>ae a</i>	<i>feremur</i>
<i>feretis</i>		<i>simus</i>	<i>feremini</i>
<i>ferent</i>		<i>-tis -ut.</i>	<i>ferentur</i>

Nie ma.

Perfectum.

<i>zaniostem</i>	<i>gdę zaniostem</i>	<i>jestem (już) zan.</i>	<i>gdę j. z.</i>
<i>tuli</i>	<i>tulerim</i>	<i>latus</i> { <i>sum</i>	<i>sim</i>
<i>tulisti</i>	<i>tuleris</i>	<i>a um</i> { <i>es</i>	<i>sis</i>
<i>tulit</i>	<i>tulerit</i>		<i>sit</i>
<i>tulimus</i>	<i>tulerimus</i>	<i>lati</i> { <i>sumus</i>	<i>simus</i>
<i>tulistis</i>	<i>tuleritis</i>	<i>ae a</i> { <i>estis</i>	<i>sitis</i>
<i>tulerunt</i>	<i>tulerint</i>		<i>sint</i>

Plusquamperfectum.

<i>zaniostem był</i>	<i>gdę zaniostem był</i>	<i>zaniestiony byłem</i>	<i>gdę zan. był.</i>
<i>tuleram</i>	<i>tulissem</i>	<i>latus</i> { <i>eram</i>	<i>essem</i>
<i>tuleras</i>	<i>tulisses</i>	<i>a um</i> { <i>eras</i>	<i>esses</i>
<i>tulerat</i>	<i>tulisset</i>		<i>esset</i>
<i>tuleramus</i>	<i>tulissemus</i>	<i>lati</i> { <i>eramus</i>	<i>essemus</i>
<i>tuleratis</i>	<i>tulissetis</i>	<i>ae a</i> { <i>eratis</i>	<i>essetis</i>
<i>tulerant</i>	<i>tulissent</i>		<i>essent</i>

Futurum exactum.

<i>zaniostę</i>	<i>Conj. nie ma.</i>	<i>zaniestiony będę.</i>	<i>Conj. nie ma.</i>
<i>tulero</i>		<i>latus</i> { <i>ero</i>	
<i>tuleris</i>		<i>a um</i> { <i>eris</i>	
<i>tulerit</i>			<i>erit</i>
<i>tulerimus</i>		<i>lati</i> { <i>erimus</i>	
<i>tuleritis</i>		<i>ae a</i> { <i>eritis</i>	
<i>tulerint</i>			<i>erunt</i>

Imperativus.

<i>fer nies</i>	<i>ferto niesze</i>	<i>ferre bądź nie-</i>	<i>fertor bądźże</i>
<i>ferte nieście</i>	<i>ferto niechże nies.</i>	<i>siony</i>	<i>niesiony</i>
	<i>fertote nieścież</i>	<i>ferimini bądź-</i>	<i>fertorniechże</i>
	<i>ferunto niechże</i>	<i>cie niesteni</i>	<i>będzie niesiony</i>
	<i>niosq.</i>		<i>ferimino r</i>
			<i>bądźcie nies.</i>
			<i>feruntor n.</i>
			<i>że będqniesteni</i>

Activum.**Passivum.***Infinitivus.*

Praes. i Imp. ferre nieść, że *ferri* być niesionym
niosę

Perf. tulisse zanieść, że niesłem *latum am um esse* być zaniezionym

Fut. laturum esse że będę niósł *latum iri* że będę niesionym

Part. praes.

Supinum latum, latu.

ferens, tis, niosący

Part. perf. latus, a, um, nie-
siony, a, e.

Part. fut. act.

laturus, a, um mający nieść

Part. fut. pass.

Gerundium.

ferendum (est) trzeba nieść
di, do, dum, do.

ferendus, a, um mający być
niesiony.

Uw. Comp. afferre (adfero) attuli, allatum przynoszę §. 262.

antefero i praefero, antetuli, antelatum przenoszę

aufero, abstuli, ablatum, auferre unoszę

circumfero, circumtuli, circumlatum obnoszę

confero, contuli, collatum, conferre znoszę

defero, detuli, delatum zanoszę

differo, distuli, dilatum odkładam

effero, extuli, eiatum wynoszę

infero, intuli, illatum wnoszę

offero, obtuli, oblatum ofiaruję

perfero, pertuli, perlatum znoszę

praefero, praetuli, praelatum przekładam

profero, protuli, prolatum wydobywam, wnoszę

refero, retuli, relatum odnoszę

transfero, transtuli, translatum przenoszę.

Suffero (sub fero) znoszę, rzadko się używa w *perf. i sup.*
sustuli, sublatum, gdyż te formy zwyczajnie należą do słowa
tollo podnoszę *sustuli, sublatum*; zaś do *suffero* służy, za *perf.*
sustinui.

Differre ma tylko w znaczeniu: roznoszę, odkładam *perf. i*
sup. distuli, dilatum; w znaczeniu zaś: różnić się, tylko czasy
od *praes.* uformowane,

4. *volo, volui, velle* chcę. 5. *nolo, nolui, nolle* niechcę
6. *malo, (mavolo) malui, malle* wolę.

Nolle znaczy właściwie: *non velle*; jak się to z 3ch
osób *praes. indicat.* pokazuje; *malle* złożone z *magis* §. 263.
(*mage*) i *velle* skrócone: *mavolo, a*, to na *malo*; z *mavelim ma-*

lim, z mavellem mallem; z mavolam malam; dla tego się też niekiedy i te pełne formy użyte znajdują.

*Indicativus.**Conjunctivus.**Praesens.*

chcę	nie chcę	wolę	gdy chcę	gdy niechcę	gdy wolę
volo	nolo	malo	velim	nolim	malim
vis	non vis	mavis	velis	nolis	malis
vult	non vult	mayult	yelit	nolit	malit
volumus	nolumus	malumus	velimus	nolimus	malimus
vultis	non vultis	mayultis	velitis	nolitis	malitis
volunt	nolunt	malunt	velint	nolint	malint

Imperfectum.

volebam	nolebam	malebam	vellem	nollem	mallem
—as—at	—amus	—atis	—es	—et	—emus
—ant			—etis	—ent	
chciałem	niechciałem	wolałem	gdym chciałem	gd. niechciałem	gd. wolałem

Futurum simplex.

volam	nolam	malam		
—es	—et	—emus	—etis	—ent
będę chciałem.			Nie ma.	

Perfectum.

volui	nolui	malui	voluerim	noluerim	maluerim
—isti	—it	imus	—istis	—erunt	—ris
—erunt	—ris	—rit	—rimus	—ritis	—erint
zechciałem.					

Plusquamperfectum.

volueram	nolueram	malueram	voluissem	noluissem	maluissem
—ras	—at	—amus	—atis	—erant	—ses
—erant	—ses	—et	—emus	—etis	—ent
zechciałem był.					

Futurum exactum.

voluero	noluero	maluero		
—ris	—rit	—rimus	—ritis	—rint
zechcę			w Conj. nie ma.	

Imperativus.

nie ma	noli nolite	nie ma
	nolito nolitote	
	nolito nolunto.	

Infinitivus

velle	nolle	malle
voluisse	notuisse	maluisse
Part. volens	nolens	nie ma.
Geru. volendi	nolendi	nie ma
volendo		

7. *Eo, ivi, itum, ire, idę*

Idzie po części regularnie podług konjugacyi IVtej; §. 264. tylko w czasach niedokonanych odstepuje od regularnej formy.

*Indicativus.**Conjunctivus.**Praesens.*

Eo, is, it, imus, itis, eunt, idę eam, eas, eat, eamus, eatis, eant, gdy idę

Imperfectum.

ibam, ibas, ibat, ibamus, ibatis, irem, ires, iret, iremt., iretis, ibant, szedłem irent, gdy szedłem

Futurum simplex.

ibo, ibis, ibit, ibimus, ibitis, iturus, a, um, sim, sis, sit, ibunt, pójdę ituri, a, a, simus, sitis, sint.

Perfectum.

ivi ivisti ivit ivimus ivistis, iverim, ris, rit, rimus, ritis, iverant, poszedłem iverint, gdym poszedł

Plusquamperfectum.

iveram, -ras, -rat, -ramus, -ratis iverissem, es, et, emus, etis, ent -rant poszedłem był gdym poszedł był

Futurum exactum.

ivero, ris, rit, -imus, itis, rint. Nie ma. pójdę

Imperativus.

*i, idź, 2. ito idźże, 3. ito niechże idzie,
ite, idźcie, 2. itote idźcież, 3.
eunto niechże idą*

Infinit.

*ire isc
ivisse v. isse, isc
było
iturum am um,
esse, że pójdę*

Partic. praes.

iens, genit. eun-

tis, idący

Partic. fut.

*iturus a um,
mający isc.*

Gerundi,

N. eundum

Supinum

G. eundi

itum

D. eundo etc.

itu

W *passivum* używa się tylko jako *impersonale* jako to: *itur* idzie się, *ibatur, itum est* szło się, *ibitur* pójdzie się, *eundum est* trzeba isc, *eatur, iretur, itum sit, eundum sit, Infinit. iri.* Ale niektóre *Composita* przybierają czynne znaczenie (t. j. rządzą *Accusat.*) i dla tego mają też zupełną konjugacyą, to jest, czynną i bierną, np. *praetereo* pomijam, *praetereor, praeteriris, praeteritur* etc.

Simplex ma *perf. ivi*; ale *Composita* jakoto: *abeo* odchodzę, *coeo* schodzę się, *exeo* wychodzę, *ineo* wchodzę. *intereo* i *pereo* ginę, *obeo* obchodzę, *prodeo* występuję, *subeo* wchodzę, mają zwyczajnie w *perf.* tylko *ii* np. *perii*, *abierim*, *abieram*, *abiisse*; osobliwie *adeo* przychodzę i *redeo* powracam tylko *adii*, *redii*.

Veneo idę na sprzedaż, *verbum neutrale passivum* bez *sup.* jest skrócone z *venum eo*; idzie więc zupełnie podług *eo*: *venii*, *venieram*, *veniero* bez *imperat.* gdy tymczasem *ambio* obchodzę ponieważ już w *praes.* zmieniło samogłoskę, zupełnie regularnie podług IV. konjugacyi się odmienia, zatrzymując wszędzie *i*, i ma w *particip.* *ambiens*, *ambientis*, *ambienti* w *Gerund.* *ambiendum* *ambiendi* etc.

8. *Queo*, *quivi*, *quitum*, *quire* mogę. 9. *Nequeo*, *nequivi*, vel *ii*, *nequitum* niemogę. §. 265.

Obadwa te słowa konjugują się podług *eo*. Oprócz *praes.*, który dość jest pospolity, inne czasy nie tak często w prozie znajdują się. Zamiast *nequeo* można także powiedzieć równie dobrze: *non queo*.

Indicativus.

Conjunctivus.

Praesens.

<i>mogę</i>	<i>nie mogę</i>		
<i>queo</i>	<i>nequeo</i>	<i>queam</i>	<i>nequeam</i>
<i>quis</i>	<i>nequis</i>	<i>queas</i>	<i>nequeas</i>
<i>quit</i>	<i>nequit</i>	<i>queat</i>	<i>nequeat</i>
<i>quimus</i>	<i>nequimus</i>	<i>queamus</i>	<i>nequeamus</i>
<i>quitis</i>	<i>nequitis</i>	<i>queatis</i>	<i>nequeatis</i>
<i>queunt</i>	<i>nequeunt</i>	<i>queant</i>	<i>nequeant</i>

Imperfectum.

<i>quibam</i>	<i>nequibam</i>	<i>quirem</i>	<i>nequirem</i>
<i>quibas</i>			
<i>quibat</i>	<i>nequibat</i>	<i>quiret</i>	<i>nequiret</i>
<i>quibamus</i>			<i>nequiremus</i>
<i>quibatis</i>			
<i>quibant</i>	<i>nequibant</i>	<i>quirent</i>	<i>nequirent</i>
<i>mogłem</i>	<i>niemogłem</i>		

Futurum.

<i>quibo</i>			
<i>quibit</i>			Nie ma.
<i>quibunt</i>	<i>nequibunt</i>		
<i>będę mógł</i>	<i>nie b. m.</i>		
<i>Gram. lac.</i>			

Perfectum.

quivi quivit quiverunt	nequivi v. nequii nequisti nequivit (iit) nequiverunt v. nequierunt.	quiverit nequiverim nequirit nequierint
---------------------------	--	--

Plusquamperfectum.

nequierat nequierant	quissent	nequisset nequissent
-------------------------	----------	-------------------------

Infinitivus.

quire quivisse (quise) <i>Sup.</i> quitum —	nequire nequivisse (nequise) nequitum
---	--

Participium.

quiens gen. queuntis	nequiens gen. queuntis
-------------------------	---------------------------

Uwaga. Znajduje się także *passivum* od tych słów: *quitur queatur, nequitur; quita est, nequitum est*; lecz rzadko się używa.

10. *Fio, fieri, staję się, bez perf. i supin.*

Nieregularność tego słowa w tem się okazuje, iż ma jąc czynne zakończenie, zastępuje brakujące *passivum* §. 266. do słowa *facio*, a pożyczwszy od niego *participia: factus*, a zatem i wszystkie czasy czynności dokonanej, *factus sum, factus eram, factus ero, factus sim, factus essem*, tym sposobem dopiero zupełną składa konjugacyą.

Czasy czynności niedokonanej idą regularnie podług IVtej konjugacyi.

*Indicativus.**Conjunctivus.**Praesens.*

fio fis lit, fimus fitis fiunt.	fiam fias fiat, fiamus fiat is fiant.
---------------------------------	---------------------------------------

Imperfectum.

fiebam -as -at, -bamus -atis -ebant	fierem -eres -eret, -remus -ctis -erent.
--	---

Futurum.

fiam fies fiet, fiamus fietis fient
--

Infinitiv.

fieri; factum esse; factum iri v. fore v. futurum esse).

Imperativ.

fi fite fito fito fitote fiunto.

<i>Parti. praet.</i> factus a um <i>Part. fut.</i> factururus i faciendus.

Uwaga. Pomiedzy słowami złożonemi są następujące *defectiva in fit* zaczyna np. mówić, które się tylko jedyniej tej osobie 3ciej zwyczajnie użyte znajduje, jakoteż *defit* braknie, *defiunt*, *defiat*, *defieri*, (ale w prozie nie używane).

Słowa ułomne, verba defectiva. §. 267.

Słowa ułomne nazywają się te, które tylko mają niektóre czasy, a i w tych nawet często nie wszystkie osoby są w używaniu, słowem, których nieforemność zbyt jest wielka. Są zaś następujące:

Ajo, inquam, fari;
i *perfecta: coepi, meminī, novi, odi;*
Imperativus: apage, ave, salve, vale; jako też
cedo, quaeso i forem.

Uwaga. Oprócz tu wymienionych znajdują się jeszcze i inne słowa, którym także niektórych czasów lub osob niedostaje np. *furo* szaleję, *ferio* biję itd; niemają *perf.* i *sup.* a zatem i wszystkich czasów od nich uformowanych; dla tego w takim razie pomagamy sobie, przybierając te czasy od innych słów, np. *insaniū* szalałem; *percussi, verberavi, cecidi* biłem. Również np. słowo *do* daję nie ma osób *dor* i *der*; *soleo* nie ma *fut.* *solebo*; *cupio, polleo* nie ma *cupe, polle*; wszelako te do słów ułomnych liczyć się nie zwykły.

1. *Ajo* mówię.

<i>Praes. Indic. ajo ais ait</i>	<i>Praes. Conj. — ajas ajat</i>
— — <i>ajunt</i>	— — <i>ajant</i>
<i>Imperf. ajebam, ajebas, ajebat,</i>	
<i>ajebamus, ajebatis, ajebant.</i>	Reszty nie ma.
<i>Perf. tylko ait.</i>	

Uwaga. Zamiast *aisne* używa się często w prozie: *ain* czy myślisz.

2. *Inquam* mówię, powiadam.

Wtrąca się tylko po kilku przytoczonych czyich własnych wyrazach, jak nasze: powiada.

<i>Praes. Indic. inquam inquis inquit</i>	<i>Praes. Conj. — inquis inquit</i>
<i>inquimus inquitis inquitunt</i>	— <i>inquitatis inquitant</i>

Imperf. inquebam-as-at
-amus -atis -ant

Imperativ. inque mów,
inquito, mówże.
inquite — mówcie

Perf. — inquisti inquit
inquistis

Reszty nie ma.

Fut. inquires inquiet

3. Fari mówić fatur, fare, fatus.

To bardzo ułomne słowo ze swemi złożonemi *affari, effari, profari*, bardziej jest w używaniu u poetów w uroczystej mowie, niż w zwyczajnej prozie. Najpospolitsze są: *fatur* 3cia osoba *praes. fantur, imperat. fare* i *particip. fatus a um* (od którego *effatum*; także w biernem znaczeniu. Najpospolitsze w *infans* niemowlę i *casus obliqui gerundii: fandi (doctissima), fando audire* z pogłoski słyszeć.

4. *Coepi* zacząłem 5. *memini* przypominam sobie
6. *novi* wiem 7. *odi* nienawidzę
pamiętam

Słowa te są właściwie *perfecta* słów przestarzałych, których czasy terażniejsze wyszły z użycia, oprócz *no-* §. 268.
sco i poczęści *coepio, coepere*. Mają więc tylko te czasy, które się od *perfectum* wyprowadzają, ale (prócz *coepi* zacząłem), mają znaczenie czasu terażniejszego, gdyż np. *nosco* zna-
czy: poznaję, *novi* poznałem, a zatem znam (teraz), podobnie *memini* pamiętam, *odi* nienawidzę, *novi* znam; *memineram* pamię-
tałem etc. nie zaś spamiętałem był, *fatur. meminero* będę pamię-
tał; t. j. *Plusquamperf.* ma znaczenie *imperf.* a *fut, exact.* zna-
czenie *fut. primi*.

Perfectum.

zaczęłem	pamiętam	wiem	nienawidzę
coepi	memini	novi	odi
coepisti	meministi	novisti v. nosti	odisti
coepit	meminit	novit	odit
coepimus	meminimus	novimus	odimus
coepistis	meministis	novistis v. nostis	odistis
coeperunt	meminerunt	noverunt v. norunt	oderunt

Plusquamperfectum.

zaczęłem był	pamiętałem	znałem	nienawidziłem
coeperam	memineram	noveram v. noram	oderam
	— as, — at,	-amus, -atis	-ant.

Futurum.

zaczę	będę pamiętał	będę znał	będę nienawidził
coepero	meminero	novero (noveris odero v. noris etc.)	
	-is, -it, -imus, -itis, -rint.		

Perfectum Conj.

gdym zaczął	gdy pamiętam	gdy znam	gdy nienawidzę
coeperim etc.	meminerim etc.	noverim v. norim oderim etc.	

Plusquamperfect.

coepissem etc.	meminissem etc.	novissem v. nos-	odissem etc.
gdym z. był		sem	

Imperativus.

Tylko *memento* pamiętaj, *mementote* pamiętajcie.

Infinit.

coepisse	meminisse	novisse v. nosse	odisse
----------	-----------	------------------	--------

Participia.

<i>perf. pass. coe-</i>	-	-	-	perosus, exosus,
<i>ptus zaczął</i>				(active).
<i>part. fut. act.</i>	-	-	-	<i>fut. act. osurus,</i>
<i>coepturus</i>				a, um.

Ponieważ *coepi* ma *part. perfect. passiv.* w biernym znaczeniu, przeto może także uformować *perf. passivi* (np. *pugna coepta est*, zaczęła się, *bellum coeptum est* wojna się zaczęła; zwłaszcza z *infinit. passivi* innego słowa np. *pons institui coeptus est*.

8. salve, 9. ave (have). 10. vale. 11. age. 12. apage.
 bądź pozdrowion. witaj. bądź zdrów. nuże precz. § 269

Plur. salvete avete valete agite -

Imp. salveto aveto valeto - -

Inf. salvere avere valere - -

Fut. salvebis - valebis.

ostatnie w miejscu *Imperat. salve, vale.*

13. cedo, daj tu, powiedz także imperat. in singul. i plurali, lecz ma prócz tego osobny pluralis cedite albo cete. E jest krótkie i tem się różni od słowa cedo ustępuje.

14. quaeso, quaesumus proszę, prosimy; początkowo to samo, co quaero; w dobrej prozie wtrąca się między zdania.

15. forem byłbym, jest to imperf. Conj. Singul. jest cały w używaniu: plur. tylko forent; prócz tego jeszcze fore, to samo co futurum, am, um esse (zob. sum). Forem używa się w zdaniach warunkowych i celowych w znaczeniu: byłbym, abym był.

Słowa nieosobiste, *verba impersonalia*. §. 270.

1. Nieosobiste *impersonalia* nazywają się takie słowa które mają tylko trzecią osobę *singular.* i które nie odnoszą się wcale do osobistego *subjectu*: ja, ty, on, lub do całego zdania, do *infinitiv.* lub opuszczonego *neutr.*

Wszystkie należą do konjugacyi II. i formują po części dwojako *perf.*

miseret, misertum v. miseritum est *żał mi,*
 oportet, oportuit fut. oportebit *potrzeba,*
 piget, piguit v. pigitum est *przykro mi,*
 poenitet poenituit fut. poenitebit *żał mi,*
 pudet, pudit v. puditum est *wstyd mnie*
 taedet, pertaesum est (rzadko taeduit) *przykrzy mi się, nudzi mię.*

Impersonalia tym sposobem się konjugują:

Indicat. (me te illum, nos vos illos) oportet, oportebat, oportebit
 oportuit oportuerat oportuerit

Conjunct. " " " " " " oporteat oporteret oportuerit
 oportnisset

Infinit. oportere, oportuisse.

2. Oprócz tych nieosobistych znajdują się in §. 271. ne, które nie przybierają wprawdzie osobistego *subjectu*, jednak i w 3ciej osobie liczby mnogiej użyte być mogą, przyjmując *Nominativus* niejakich *zaimków haec, illa, ea.* Takiemi są:

decet, decuit, *przystoi ze złożonemi* dedecet *nieprzystoi*
 libet (lubet) *perf.* libuit v. libitum est *podoba się*
 licet, licuit vel licitum est *wolno jest*
 liquet, licuit *wiadomo jest*

Można więc powiedzieć nietylko *hoc libet*, lecz także *haec libent*
Decet, dedecet może przybierać zwyczajny *nom.* jako *subj.*
 tak w *sing.* jak *plur.*

3. Oprócz tych nieosobistych jest jeszcze wiele słów w 3ciej osobie, nieosobiście, to jest bez *subjectu* używanych, które należą do słów osobistych, mających mniej więcej inne znaczenie.

accidit	} zdarza się	praestat	lepiej jest	§. 272.
fit		restat	pozostaje	
evenit		interest	zależy	
contingit		refert	na tem	
accedit	} przystępuje	expedit	użyte-	}
attinet		conducit	czna.	
constat		convenit	przystwoita	

delectat] <i>miło</i>	placet <i>podoba się</i>
juvat		est <i>jest</i>
fugit	} <i>ucho-</i>	vacat <i>braknie</i>
fallit		
praeterit		<i>dzi wie</i>
latet		<i>domości</i>

4. Następujące wyrażające zmianę powietrza są *impersonalia* dla opuszczonego *deus* lub *coelum*:

pluit <i>deszcz pada</i>	fulgurat <i>błyska się</i>	§. 273.
ningit <i>śnieg pada</i>	lapidat <i>kamienny deszcz pada</i>	
grandinat <i>grad pada</i>	lucescit <i>dnieje</i>	
tonat <i>grzmi</i>	vesperascit <i>zmerzcza się.</i>	

5. Nareszcie 3cia osoba sing. passivi zwykła się używać nieosobiście od wielu słów czynnych, a swłaszcza znaczących poruszenie, mówienie, jakoteż od słów nijakich nieformujących osobistego *passivum* np.: § 274. *cantatur* śpiewa się (przez wszystkie czasy, jak w *activ.*) *pugnatur* walczy się, *curritur* biega się, *vivitur* żyje się, *bibitur* pije się, *editur* je się, *itur* idzie się, *ventum est* przyszło się.

Przestroga. W Polskim używają się *infinit.* nieosobiście np. slychać, widać, znać; to się w łacinie wyrazi przez *impersonalia*: *dicitur*, *fertur*, *traditur*, *apparet*, *perspicuum est*.

Uw. *Impersonalia* nie mają *imperat.*, zastępuje się więc tenże przez *praes. conjunct.* np. *pudeat te* wstydz się. Również nie mają *participiów*, wyjąwszy *libens* chętny, *poenitens* żałujący, *pudens* wstydlivy, *pudendus* wstydný, które się na *adject.* zamieniły.

ETYMOLOGIA

czyli

pochođenje wyrazów.

Etymologia poszukuje ostatecznego pierwiastka czyli źródłosłowu i wskazuje nam §. 275. prawidła, podług których tworzą się w łacinie z wyrazów pierwiastkowych pochodne i złożone i jakie ich jest znaczenie.

Tworzą się wyrazy z pierwiastkowych albo przez dodawanie pierwiastkowym, najczęściej na końcu, pewnych końcowych sylab czyli zakończeń, albo też składając dwa osobne wyrazy pierwotne w jeden nowy wyraz. Dlatego różnicę należy pod względem pochodzenia wyrazy pierwotne czyli pierwiastkowe *primitiva* i pochodne *derivata*; zaś pod względem składania: pojedyncze *simplicia* i złożone *composita*.

1. Pochodne Słowa.

Pochodne słowa wywodzą się albo od innych Słów, albo od Imion.

A. Między słowami uformowanymi od innych słów §. 276. różnić trzeba: słowa częstotliwe *verba frequentativa*, pożądliwe *desiderativa*, zdrobniałe *deminutiva*, począćcie czynności oznaczające *inchoativa*.

1. Słowa częstotliwe *frequentativa*, *iterativa*, wyrażają często powtarzane, jak w polskim: być, bywać, pisać pisać, siedzieć siadywać; albo też natężone działanie, należą wszystkie do konjugacji I. i formują się od *Supinum* pierwotnego słowa, zamieniając *um* na *are* np.

curro *Sup.* *cursum* *freq.* *cursare*

eano — *cantum* — *cantare*

dico — *dictum* — *dictare*

volvo — *volutum* — *volutare*

§. 277.

W pierwszej jednak konjugacji *sup.* regularnie *atum* zamienia się na *ito*, *itare* i ta formacja jest najpowszechniejsza, używana w tych słowach, które pochodzą od innych już częstotliwych, foremnie utworzonych:

clamo *Sup.* *clatum* *freq.* *clamito* *clamitare*

impero — *imperatum* — *imperito* *imperitare*

rogo — *rogatum* — *rogito* *rogitare*

scribo (*scripto*) *scriptito* *curro* (*curso*) *curso*

2. Słowa zdrobniałe *verba deminutiva* odmieniają się podług I. konjugacji i mają zakończenie *illo*, *illare* np. *cantillo* od *canto* trelować, pośpiewywać; *conscribillo* gryzmolę, *sorbillo* od *sorbeo* chlipać. Takich słów jest mało.
3. Słowa pożądliwe *desiderativa* wyrażają pragnienie, dążenie; należą wszystkie do konjug. IV. §. 278. z zakończeniem *urio*, *urire*; formują się podobnie jak częstotliwe od *Supinum* np. od *edo*, *esum* jest *esurio*, *esuris* łaknąć; podobnie *parturio* od *partum*.
4. *Verba inchoativa*. Słowa poczynające, wyrażające poczynanie się czynności, kończą się na *sco* i idą podług

konjugacyi III. np. od *areo* jestem suchy, *aresco* schnę, *languo* jestem słaby, *languesco* słabieję. Osobliwie lubią Łacinnicy tym słowom dodawać przyimki, jak się i w polskim częstokroć te słowa przez za formują, np. *dormio* spię, *obdormisco* zasypiam; przyczem uważać trzeba, że słowa pierwotne I. konjugacyi formują *inchoativa* na *asco* do II. *esco* do III. i IV. *isco* np.

od *labare*—*labasco* zachwiać się *gemo*—*ingemisco* wzdycham
palleo—*pallesco* blednieję *dormio*—*obdormisco* zasypiam

Wiele słów tego gatunku na *asco* formuje się także od imion to jest od rzeczowników i przymiotników, np. od *puer*, *puerasco* dziecinnieję, od *lapis* *lapidesco* kamienieję, od *maturus*, *hebes*, *vanus*: *maturesco* dojrzewam, *hebesco* tępieję.

B. Formowanie Słów od Imion, to jest od rzeczowników i przymiotników odbywa się podług tej zasady; że słowa pochodne mające znaczenie nieprzechodne czyli nijakie, przybierają w ogólności zakończenie II. konjugac. słowa zaś ze znaczeniem przechodnem czyli czynne zakończenie konjug. I. i do tej ostatniej należy najwięcej od rzeczowników i przymiotników uformowanych:

a) od adj. <i>albus</i> biały	<i>albere</i> bielić się,
<i>flavus</i> żółty	<i>flavere</i> żółcić się
od <i>flos (floris)</i> kwiat	<i>florere</i> kwitnąć
<i>lux (lucis)</i> światło	<i>lucere</i> świecić; przeciwnie zaś
b) <i>numerus numerare</i> liczyć	<i>arma armare</i> uzbrajać
<i>signum signare</i> znaczyć	<i>albus albare</i> bielić (co)
<i>nomen nominare</i> nazywać	<i>liber liberare</i> uwolnić
<i>vulnus vulnerare</i> ranić.	

Od rzeczowników bardzo wiele uformowanych zostało *Depo-
nentiów* na *ari*, także do I. konjug. należących, oznaczających czynność i stan tego wyobrażenia, które w rzeczowniku jest zawarte np. od

ancilla służąca, *augur* wróżek, *aemulus* współzawodnik,
medicus lekarz:

ancillari służyć, *augurari* wrożyć, *aemulari* ubiegać się,
medicari leczyć.

2. Pochodne rzeczowniki.

Rzeczowniki pochodne wywodzą się:

A. od Słów.

§. 280.

1. Dodając do *sup.* słów przechod. zakończenie *or* w miejsce *um*, uformuje się imię osoby męskiej; (subjekt słowa) np.

Gram. łaciń.

amator monitor lector auditor
 adulator fautor conditor largitor
 od amo amatum, adulator adulatatum etc.

- Uw. Zakończone na *tor* formują *fem.* na *trix* np. *fautrix*, *adjutrix*, *victrix*, *inventrix*, *genitrix*. Niektóre formują się także i od rzeczowników np. *aleator* kosternik, szuler *janitor* odźwierny, *viator* podróżny; od *alea* kostka, *janua* drzwi, *via* droga itd.
- Zakończenia *or* przydane do pierwiastka słów osobliwie nieprzechodnych, oznacza czynność albo stan słowa rzeczownie wzięty, np.
clamo wołam, *amo* kocham; będzie *clamor* krzyk, *amor* miłość; najwięcej od słów drugiej konjug. jako *horror*, *favor*, *ardor*, *calor*, *timor*, *maeror*, *splendor*.
 - Zakończenia *io* i *us* podług IV. deklin. przydane do *Supin.* po odrzuceniu *um* wyrażają czynność słowa oderwaną w formie rzeczownika i oddają się w polskim pierwsze najczęściej przez rzeczownik słowny na — nie: poruszenie, ruch.
 - Zakończenie *mentum* obok *men* którego jest tylko przedłużeniem, oznacza rzecz, a często narzędzie np. *tegmen* i *tegumentum*, *stramen* i *stramentum*, *velamen* i *velamentum*; lecz częściej samo np. *adjumentum* pomoc.
 - Zakończenia *ulum* (*bulum*, — *culum*) oznaczają narzędzie lub naczynie np. *jaculum* pocisk, *vehiculum* wóz (od *veho*), *venabulum* oszczep.
 - Nareście syllaba *um* wyraża skutek słowa albo miejsce czynności np. *gaudium* radość, *odium* nienawiść, *dissidium* niezgoda; *refugium* schronienie, *comitium* plac obrad.
crum znaczy także miejsce, gdzie się coś dzieje np. *lavacrum* łaźnia, *sepulcrum* grób, albo też narzędzie np. *fulcrum* podpora od *fulcio*.
 - Na *igo* wyrażają chorowity stan np. *vertigo* zawrót głowy, *prurigo* świerzbiczka.

B. Pochodne rzeczowniki od rzeczowników.

- Deminutiva*. Zdrobniałe formują się: a) za §. 281. pomocą syllab:
ulus, *ula*, *ulum* albo *culus*, *a*, *um*, stósując się do rodzaju pierwotnych np. *rivus rivulus*, *luna lunula*; *saxum saxulum*, *adolescens adolescentulus*.
 Zamiast *ulus* służy także *olus*, *a*, *um* tym rzeczownikom, w których samogłoska po samogłosce następuje np.
linea, *filius*, *malleus*: *lincola* *filiolus* *malleolus*.
- Imiona III. deklinacji najczęściej przybierają jeszcze *c* w środku, zwłaszcza te, które się kończą na *er*, albo które w *Genit.* *r* przybierają;

Fraterculus, paterculus, flosculus, muliercula, matercula, opusculum, munusculum.

- c) Zakończenie *ellus* znajduje się najczęściej w II. il. Dekl. zwykle w wyrazach mających płynną spółgłoskę *l, n, r*. *Ocellus, asellus, agellus libellus* od *oculus, asinus, ager, liber*.
- d) Zakończenie zdrobniałe jeszcze się niekiedy rozszerza przez *unculus, uncula*, jak u nas serduszko, serduleńko, Michałek, Michałeczek, w zakończonych na *o gen. onis* lub *inis* np. *homunculus, carbunculus*.

2. *ium* dodane do pierwiastka tworzy najczęściej wyobrażenie zbiorowe:

consors, consortium wspólnik wspólność; *collega collegium*.

3. *arium* znaczy schowanie, miejsce, gdzie się coś chowa, np. *aerarium* skarbiec *aes*; *columbarium* gołębnik.

4. *etum* przydane najczęściej imionom roślin, znaczy miejsce, gdzie takowe w obfitości się znajdują, np. *quercetum* dąbrowa, *vinetum* winnica, *dumetum* krzaki cierniowe.

5. *ile* przyczępione do imion zwierzęcych znaczy stajnię czyli oborę np. *bovile* wołarnia, *ovile* owczarnia, *equile* stajnia. Przydane do słów znaczy miejsce, gdzie się czynność odbywa np. *cubile* łoże, *sedile* siedzenie.

6. *Patronymica* imiona rodowe (własne) oznaczające syna albo w ogóle potomka, formują łacińscy poeci na wzór greckizny, dodając do imienia przodka *des* §. 282. np. *Priamus Priamides, Romulus Romulides*; jak u nas Olgierd, Olgierdowicz, Jagiello, Jagiellończyk.

a) Najzwyczajniejsze jest zakończenie *ides*, właściwe zakończonym na *us* II. dekl. jakoteż wielu z dekl. III. np. *Priamus Priamides, Caeops, Agenor, Cecropides, Agenorides*.

b) Zakończone na *as* należące do I. dekl. formują *Patronymica* na *ades* np. *Aeneas Aeneades*.

C. Pochodne rzeczowniki od przymiotników.

1. Zakończenie *itas* jest najzwyczajniejsze wyrażające przymiot rzeczownie wzięty i odpowiada polskiemu zakończeniu ość. Formuje się zaś pospolicie od przypadku zakończonego na *i*:

od *cupidus* chciwy, *secundus* żyzny, *celer* prędki, *felix* szczęśliwy, *atrox* okropny, *facilis* łatwy; będzie: *cupiditas* chciwość, *fecunditas, celeritas, facilitas, atrocitas*.

b) Przymiotniki zakończone na *ius* formują *Subst.* na *-ietas*, np. *pius varius ebrius; pietas* pobożność, *varietas, ebrietas* pijaństwo.

2) Tegoż samego znaczenia jest zakończenie *ia*, w przymiotnikach jednego zakończenia, uformowane także od przypadku zakończonego na *i* np.

audacia od *audaci* śmiałość; *clementia impudentia constantia* od *concors concordia* zgoda.

Przymiotniki na *ns* przybierają także niekiedy w tem znaczeniu zakończenie *itia* np. *justitia* od *justus justus* sprawiedliwość, *avaritia*, *pudicitia*.

3. Zakończenie *tu do* także do przypadku zakończonego na *i* dodane, ma podobne znaczenie np.
magnitudo wielkość, *altitudo*.

Pochodne Przymiotniki od Słów i rzeczowników.

- A. 1. Przez zakończenie *bundus* najczęściej z I. konjugacyi formują się *participialne* przymiotniki w znaczeniu §. 284. *part. praes.* ale wzmocnionem np. *laetabundus* mocno się cieszący, *mirabundus* pełen zdziwienia, *lacrimabundus* obfity łzy wylewający.
2. Zakończenie *idus* najczęściej od słów nieprzechodnych II. konjugacyi wyraża przymiot słowa:
algidus zmarzły od *algere*, *calidus* gorący od *calere*.
3. Zakończenie *ilis* i *bilis* wyrażają biernie możebność lub zdolność doznawania czego, np.
fragilis dający się złamać, wątki znikomy, *delebilis* dający się zgładzić.
4. *ax* dodane do pierwiastku słowa wyraża skłonność najczęściej złą np. *loquax* gadaliwy, *pugnax* skłonny do walczenia waleczny, *edax*, *vorax*, żarłoczny, *rapax* drapieżny.
- B. 6. Najwięcej atoli formuje się przymiotników pochodnych od Rzeczowników.
- 1) Na *eus* formują się przymiotniki od rzeczowników materialnych, jak w polskim: złoty, gliniany np. §. 285.
aureus, *plumbeus*, *ligneus*.
Zakończenia *ius*, *icus*, *ilis*, *alis*, *aris ensis* znaczą należenie do czego:
imperatorius imperatorski, *hostilis* nieprzyjacielski, *consularis bellicus*, *navalis*, *castrensis*, od *imperator hostis consul* etc.
- 5) Zakończenie *inus* właściwe jest przy imionach żywotnych, to jest: zwierzęcych, *anserinus* gęsi.
dalej ludzkich; *divinus*, *peregrinus*.
- 6) *arius* wyraża najczęściej rzemiosło, ale także i inny ogólny przymiot:
statuarius rzeźbiarz.
- 7) Na *osus* wyrażają obfitość albo też skłonność do czego:
arenosus piaszczysty.

- 8) Liczna jest formacya przymiotników na *atus* na wzór *part. perf.* I. konjugacyi: wyprowadza się od rzeczowników i znaczą mienie np. *alatus* skrzydlaty, *barbatus* brodaty.
- 9) Zakończenia *anus*, *inus* i *as* (*gen. atis*) znaczą pochodzenie z kąd. *urbanus*, *marinus*, *Arpinas*; od *urbs*, *mare*, *Arpinum*.

II. Złożone *Composita.*

Kiedy do składu wyrazu dwa osobne wchodzą słowa, natenczas wyraz ten nazywa się złożonym *compositum* §. 286. W każdym wyrazie złożonym ostatnie słowo zawiera w sobie istotne znaczenie całego wyrazu, pierwsze zaś, które się niekiedy skraca (*hodie* za *hodie*) wyraża tylko bliższe i szczegółowe ograniczenie drugiego.

- a) 1. Jeżeli pierwszym członkiem wyrazu złożonego jest *particula*, to ta, jak się samo rozumie, zostaje nieodmienna i nie wpływa także na zmianę drugiej części np. *benefacio*, *beneficium*, *maledico*, *satisdo*, wyjąwszy że: *non volo* ściąga się na *nolo*; *mage* czyli *magis volo* na *malo*. Tylko przyimki, które z partykuł najczęściej wchodzą do formacyi wyrazów złożonych, ulegają przez *assimilacyą* zmianie odpowiadających głosek, jakoteż pociągają za sobą zmianę w słowie. (Zob. niżej Przyjme.)
2. Słowem jest pierwszy członek tylko, gdy drugim członkiem jest *facio* np. w *arefacio*, *calefacio* etc.
3. Jeżeli pierwszym członkiem jest imię (rzeczowne lub przymiotne), to się kończy regularnie na krótkie *i*, pociągając za sobą większą zmianę drugiego członka, ponieważ tu słowo na imię zamienić się musi; najczęściej w słowach *facio*, *fero*, *capio*, *cano* przez skrócenie: *agricola*, *particeps*, *tubicen*, *armiger*, *artifex*, *multiformis*

Uwag. Pozorny skład jest takich imion, które nie będąc połączone z sobą żadnem ogniwnem (spółgłoską łączną) deklinują osobno swe części, kiedy obie w *nominat.* stoją np. *respublica*, *jusjurandum*, *rosmarinus* jak w polskiem Czarnylas, Czarnegolasu; ale Czarnolas, Czarnolasu, *reipublicae*, *rorismarini*; albo też kiedy pierwsze jest w *genit.* np. *Senatusconsultum*, *aquaeductus*, *plebiscitum*, ponieważ tu *i* nie jest głoską łączną.

- b) Jeżeli drugim członkiem wyrazu złożonego jest §. 287. Słowo, a pierwszym, jak najczęściej bywa, przyimek; wtenczas słowo nie ulega żadnej albo tylko małej zmianie, to jes *a* e krótkie zamienia się na *i*: *facio*, *perficio*; *cado*, *incido*, *emo* *redimo*; *premo* *comprimo*.

3. *Diphthong ae* zmienia się na *i* długie np. *caedo, laedo, quaero* mają *incido, illido, inquirō.*

Z resztą *adjectiva* złożone od słów uformowane kończą się zwykle na *us*: *mortiferus, ignivomus, dulcisonus, consonus, carnivorus, caudidicus.*

<i>facio</i>	zamienia się na <i>fex</i> :	<i>artifex</i>
<i>capio</i>	- - -	<i>ceps: particeps</i>
<i>fero</i>	- - -	<i>fer: aquilifer</i>
<i>gero</i>	- - -	<i>ger: armiger</i>
<i>cano</i>	- - -	<i>cen: cornicen.</i>

Adjectiva złożone z przymiotnika i rzeczownika wcale nie albo mało się tylko zmieniają np. *centimanus, misericors, bipes.*

Przysłówek *Adverbium.*

1. Przysłówki dzielą się pod względem formy na: pierwotne *primitiva* i pochodne *derivata.*

I. Najwięcej wyprowadza się przysłówek pochodnych od przymiotników i imiesłów (Praes. act. i perf. pass.) z zakończeniem na *e, o, ter* lub *iter.* §. 288.

a) Od przymiotników i imiesłów na *us, a, um, i er, a, um*, to jest do II. dekl. należących formują się przysłówki zakończone na *e* np od *altus liber pulcher* formują się *adverb.*
alte wysoko *libere pulchre; bonus malus* mają *bene male.*

2. b) Niektóre przysłówki pochodzące od przymiotników dekl. II. mają zakończenie *o* zamiast *e.*
falso fałszywie, *sedulo* pilnie, *merito* słusznie.

3. c) Wszystkie inne przymiotniki jakoteż *participia* na *ns*, a zatem należące do III. deklinacji, formują *adverbia* na *iter; ter* mają tylko zakończone na *ns*, np. *elegans eleganter, ale utilis utiliter, celer celeriter, turpis turpiter, audax audaciter* lub *audacter.*

4. d) W wielu przymiotnikach kładzie się rodzaj *nijaki* zamiast przysłówka:

facile łatwo, *difficile* trudno (także *difficulter*) *impune* bezkarnie *ceterum* z resztą, *nimum (nimis)* zbyt, *paulum (parum)* mało, *multum* wiele.

5. II. Wiele przysłówek formuje się z zakończeniem *im* po większej części

a) od *supinum*, oznaczają sposób, jakim się co dzieje: §. 289.

caesim, *punctim* ostrzem, *sztychem*, *cursum* w biegu, *nominatim* po imieniu, *sensim* nieznacznie.

b) Na *atim* powiększej części od rzeczowników wyrażają podziałowe postępowanie, podług pewnego porządku:

catervatim, *cumulatim*, *gregatim*, gromadnie, *kupa*, *curiatim* kuriami, *turmatim* hufcami, *gradatim* stopniowo, po stopniach.

8. III. Daleko mniej *adverb.* formuje się na *itus* wyrażających pochodzenie (od rzeczowników).

coelitus z nieba, *funditus* z gruntu, *radicitus* z korzeniem.

9. IV. Wielka ilość przysłówków powstaje z §. 290. przysłówkowego nżycia rozmaitych przypadków w imionach; najczęściej jednak *ablat.* albo też *accus. sing.* lub *plur.*

noctu w nocy, *hodie* dziś, *denuo* (*novo*) znowu; *quemadmodum* jak, *praeterea* przez tego itd.

Stopniowanie przysłówków.

1) Stopniowanie przysłówków stósuje się zupeł- §. 291 nie do stopniowania przymiotników, gdyż te tylko *adverbia* stopniują się, które od przymiotników i imięsłówów pochodzą, z zakończeniem *e*, *o* lub *ter*; wszystkie więc nieforemności w stopniowaniu przymiotników przechodzą także na *adverbia*.

2) *Comparativus adverbiorum* jest jednakowy z *neutrum comparativorum* przymiotników, a *Superlativus* formuje się od *Superlativum* przymiotników, zamieniając *us* na *e*.

docte, *doctius*, *doctissime*
fortiter (*fortis*) *fortius* *fortissime*
celeriter (*celer*) *celerius* *celerrime*

Nieregularne: *bene*, *melius*, *optime*
male, *pejus*, *pessime*
paulum, *minus*, *minime* i *minimum*
multum, *plus*, *plurimum*

prope, *propius*, *proxime* etc. patrz przymiotn.

Z pierwotnych *adverbiorum* tylko:

diu długo, *diutius*, *diutissime*; *saepe* często *saepius* *saepeissime*.

Positivum nie mają: *magis* *maxime* (zastępuje się przez *magnopere*, *valde*)

deterius deterrime, potius potissime częściej potissimum, prius primum v. primo, ocus ocissime, uberius uberrime.

Comparativu nie mają: nuper nuperrime, nove (noviter) novissime, merito meritissimo.

Superlativu nie mają: satis satius, secus secius.

Wykaz najpospolitszych przysłówków. §. 292

A. *Adverbia loci*, przysłówki miejsca. stoją na pytanie gdzie? zkąd? dokąd?

ubi gdzie?

ibi tam

hic tu (gdzie ja)

istic tam (gdzie ty)

illic tam (gdzie on)

alicubi gdziekolwiek

ubique }
ubivis } wszędzie

ubilibet }

alibi gdzie indziej

qua którą

ea tamtędy

hac tu (gdzie ja)

ista] tam (gdzie ty)

istae]

illa tam (gdzie on)

illac

aliqua gdziekolwiek

quavis] wszędzie

qualibet]

usquam]
uspam] gdziekolwiek

nusquam nigdzie

nuspam

circa około

contra przeciwnie

extra zewnątrz

intra) wewnątrz

intus)

supra na wierzchu

insuper nadto

infra niżej

subtus pod

pone, post za

prope blisko

coram przed

praesto na podoręczu

obviam naprzeciw

foris na dworzo

procul daleko

b) Na pytanie: zkąd?

unde zkąd?

unde ztąd

hinc ztąd (gdzie ja)

istinc ztamtąd (gdzie ty)

illinc ztamtąd (gdzie on)

alicunde zkańdokolwiek

undique zewsząd

undelibet zkańdokolwiek

aliunde zkańdinańd

utrinque z obu stron

desuper z góry.

c) Na pytanie: dokąd?

quo dokąd?

eo tamdotąd

huc tu do mnie

isto] tam (gdzie ty)

istuc]

illo) tam gdzie on

illuc)

aliquo)

quoquam) dokądokolwiek

quoquam)

quovis) wszędzie
quolibet)
alio gdzie indziej

intro wewnątrz
retro w tył
foras na dwór.

Uw. Niektóre *adv. loci* łączą się z przypadkami i używają się jako przyimki np. *circa, contra, extra* etc.

Uw. 2. *Hic* tu, używa się, kiedy jest rzecz w spoczynku np. *hic jacet liber*; *huc* dla wyrażenia ruchu np. *veni huc* przyjdź tu dotąd.

Podobnie różnią się *ibi* tam i *eo* tam dotąd; *istic* i *istuc, illic* i *illuc*.

B. *Adverbia temporis*, przysłówki czasowe. §. 292.

quando kiedy?
quandocumque)
quandoque) kiedykolwiek
aliquando kiedyś
interdum niekiedy
interim) tymczasem
interea)
illico
statim) natychmiast
actutum)
cummaxime właśnie
simul oraz
jam już
tandem nakoniec
demum dopiero
nunc teraz
etiam nunc jeszcze
tunc) wtedy
tum)
modo co tylko
ante)
antea) przedtem
pridem dawno
pridie przedtem
heri wczoraj
nudius tertius onegdaj
postridie nazajutrz
cras jutro
perendie pojutrze
hodie dziś

unquam kiedykolwiek
nunquam nigdy
olim, quondam niegdyś
propediem w tych dniach
posthac)
postea) potem
postmodo)
mox zaraz
mane rano
interdiu we dnie
vesperi wieczorem
noctu w nocy
ex quo odkąd
ex eo odtąd
deinde, dein poczem
exinde, exin, subinde następnie
deinceps kolejno, poczem
denique nakoniec
abhinc, dehinc odtąd
adhuc jeszcze
quamdiu jak długo
tam diu tak długo
aliquamdiu przez niejaki czas
dudum dawno
usque aż do
semper zawsze
nuper niedawno, świeżo
parumper cokolwiek
paulisper (o czasie)
tantisper tak długo.

Do nich należą także adverb. powtarzania na pytanie, ile razy:

quoties ile razy
toties tyle razy
aliquoties kilka razy
iterum powtórnie
rursus znowu

denuo znowu
saepe często
identidem wielokrotnie
quotidie codziennie
quotannis corocznie
semel raz

C. Adverbia modi przysłów. sposobu, jakości.

Przysłówki znaczące sposób, jakim się coś dzieje, są wymienione wyżej na *e*, *o*, *ter*, *im*, *itus*, albo przez *neutrum* lub *ablat.* wyrażone, prócz tego jeszcze następujące:

quomodo, *quemadmodum*, *ut*, *uti*
sicut, *velut*, *veluti*, *tamquam*, *jak*
sic, *ita*, *tak*
item, *itidem*, *perinde*, *podobnie*
proinde *jakby*
quam *jak*, *jak* *bardzo*
tam *tak*, *tak* *bardzo*
tanquam; *quasi* *jak* *gdyby*
adeo *tak* *dalece*
aliter, *secus* *inaczej*
satis *dosyć*
valde, *admodum*, *perquam* *bardzo*
quantopere *jak* *bardzo*
tantopere *tak* *bardzo*
nimis, *nimum* *zbyt*
praecipue, *imprimis* *osobliwie*
frustra, *nequicquam* *na próżno*
temere *plocho*, *na wiatr*
vix *ledwo*
modo, *tantum*, *duntaxat* *tylko*
fere, *ferme* *prawie*

paene, *prope* *prawie* §. 293.
saltem *przynajmniej*
fortasse, *forsitan* *może*
clam *potajemnie*
palam *jawnie*
subito, *repente* *nagle*
sensim *nieznacznie*
alioqui, *alioquin*, *przeciwnie*
ceteroqui, *ceteroquin* *z resztą*
nempe, *nimirum*, *scilicet*, *videlicet*, *utpote* *to jest*
plane *zgoła*
omnino *koniecznie*
nae, *utique* *tak jest*, *w istocie*
sane *nie inaczej*
non, *haud* *nie*
ne-quidem *ani nawet*
neutiquam *bynajmniej*
nequaquam, *minime*, *minime*
vero *wcale* *nie*
inmo *nie i owszem*
cur, *quare* *czemu*
ideo, *propterea*, *idcirco* *dlatego*

D. Adverbia correlativa odpowiadające sobie. §. 294.

Niektóre z tych *adverb.* odpowiadają sobie jak *adverbia interrogativa* pytające, *relativa* względne, *demonstrativa* wskazujące i *indefinita* nieokreślne. Porównaj Zaimki §. 150—157.

1. Do *adverb. interrogativa* przyczepia się pytajnik *nam* np. *ubinam* gdzie?
2. *Adverbia relativa* względne uogólniają się, dwojąc formy albo przybierając przyrostek *cunque* np. *ubiubi*, *ubicunque* gdziekolwiek.
3. *Adverbia demonstrativa* wskazujące, przybierają wzmacniające przyrostki *dem* np. *ibi* tam, *ibidem* tamże
4. *Adverbia indefinita* nieokreślne tworzą się z pytajników.
 - a) kładąc naprzód *ali* np. *ali-quo* dokądsiś, *alicubi* gdzieś.
 - b) Przybierając przyrostki *vis*, *libet* i *que* w znaczeniu uogólniającem jak *ubivis*, *ubilibet*, *ubique* gdziekolwiek, wszędzie.

Są więc następujące *Correlativa*:

<i>Interrog.</i>	<i>Demonstr.</i>	<i>Relat.</i>	<i>Indef.</i>	<i>General.</i>
1. <i>ubi?</i> gdzie?	<i>ibi</i> tam <i>ibidem</i> tamże	<i>ubi</i> gdzie <i>ubicubi</i> gdzie bądź <i>ubicunque</i> gdzie- kolwiek	<i>alicubi</i> gdzieś	<i>ubique</i> <i>ubivis</i> <i>ubilibet</i> wszędzie
2. <i>unde?</i> z ką.	<i>inde</i> <i>ztamtąd</i> <i>indidem</i> <i>ztamtąd-</i> <i>że.</i>	<i>unde</i> z ką <i>undeunde</i> z kąbądź <i>undecunque</i> z ką- kolwiek bądź	<i>alicunde</i> z kądsiś	<i>undique</i> <i>undevis</i> <i>undelibet</i> zewsząd.
3. <i>quo?</i> dokąd.	<i>eo</i> tam <i>eodem</i> tamże	<i>quo</i> dokąd <i>quoquo</i> dokąd bądź <i>quocunque</i> dokąd- kolwiek.	<i>aliquo</i> do- kądsiś	<i>quovis</i> <i>quolibet</i> wszędzie.
4. <i>qua?</i> które?	<i>ea</i> tędy <i>eadem</i> tędyż.	<i>qua</i> któredy <i>quaqua</i> któredy- bądź <i>quacunque</i> które- dykolwiek	<i>aliqua</i> któreśdy	<i>quavis</i> <i>qualibet</i> wszędy.

Podobnie odpowiadają sobie wyrazy.

<i>Interrog.</i>	<i>Demonstr.</i>	<i>Relat.</i>	<i>Indef.</i>	<i>General.</i>
5. <i>quis?</i> <i>qui?</i>	<i>hic is,</i> <i>iste ille</i>	<i>qui</i>	(<i>si-ne-ali-</i>) <i>quis qui</i>	<i>quicunque</i> <i>quivis</i>
6. <i>quantus</i>	<i>tantus</i>	<i>quantus</i>	<i>aliquantus</i>	<i>quantuscunque</i> <i>quantus quant.</i>
7. <i>qualis?</i>	<i>talis</i>	<i>qualis</i>	— —	<i>qualiscunque</i>
8. <i>quot?</i>	<i>tot</i>	<i>quot</i>	<i>aliquot</i>	<i>quotcunque</i> <i>quotquot</i>
9. <i>quoties?</i>	<i>toties</i>	<i>quoties</i>	<i>aliquoties</i>	<i>quotiescunque</i>
10. <i>quam?</i>	<i>tam</i>	<i>quam</i>	<i>aliquam</i>	<i>quamquam</i> <i>uteunque, ut ut</i>

E. Adverbia interrogandi, affirmandi, negandi.

- a) Niektóre *pronomina, adjectiva* i *adverbia* wyrażają pytanie, jak: *quis, quantus, ubi, cur? unde?* §. 295.
- b) może także pytanie mieścić się w zdaniu bez wyraźnego wyrazu pytającego, przez ton pytający tylko oznaczone np.
accepisti hodie literas?
- c) najzwyczajniejszymi atoli pytajnikami są partykuły *ne, num,* w polskim czy? pierwsze zawsze jako przyrostek do wyrazu zawierającego w sobie pytanie przyczepione; drugie wtenczas, gdy przecząca następuje odpowiedź: *estne frater intus? num ego hoc feci?* alboż to ja zrobiłem?

Uw. 1. Z *non* i pytajnika *ne* powstaje *nonne* czy nie, kiedy twierdzącej oczekujemy odpowiedzi: *canis lupo nonne similis est?*

Uw. 2. Pytajnik *ec* używany tylko w złożonych: *quis quando* (za *aliquis, aliquando*) *en* tylko w składanych z *unquam,* które wtenczas są li tylko pytajnikami, *ecquid hoc vidit?* czy to kto widział, *equando* albo *enunquam hoc vidisti,* czy to kiedy widziałeś.

Rozróżniać należy

§. 296.

- a) pytanie wprost, np. *unde veniunt ciconiae?*
- b) pytanie uboczne, zawisłe od słowa albo całego zdania, np. powiedz mi, pytam się, niewiem, z kąd przychodzą bociany, *dic mihi, unde veniant ciconiae.*

Pytania uboczne czyli zależne od osobnego zdania, kładą się zawsze w *Conjunctivie* (patrz *Conjunct.*)

Uw. Uważać przeto należy, czy w zdaniu zawarte jest pytanie lub nie, aby je położyć w *Conjunct.* skoro jest zależne; tym bardziej, że w polszczyźnie nie ma żadnej różnicy.

- e) Nadto rozróżniać jeszcze trzeba pytania: §. 297.
- aa) pojedyncze to jest zawierające w sobie tylko jedno pytanie, jak w poprzedzających.
- bb) Podwójne, których drugim członkiem jest: lub albo, nazywające się także rozłączne *disjunctivae:*

Unus mundus est, an plures?

- cc) Pierwszy członek pytania wprowadza się pospo-

licie pytajnikami *utrum ne* ostatnie jako przyrostek; drugi zaś i następujące, jeżeli ich jest więcej przez *an*. Albo też w pierwszym członku опуска się pytajnik, a w drugim wtenczas kładzie się *ne* lub *an*.

Utrum major est sol, an minor, quam terra;
Quaeritur, unusne mundus sit, an plures;
Incerto fuit vicissent, victine essent Romani.

Uw. Jeżeli w drugim członku pytania ma być przeczenie, t. j. czy nie; wyraża się przez *an non* lub *nec ne*, ostatnie najczęściej w pytaniach ubocznych §. 298.

Isne est, quem quaero, an non.

Dū, utrum sint, nec ne sint, quaeritur.

Uw. 2. *An* tylko u pisarzy późniejszych używa się jako py- §. 299. tajnik w pojedynczym pytaniu w znaczeniu czy; podobnie jak *num* lub *ne*, np. *Quaero, an pecuniam ei dederis* czego naśladować nie należy, ale pisać: *num pecuniam ei dederis* v. *dederisne ei pecuniam*. Albowiem *an* znaczy właściwie: albo czy, a zatem dopiero przy drugim członku pytania stać może.

Uw. 3. Tylko po wyrazach wątpliwość znaczących, a zwłaszcza po *nescio, haud scio an*, kładzie się *an* w pojedynczych pytaniach np. *nescio, an veniat; dubito an Thrasybulum primum omnium ponam*; jestem niepewny, czybym nie przeniósł nad wszystkich t. j. mozebym przeniósł.

Uw. 4. *Utrum* pochodzi właściwie od *uter* który z dwóch, a zatem w pojedynczym pytaniu użyte być nie może, tylko w złożonym.

Uw. 5. Odpowiedź; tak jest, wyraża się albo powtarzając wy- §. 300 raz, o który w pytaniu idzie, sam lub też z wzmacniająca partykułą *etiam, sane, utique, vero, ita, ita est*; kiedy potwierdzamy; zaś *non, non vero, non ita, minime, minime vero*, kiedy przeczemy.

Estisne legati? sumus. Dasne hoc nobis? do sane. Num tu haec credis? Minime vero.

Uw. 6. *Imo* wyraża przeczenie i znaczy: nie i owszem np. *adjuvabis Sempronium? Imo resistam.*

f) W łacinie tylko jedna negacya (nie tak jak w pol- § 301 szczyźnie dwie) do przeczenia służy np. *numquam eris* nigdy nie będziesz. Dwie Negacye w jednym zdaniu czynią w łacinie sens twierdzący np. *non ignoro, non nescio* wiem dobrze, *non possum non queri* nie mogę się nie użalać, t. j. muszę się użalać,

homo non indoctus za *homo sane doctus*, bardzo uczony.

Uw. 1. Zamiast słów *ajo, volo, jubeo*, kładą się *nego nolo veto* kiedy następujące zdanie zawiera negacyą. Zaś *nemo nihil nullus, nunquam nusquam* zamieniają się na: §. 302.

quisquam, quicquam, ullus, unquam, usquam, jeżeli się w tem samym zdaniu znajdują, aby dwóch negacyi nie było. A zatem:

noluit quemquam nominari za
neminem nominari voluit;
vetuit quicquam per fraudem fieri za
jussit nihil per fraudem fieri.

Uw. 2. *Non* położone przed lub po wyrazie zmienia znaczenie: *non nemo* ktoś, *nemo non* każdy (*subst.*)
nonnulli niektórzy *nullus non* każdy (*adj.*)
nonnihil cokolwiek, *nihil non* wszystko
nonnunquam niekiedy, *nunquam non* zawsze

Uw. 3. Tylko *ne-quidem* ani nawet, biorące w pośrodek wy- §. 303.
brażenie przez *quidem* wskazane i *nec-nec* stoją po negacyi, nie nosząc jej, ale owszem stwierdzając np. *non fugio ne hos quidem mores; nihil nec utilius nec jucundius fieri potuit.* Jeżeli w takim przypadku *nec* położony się na-przód, zmienia się składnia podług Uw. 1. to jest: niemoże już następować *nihil nemo nullus*, ale *quicquam, quisquam, ullus* np. *nec utilius quicquam fieri potuit.*

Uw. 4. *Et non* zamienia się na *neque*, kiedy negacya należy do całego zdania, a nie do jednego wyrazu wyrażającego pospolicie przeciwstawienie; jakoteż *neque quisquam* za *et nemo nequequidquam* za *et nihil*, *neque ullus* za *et nullus*:
horae quidem cedunt et menses et anni; nec praeteritum tempus unquam revertitur

Senatus decrevit: darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet.

Et non pozostaje się, gdy należy tylko do jednego wyrazu, np. *utinam pro decore tantum et non pro salute esset certamen.*

Przyimek Praepositio.

Przymyki tak nazwane, że stoją przy imieniu §. 304 wyrażając stosunek jednego imienia do drugiego.

W łacinie rządzą przymyki albo Accusativem albo Ablativem, albo nareszcie obiema przypadkami, stósownie do odmiennego znaczenia.

1. Przyimki rządzące *Accusativem.*

<i>ad</i> do	<i>intra</i> wśród
<i>apud</i> u	<i>juxta</i> przy
<i>ante</i> przed	<i>ob</i> dla
<i>adversus</i>] naprze-	<i>penes</i> przy
<i>adversum</i>] ciw	<i>per</i> przez
<i>cis</i>] z tej	<i>pone</i> za
<i>citra</i>] strony	<i>post</i> po
<i>circa</i> } oko-	<i>praeter</i> oprócz
<i>circum</i> } ło	<i>propter</i> dla
<i>circiter</i> }	<i>prope</i> blisko
<i>contra</i> przeciw	<i>secundum</i> podług
<i>erga</i> ku	<i>supra</i> nad
<i>extra</i> zewnątrz	<i>trans</i> z tamtej strony
<i>infra</i> niżej	<i>versus</i> ku
<i>inter</i> między	<i>ultra</i> za

2. Przyimki rządzące *Ablativ.* §. 305.

<i>a ab</i> abs, od	<i>e ex</i> z
<i>absque</i> bez	<i>prae</i> dla
<i>clam</i> bez wiedzy	<i>pro</i> za
<i>coram</i> w obec	<i>sine</i> bez
<i>cum</i> z	<i>tenuis</i> aż do.
<i>de</i> o	

3. Przyimki rządzące *Accus.* i *Ablat.* §. 306.

In z *accusat.* do, w, na pytanie dokąd? w co? to jest, kiedy oznacza poruszenie, częstokroć nieprzyjajne i wtenczas znaczy przeciw.

— z *ablat.* na pytanie gdzie? na czym? w czym? to jest kiedy wyraża spoczynek.

sub pod, podobnie z *accusat.* gdy znaczy pod co? przeciwnie z *ablat.* gdy znaczy pod czém.

super gdy znaczy nad z *accusat.* gdy znaczy o, to samo, co *de* z *ablat.*

subter z *accusat.* i *ablat.* w znaczeniu pod; rzadko się używa.

Uwagi nad znaczeniem Przyimków.

A. Z *Accusativem:* §. 307.

Ad używa się i o miejscu i o czasie i oznacza w ogóle cel kres, aż do np.

ad urbem do miasta, *ad horam* na godzinę, *ad usum* do użytku.

2) O miejscu znaczy także bliskość przy
ad lacum Trasimenum przy jeziorze,

3) przy liczbach znaczy około jak *circiter*:
ad ducentos do dwustu,

4) wyraża prawidło zastosowania do czego: podług
regis ad exemplum totus componitur orbis,
ad verbum, dosłownie.

ante przed: *ante urbem conditam*; *Hannibal ante portas*; *non vides, quae ante pedes sunt*,

apud znaczy także przy: przy oznaczeniu miejsca równie jak *ad* np.

vicit apud Mutinam.

2) z imieniem osoby znaczy przed:

apud praetorem, *apud populum loqui*, *apud animum constitui* w umyśle; *prae gaudio non est apud se* nie posiada się, najczęściej atoli znaczy u np. *apud Ciceronem*.

adversus i *adversum* (in) stoją równie w przyjaznem jak nieprzyjaznem znaczeniu:

odium adversus improbos; *amor adversus parentes*,

contra tylko w nieprzyjaznem, a *erga* tylko w przyjaznem
contra naturam vivere; *tua erga me voluntas*.

circa i *circum* około; o miejscu np. *circa* lub *circum urbem* około miasta; także o czasie, *circa triginta annos regnavit*, *circa meridiem* około południa,

circiter tylko o czasie np. *circiter meridiem* około południa, gdzie i *circa* stać może;

inter między, wśród, *Romulus inter medios pastores educatus*, między, wśród pasterzy. O czasie znaczy podczas *inter coenam*; *silent leges inter arma*. *Inter se* znaczy wzajemnie, *obtrebant inter se* uwłaczają sobie wzajemnie,

juxta przy, obok, o miejscu, *hortus juxta viam situs* obok drogi; znaczy także po: *juxta Deum tibi maxima beneficia debeo* po Bogu;

ob przed: *ob oculos mihi versatur imago*; dla: *eam (hanc) ob causam* dla tej przyczyny,

penes przy, za *apud*: *penes regem summa est potestas*, przy królu; *penes te non est culpa* tyś temu nie winien;

per przez, używa się zwyczajnie o miejscu i czasie, *per silvam*, *per tres annos*, i w pierwszym razie znaczy niekiedy po, *milites vagabantur per agros* po polach; w drugim pod czas *per noctem cernuntur sidera* podczas nocy.

2. O osobie znaczy przez kogo, za czyją pomocą:

quod quis per alium facit, ipse fecisse putatur.

Jeżeli niejest osobą, ale rzeczą, przez co się coś dzieje; wienczas stoi w *ablat. instrumenti*. Jednak i w takim razie zamiast takowego *ablat. instrumenti*. zwykli łacinnicy kłaść *per*, dla wyrażenia sposobu, jakim się coś dzieje (*modus rei gerendae*): *per injuriam, per scelus et latrocinium eripere, per insidias* zdradziecko, *per vim, per literas*. Także ze słowem *jurare, orare: per deos immortales, per Jovem, per ego te deos oro obtestorque*, na bogi zaklinam.

praeter koło, mimo np. *exercitum praeter castra hostium ducere*.

2. najczęściej znaczy oprócz: *praeter unum omnes ad-sunt*, oprócz jednego,

3. nad, dla wyrażenia pierwszeństwa: *praeter omnes excellere* nad wszystkich; *praeter spem, opinionem res ceciderat* nad oczekiwanie, *praeter modum*;

4. przeciw: *praeter consuetudinem, naturam*;

secundum po, *secundum Deum homines hominibus maxime utiles esse possunt*, po Bogu;

2. wzdłuż *secundum mare iter facere*;

3. podług, stósownie: *secundum naturam vivere*, podług natury

supra nad: *supra Cajum sedeo*; *supra modum* nad miarę, *quae supra nos, nihil ad nos*, co nad nami, to nas mniej obchodzi;

trans z tamtej strony o rzekach i morzach *trans Tiberim; coelum non animum mutant, qui trans mare currunt*;

versus ku, oznacza kierunek, stoi zawsze po imieniu: *orientem versus* ku wschodowi.

B. Z Ablativem.

§. 308

A, ab, abs, od, oznacza punkt, od którego się coś zaczyna, z tą różnicą, iż *a* stoi przed spółgłoską, *ab* przed samogłoską, *abs* tylko w połączeniu *abs te* od ciebie,

1. o czasie *a pueritia, ab adolescentia* od młodości (mówi się także *a puero, a pueris*) *a primis temporibus, ab initio* od początku,

2. o miejscu: *ab urbe venit, Alexander a fronte et a tergo hostem habebat* z przodu i z tyłu. *A Sabinis Curtius, a Romanis Hostilius pugnam ciebant*. Stare *a senatu, a bonorum causa*, być za senatem, *est u me*, to mówi za mną; znaczy stronników uczniów, *a Platone, ab Aristotele* uczniowie Platona etc. Dla tego oznacza także zatrudnienie i stan: *a bibliotheca* bibliotekarz, *a rationibus* rachmistrz, *a manu, ab epistolis* sekretarz.

3. Najczęściej w lokucyi biernej np. *a patre amator filius; ab hoste interfectus est.*

cum z: *cum amicis, cum gladio, hostes cum detrimento sunt depulsi, pecuniam mecum habeo. Quid mihi tecum* co mi do ciebie, *cum prima luce* skoro świt, *cum Bruto facit* trzyma z Brutusem.

de o czem, o kim, co się tyczy jakiej rzeczy, *de patre loquitur, liber de contemnenda morte scriptus; de republica quotidie magis timeo;*

2. z (z czego, z kąd) *de coelo, de rostris descendere* zstąpić; *homo de plebe* z gminu, *unus de septem* jeden z siedmiu mędrców; *triumphum agere, victoriam reportare*, *de* lub *ex Gallis* odnieść tryumf nad G.

E, ex z, z tą różnicą, iż *e* stoi przed spółgłoską, *ex* przed samogłoską

1. o miejscu *ex oppido, ex equo pugnare*. Mówi się także *ex* lub *ab aliquo audire, accipere, cognoscere*; z ust czyich słyżczy; *unus ex v. de plebe.*

2. od o czasie: *ex illo die* od owego dnia, *annus est, ex quo te non vidi* odkąd cię nie widziałem.

3. oznacza przyczynę: *dolere, laborare ex pedibus, oculis* etc. zapadać na nogi, oczy. Nareszcie: *ex lege. decreto, testamento, consuetudine, z prava t. j. podług prawa;*

prae przed: *prae se agere* pędzić przed sobą; pospolicie w porównaniu z czem: *prae se omnes contemnit*, w porównaniu ze sobą wszystkimi gardzi; *prae omnibus excellit* celuje przed wszystkimi;

2. dla, od, znaczy przeszkodę: *solem prae sagittarum numero non videbitis; prae gaudio vix sum mei compos.*

pro przed: o miejscu, t. j. przed frontem: *pro castris* aciem instruere, przed obozem szyki sprawić. *Hasta posita est pro aede Jovis*, przed świątynią (na znak licytacyi) *pro suggestu, pro tribunali pronuntiare, pro rostris laudare* z mównicy.

2. za kim: *dulce et decorum est pro patria mori; hoc pro me est, to mówi za mną;*

3. podług: *pro viribus rempublicam defendere, podług sił bronić, pro portione* w stósunku;

tenuis aż pó, kładzie się po imieniu: *Tauro tenuis* aż po Taurus

Uw. 1. Przyimki: *ante, contra, inter* propter mogą się kłaść §. 309 po swoim przypadku, kiedy są położone z zaimkiem względnym *qui* np. *quos inter* zamiast *inter quos.*

Te cztery przyimki, jakoteż: *ob*, *post*, *de*, *ex*, *in* kładą się często między rzeczownikiem i przymiotnikiem: *medios inter hostes*, *magna ex parte*, *aliquot post menses*, *quam ob causam*, *qua in re*.

Uw. 2. Przyimek *cum* z zaimkami osobistemi kładzie się jako przyrostek: *mecum*, *tecum*, *secum*, *nobiscum*, *vobiscum*; także z zaimkiem względnym: *quocum*, *quacum*, *quibuscum*, ale także i *cum quo*, *cum qua*, *cum quibus* stać może.

Przyimki w wyrazach złożonych.

A.

Wiele z wymienionych przyimków służy do formowania wyrazów złożonych, zwłaszcza słów, wpływając tem samem na ich znaczenie. Najpospolitszą zmianą jest tak zwana *Assymilacya* t. j. zamiana ostatnich spółgłosek przyimków na takie, od jakich się wyraz w skład idący zaczyna, np. *alloquor* za *ad-loquor*. Wielką jednakże w tym względzie panuje niejednostajność; niektórzy zatrzymują niezmienną postać przyimków, t. j. nie zachowują *assymilacyi* np. *adfinis* za *affinis*.

Uw. Tam gdzie dodany przyimek w słowie złożonem nowego nie przydaje znaczenia, wzmacnia przynajmniej pierwotne, np. *timeo pertimeo* obawiam się.

Ad znaczy złączenie (przeciwne *ab*) i znaczy do, przy. Zostaje nieodmiennie przed samogłoskami i spółgłoskami *d*, *j*, *v*, *m*; przed innemi ulega zwykle *assymilacyi*, t. j. zamienia się na taką spółgłoskę, od jakiej wyraz się zaczyna, np. *affero*; tylko przed *qu* zamienia się na *c* np. *acquire*; przez *s* z następującą spółgłoską i przed *gn* zupełnie się opuszcza: *aspicio*.

circum zostaje nieodmiennie, opuszcza się *m* tylko w *circuitus* i niekiedy w *circueo*. Znaczy *o*, *ob*: *circumdo*, *circumeo*.

inter *assymiluje* się tylko w słowie *intelligo*, znaczy: wśród, *interpono* wtrącam;

ob *assymiluje* się przed *e*, *f*, *g*, *p*; znaczy przeciw: *oppono* na-przeciw stawieć;

per nie *assymiluje* się, wyjąwszy w słowie *pellicio* wabię. Znaczy zwykle dokonaną czynność, jak nasze prze: *perlegere* przeczytać; często jest tylko wzmocnienie: *timeo pertimeo*, zwłaszcza w przymiotnikach: *magnus permagnus*, *perdifficilis* bardzo wielki; tylko w *perfidus* zdradziecki i *perjurus* krzywoprzysięzki wyraża przeczenie;

post nieodmienia się, tylko w pomoerim i pomeridianus tracist; znaczy po;

praeter nie odmienia się, znaczy mimo: praeterire przejść po-mimo czego;

trans traci niekiedy ostatnie dwie spółgłoski, zwłaszcza przed spółgłoskami: traduco. Przed s lepiej także końcowe s opuścić: transilio przeskakuje; znaczy prze;

A, ab, abs, tem się różnią, że *a* stoi przed *m* i *v*, np. amoveo *abs* stoi tylko przed *c* i *t*, abscedo, abstineo. Przed samogłoskami i przed spółgłoskami stoi pospolicie *ab*: abeo, abduco, tylko w słowach aufero, aufugio zamieniło się *ab* na *av* *au*. Znaczy od odłączenie od czego;

de, nie odmienia się, znaczy od, *z*; depello odpędzam, descendo zchodzę (z góry); niekiedy wyraża zwłaszcza w Adj. przeczenie; demens, deformis, desipio;

e, ex. ostatnie przed samogłoskami i przed kilku spółgłoskami (jako to przed *c, p, q, s, t, z* assimilacją przed *f*) exeo, excipio, expono, effero (extuli). Przed innymi spółgłoskami stoi *e*: eligo, ejicio; znaczy wy.

in assimiluje się przed *l, r*; illudo, irrideo. Przed *m, b, p* zamienia się na *m*: immitto, impono; znaczy w, na. Przed *adject.* znaczy przeczenie: indoctus, incertus, immemor;

prae nieodmienne, znaczy prze: praefero;

pro otrzymuje dla uniknienia hiatu czyli zbiegu dwóch samogłosek *d*: prodeo, prodigo i w *prosum*, gdy *e* następuje: prodest. Znaczy najczęściej wy: prodeo występuję, procurro wybiegam;

sub assimiluje się przed wielu spółgłoskami (przed *c, f, g, m, p*; i często przed *r*) succurro, sufficio. Przed *sp* opuszcza się *b*: suspicio. W niektórych słowach przyjąć należy formę starą *subs* (jak jest *abs*) sustineo; znaczy pod: subscribo podpisuję; subsequor, succedo następuję (idę poniżej kogo za kim); subduco, submoveo usunąć, porwać potajemnie. Niekiedy zmniejsza znaczenie; subrideo uśmiecham się, osobliwie w *adj.* subgrandis dość duży;

super nieodmienne: supervolo wlatuję;

subter nieodmienne, pod, subterjaceo leżeć pod czem, subterfugio umknąć,

com za *cum* zatrzymuje *m* tylko przed *b, p, m*: compono składam. Przed *l, n, r* assimiluje się *m*: colligo zbieram; przed

innemi spółgłoskami zamienia się m na n: confero, congero; Przed samogłoskami i przed b wypada m: coeo schodzę się (wyjawszy w kilku, gdzie się zatrzymuje: comedo) znaczy z.

B. Praepositiones inseparabiles.

Przymyki nierozdzielne nie używają się nigdy same, §. 311 tylko w wyrazach składanych, t. j. w słowach i przymiotnikach. Są następujące:

amb znaczy ob, na około: ambio obchodzę. Przed p wypada b ampletor. Przed podniebiennemi spółgłoskami zamienia się na n: anceps podwójny, wątpliwy

dis albo di, roz (rozłączenie) disjicio rozrzucam, diripio rozrywam. Przed f assymiluje się, t. j. zamienia się na dif: diffundo rozlewam;

re napowrót, znowu, od: remitto odsyłam, relego odczytuję; przed samogłoską i przed h wtrąca się d: redeo

se na stronę: secedo ustępuję na stronę, przy adj. znaczy bez: securus bez troski, bezpieczny; wtrąca się d w seditio.

Spojniki Conjunctiones.

Spójniki łączą zdania, wyrażając ich stosunek §. 312 do siebie. Dzielią się na następujące klasy:

I. Conjunctiones copulativae, łączące.

et	}	i	neque]	ani]	etiam]	także
ac			nec		quoque				
atque									
que									

1. ac nie stoi przed samogłoską albo przed h,
2. que stoi zawsze jako przyrostek po wyrazie, najczęściej kończy dłuższy szereg wyrazów,
3. w przeciwstawieniu nie używa się et, ac jak nasze a, lecz sed: non mea culpa factum est, sed tua, albo tua culpa factum est, non mea: nie zaś tua culpa factum est, et non mea (a nie z mojej)
4. neque służy zawsze do łączenia zdań; kiedy zaś w zdaniu do jednego tylko wyrazu należy negacya, kładzie się et non

5. etiam stoi przed wyrazem, na który ton pada; quoque kładzie się po wyrazie,

II. *Conjunctiones disjunctivae* rozłączne, §. 313
wyrażające rozłączenie.

aut) albo ve) czyli
vel) lub sive, seu) czy

1. Kiedy jedna rzecz zupełnie wyłącza drugą, używa się aut: aut verum, aut falsum.
2. ve czepia się zawsze jako przyrostek wyrazu. Consules alter a mbove faciant, jeden z nich lub obydwaj,
3. sive używa się najczęściej jak polskie czyli, kiedy tę samą rzecz innemi wyrazami wyjaśniamy, Mayors sive Mars,
4. przez podwajanie tak łączących jak rozłączających spojników powstają:

§. 314.

- a) twierdzące i — i przeczące ani — ani, twierd. i przecz. i — i nie
et — et,	neque — neque	et — neque
(et — que	nec — nec	neque — et
que — et)	(neque — nec	
	nec — neque)	
- b) aut — aut albo — albo modo — modo, jużto jużto
vel — vel, lub lub tum — tum
sive — sive czyli czyli jam — jam
seu — seu
neve — neve ani to, ani owo
neu — neu
- c) nietylko — lecz także, wyraża się przez:
- cum — tum,
non modo — sed etiam
non solum — sed lub verum etiam.

III. *Conjunctiones comparativae* porównywające:
jak, jako, jak gdyby §. 315.

ut uti quam quasi
sicut tamquam ut si
velut ac si
prout

Uw. Quasi, ut si, ac si kładą się zawsze z Conj. tamquam w znaczeniu jak gdyby także w *Conjunct.*

IV. *Conjunctiones concessivae*, przypuszczające. §. 316

<i>quidem</i>	wprawdzie	<i>quamvis</i>)	
<i>etsi</i>	} lubo	<i>quantumvis</i>)	jakkolwiek
<i>tametsi</i>		<i>quamlibet</i>)	
<i>etiamsi</i>		<i>quum</i>	w znacz. lubo	
<i>quamquam</i>)	chociaż	ut w znacz. lubo	
<i>licet</i>)			

Uw. 1. Tym pozwalającym spojnikom odpowiada w zdaniu następnem: *tamen*: *ut desiat vires, tamen est laudanda voluntas.*

Uw. 2. *quidem* kładzie się zawsze po wyrazie.

V. *Conjunctiones conditionales*, warunkowe. §. 317.

<i>si</i>	jeżeli	<i>simodo</i>)	jeżeli tylko
<i>sin</i>	jeżeli zaś	<i>dummodo</i>)	
<i>ni nisi</i>	jeżeli nie	<i>dummodone</i>	byle	tylko nie
<i>siquidem</i>				

Uw. 1. Zamiast *dummodo* stać może *dum* i *modo*; a §. 318 w miejscu *dummodo* nie stać może; *dum* *ne*, *modo* *ne*.

Uw. 2. *Sin* znaczy to samo co: *si* *autem*, *si* *vero*, *sin* *minns*, *sin* *secus*, *aliter*, *contra* znaczą: jeżeli zaś nie, inaczej, przeciwnie: *si* *quod* *volumus*, *eveniet*, *gaudebimus*; *sin* *secus*, *patiemur* *animis* *aequis*.

Uw. 3. *Nisi* (*ni*) znaczy: jeżeli nie, chyba, oprócz; *nullum imperium est tutum, nisi benevolentia munitum*. Ta zaś jest różnica między *nisi*, a *si non*, że *si non* przywodzi tylko jeden pojedynczy przypadek, albowiem tu tylko *si* jest spójnikiem, negacya zaś *non* do jednego tylko należy wyrazu, dla tego to najczęściej stoi *si non*, kiedy się pojedyncze wyrazy przeciwstawiają: jeżeli nie, to przynajmniej t. j. jeżeli ma odpowiadające wyrażne czy domyślne *at*, *tamen*, *certe*, *saltem*, *sed*; *dolorem si non potero frangere, occultabo*. W wielu atoli przypadkach można się obiema sposobami wyrazić; *memoria minuitur, nisi eam exerceas, lub si eam non exerceas*.

VI. Conjunctiones conclusivae, wnioskujące: §. 319.
 więc, zatem, przeto, dla tego.

<i>itaque</i>	więc		<i>quare</i>	
<i>eo, ideo</i>	} dla	tego	<i>quocirca</i>	} dla czego.
<i>idcirco</i>			<i>quapropter</i>	
<i>propterea</i>			<i>quamobrem</i>	
<i>inde proinde</i>	przeto		<i>unde</i>	zkađ.
<i>ergo,</i>] więc			
<i>igitur</i>]			

Uw. *Igitur* więc kładzie się zwykle po wyrazie.

VII. Conjunctiones consecutivae, skutkowe, §. 320
 tak że, tak że nie:
ut tak że i *ut non*, *quin* tak że nie, kładące się
 zawsze z *conjunct.*

VIII. Conjunct. causales przyczynowe, §. 321
 wyrażające przyczynę, powód, gdy, kiedy, ponieważ,
 bowiem, albowiem.

nam namque gdy, *enim etenim* bowiem, *quia, quod, quum* gdy, *quoniam* ponieważ, *quando, quandoquidem, siquidem* kiedy.

Uw. 1. *nam, enim* bowiem mogą tylko stać w zdaniu następnem, nigdy zaś zdania zaczynać nie mogą, jak *quoniam* ponieważ. *Enim* zwykło się nadto kłaść dopiero po wyrazie w zdaniu.

Uw. 2. *Quum* causale znaczące gdy, ponieważ, rządzi zawsze *Conjunctivem*.

IX. Conjunctiones finales celowe, §. 323

w znaczeniu: aby, aby nie.

ut, uti aby, *ne* aby nie, *neve neu* i aby nie, *quo* aby przeto, *quominus* aby nie.

Wszystkie te spójniki w znaczeniu celowem rządzą *Conjunct.*

Uw. *Neve, neu* stoją dopiero w drugiej części zdania celowego, gdy następuje zdanie przeczące, *vide ne cadas: neve crus frangas.*

X. Conjunctiones adversativae, przeciwstawne, §. 324
 wyrażające coś przeciwnego w znaczeniu: lecz, ale, zas.

<i>sed</i>) lecz	<i>tamen</i>	} jednak
<i>verum</i>)	<i>attamen</i>	
<i>at ale</i>)	<i>sed tamen</i>	
<i>atqui</i>)	<i>verumtamen</i>	
<i>autem</i>) zas		
<i>vero</i>)		

Uw. *Autem* i *vero* stoją tylko po wyrazie; *tamen* może stać przed wyrazem i po wyrazie.

XI. *Conjunctiones temporales* czasowe
wyrażające czas: kiedy: §. 325.

<i>quando</i>)	kiedy	<i>antequam</i>)	nim	
<i>quum</i>)		<i>priusquam</i>)		
<i>ut</i>		<i>postquam</i>)	gdy	
<i>ubi</i>		<i>posteaquam</i>)		
<i>ut primum</i>	}	<i>dum</i>	}	
<i>ubi primum</i>		<i>skoro donec</i>		jak długo, dopokąd
<i>simul ac</i>		<i>quoad</i>		
<i>simul atque</i>				

Wykrzykniki *Interjectiones.*

1. Wykrzykniki są to wyrazy, których używamy §. 326. do wyrażenia mocniejszego uczucia czyli affektu; nie stoją one w żadnym istotnym związku ze zdaniem i dla tego *Dativ.* i *Accusat.* stojący przy niektórych z nich, przez opuszczone wyrazy wyjaśniony być może. I tak wyrażają;

- 1) radość; *jo, ju, ha, he, evoe, evax,*
- 2) boleść i żal: *vae, heu, eheu, ohe, au, hei, pro,*
- 3) podziwienie; *o, en* albo *ecce, kui, hem, ehem, papae, vah;* Odrażę; *phui, apage,*
- 4) wołanie; *heus, o, ohe, ehodum;* stwierdzenie; *pro (proh).*
- 5) pochwałę i przymilenie: *eja euge.*

2. Mogą i inne części mowy, a mianowicie *substantiva, adjectiva; adverbia* i *verba,* a nawet zdania np. przysięgi, zaklinalnia, świadczenie się bogami, w pewnych połączeniach, jako wykrzykniki być uważane. Takimi są: *pax* cicho, *indignum* co za hańba, *nefas* niegodziwie *nefandum; miserum, miserabile, macte* i *macti* (w liczbie mnogiej) chwając i zachęcając.

Verba: quaeso, precor, oro, obsecro, amabo, także dodając; *te* albo *eos,* prosząc albo zachęcając. Również *age, agite, cedo sodes* (za *si audes*), *sis, sultis* (za *si vis, si vultis*) i *agesis, agedum, agitedum,* nuże, dalej.

3. Wzywając bogów *mehercule, mehercle, hercule, hercle* albo *mehercules, hercules, medius fidius; ecastor, pol, edepol, per deum, per deum immortalem, per deos, per Jovem, pro (proh) Jupiter, pro diu immortales, pro deum atque hominum fidem.*

SKŁADNIA SYNTAXIS.

Składniaaczy składać, to jest: łączyć ze sobą zdania.

Wyobrażenia wstępne.

1. Zdanie i jego części.

a) Kiedy myśl naszą o jakim przedmiocie słowami wyrazimy, to nazywa się zdaniem (*enuntiatum v. propositio.*)

b) Każde zdanie składa się 1. z Subjektu (Podmiotu) t. j. Osoby lub Rzeczy, o której właśnie mowa np. *vir* mąż.

2. Z Praedikatu, t. j. tego, co o Subjekcie mówimy, czem jest, co czyni, np. *bonus* dobry.

3. Z Łącznika (*Copula*) który łączy Praedikat z Subjektem; jeżeli bowiem *vir* obok *bonus* położymy, te wyobrażenia niesą jeszcze w żadnym związku, dopiero *Copula est* spaja je w jedno zdanie.

c) Subjektem, jako główną częścią Zdania, jest zwykle Rzeczownik (*Substantivum*) stojący w *Nominatiwie*: *Terra est globosa*, albo miejsce jego zastępujący Przymiotnik: *semper, avarus eget*, lub Zaimek rzeczownie wzięty: *quis hoc fecit?* Może i część mowy nieodmienna a nawet całe zdanie być Subjektem, i wtenczas uważa się jako *Subst. generis neutrius*: *Mentiri turpe est; corpus hominis mortale esse, apparet.*

Uw. Kiedy Przymiotnik jest Subjektem, t. j. kiedy się rzeczownie kładzie, domyślać się zawsze należy rzeczownika: przy *patria: urbs, regio, terra*; przy *praeteritum, praesens, futurum: tempus*, najczęściej *homo* np. *surdus non audit, mortalis etc.* w *plur. pauperes, divites, probi, improbi*, domyśla się *homines*.

Łacinnik kładzie tu najczęściej *neutrum: bonum, pulchrum, turpe* domyślaj się *dictum*, a jeszcze częściej w liczbie mnogiej: *omnia, pulchra, turpia, honesta, multa* np. *audi multa, loquere pauca. Praeterita mulari non possunt. Saepe certa amittimus, dum incerta petimus.*

d) Praedikatem może być a. przymiotnik lub rzeczownik za pomocą kopuły, t. j. słowa *sum* z Subjektem połączony: *Verae amicitiae sempiternae sunt. Senectus ipsa morbus est*

b. Najczęściej Praedikatem jest słowo np. *pater scribit.*

Uw. 1. *Copula sum* opuszcza się w krótkich zdaniach, które się

jako przysłowia używają: *summum jus, summa injuria; acti labores jucundi; omnia praeclara rara.*

e) Zdanie uzupełnione, gdzie Subjekt lub Praedikat przez inne wyrazy jest bliżej określony, rozwinięty, takowe też zdanie rozwiniętem nazywa się. Te dodatki stósują się zawsze do tych wyrazów, do których należą. Należą przeto do uzupełnienia zdania następujące części:

1. Przedmiot, na który czynność Subjektu bezpośrednio sływa i który się w Grammatyce bliższym Obiektem nazywa i w *Accusat.* stoi, na pytanie kogo co? *pater amat filium; manus manum lavat.*
2. Przedmiot, dla którego się coś dzieje, na pytanie komu? dla kogo i który się dalszym Obiektem nazywa i w *Dati-*wie stoi np. *pater filio librum emit;* albowiem gdy powiem, ojciec kupił, pytam się najprzód, co kupił? książkę (bliższy Obiekt), a dopiero drugie pytanie jest, komu? dla kogo? synowi.
3. Przedmiot uważany jako środek, narzędzie do wykonania czynności, stoi zwykle w *Ablatiwie* na pytanie, czem? *Alexander interfecit Clitum gladio.*

f) Zdanie rozszerzone. Tak Subjekt, jako i Praedikat zdania, jako też wymienione dopiero przedmioty, mogą mieć następujące jeszcze rozszerzenia:

1. Przymiotnik, który się z swym rzeczownikiem w rodzaju, liczbie i przypadku zgadzać powinien: *flores amoeni.*
2. *Genitivus* rzeczownika lub zaimka na pytanie czyj: *filius patris. Maximum tu i desiderium me tenet.*
3. Rzeczownik zawierający bliższe określenie pierwszego i który się jego Apposicyą nazywa: *Alexander Macedonum rex,* która się zawsze da rozwiązać przez: który jest, albo który był.
4. Zdanie pośrednie wtrącone przez *qui quae quod:* *Alexander, qui tot populos vicerat, irac succubuit.* Tym sposobem zdanie nierozwinięte złożone z Subjektu i Praedikatu rozwinię się:

Milliades	reddidit	
dux	libertatem	Graeciae in pugna
Atheniensium	oppressam	apud Marathonem

g) Łączenie zdań. Zdania albo stoją od siebie niezawisłe, tak iż następujące zdanie rozszerza tylko pierwsze, np. by-

lem w mieście i widziałem mego przyjaciela. Albo też następujące zdanie jest istotną częścią pierwszego, będąc jedynie dla niego położone, albowiem samo przez się niestanowi zupełnej myśli. Zdanie takowe nazywa się zdaniem zawieszonym, rządzone, pobocznym, gdy przeciwnie zdanie, które główną (zupelną) myśl stanowi, nazywa się głównym zdaniem. I tak w zdaniu: Gdy byłem w ogrodzie, widziałem wschodzące słońce, oczywista, iż: widziałem wschodzące słońce, jest tu zdaniem głównym, bo samo przez się myśl zupełną stanowi, choćbyśmy to, co do jego wyjaśnienia służy opuścili. Gdy przeciwnie zdanie: Gdy byłem w ogrodzie, nie stanowi przez się zupełnej myśli ale tylko głównemu zdaniu do wyjaśnienia jest przydane,

Uw. Zdania główne, podobnie jak wyrazy zgadzające się z sobą w zdaniu, nazywają się także *coordinatae* współrzędne, dla tego iż nie podlegają jedne drugim. Przeciwnie zaś zdania zależne, podobnie jak wyrazy rządzone w zdaniu, podlegają zawsze rządzącym (głównym) zdaniom, którym do wyrażenia jakiej pobocznej okoliczności dopomagają i dla tego zowią się zdania podrzędne (*subordinatae*)

Między zdaniem i zależnymi rozróżniać należy następujące:

1. Zdanie przedmiotowe czyli obiektowe, które nieczem innym nie jest, jak rozszerzonym (opisanym) obiektem, rządzone od zdania głównego, należącym zwykle do zewnętrznych lub wewnętrznych zmysłów: widzę, słyszę, czuję, myślę, wiem, oświadczam etc. (*verba sentiendi, cognoscendi, declarandi*) np. Donoszę ci, że nasz ojciec powrócił. Donoszę ci, jest zdanie główne, któremu braknie przedmiotu co? donoszę. Gdyby się uzupełnienie zrobiło przez rzeczownik np. powrót ojca, ten stałby w zwyczajnym *accusat.* dla tego więc i całe zdanie, które właściwie ten Obiekt zastępuje, że nasz ojciec powrócił, zdaniem obiektowym się zowie i stci w łacinie *w accusat. cum infinit. nuntio tibi nostrum patrem advenisse*
2. Zdanie celowe skutkowe wyraża cel, zamiar lub też skutek zdania głównego: *edimus, ut vivamus.* Tak był przerażony, że mówić nie mógł, ostatnie zdanie jest skutkiem pierwszego, to jest przestraszenia.

Uw. Zdanie zawierające najczęściej oznaczenie czasu lub przyczyny, od którego się pospolicie okres zaczyna, zowie się poprzednie *Worderfaß Protasis*; zdanie zaś główne zamykające myśl całkowitą, zowie się zdaniem następnem lub następnikiem *Worderfaß apodosis*). Gdy Cezar zwyciężył Pompejusza, przeprawił się do Azyi.

A) Ponieważ w łacinie podobnie jak w polszczyźnie większa pa-

nuje wolność w szykowaniu wyrazów; przeto najczęściej są poprzekładane, stosownie do uczucia i zamiaru mówiącego, który w mowie daje pierwszeństwo temu wyrazowi, o jaki mu szczególniej chodzi. Umieć więc trzeba układać wyrazy naturalnym porządkiem czyli szykiem grammatycznym.

Następującym porządkiem szykują się wyrazy w zdaniu, jeżeli się wszystkie w jednym zdaniu znajdują:

1. Najprzod Wykrzyknik z Vocativem;
2. Spójnik, chyba że jest *pronomen relat. qui, quae, quod* lub *particula relativa: ubi, unde, quare*, to się te jeszcze przed spójnikiem kłaść zwykły,
3. Subjekt ze wszystkim, co do niego należy;
4. Praedikat, to jest Copula z przymiotnikiem lub rzeczownikiem; lub słowo *finitum* z należącym do niego *infinitivum*.
5. *Adverbium* jako bliższe określenie słowa.
6. *Accusat.* czyli Objekt bliższy.
- 7 *Dativus* czyli Objekt dalszy.
8. *Ablativus instrumenti* lub Przyimek ze swym przypadkiem.

Składnia Zgody Syntaxis Congruentiae.

Zgoda Praedikatu z Subjektem. §. 327.

1. Jeżeli Praedikatem jest Słowo, takowe zgadza się z Subjektem w Liczbie i Osobie.

arbor viret, arbores virent; tu scribis, ille legit.

2. Kiedy Praedikatem jest słowo *sum* z przymiotnikiem (lub imięstowem albo zaimkiem przymiotnym) natenczas zgadzać się musi z Subjektem w rodzaju, liczbie i przypadku.

Verae amicitiae sempiternae sunt. Literae tuae mihi allatae sunt. Hi libri sunt mei.

Uw. Kiedy Subjektem jest *Infinit. imperat.* albo część mowy nieodmienna lub nareszcie całe zdanie, uważają się za *neutra* i kładzie się praedikat w *neutr.*

Et facere et pati fortia Romanum est. Zob. pag. 130.

3. Kiedy Praedikat składa się ze słowa *sum* §. 329. i Rzeczownika, takowy tylko w przypadku zgadzać się musi z Subjektem, a kiedy ma podwójne zakończenie na rodzaj męzki i żeński (*subst. mobile*) wtenczas i w rodzaju.

Somnus est imago mortis. Stilus est optime dicendi effector et magister. Vita rustica parsimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est.

Uw. Rodzaj nijaki bliższym jest w tym względzie męskiego niż żeńskiego: *tempus vitae magister est.*

Uw. 2. Liczba rzeczownika w praedikacie zawisła od sensu, nie potrzebuje się zgadzać z Subjektem: *Gaudia saepe sunt initium doloris.*

Uw. 3. Słowo *sum* i połączone z niem Imięsłów (*participium*) stosuje się także często do Rzeczownika w Praedikacie, zamiast do Subjektu, osobliwie wtenczas, kiedy bliżej niego jest położone:

non omnis error stultitia est dicenda.

4. Jeżeli Subjekt składa się z kilku imion, §. 330. następujące reguły co do liczby zachowują się:

a) Jeżeli kilka imion jest w liczbie pojedynczej Praedikat do nich należący stoi w liczbie mnogiej, jeżeli to są istoty żyjące, zwłaszcza osoby; jeżeli zaś są te imiona nieżywotne, natenczas Praedikat stać może *in singulari vel plurali*:

Romulus et Remus Romam condiderunt

Vultus et frons est animi janua

Beneficium et gratia homines inter se conjungunt.

b) Jeżeli jednak jedno z tych imion nieżywotnych stoi *in plurali*, natenczas i Praedikat w liczbie mnogiej położony być musi.

Vita, mors, divitiae, paupertas omnes homines vehementissime permovent.

Uw. Kiedy Subjekt stoi *in singulari* i do niego jeszcze §. 332 inne imię przez *cum* dołącza się; słowo stoi zwykle *in sing.* *Domitius cum Messala certus esse videbatur.* Jednakże gdy dołączemy rzeczownik *in plurali* albo wielość znaczący, to słowo częściej *in plur.* kładzie się: *Demosthenes cum ceteris in exilium erant expulsi.*

c) Kiedy Subjekt jest imieniem zbiorowem §. 333 (*collectivum*) jako: *multitudo, turba, vis, exercitus, juvenis, nobilitas, gens, plebs, vulgus* etc. kładą poeci a z prozaików Liwiusz słowo w liczbie mnogiej, stosując się nie do grammatycznej liczby, lecz do sensu (*ad synesim*).

Plebs habitant diversis locis; leve vulgus veniunt euntque.

5. Jeżeli w Subjekcie jest kilka imion, natenczas pod względem rodzaju następujące zachowują się reguły:

a) Do kilku imion jednakowego rodzaju, kładzie się Praedikat w tymże samym rodzaju.

Grammaticae quondam et musicae junctae fuerant.

b) Gdy w Subjekcie jest kilka imion różnego rodzaju:

aa) jeżeli to są imiona osobiste, natenczas rodzaj męzki ma pierwszeństwo przed żeńskim.

bb) jeżeli zaś są to imiona nieżywotne różnego rodzaju; praedikat kładzie się w nijakim liczb. mnogiej.

c) Jeżeli nieosobiste (rzeczy) z imionami osobistymi stoją razem, Praedikat kładzie się albo w rodz. nijakim albo w rodzaju żywotnego imienia.

Pater mihi et mater mortui sunt.

Labor, voluptasque inter se juncta sunt.

Servi atque arma traditi.

Uw. Najczęściej jednak Praedikat stosuje się do najbliższego imienia, a przy innych domyśla się:

In dando consilio sexus intuentus est, dignitas et aetas.

6. Jeżeli Subjekt złożony jest z różnych Osób, §. 336 natenczas w Praedikacie osoba pierwsza ma pierwszeństwo przed drugą, a druga przed trzecią;

Ego et tu una fuimus. Si tu et Tullia valetis, ego et suavissimus Cicero valemus.

naprawdę niewłaściwe
B. Zgoda Przymiotnika i Appozycyi.

1. Przymiotnik zgadza się z rzeczownikiem §. 337 do którego należy, w rodzaju, liczb. i przypadku:

amicus certus in re incerta cernitur.

2. Appozycya, t. j. rzeczownik przydany bezpośrednio innemu rzeczownikowi do bliższego jego wyjaśnienia, zgadza się z nim w przypadku; w rodzaju zaś tylko wtenczas, gdy *substantivum appositum* ma podwójną formę na męzki i żeński rodzaj.

apud Herodotum, patrem historiae, sunt innumerabiles fabulae; Athenae inventrices omnium literarum.

- Uw. 1.* Liczba rzeczownika w Appozycyi stojącego stósuje się do sensu, nie potrzebuje się więc zgadzać z rzeczownikiem: *tuae epistolae, meum gaudium, interceptae sunt.*
- Uw. 2.* Praedikat stósuje się do głównego rzeczownika §. 338 który się przez appozycyą objaśnia; nie zaś do Appozycyi: *Tulliola, deliciolae nostrae, tuum munusculum flagitat.* Tylko wtenczas, kiedy do pluraliów imion miast przydaje się Appozycya: *urbs, oppidum, civitas,* zwykł się praedikat do tych znanych wyrazów stósować: *Volsini, oppidum Tuscorum, concrematum est fulmine.*
- Uw. 3.* W poprzedzającym mówiliśmy o takiej Appozycyi, która się opisująca czyli rozwiżywać daje przez który jest lub który był ale jest jeszcze inna Appozycya tym że samym prawidłem podległa, która się opisuje i tłumaczy przez: jako: *Cato, senex scribere historiam instituit,* jako starzec; *hunc hominem vidi juvenis,* jako młodzieniec. Tego rodzaju jest także przymiotna Appozycya wykładająca się w pólkiem pospolicie przez Przysłówek: *sapiens nihil facit invitus, nihil coactus* nie jako przymuszony. *Serus venisti* przyszedłeś jako późny t. j. późno; *lupus gregibus obambulat nocturnus* za noctu.

C. Zgoda Zaimków.

1. Jeżeli się Zaimek względny lub §. 340. wskazujący odnosi do imienia w innem zdaniu, zgadzać się z temże powinien w liczbie i rodzaju, przypadek zaś zawisł od składni zdania, w którem się słowo znajduje:

nullus dolor est, quem longinquitas temporis non minuat

Uw. Kiedy *pronomen relat. vel demonstrativum* odnosi §. 341 się do całego zdania, stoi *neutrum*; lecz zamiast *quod*, stoi pospolicie *id quod*: *Timoleon id quod difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam, quam adversam fortunam.*

2. *Pronomen relat. vel demonstrat.* zwykł się §. 342 także zgadzać z następującem (zamiast poprzedzającym) rzeczownikiem, kiedy tenże przez słowo *sum* lub słowa *dico, voco, appello, habeo, puto* kładące się w *pass.* z podwójnym *nominat.* z zaimkiem jest złączony. *animal plenum rationis, quem vocamus hominem, Thebae, quod Boeotiae caput est.*

3. *Pronomina demonstrativa is, hic, iste* §. 343. etc. stojące jako Subjekt, wykładające się na polskie często przez rodz. nijaki: to, zgadzają się zawsze z następującym rzeczownikiem:

Idem velle et idem nolle, ea demum firma amicitia est.

Uw. Polskie to-co oddaje się po łacinie przez *ea quae*, dlatego że Łacinnik naszą liczbę pojedynczą w takim ogólnym wyrażeniu: wszystko, piękne etc. przez liczbę mnogą oddaje, *omnia praeclara rara; meliora sunt ea, quae natura, quam illa, quae arte perfecta sunt.*

Składnia Rzędu *Syntaxis rectionis.*

Składnia przypadków. *Syntaxis Casuum.*

I. *Casus recti.* Przypadki bezwzględne.

A. *Nominativus.*

I. W *Nominatiwie* stoi Subjekt na pytanie §. 344 kto? co?

Semper avarus eget.

Uw. Nieosobiste wyrażenie np. chwali się, chwalono §. 345 etc. oddaje się w łacinie albo tak jak w polskim, przez 3cią osob. *sing.* w *passiv.* lub przez 3cią Osobę *plur. act. laudatur, laudabatur rex: laudant, laudabant regem;* albo przez 1. osobę *plur. laudamus regem,* albo nareszcie przez drugą osobę *singul. si hunc regem laudas.*

2. a) Nietylko Subjekt, ale Praedikat, §. 346 jeżeli nim jest imię, stoi w *Nominatiwie* przy słowie być i innych znaczeniach bytu w sobie mieszczących, jakimi są:

sum jestem *nascor* rodzę się
fi evado existo staję się *videor* zdaje się
maneo zostaje *appareo* okazuję się

Nemo nascitur dives; exstitit Brutus vindex romanae libertatis.

b) *Verba passiva* znaczące nazywam się:
dicor, vocor, appellor, nominor;

c) *Verba passiva* znaczące stać się, być obranym czem:

fi, reddor, creor, eligor, designor, declaror.

d) Nareszcie słowa bierne, znaczące: być mianym za co.

habeor, judicor, existimor, putor.

wszystkie te, mówię, słowa mają przy sobie podwojny *nominat.* Subjektu na pytanie kto co? i *Praedikatu* na pytanie: czem, za co?

Ciceró pater patriae appellatus est

Alexandri amici reges facti sunt.

Servius Tullius magno consensu rex declaratus est.

Seytharnm gens antiquissima semper habita est.

Uw. Jak w polskim zamiast: zdaje się, że jesteś pilny §. 347. powiedzieć można: zdajesz się być pilnym; tak tym bardziej w łacinie słowo *videor* jest zawsze osobiste i ma przy sobie *Nominat. cum Infin.* *videor videris, videtur vir bonus esse, videmur, videmini, videntur viri boni esse.* Nawet tam, gdzie tej składni w polskim naśladować nie można np. zdajes się, że byłem, byłeś, był drogim twemu bratu *videbar videbaris videbatur tuo fratri carus fuisse videbamur videbamini cari fuisse*, nie zaś *videtur me fratri carum esse*; nieosobiście.

Uw. 2. Podobną składnią mają słowa:

§. 348.

dicor, perhibeor, credor, putor etc.

dicor, diceris, dicitur esse felix;

dicimur, dicimini, dicuntur esse felices;

crederis hoc fecisse; verus patriae diceris esse pater.

Najpospolitsze są sposoby mówienia: mówią, twierdzą, utrzymują że, albo ma, miał być, które się także albo tym sposobem przez *passivum* wykładają, *dicitur, traditur, perhibetur etc.* albo przez *act.* *dicunt tradunt perhibent:*

Aristides omnium justissimus fuisse traditur miał być najsprawiedliwszym.

B. *Vocativus*.

§. 349

W *Vocative* stoi przedmiot, do którego mowę obracamy, wtrącony zwykle w środek zdania i przybierający częstokroć dla większego affektu wykrzyknik o, *cura, mi carissime frater, ut valeas.*

II. *Casus obliqui*. Przypadki zawisłe czyli względne.

Accusativus.

1 W *Accusative* stoi Obiekt bliższy, t. j. §. 350. przedmiot, na który czynność Subjektu bezpośrednio

splywa, po słowach przechodnich (*transitiva*) czy one są *activa* na *o*; czy *deponentia* na *or*, na pytanie kogo? co? *artificem commendat opus.*

Uw. Jeżeli słowo jest *Activum*, lokucya czynna może się zamienić na bierną, odwracając Objekt na Subjekt i zgadzać z nim słowo biernie, a *Nominat.* kładąc w *Ablat.* z przyimkiem *a vel ab*, jeżeli to jest imię żywotne: *Alexander Persas vicit; Persae ab Alexandro victi sunt.* Jeżeli zaś nieżywotne, kładzie się tylko *Ablat.* bez przyimka. *Sol illustrat mundum; mundus illustratur sole.*

2. *Verba intransitiva*, osobliwie znaczące §. 351. poruszenie, stają się *transitivami* i rządzą *accusat.* kiedy są złożone z przyimków zwłaszcza następujących:

circum, per, propter, trans i super:

praeter eo aliquem pomijam kogo, *pass. praeteritur a me aliquis.* *Eufrates Babyloniam mediam per me at.* *Alpes nemo unquam cum exercitu ante Hannibalem transierat*

Uw. 1. Niektóre *verba intransitiva* użyte w znaczeniu §. 352. przenośnem stają się *transitivami* np. *ludere* grać i udawać, *ludit bonum civem* udaje patryotę.

Podobnie słowa: *olere* pachnąć, *sapere* smakować mogą przybierać *acc. olet unguenta* pachnie maściami, *sapit crocum* smakuje szafranem; toż samo rozumie się o słowach *intransit.* mających w *acc.* rzeczownik *ejusdem cum Verbo originis*, przybierający zwykle jeszcze przyimotnik: *vivere vitam jucundissimam.*

3. *Accusat.* rządzą w łacinie następujące sło-§. 353. wa, które w polszczyźnie z innemi przypadkami kładą się zwykly:

juvo, adjuvo dopomagam
effugio uciekam
deficio niedostaję

aequo wyrownywam,
sequor] idę za kim.
sector]

Gloria virtutem tanquam umbra sequitur. Fortuna fortes adjuvat. Sapientem vera gaudia nunquam deficient. Nondum feminam aequavimus gloria.

Uw. *Composita* z *sequor*, jak *assequor, consequor, insequor, pro i persequor; assector, insector*, rządzą także *accusat.* wyjawszy jedno *obsequor* jestem powolny, kładące się z *dat.* Podobnie i *Compos.* z *fugio*: *profugio, refugio, subterfugio* rządzą *Acc.*

4. Pięć słów nieosobistych wyrażających nieprzyjemne uczucie, mają osobę czującą w *accusat.* rzecz zaś

non studium

wzniciającą uczucie w *genit.* albo jeżeli wyrażona przez słowo, w *infini.*

§. 354.

piget, pudet, poenitet,
taedet atque miseret,

piget me martwi mię
pudet me wstyd mnie

poenitet me żal mi
taedet me przykrzy mi się
miseret me żałuje,

Nunquam primi consilii Deum poenituit. Non me poenitet vixisse.

5. *Decet* przystoi, *dedecet* nieprzystoi używa-§. 355.
ne w 3. osobie *sing.* i *plural.* także *fallit, fugit, praeterit me* uchodzi mej wiadomości, mają osobę w *accus.*
Oratorem irasci minime decet, simulare non dedecet. Non me praeterit usum esse optimum dicendi magistrum.

6. *Doceo, edoceo* uczyć, nauczam, *dedoceo* §. 356.
oduczam, *celo* ukrywam przed kim, rządzą podwojnym *accusat.* t. j. mają osobę i rzecz w *accusat.*
Fortuna victos quoque belli artem docet. Eumenes iter, quod habebat, omnes celavit.

Uw. Zamieniwszy na *passivum*, zamieni się *Accusat.* o-§. 257.
so by na *Nominat.* *Accusat.* zaś rzeczy może pozostać, albo też wyrazić się przez *de* z *Ablat.* jednakże ostatnia konstrukcyja używa się tylko przy *doceo* i *edoceo* w znaczeniu: oznajmić, w którym to znaczeniu nawet w *Act.* de użyć się może.

Marius omnes militiae artes edoctus fuerat.
Non est profecto de illo veneno celata mater,
nie ukrywano przed matką owej trucizny.

7. Słowa żądać: *posco, reposco, flagito*, §. 358.
prosić: *oro, rogo, postulo*, mają także przy sobie podwojny *accusat.* osoby i rzeczy, albo też mają rzecz tylko w *accusat.* a osobę w *ablat.* z *a*, t. j. mówi się *posco aliquem, aliquid* albo *aliquid ab aliquo.*

Pacem te poscimus omnes. Nunquam divitias deos rogavi. Hoc studia, hoc artes a te flagitant.

Uw. Słowo *peto* proszę ma zawsze osobę w *Abl.* z *a*: *peto aliquid ab aliquo*, nigdy z podwojnym *Accusat.*: *Athenienses auxilium ab Atheniensibus petiverunt.*

8. Słowa pytać się: §. 359.
rogo, interrogo, percontor, mają także podwojny *accusat.* osoby i rzeczy; albo też tylko osobę w *accusat.* a rzecz w *ablat.* z *de*: *interrogo aliquem aliquid vel aliquem de aliqua re.*

Racilius me primum rogavit sententiam; visne, ut te iisdem de rebus latine interrogem.

Uw. Słowo quaero: pytam się ma także rzecz w *Accus.* §. 360. a osobę zawsze z *a, ab* lub *ex* w *Ablat.* quaero aliquid ab aliquo, de aliquo, ex aliquo; Caesar Lysium retinet; quaerit ex solo ea, quae in conventu dixerat. Eadem secreto ab aliis quaerit, reperit esse vera.

Uw. 2. Podwójny *Accusat.* kładzie się najczęściej przy słowach: §. 361 żądać, prosić, pytać, gdy się rzecz nieokreślić t. j. ogólnie wyraża przez *Zaimki* lub *Przymiotn.* rodz. nijakiego: hoc te vehementer oro, illud te rogo, nihil aliud te interrogo.

Uw. 3. Przy zamianie lokucyi czynnej na bierną, może §. 362. się *Acc.* rzeczy pozostać: Cato rogatus sententiam; jednakże daleko pospolitsza jest owa druga konstrukcya z *de*: interrogatur aliquis de aliqua re.

9. Słowa, które w *passiwie* kładą się z *po-* §. 363. *dwojnym Nominat.* położone w *actiwie*, mają podwójny *accusat.* znaczące:

nazywać, obrać, uczynić kogo czem;
 uważać, mieć za co, okazać się czem;
 appello, dico, nomino, voco;
 creo, eligo, designo, declaro, renuntio, facio, reddo;
 censeo, duco, credo, habeo, judico, puto;
 także praeeo i praesto me.

Romulus urbem ex nomine suo Romam vocavit. Ciceronem universus populus consulem declaravit. Parentes carissimos habere debemus. Ztąd uczynić kogo up. ślepym t. j. zaślepić wyraża się przez facere, reddere: homines coecos reddit cupiditas.

Uw. 1. Mieć, uważać za co, wyraża się także, jak w §. 364. polskim, przez *pro*; Audacia pro mro habetur; pro nihilo habere, ducere.

Uw. 2. Przy niektórych złożonych słowach z *circum*, *praeter* i *trans* stoi podwójny *Acc.* dla tych domyślnych przyimków: Agesilaus copias trajecit Hellespontum. Caesar omnem equitatum pontem transduxit.

10. *Accusat.* służy jak w polskim do wyrażenia miejsca (*przestrzeni*) i czasu: na pytanie jak daleko? (jak długi, szeroki, głęboki?) jak długo?

Milites aggerem latum pedes trecentos, altum pedes

octoginta duxerunt. Quaedam bestiolae unum diem vivunt.

Uw. Accusat. przy oznaczeniu czasu stoi dla opuszczonego *per*, przez, które się też wyraźnie polożyć może: tres annos mecum habitavit vel per tres annos. Hannibal per annos sedecim variis cladibus Italiam fatigavit.

Uw. 2. Natus z Accusat. służy do wyrażenia: ile kto §. 366. ma lat: Cato annos quinque et octoginta natus excessit e vita.

11. a) Imiona własne (*propria*) miast sto- §. 367. ja na pytanie dokąd? w *accusat.* bez przyimka (*inad*) który się zwykł kłaść przy imionach krajow.

Juvenes romani Athenas studiorum causa proficisci solebant
Hannibal Capuam flectit iter.

b) Na pytanie z kąd? stoją imiona wła- §. 368. sne miast w *ablat.* bez przyimka.

Hannibal Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochm venit.

c) Na pytanie gdzie? stoją *Singularia I. i II.* §. 369. deklin. w *Genit.* zaś *Pluralia* i należące do *III.* deklin. w *ablat.* także bez przyimka:

Romae consules, Athenis archontes, Carthagine suffetes sive iudices quotannis creabantur.

Uw. Podobnie jak imiona miast, kładą się także imiona §. 370. własne wysp, zwłaszcza mniejszych. Conon plurimum Cypri vixit, Timothens Lesbi.

Uw. 2. Kiedy do imion własnych miast tym sposobem §. 371. bez przyimka położonych, dodaje się *appozycya*: *urbs*, *oppidum*, *locus*, zwykły te imiona *pospolite* przybierać przyimek tylko na pytanie gdzie, stać może sam *Ablat.* ale nigdy *Genit.* Demaratus Corinthius se contulit Tarquinius, in urbem Etruriae florentissimam. Archias Antiochiae natus est, celebri quondam urbe et copiosa.

Uw. 3. Wyrazy *domus* i *rus* kładą się podobnie jak §. 372. imiona własne miast:

domum do domu	rus na wieś
domo z domu	rure ze wsi
domi w domu	ruri (rure) na wsi.

Domus przybiera także *zaimek* *dzierzawczy* albo *Genit.* posiadacza; w pierwszym razie stoi bez przyimka, w drugim bez przyimka lub z przyimkiem.

domi meae, tuae, nostrae, vestrae, alienae,
domi, vel in domo Caesaris.

Uw. 4. Łącznie z domi kładą się także belli i mi-§. 373. litiae na wojnie: domi bellique, domi militiaeque w domu i na wojnie. Podobnie używa się także genit. humi na ziemi od humus.

12. W accusat. stoi przy wykrzyknikach §. 374. o, heu, eheu lub bez nich osoba lub rzecz, na którą wolały, dla domyslnego *verbum declarandi*:

Heu me miserum o ja nieszczęśliwy, o fallacem hominum spem fragilemque fortunam et inanes nostras contentiones.

Uw. Przy wymienionych tu i innych wykrzyknikach może stać także i Vocat. kiedy wprost do przedmiotu mowę naszą zwracamy: o miser, quum re, tum hoc ipso, quod non sentis, quam miser sis.

Vae i heu stoi najczęściej z Dat. vae victis!

En i ecce z Nom. ecce nova turba!

Dativus.

1. W Dativie stoi przedmiot dalszy §. 375. dla którego się coś dzieje, komu? czemu? dla kogo? a jeżeli słowo jest transitivum, natenczas obok dat. na pyt. komu? stoi i acc. na pyt. kogo? co?

Deo obediunt maria terraeque. Non scholae sed vitae discimus. Avarus non sibi, sed aliis divitiarum parat. Tu non mihi, non tibi, sed patriae natus es.

2. *Dativus* przy *adjectivach* znaczących: §. 376.

a) przyjaźny: *amicus, familiaris, carus, propitius, inimicus, contrarius, infestus* etc.

b) przyjemny: *acceptus, gratus, iucundus, suavis; ingratus, acerbus, molestus, durus* etc.

c) pożyteczny, szkodliwy, zdolny, łatwy, *utilis, salutaris, noxius, aptus, idoneus, facilis*,

d) równy, nierówny: *aequalis, par, dispar, similis, dissimilis*,

e) blizki, powinowaty, znajomy: *vicinus, finitimus, propinquus, proximus, notus, ignotus*.

Atticus non fortunae, sed hominibus solebat esse amicus. Cunctis esto benignus, nulli blandus, paucis familiaris, omnibus aequus. Romulus multum diti gratus fuit. Terra quae vitibus apta est, etiam arboribus utilis est. Nihil est

morti tam simile, quam somnus. Id est Deo proximum, quod est optimum. Verba innocenti reperire facile est: modum verborum misero tenere difficile.

Uw. 1. Z tem wszystkim może przy adjectivach zna- §. 377. czących przyjazny, nieprzyjazny zamiast Dat. stać: in, erga, adversus; a przy przymiotnikach znaczących zdany, stósowny, stoi rzecz ad z Acc. Osoba zawsze w Dat. Pallium aptum ad omne anni tempus.

Uw. 2. Przy similis, dissimilis, par, dispar stoi Genit. §. 378. zamiast Dat. wtenczas, kiedy jest mowa o wewnętrznem (umysłu) czyli raczej jednogatunkowem podobieństwie, osobiwie z zaimkami: mei, tui, sui, nostri, vestri similis. Crassus Cyri et Alexandri similis esse voluit

3. *Dativus* stoi przy słowach nieprzecho- §. 379. dnych mających znaczenie wymienionych przymiotników: być użytecznym, szkodzić, sprzysjać, podobać się, gniewać się, zbliżać się; takimi są:

convicior łaję	persuadeo przekonywam
irascor, succenseo gniewam się	parco oszczędzam
medeor leczę, zaradzam	patrocino bronię
invideo zazdroszczę	propinquo zbliżam się
nubo idę za mąż	studeo przykładam się
pareo słucham	suplico błagam
obtrecto uwłaczam	vaco poświęcam się.

Contra sentientibus conviciari inhumanum est. Non est, cur mihi succenseas (nie masz przyczyny na mnie się gniewać) Omnibus animi morbis philosophia medetur. Non homini, sed crimini patrociniatur. Demosthenes ejus ipsius artis, cui studebat, primam literam non poterat dicere. Venus nupsit Vulcano. Non Cesarisolum, sed etiam amicis ejus pro te supplicabo.

Przestroga. Uważać potrzeba, iż od tych słów nie formuje się osobiste passivum z Nominat., ale się tylko w passivie impersonaliter używać mogą z Dat.: mihi, tibi fratri invidetur, mihi persuadetur, a nie persuadeor, probis viris ab improbis invideri solet, Victo hosti debet parci.

Uw. 1. Niektóre słowa kładą się jużto w Dat. już w §. 380. accusat. stósownie do odmiennego znaczenia, które przybierają. Caveo tibi czuwam nad tobą, strzegę cię; caveo te wystrzegam się ciebie.

Consulo tibi mam o tobie staranie: te, radzę się ciebie,

Cupio tibi sprzysjam ci: aliquid żądam czego:

Metuo, timeo tibi obawiam się o ciebie, te obawiam się ciebie

Prospicio, provideo tibi, mam o ciebie staranie; aliquid przewiduję co,

Tempero, moderor mihi miarkuję się; aliquid kierować czem.
Dii consulunt rebus humanis; Athenienses consuluerunt Apollinem. Moderare animo et orationi, cum sis iratus; moderari navem, temperare rempublicam.

4. *Dativem* rządzą słowa złożone z nastę- §. 381. pujących przyimków:

ad, ante, cum, in, inter,

ob, post, prae, sub i super, które znaczenie

przyimków zatrzymują. Jednakże w miejscach dat. przyimek ze swym przypadkiem położyć się może: *Macedones imperio Graeciae brevi tempore adjunxerunt Asiam*; albo *Macedones ad imperium Graeciae adjunxerunt Asiam*.

ad: natura sensibus rationem adjunxit;

ante: natura hominis pecudibus ceterisque bestiis antecedit;

con: pietati conjuncta justitia est reliquaeque virtutes;

in: Hannibal mugnum terrorem injecit exercitui Romanorum;

inter: Aristides interfuit pugnae navali;

ob: Omni virtuti vitium opponitur;

post: Manlius posthabuit filii caritatem publicae utilitati

prae: Pecuniam praeferre amicitiae sordidum est;

sub: anatum ova gallinae saepe supponimus.

super: Neque deesse, neque superesse reipublicae volo.

Uw. Może się jednak, jak się powiedziało wyżej, przy- §. 382.

imek powtórzyć z należącym przypadkiem, zwłaszcza w złożonych z *ad, con, in* i przy *interest* zachodzi różnica.

Quidam ad eas laudes, quas a patribus acceperant, addunt aliquam suam. In oratore perfecto inest philosophorum omnis scientia.

5. *Verba transitiva: adspargo, inspergo* §. 383. skrapiam, *circundo, circumfundo* otaczam, *dono* i *impertio* udzielam, *exuo* i *induo* zewloczę, mają w *accus. rzecz* a w *dat. osobę*; albo w *acc. osobę* a w *abl. rzecz*; *donare alicui aliquid* albo *donare aliquem aliqua re*.

Semiramis Babyloniam condidit murumque urbi circumdedit. Deus animum circumdedit corpore. Maculas adspargo vitae tuae v. maculis adspargo vitam tuam.

Uw. Podobną składnią ma *intercludo* zamknąć §. 384. *alicui aliquid* eg. *fugam v. aliquem aliqua re v. ab aliqua re: itinere, ab exercitu*, odciąć kogo od wojska. Zaś *interdico* zakazać *tibi aliquid*, ale *tibi aliqua re* np. *aqua et igni* (o wygnańcach rzymskich).

6. *Dativus* w miejscu praepozycyi *a, ab*, §. 385. z *ablat.* stoi niekiedy przy *passivum*, najczęściej tylko w czasach z *particip. perf. pass.*

Quidquid in hac causa mihi susceptum est, id omne me republicae causa suscepisse confirmo.

7. Gdy przez słowo *esse* chcemy wyrazić §. 386. nasze mam, kładzie się Subjekt, który coś ma w *dat.* rzecz zaś miana w *nominat.* np. *mihi, tibi, vobis, patri meo sunt libri*;

Homini cum Deo similitudo est. Sex filii nobis, duae filiae sunt.

8. Przy *mihi est nomen, cognomen*, §. 387. nazywam się, mam imię, stoi imię w *nominat.* albo w *datiwie*, stósując się albo do *nomen*, albo do *mihi*; ostatnia składnia jest najpospolitsza.

Inter primores juvenum C. Marius erat, cui cognomen postea Coriolano fuit.

Uw. To samo rozumie się o: *mihi datum, inditum*, §. 388. *factum est nomen (cognomen)* przy których *adject.* (przydomek) najczęściej w *dat.* stoi. *Tarquinio, cognomen Superbo ex moribus datum.* Niekiedy stoi atoli imię w *genit.* *Nomen Mercurii est mihi.*

9. *Dativus rei* wyrażający cel na co? do §. 389. czego? w jakim zamiarze, stojący często obok *dat.* osoby, kładzie się:

a) po słowie *sum* i *fio* w znaczeniu: staje się, wychodzi na co:

Virtutes hominibus decori gloriaeque sunt. Nimia fiducia calamitati solet esse.

b) Po słowach *dare, ducere, habere, tribuere*, §. 390. *vertere* w znaczeniu pożyczycić komu za co.

Vitio mihi dant, quod mortem hominis necessariū graviter fero. Quod alio vitio vertis, tibi laudi ne duxeris. Postquam divitiae honora esse coeperunt, et eas gloria imperium, potentia sequebatur, hebescere virtus, paupertas probro haberi coepit.

- c) Po słowach *dare* dać, *venire* przybyć etc. §. 391 stoi *dat.* dla wyrażenia celu, zamiaru;
Pericles agros suos dono reipublicae dedit. Pausanias venit Atticis auxilio. Virtus sola neque datur dono neque accipitur. Dat. Gerundii przy osobach urząd jaki piastujących, dla wyrażenia powołania tego urzędu, patrz *dat. gerund.*

Genitivus.

1. Jeżeli dwa rzeczowniki tak są z sobą §. 392. związane, iż jeden od drugiego zawisł, takowy zawisły rzeczownik stoi w *genit.* Ten *genitivus* jest albo *subjectivus* albo *objectivus*

a) *Genitivus subjectivus* wyraża sprawcę lub posiadacza jakiej rzeczy, t. j. przedmiot, od którego coś pochodzi lub do którego coś należy.

Oratio Ciceronis; res gestae Alexandri Magni.

b) *genitivus objectivus* wyraża osobę lub §. 393. rzecz, na którą coś przechodzi, t. j. osobę lub rzecz będącą przedmiotem czynności; oddaje się w polskim niekiedy przez przyimek:

taedium laboris wstręt do pracy, *remedium doloris* lekarstwo przeciw boleści. Może nawet jeden rzeczownik *subjective* i *objective* być uważany; np. *amor Dei* miłość, którą Bóg ma ku nam, *subjective*; zaś *amor Dei* miłość Boga, której Bóg doznaje od ludzi, której jest przedmiotem.

Uw. 1. Wyrazy *causa, gratia*, ponieważ właściwie są §. 394. to rzeczowniki (w *abl.*) stoją z *genit.* po rzeczowniku i znaczą dla.

Multi ex urbe amicitiae causa Caesarem secuti erant; verbi causa, exempli gratia. A ponieważ *causa, gratia* znaczy właściwie sprawa, przeto nie mówi się *mei, tui, sui, nostri, vestri gratia*, ale w *ablat.* *mea, tua, sua, nostra, vestra causa* lub *gratia*, jak *tua opera hoc factum est.*

Uw. 2. *Pronomina possessiva* stoją zwykle w miejscu §. 395. tego *genitiwu subject.* niekiedy także i *object.* np. *injuria tua* twoja krzywda, którą ty uczyniłeś, ale także krzywda tobie, to jest przeciw tobie od kogo wyrządzona. W tym drugim przypadku atoli zwykle kładzie się *genit. pronominis* np. *cura vestri* staranie o was, *miseriordia nostri* miłość nad nami.

2. *Genitivus qualitatis* wyrażający ze- §. 396. wnętrzny lub wewnętrzny przymiot (własność) drugiego rzeczownika, stoi jak w polskim zawsze łącznie z przymiotnikiem; *homo magni, summi ingenii.*

Navis Persei inusitatae magnitudinis fuisse traditur. Cimon tantae fuit facilitatis et liberalitatis, ut nulli quidquam negaret.

Uw. 1. Zamiast przymiotnika może stać także przy §. 397. *genit. qualitatis* imię liczbowe dla oznaczenia ilości, rozciągłości, wieku itd. *puer octo, novem annorum* za *puer octo novem annos natus*; *fossa quindecim pedum* za *quindecim pedes lata*; *Colossus centum et viginti pedum. Classem septuaginta navium Athenienses Miltiadi dederunt.*

3. *Genitivus partitivus*, cząstkowy wyraża §. 398. jak w polskim część całości np. miary, wagi itd.

Caesar populo frumenti denos modios ac totidem olei libras viritum divisit.

a) *Neutra adjectivów i pronominów* stoją często rzeczownie z *genit.* cząstkowymi np. *tantum pecuniae* zamiast *tanta pecunia*; *nullum operae* v. *nulla opera*. Ale tylko w *nominal.* i *accusat.* w których to przypadkach jedynie od męzkich i żeńskich form rozróżnić się dają; takimi są:

aa) *tantum, quantum, aliquantum, nullum, plus, plurimum, parum, minus, minimum, paulum, nimium*, jako też *nilil, satis, abunde, assatim.*

Quantum incrementi Nilus capit, tantum spei in annum est. Procellae quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Cimon habebat satis eloquentiae. Assatim est hominum, quibus negotii nihil est.

bb) *neutra pronominów: hoc, id, illud, quod, quid, aliquid.*

Hoc literarum ad te exaravi ante lucem. Id §. 399. negotii dedit mihi.

Uw. 1. W miejscu rzeczownika może także przy tych §. 400. *neutrach* stać *neutrum* przymiotnika, ale tylko *adject.* II. deklinacyi albo też inny, w połączeniu z *adject.* II. dekl. Można więc powiedzieć dwojako: *aliquid novum* v. *aliquid novi*; *aliquid novi* ac *memorabilis tibi narrabo*, ale tylko *aliquid gravius, aliquid memorabile.*

Uw. 2. *Adverbia loci: ubi, quo, hic, huc, eo* i t. d. §. 401. przybierają niekiedy dla dobitniejszego wyrazu *genitiwy gentium, terrarum, loci, locorum: ubi gentium, ubi terrarum sumus? Virtutem qui adeptus erit, ubi cunque erit gentium, a nobis diligetur.*

Uw. 3. Adverb. *huc eo, quo*, w znaczeniu: do tego stopnia, kładą się i z innymi genitwami: *eo insaniae, furorisque processit.* *cop. genitivus*

b) *Genit. partitivus* stoi dla wyrażenia pewnej części większej całości, gdzie my przyimka używamy: przy liczbach kiedy nie o całej liczbie, ale tylko o pewnej z niej części mowa; dalej przy *solus, nullus, nemo, multi, pauci, quis, aliquis, hic, ille.* §. 402.

Sulla centum viginti quatuor suorum amisit. Tarquinius septimus atque ultimus regum (z królów) romanorum Volscos vicit. Tribuni legem promulgarunt, ut consulum alter ex plebe crearetur.

Uw. Genit. przy tych wyrazach nie jest konieczny, bo §. 403. takowe mogą się także zgadzać ze swemi rzeczownikami, jeżeli nie chcemy oznaczyć kilku z większej liczby: *multi milites* wiele żołnierzy *multi militum* wielu z żołnierzy. *Numerate, quot ipsi sitis*, ilu was jest wszystkich, *quot sunt vestrum* ilu jest z pomiędzy was; *omnes nostri ceciderunt, multi nostrum ceciderunt.*

c) Równie stoi *genit. partit.* po *comparat.* §. 404. i *superlat.* dla wyrażenia z:

Graecorum oratorum praestantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes. Socrates est omnium sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus. Maxima beneficiorum największe dobrodziejstwa, zaś *maxima beneficia* bardzo wielkie dobrodziejstwa.

Uw. 1. Zamiast *genit. partitivu* kładą się dla tym §. 405. większej dobitności, przyimki *ex, de, inter*: *Acerrimus ex omnibus sensibus est sensus videndi. Acerrimus inter recusantes Callisthenes fuit.*

Uw. 2. Gdy jest mowa o dwóch tylko, niemoże w la-§- 406. cinie stać *superlat.* ale *comparat.*: *diligentior horum juvenum* najpilniejszy z tych (dwóch) młodzieńców.

Uw. 3. Pamiętać nam trzeba, że w łacinie imiona liczbowe są *adject.* zgadzające się ze swemi rzeczownikami, a zatem: było dwudziestu żołnierzy będzie *fuerunt viginti milites*; *centum, ducenti, quingenti, mille milites ceciderunt*, poległo sto, dwieście, pięćset, tysiąc żołnierzy. Dopiero *plurale milia* jest rzeczownikiem i kładzie się z *genit.* a zatem *duo, decem, centum milia*

hominum nie *homines*, chyba że po *milia* następuje sto przymiotne: *habuit tria milia trecentos milites*.

4. *Genitivus* przy *adjectivach*. *Geni-§. 408*
tivem rządzą *adjectiva* znaczące

a) chciwy czego, mający udział w czém, władzę nad czem: *avidus, cupidus, studiosus, particeps, expers, compos, impos, potens*;

b) świadomy, pomny:
peritus, conscius, gnarus, rudis, memor, immemor;

c) obfitość i niedostatek.
plenus, secundus, dives, inops, indigus, sterilis.

Themistocles peritissimos belli navalis fecit Athenienses.
Pythagoras sapientiae studiosos appellat philosophos.
Omnes immemores beneficii oderunt.

Uw. *Refertus* napelniony, często kładzie się z *Ablat. §. 409* a nawet niekiedy i *plenus*. Zaś *peritus, consultus* używa się porówno z *genit. i ablat. juris v. jure peritus v. consultus*.

5. *Genitivem* rządzą nadto *participia praes. §. 410. act.* kiedy jak przymiotniki, trwający przymiot rzeczy wyrażają.

Epaminondas adeo fuit veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur. Romani semper appetentes gloriae atque avidi laudis fuerunt.

Uw. Kiedy te *participia* niewyrażają trwającego przy-§. 411. miotu, ale przemijającą pojedynczą czynność; wtenczas zatrzymują rząd słowa: *miles patiens frigus* żołnierz który właśnie teraz cierpi zimno; *patiens frigoris*, który zawsze zimno znosić potrafi.

6. *Genitivus* przy słowach *memoriae §. 412. et oblivionis*. Słowa znaczące przypominać sobie, pamiętać lub zapominać, mają osobę lub rzecz, którą sobie przypominamy, lub o której zapominaamy w *genit. rzecz* także mogą mieć w *accusat*. Takiemi są:

memini, reminiscor, recordor, obliviscor i

moneo, commoneo, commonefacio alicquem alicujus rei.

Animus meminit praeteritorum, praesentia cernit, futura praevidet. Homo improbus cum dolore flagitiorum suorum recordabitur. Beneficia meminisse debet is, in quem collata sunt.

Uw. Przy *transit. admoneo, commoneo*, stoi rzecz wten-§. 413

czas tylko w Acc. kiedy jest wyrażona przez Neutrum Zamka lub przymiotnika. Illud me praeclare admones. Przy recordor stoi osoba tylko z de.

7. *Genitivus pretii.* Przy słowach szaco- §. 414. wać wysoko, mało, cenić, stoją ogólne wyrazy wartości przez *adject.* w *genit.* *magni, pluris* (nie *multi* lub *majoris*) *plurimi* i *maximi, parvi, minoris, minimi, tanti, quanti, nihili*; przy słowach:

aestimo, duco, facio, habeo, pendo, puto, szacuje:

Mea mihi conscientia pluris est, quam omnium sermo. Divitiae a me minimi putantur. Hephæstionem Alexander plurimi fecit. Sapiens dolorem nihili facit.

Uw. 1. Zamiast *nihili* mówi się także *pro nihilo ducere*.

Uw. 2. Także przy słowach zaceniać, kupować i §. 415. przedawać, przy których pospolicie cena w *ablat.* się kładzie, mogą także stać *genit.* *pluris, minoris, tanti, quanti*.

8. *Genit.* przy słowach *accusandi, damnandi, absolvendi*, t. j. po słowach znaczących: oskarżać, skazywać, uwalniać, jakoteż zapożywać, stoi zbrodnia w *genit.* takimi są:

accuso, arguo, insimulo, oskarżam

convinco, coarguo, przekonuję

damno, condemno, potępiam

absolvo, libero, uwalniam

arcesso, postulo, reum facio, zapożywam.

Themistocles absens prodicionis est damnatus.

Cicero Verrem avaritiae nimiae coarguit.

Thrasylbulus legem tulit, ne quis anteactarum rerum (o przeszłe rzeczy) accusaretur, neve multaretur.

Uw. 1. *Genit.* ten stoi dla opuszczonego rzeczownika §. 417. *crimine, nomine*, który się niekiedy wyraźnie kładzie. Wina wyrazić się także może przez *de*. *Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis* (zamiast *repetundarum*) *damnatus sit, in concione orationem habere*.

Uw. 2. Kara, na którą ktoś skazany jest, stoi §. 418. także w *genit.* *mortis, capitis, pecuniae* etc. lecz i w *ablat.* *morte, capite*; zwłaszcza kiedy jest mowa o pewnej summie kary pieniężnej. *Miltiades capitis absolutus, pecunia multatus est*.

9. *Genitivus* przez wyrzutnię. Przy §. 419. słowach *esse, fieri* stoi *genit.* w znaczeniu jest rzeczą

*Do pog.
należel*

powinnością, własnością, znakiem dla opuszczonych; *res, negotium, officium; est judicis* jest powinnością sędziego. Jeżeli osoba wyraża się przez Zaimkę osobisty, takowy nie kładzie się w *genit.*, ale zamienia się na dzierzawczy, *meum, tuum, nostrum, vestrum est*: Adolescentis est, majores natu vereri. Improbi Laminis est, mendacio fallere. Megarensium insula Atheniensium fiebat. Mentiri non est meum. Nostrum est, ferre modice populi voluntates.

Przestroga. Jak w miejsce pronom. pers. kładzie się §. 420. neutr. posses. tak podobnie w wielu przypadkach w miejsce Genit. Subst. można położyć Adject. od niego pochodzące, za hominis, regis, imperatoris est, powiedzieć: humanum regium, imperatorium est. Et agere et pati fortia Romanum est. I dla tego też ten Genit. do Genit. qualitatis odwieścy można.

10. Przy słowach *interest, refert* zależy §. 421. na czem, stoi osoba, której na czem zależy, w *genit.* Jeżeli zaś osoba, której zależy, wyrażona jest przez zaimkę: zależy mi, ci, nam, wam, to wyraża się przez: *mea, tua, sua, nostra, vestra refert*, przy czem *causa* lub *gratia* domyslać się zwykło.

Interest omnium recte facere. Reipublicae intererat, ut salvus esset Caesar.

b) Rzecz, na której komu zależy, nigdy nie wyraża się przez *subst.* lecz albo przez *infinit.* (*acc. cum inf.*) albo przez osobne zdanie *z ut*, albo nareszcie przez pytajnik np.

Multum praeceptoris interest, ut diligens sis, albo te esse diligentem v. utrum diligens sis, nec ne. Omnium interesse debet vinci hostem. Et tua et mea maxime interest, te valere.

Uw. 1. Jak zaś wiele na czem zależy, wyraża się albo przez adverb. albo przez neutra adjectiwów, albo przez genit. od tychże:

1. magnopere, magis, maxime, parum, minime etc.
2. multum, plus, plurimum, minus, nihil etc.
3. magni, parvi, tanti, quanti.

Magni interest, quos quisque audiat quotidie domi.

Uw. 2. Często stoi tu jeszcze pronom. neutr. quid, quod, hoc, id, illud. *Illud mea magni interest, te ut videam.*

A b l a t i v u s.

1. *Ablativus instrumenti*. Głównem znaczeniem *ablat.* jest, że wyraża narzędzie t. j. środek, przez który, lub za pomocą którego czynność odbywamy, na pytanie *czém?*

Cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones se tutantur
Dion gladio interfectus est. Omnia prius experiri verbis
quam armis sapientem decet. Concordia res parvae cre-
scunt, discordia vel maximae dilabuntur.

Uw. 1. Jeżeli osoba jest narzędziem, to rzadko w *a-* §. 423 *blat.* stoi, ale zwykle kładzie się *per* z *acc.* lub *opera alicujus*, najczęściej *mea, tua opera* zamiast *per me per te. Mea opera Tarentum recepisti. Bellum per legatos (nie legatis) administravit. Statuerunt injurias per vos ulcisci.*

Uw. 2. Najzwyczajniej kładzie się *ablat.* w lokucyi §. 424. biernéj, gdzie w lokucyi czynnej stał *Nominat.*

Przy osobach lub rzeczach uosobionych stoi *a* lub *ab* z *ablat.* przy rzeczach zaś sam *ablat.* bez przyimka.
Alexandria condita est ab Alexandro Magno, czynnie
Alexander Magnus condidit Alexandriam. Copiae Athenien-
sium a Lysandro sunt devictae. Eo a natura ipsi du-
cimur.

Sole mundus illustratur — Sol mundum illustrat.

Fecunditate arborum delector — fecunditas arborum me delectat
Radii solis planetae obscurantur — radii solis planetas obscurant.

2. *Ablativus causae* dla wyrażenia powodu, §. 425 przyczyny, w znaczeniu: z czego stoi *ablat.*

Titus imperator morbo decessit; z choroby;

Darius Hystaspis senectute (z starości) diem obiit supra emum.

Uw. 1. Osobliwie słowa affektów kładą się z takim §. 426 *ablat.* powodu i przyczyny: *exsultare, lacrimare* *paene desperere gaudio; dolere aliqua re; facere aliquid metu supplicii*, z bojaźni, *amore caritate, ira, odio*, *studio* z miłości, z gniewu, którym dla wyraźniejszego wyluszczenia powodu, zwykły się przydawać *part. perf. pass. ductus motus, incitatus, incensus;*
Lacedaemonii pertinuerunt, ne Alcibiades caritate patriae ductus, aliquando ab ipsis descisceret et cum suis in gratiam rediret, ale najczęściej: incensus ira, impulsus spe et cupiditate, captus misericordia.

Jednakże używają się w takim razie i przyimki *propter*

(*causa i gratia*) *de, ex, per, propter amicitiam, per literas, laborare ex pedibus.*

Uw. 2. Przy *participiach natus, genitus, oriens* wzn. §. 427 czeniu: *zrodzony z kogo, pochodzący, mają także sam Ablat.*

Mercurius Jove natus et Maja.

3. *Ablativus qualitatis.* Przy *esse* albo §. 428. przy *subst.* z opuszczonem *esse* kładzie się *ablat.* dla wyrażenia własności lub przymiotu. Takowy *ablat.* ma zwykle przy sobie *adject.* W polskim wykłada się albo przez *genit. qualitatis* albo przez słowo: *pośiadający:*

Cato in omnibus rebus singulari fuit prudentia et industria. Caesar fuisse traditur excelsa statura, colore candido, nigris oculis, valetudine prospera.

Uw. Grammatycy podają taką regułę, że *genit. qualitatis* należy do wewnętrznej, wrodzonej, istotnej własności, przeciwnie zaś *ablat. qualit.* do zewnętrznej, przypadkowej; to tylko pewna, że najczęściej *genit. qualit.* stoi razem z *ablat. qual.* *Homo erat maximi corporis terribilique facie, quod et niger et capillo longo, barbaque erat promissa.*

4. *Ablativus modi* wyraża sposób, jakim się §. 430 coś dzieje, to samo, co się zwykle przez przysłówek wyrażać zwykło: *cum fide facere — fideliter facere, cum diligentia — diligenter, cum studio — studiose.*

Oratores cum severitate audiuntur, cum voluptate poetarum. W takim razie stoi zawsze *cum.*

b) Jeżeli rzeczownik ma przy sobie *adject.* na ten czas może się *cum* opuścić i sam *ablat. modi* położyć; albo też z *cum* i w takim razie radzą Grammatycy przymiotek kłaść w środku między rzeczownikiem a przymiotu.

Epaminondas a iudicio capitis maxima discessit gloria. Sulla maximo cum labore Athenas expugnavit.

Uw. W niektórych sposobach mówienia kładzie się sam *Ablat.* choć tenże bez przymiotnika położony: *jure et injuria facere, ratione et ordine* z planem i porządkiem, *lege agere* podług prawa. Jakoteż następujące rzeczowniki nieprzyjmują *cum*, choć stoją z przymiotnikiem: *hoc modo, quomodo, eadem ratione, aequo animo, uno verbo, antiquo more.*

5. *Ablat. limitationis.* Ablativus ogranicze-§. 431. nia stoi, kiedy chcemy rzecz ograniczyć, zmodyfikować na pytanie: pod względem, co do, co się tyczy, pod względem.

Agesilaus claudus fuit altero pede. Natura tu illi pater es, consiliis ego.

Tu należą; natu, natione, genere; major, maximus natu starszy, minor, minimus natu, najmłodszy.

Uw. 1. W miejsce tego ablat. bliższego okryślenia uży-§. 432 wają lacińscy poeci i niektórzy prozaicy tak nazwanego greckiego Accusat. stojącego, najczęściej przy słowach biernych, a osobliwie particip. perf. pass. aby bliżej oznaczyć część ciała, na którą się czynność ściąga. Miles fractus membra labore, skolatany pracą co do członków; podobnie redimitus tempora lauro uwieczony co do skroni. Dexterum genu lapide ictus.

6. *Ablativus comparationis.* a) Przy §. 433. *comparativie* może się *quam* opuścić, a *nominat.* na *ablat.* zamienić; zamiast: *nemo Romanorum fuit eloquentior quam Cicero*, powie się: *Cicerone a wacc. cum inf. neminem Romanorum Cicerone eloquentiorem fuisse veteres judicarunt.*

Quid est melius aut quid praestantius bonitate et beneficentia. Tullus Hostilius non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit.

Uw. 1. I Accusat. objectu zamienia się niekiedy na §. 434. Ablat. opuszczając *quam*, osobliwie po słowach: mieć za co: *Est boni consulis, suam salutem posteriorem salute communi ducere.*

Uw. 2. Ablat. zamiast *quam* kładzie się także przy §. 435. Comparat. adverbii. *Lacrima nihil citius arescit.*

Uw. 3. Przy *minus*, *plus*, *amplius*, *longius* często §. 436 się *quam* opuszcza, nie zamieniając na Ablat. Jednak i Ablat. podług reguły stać może.

Quindecim milia caesa, plus septingenti aut in proelio, aut in castris capti.

b) Wyrażenie miary, o ile jedna rzecz §. 437. drugą przewyższa, stoi w *ablat.*, np. *dimidio major* o połowę większy.

Sol multis partibus major atque amplior est quam terra universa. Cicero aliquot annis fuit minor natu quam Hortensius.

Najpospolitsze są neutra: multo, paulo, parvo, tanto, quanto, hoc, eo, altero tanto o drugie tyle.

Eo crascior aer est, quo terrae propior. Tanto brevius omne tempus, quanto felicias est.

Uw. Im — tym zamiast quo - eo z Compar. tłumaczy §. 438. się także po łacinie przez ut quisque - ita z Superlat.

Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur, które dwa zdania dają się nareszcie ściągnąć w jedno zdanie: optimus quisque, maxime posteritati servit. Maximae cuique fortunae minime credendum est. Trojakim więc sposobem da się takowe stopniowanie wyrazić:

- 1) Quo quisque est melior, eo felicior est,
- 2) Ut quisque est optimus, ita felicissimus,
- 3) Optimus quisque felicissimus est.

7. Ablativus loci et temporis, miejsca i czasu.

A. Przy oznaczeniu miejsca stoi *ablat.* sam §. 439. bez przyimka, na pytanie gdzie, kiedy *substantivum* z *adject.* jest połączone:

a) najzwyczajniej opuszcza się *praeposit.* *in* przy *loco* i *locis*, *via*, *itinere*, *parte* z *adject.* *hoc loco*, *multis locis*. *Via nomentana profecti; ipse eodem itinere, quo hostes profecti, contendit. Una parte.*

b) Przy innych oznaczeniach miejsc tylko wtenczas opuszcza się przyimek *in*, kiedy są połączone z *adject.* *totus* np. *tota urbe* w całym mieście, *toto mari*.

Tyriorum coloniae paene toto orbe diffusae sunt. Mithridates tota Asia cives Romanos necandos denotavit. Non eodem semper loco sol oritur et occidit.

Uw. 1 bez *Adjectivum* używa się *terra* *marique* na lądzie i na morzu: *Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere.*

Uw. 2. *Ablat. loco* używa się osobliwie w następujących §. 440. frazesach: *loco* albo *in loco* *facere aliquid* na swoim miejscu to samo, *eo suo loco*; *loco* albo *in loco* *alicujus* zamiast *pro*, w miejscu czyim: *aliquis mihi (in) patris loco est*, zastępuje mi miejsce ojca; *aliquem filii loco habeo*.

S. B. Ablativus temporis.

§. 441.

a) na oznaczenie czasu stoi imię, które pewien punkt czasu oznacza, na pytanie kiedy w *ablat.* bez przyimka *in*,

Qua nocte natus Alexander est, eadem Dianae Ephesiae templum deflagavit. Hieme omnia bella jure gentium conquiescunt. Augustus obiit sexto et septuagesimo aetatis anno.

Uw. Inne rzeczowniki, które właściwie nie oznaczają §. 442. czasu, kładą się już to z przyimkiem, już bez przyimka *up. initio, principio, comitiis, tumultu.* Bello w wojnie stoi zwyczajnie bez przyimka, kiedy ma przy sobie *adject.* albo *genit.* bello Punico, bello Latinorum.

b) Na pytanie w jakim czasie? w jak §. 443. długim przeciągu czasu t. j. aby pewien okres czasu wyrazić, stoi *ablat.*

Agamemnon cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem.

Uw. 1. Co się także przez *intra* w przeciągu z *Acc.* §. 444. wyrazić może: *Omnia commemorabo, quae intra decem annos facta sunt.*

Uw. 2. Kiedy jest mowa o ciągłym trwaniu stoi *Acc.* §. 445. *temporis* na pytanie jak długo: *Lacedaemonii septingentos jam annos amplius unis moribus vivunt. Lacerimans in carcere mater noctes diesque assidebat.*
Zob. *Acc.*

c. Na pytanie: jak dawno przed? jak dawno po? ponieważ tu idzie o wyrażenie: o ile później lub prędzej stoi *ablat.* przy którym *ante* i *post* kładą się jako *adver.* albo też *ante* i *post* uważają się jak przyimki i kładą się z *accusat.* W obydwóch razach kląć się mogą *cardinalia* albo *ordinalia.*

tribus annis post v. ante	ante v. post tres annos
tertio anno post v. ante	ante v. post tertium annum
tribus post v. ante annis	tres ante v. post annos
tertio post v. ante anno	tertium ante v. post annum

Corpus Alexandri paucis post annis Alexandriam translatum. Condita est Carthago octoginta duobus annis ante quam Roma.

Uw. Jeżeli po tem oznaczeniu czasu następuje zdanie §. 447. z *quam* ze słowem, to w miejscu tego *quam* można także użyć *antequam, postquam*: *tertio anno postquam rediit — tertio anno, quam rediit.*

d) Na pytanie, jak dawno temu? to jest §. 448. kiedy się ściąga do obecnego czasu: odtąd, od tego czasu, stoi *abhinc* z *acc.* albo *ablat.*

Comitia jam abhinc triginta diebus (już temu miesiąc) erant

habita. Imperium ab Assyriis translatum est ad Medos ab hinc annos ferme septingentos septuaginta.

Ablativus przy Słowach.

9. *Ablativus pretii.* Przy słowach: kupować, prze-
dawać, szacować, mierzyć, stoi cena lub wartość rze-
czy w *ablat.*

a) Jeżeli cena wyszczególniona jest przez rzeczow-
wnik, natenczas stoi zawsze *ablat.* przy słowach:

aestimo szacuję	conduco naj-	sto	}	wartuje
emo kupuje	loco muję	consto		
vendo sprzedaję	veneo idę na	liceo		
	przedaż			

Darius mille talentis percussorem Alexandri emere voluit.
Viginti talentis unam orationem Isocratis vendidit.

b) Kiedy się cena ogólnie wyraża przez §. 449.
adjectiva: magno, plurimo, parvo, minimo, dimidio,
(scil. pretio) stoi także *ablat.* tylko przy porówny-
waniu ceny *genit. pluris, minoris, tanti, quanti.*

Si callidi rerum aestimatores prata et areas quasdam magno
aestimant, quanti aestimanda est virtus. Venditori ex-
pedit, rem venire quam plurimo. Nulla pestis humano
generi pluris stetit quam ira. Mercatores non tantidem
vendunt, quanti emerunt.

10. *Verba copiae et inopiae,* znaczące ob- §. 450
fitość lub niedostatek; jakoteż słowa znaczące: na-
pełniać, obdarzać, pozbawiać rządzą *ablat.*

Abundarunt semper auro regna Asiae. Antiochia eruditis-
simis hominibus liberalissimisque studiis affluebat.
Malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quae vi-
ro. Vacare culpa magnum est solatium. Democritus dicitur
se oculis privasse.

Uw. Osobliwie zasługują na uwagę afficere aliquem ho- §. 451
nore, praemio, poena, damno, supplicio, obdarzyć kogo
czem, co się różnie w polskim wyklada. Alexander piratas
supplicio affecit (śmiercią ukarał). Magna afficitur voluptate
wielkiej doznaje rozkoszy, magno afficior gaudio, dolore
doznaje radości, boleści.

Uw. 2. Słowa egeo, indigeo, impleo, compleo mają §. 452.
także często Genit. Res maxime necessariae non tam artis
indigent, quam laboris.

11. *Opus est,* potrzeba, używa się albo nie- §. 453
osobiscie (w 3. osobie) i wtenczas, podobnie jak *verba*
inopiae, ma przedmiot, którego potrzeba w *ablat. duce*

nobis opus est; multis libris mihi opus est. Albo też używa się osobiście (rzecz mi jest potrzebna) i wtenczas przedmiot potrzebny stoi w *nom.*, z którym się *opus est* w liczbie zgadza, *dux nobis opus est, multi libri mihi opus sunt.* Co się szczególnie przy *neutr. hoc, haec, quod, quae, multa* używa w obudwoch razach stoi osoba, której czego potrzeba w *dat.*

Corpori multo cibo, multa portione opus est. Quarundam rerum nobis exempla permulta opus sunt. Themistocles celeriter, quae opus erant, reperiebat.

12. Następujące słowa *deponentia* rządzą *ablat.* §. 454
dignor, fruor, fungor, laetor i *glorior*
nitor, utor, vescor także i *potior* ze złożonemi
abutor, perfruor, defungor, perfungor.

utor używam	vescor żywię się	nitor wspieram się
abutor nadużywam	potior opanować	fungor sprawuję
fruor kosztuję	dignor raczę	defungor dopełniam
perfruor pasę się glorior chępię się		

Divitiis, nobilitate, vicibus multi male utuntur. Id est cuiusque proprium, quo quisque fruitur atque utitur. Magna Helotarum multitudo agros Lacedaemoniorum colit, servorumque munere fungitur (pełni powinność niewolników) Hannibal multis variisque perfunctus laboribus, anno acquievit septuagesimo. Romani hostium impedimentis castrisque potiti sunt. Numidae plerumque lacte et ferina carne vescabantur. Nulla re niti decet sapientem nisi virtute animique conscientia.

Uw. 1. *Potior* rządzi także *genit. regni, imperi* osobliwie zaś *rerum potiri* (nigdy *rebus*) osiągnąć panowanie §. 455

Uw. 2. *Fido, confido* ufam, rządzące stosownie do swego znaczenia *Dat.* mogą także kłaść się z *Ablat.* *Nemo potest aut corporis firmitate, aut fortunae stabilitate confidere.*

13. *Ablat.* rządzą także następujące powiększej części od powyższych słów pochodzące przymiotniki:

<i>contentus</i> kontent	<i>fretus</i> zaufany
<i>dignus</i> godzien	<i>praeditus</i> obdarzony
<i>indignus</i> niegodzien	<i>alienus</i> obcy

Quam multi luce indigni sunt, et tamen sol oritur. Quod cuique temporis datur ad vivendum, eo debet esse contentus. Datames fretus numero copiarum suarum conflagere cupiebat. Virtute qui praediti sunt, soli sunt felices.

Uw. *Ahenus* kładzie się także z *praep. a*, zwłaszcza §. 457. w znaczeniu nieprzyjaźny, *animus alienus habere ab aliquo, homo alienus a literis.*

14. *Verba arcendi, liberandi*, znaczące §. 458 oddalać, wstrzymywać, uwalniać, zawierające w sobie znaczenie rozłączenia, mają na pytanie od czego? *ablat. rzeczy bez przyimka lub z przyimkiem a de, ex*; przy osobach zaś klasę się musi koniecznie przyimek *a: arcere hostem ab urbe vel urbe*, ale tylko *arcere periculum a civibus.*

Timoleon incredibili felicitate Dionysium tota Sicilia depulit. Decedere provincia (vel de prov.) praetor jussus est Ego Consul incensione urbem, internecione civis, vastitate Italiam, interitu rempublicam liberavi. Potest e casa vir magnus exire. Faba Pythagorei abstinere.

Uw. Słowa rozróżniać *distinguo, discerno*, rozróżnić się; §. 459 *differo, discrepo, disto* i poróżnić: *alieno, abalieno*, kładą się tylko z *praepositiq a*. *Totum se a te Dolabella abalienavit.*

O Użyciu Czasów w Słowie.

Uw. 1. Każda czynność, jak się powiedziało §. 181. pag. 52. jest albo terażniejsza (obecna) albo przeszła albo przyszła, i dla tego są trzy czasy główne: terażniejszy, przeszły i przyszły.

Uw. 2. Wiadomo (patrz §. 199.) że w *passiwie* mamy §. 460 dwojake formy na wyrażenie czynności dokonanej np. *lectus sum, eram i ero i lectus fui, fueram, fuero*. Różnica pomiędzy temi formami jest ta, że w pierwszych słabszych formach *participium* ze słowem posiłkowym tworzy razem jedną formę i jeden czas; w drugich zaś formach, mocniejszych, przybiera *Participium* znaczenie przymiotnika, a słowo posiłkowe *fui, fueram* i *fuero* jest wtedy łącznikiem, i w niem tylko mieści się oznaczenie czasu, np.

Janus bis post Numae regnum clausus fuit, (był, stał zamknięty; zaś *clausus est* znaczyłoby razem: został zamknięty.

O znaczeniu czasów w szczególności.

A. Praesens. Czasy terażniejsze.

I. Praesens.

1. *Praesens* wyraża albo czynność obec- §. 461
nie się odbywającą albo też czynność ciągle trwającą,
prawdę ogólną, która zawsze terażniejszą pozostaje, np.
Aves nidos sibi construunt. O tempora, o mores! Senatus haec intelligit, consul videt, hic tamen vivit.

2. *Praesens* zastępuje często miejsce czasu przeszłego, mianowicie w żywym historycznym opowiadaniu, kiedy zdarzenia przeszłe czynimy niejako obecnymi czyli je uobecniamy. Jest to *praesens historicum* np.
Pisidas resistentes Datames invadit, primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit.

Uw. Słowa zdań pobocznych odnoszące się do takiego §. 462.
Praesens historicum mogą stać albo w *Praesens* albo też w *Imperfectum*, np. *Tum (Verres) continuo mittit homines certos Melitam: scribit ad quosdam Melitenses, ut (ea) vasa requirant. Diodorus homo frugi ac diligens qui sua servare vellet, ad propinquum suum scribit, ut is, qui a Verre venissent, responderet, illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybaeum.*

3. Ponieważ *praesens historicum* zastępuje §. 463
miejsce *perfecti*, przeto też spójniki łączące się z *perfectum* łączyć się mogą z tymże *praes. histor.* np. *postquam video cum celerius currere, remaneo.* Najczęściej jednak łączy się taki *praesens* ze spójnikiem *dum*, podczas gdy, wyrażając czynność równoczesną, podczas której inna się jaka odbywa; i to nie tylko wtedy, kiedy czynność główna stoi w czasie terażniejszym, ale nawet kiedy stoi w przeszłym, np.

Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus in fines Romanos incursionem facit. Dum Albanus exercitus inclamat Curatius, uti opem ferant fratri, jam Horatius secundam pugnam petebat.

Uw. Może jednak po *dum* stać także *Imperfectum*, a §. 464.
nawet *Perfectum*, np. *Dum Sulla in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat, erant interea,*

qui suis vulneribus mederentur. Qui dum veritus est, non vidit.

4. *Praesens* zastępuje także niekiedy miej- §. 465. sce czasu przyszłego, np.

Si vincimus, omnia nobis tuta erunt.

II. *Perfectum*.

1. *Perfectum* wyraża czynność obecnie §. 466 już skończoną, np. *scripsi litteras*, napisałem list.

2. *Perfectum* służy (jak grecki *aoristus*) do historycznego opowiadania czynności przeszłych, t. j. takich, które już minęły, bez względu na to, czy one były dokonane lub niedokonane, trwające lub chwilowe, dosyć że dla opowiadającego już są przeszłymi (*perfectum historicum*) i wtenczas *perfectum* należy do czasów przeszłych.

Itaque Caesar armis rem gerere constituit, exercitum finibus Italiae admovit, Rubiconem transiit, Romam et aerarium occupavit, Pompejum cedentem persecutus est, eumque in campis Pharsalicis devicit.

Uw. Nietylko więc polski czas przeszły dokonany, ale §. 467. często także i niedokonany tłómaczy się w łacińskim przez *Perfectum*, na co mianowicie przy słowie być uważać należy, gdyż w polskim jedną tylko mamy formę: byłem, a Łacinnik ściśle rozróżnia *fui* od *eram*, a zatem: *Fuimus Troes, fuit Ilum et ingens gloria Teucrorum*. W historycznem opowiadaniu wtedy tylko Łacinnik kładzie *Imperfectum*, kiedy rzecz jaką nietylko chce przytoczyć, ale także jej trwały stan opisać, tak iż za prawidło uważać można, że *Perfectum* przytacza, a *Imperfectum* opisuje zdarzenia (*Perfecto procedit, Imperfecto insistit oratio*) np. *In Graecia musici floruerunt, discebantque id omnes, nec qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. Dicebat melius, quam scripsit Hortensius*. Nawet po Przysłówkach *saepe, semper* itp. lub obok innych jakich wyrazów oznaczających trwanie lub powtarzanie w czasie, kładzie się w łacińskim *Perfectum*, kiedy idzie tylko o przytoczenie faktu historycznego, np. *Romulus regnavit triginta annos*.

B. *Praeteritum*. Czasy przeszłe.1. *Imperfectum*.

1. *Imperfectum* wyraża czynność przeszłą §. 468. niedokonaną, t. j. jeszcze nieskończoną, która ciągle przez czas pewien trwała, albo się też kilkakrotnie powtarzała. Dla tego też służy do opisywania zwyczajów, nstaw, charakterów, okolic, a często odpowiada czasowi przeszłemu polskich słów częstotliwych np.

Athenienses propter Pisistrati tyrannidem omnium suorum civium potentiam extimescebant. Anseres Romae publice alebantur in Capitolio. Verres simulatque in oppidum quodpiam venerat, immittebantur homines, qui investigabant et perscrutabantur omnia. Themistocles multum in judiciis privatis versabatur, saepe in concionem populi prodibat, nulla res major sine eo gerebatur, celeriterque, quae opus erant, reperiebat. Atticus mendacium neque dicebat neque pati poterat; itaque ejus comitas non sine severitate erat, nec gravitas sine facilitate: quidquid rogabatur, religiose promittebat.

2. *Imperfectum* służy szczególnie w zdaniu pobocznem do oznaczenia czynności równoczesnej t. j. takiej, która się w przeszłości w ten czas odbywała, kiedy się odbywała i czynność zdania głównego.

Cum esset Caesar in citeriore Gallia in hibernis, crebri ad eum rumores afferebantur.

Uw. 1. W historycznym opowiadaniu używa się takowe *Imperfectum* do opisywania pobocznych okoliczności, które głównym wypadkom historycznym towarzyszyły, np. *Helvetii ea spe dejecti — hoc conatu destiterunt; relinquebatur una per Sequanos via, qua, Sequanis invitis, propter angustias ire non poterant.*

Uw. 2. Jak w *Indykatywie Perfectum*, tak w *Conjunctiwie* §. 470 *Perfectum* do historycznego opowiadania, np. *Mulier tam vehementer lapidem de tecto dejecit, ut regis (Pyrrhi) caput et galeam perfringeret.* Przeciwnie *Perfectum Conjunct.* wyraża tylko czynność dokonaną ze względu na czas obecny mówiącemu np. *Puer de tecto decidit, ut crus fregerit.* Dla tego *Perfectum Conjunct.* w opowiadaniu historycznym za wyjątek, chociaż dość pospolity uważać należy, np. *Antiochum tanta cupiditas incendit bellandi, ut usque a rubro mari arma conatus sit inferre*

II. *Plusquamperfectum* wyraża czynność §. 471.

przeszłą dokonaną, która się pierwszej skończyła, aniżeli inna jaka nastąpiła lub się odbyła. Łączy się więc *plusquamperf.* tylko z czasami przeszłymi t. j. z *perfectum* (także *praes. histor.*) i z *imperfectum*, do których się zwykle odnosi, niekiedy stoi też sam tylko, oznaczając czynność bardzo dawną np.

Miltiadi, qui Athenas totamque Graeciam liberarat, talis honos tributus est. Ante quingentos annos condita erat Roma.

Wyjątek od tego prawidła stanowią spójniki §. 472 *postquam* (*posteaquam*), *ubi*, *ubi primum*, *ut*, *ut primum*, *quamprimum*, *simulac*, (nigdy przed samogłoską) *simulatque*, które w znaczeniu: gdy, skoro kładą się zwykle z *perfectum indicat.*, chociaż przytaczają czynności dawniejsze od innych jakich także przeszłych np. *Postquam Xerxes in Graeciam descendit, Aristides in patriam restitutus est. Ut Carthaginem rediit, praetor factus est.*

Uw. 1. *Plusquamperfectum* po przytoczonych Spójnikach rzadko się kładzie, mianowicie kiedy poprzedza inne jeszcze oznaczenie czasu, a zdanie poboczne z temiż Spójnikami ma oznaczyć czynność dawniejszą, np. *Aristides decessit fere post annum quartum, quam Themistocles Athenis erat expulsus*; albo też i wtedy, kiedy obok *Imperfectum* zdania głównego, trzeba oznaczyć czynność dawniejszą często powtarzaną, np. *Idem (Alcibiades) simulac se remiserat, neque causa suberat, quare animi laborem perferret, luxuriosus reperiebatur.* W takim razie kładzie się też czasem *Imperfectum* po tychże spójnikach, chcąc oznaczyć czynność społeczną czynności zdania głównego, i dla tego w powyższym przykładzie: *neque causa suberat.*

Uw. 2. Ponieważ w polskim języku nie rozróżniamy zwykle §. 473 czynności zaprzyszłych od innych późniejszych; przeto szczególniej mieć się tu na baczności należy, gdyż w łacinie to następstwo czasów ściśle się zachowuje.

Uw. 3. Pod względem łacińskiego stylu listowego §. 474 uważać należy, że Rzymianin pisząc list prznosił się myślą w tę chwilę, kiedy odbierający list ten czytał, a zatem pisał tak, jakby sam opowiadał to, co w liście napisał, gdyby przy oddawaniu jego był przytomny. Wyrażał więc to, co dla piszącego było obecnem, przez *Perfectum* lub *Imperfectum*, a to, co już dla piszącego było przeszłością, przez *Plusquamperfe-*

etum. Rozumie się jednak samo przez się, że czynności, które podczas czytania listu zostają takimi samymi, jakimi były podczas pisania tegoż, czasów swoich nie zmieniają. A zatem: Haec scribebam media nocte. Novi nihil nunc erat apud nos. Quae ad eam diem, quum hoc scribebam, audiveramus, inanis rumor videbatur. Nihil habebam, quod scriberem neque enim novi quidquam audieram et ad tuas omnes epistolas rescripseram pridie, znaczy: To piszę o północy, nie teraz u nas niemasz nowego. Co dotąd słyszeliśmy, płoną zdaje się być wieścią. Przeciwnie jednak: Ego hic cogito commorari, quoad me reficiam, ja tu myślę pozostać, dopóki do siebie nie przyjdę. — Uważać jeszcze należy, że ponieważ takowe Perfectum i Imperfectum nie są właściwymi czasami przeszłymi, przeto mogą stać obok nich przysłówki: nunc, etiam nunc, któreby się przy innych czasach przeszłych zamienić musiały na tum, etiam tum itp.

C. Futurum. Czasy przyszłe.

1. Futurum simplex.

1. *Futurum simplex* wyraża to, co dopiero §. 475 w przyszłości dziać się będzie, bez względu na to, czy się to skończy lub nie. Dla tego też czas przyszły polskich słów dokonanych, jak np. pójdę, dam, powrócę napiszę itp. tłómaczy się w łacińskim tylko przez *futurum simplex*, kiedy nie chcemy oznaczyć, że czynności te pierwój się odbędą, aniżeli inne przyszłe, np. Naturam si sequemur duces, nunquam aberrabimus.

2. *Futurum simplex* w zdaniu pobocznem §. 476. wyraża czynność przyszłą inną przyszłej współczesną. Słowo zdania głównego może w miejsce czasu przyszłego stać w *imperat.* lub zastępującym go *conjunctivie praes.* np.

Qui amicitiam utilitatis causa conciliavit, ejus amicitia manebit tamdiu, quamdiu sequetur utilitas. Qui adipisci veram gloriam volet, justitiae fungatur officiis. Facito hoc, ubi voles.

Uw. 1. *Futurum simplex* zastępuje niekiedy miejsce §. 477 Imperatiwu, kiedy rozkazujemy z skromnością lub z zaufaniem, że się coś pewno stanie, np. Valebis, meaque negotia videbis, meque diis juvantibus ante astantem expectabis.

Uw. 2. Od tego *Fut. simpl. np. scribam* będę pisał, rozróżnić należy *Futurum periphrasticum Praes. Act. np. scripturus sum, mam, myślę napisać, napiszę.* Tamto oznacza tylko czynność przyszłą w ogóle, *Fut. periphr.* przeciwnie wyraża, że teraz coś uczynić zamierzam, że blizki jestem tej czynności, np. *Injuriam qui facturus est, jam facit.*

II. *Futurum exactum.*

1. *Futurum exactum* wyraża czynność §. 478. w przyszłości już dokonaną, t. j. taką, która się pierwój odbyć musi, nim inna przyszła nastąpi. Ztąd wypada, że *futurum exactum* używa się zwykle w zdaniu pobocznem, obok którego zdanie główne ma słowo albo w *futurum*, albo w *imperat.* lub zastępującym go *conjunct. praes. np.*

Si te rogavero aliquid, non respondebis. De Carthagine vereri non ante desinam, quam illam excisam esse cognovero. A me cum paulum otii nacti erimus, uberioribus litteras expectato. Ut sementem feceris, ita metes.

Uw. Spójniki: *postquam, ubi, ut, quamprimum* itd., §. 479. po których następuje *Perfect. Indic.* łączą się także z *futurum exactum*, kiedy przyłączają czynność mającą się w przyszłości pierwój dokonać, nim inna jaka nastąpi, np. *Simulatque aliquid audiero, tibi scribam.*

2. *Futurum exactum* stoi także często i §. 480. w zdaniu głównem (podobnie jak w polskiem) kiedy z dobitnością chcemy wyrazić, że czynność jaka nietylko nastąpi, ale i niezwłocznie ukończoną zostanie np.

Aquilifer: desilite, inquit, commilitones, nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum reipublicae atque imperatori officium praestitero.

Uw. Zwyczajne jest mianowicie *Fut. exact. videro* zobaczę, *gratum mihi feceris*, np. *Recte secusne alias viderimus.*

3. *Futurum exactum* stoi tak w zdaniu po- §. 481. bocznem jak i głównem, kiedy wyrażamy czynności szybko po sobie odbyć się mające, tak iż ukończenie jednej będzie zarazem ukończeniem drugiej np.

Qui M. Antonium oppresserit, is bellum confecerit, kto go pokona, ten oraz i wojnę ukończy.

Uw. 1. Ponieważ obadwa *Futura* nie mają w *conjunctionie* form osobnych, zastępują się przeto: pierwsze przez konjugacją omowną t. j. *Part. Fut. act.* z *sim, essem* podług tego, jak czas terażniejszy lub przeszły poprzedza np. *Non dubito quin rediturus sit* nie wątpię, że powróci. *Non dubitabam, quin rediturus esset*, nie wątpiłem, że powróci.

Futurum zaś *exactum activi* wyrażać się musi jedynie przez opisanie za pomocą *futurum sit* i *futurum esset ut*, także według następstwa czasów np. *nescio, num futurum sit, ut eras hoc ipso tempore jam redierit* nie wiem czy jutro o te czasy już będzie w domu; *nesciebam num futurum esset, ut postridie eo ipso tempore jam rediisset. Non dubito, quin futurum sit, ut scripseris, non dubitabam quin futurum esset, ut scripsisses.* Formy *rediturus fuerim* i *fuissem* wyrażają tylko zamiar: *non dubito quin rediturus fuerit*, nie wątpię, że chciał (miał) powrócić. Patrz §. 205—208.

Futurum passivi opisuje się także za pomocą *futurum sit* i *esset ut*, np. *non dubito, quin futurum sit, ut urbs ab hostibus capiatur; non dubitabam, quin futurum esset, ut urbs ab hostibus caperetur.* Opisywanie takowe wtenczas jest i w *act.* konieczne, kiedy słowo nie ma *sup.* a zatem i *part. futuri* na *urus.*

O następstwie czasów w zdaniach zależnych.

Ponieważ wszystkie czynności ściśle są po-§. 482. łączone z czynnościami głównymi; przeto i czasy zdań pobocznych zastósować się zawsze powinny do czasów zdań głównych. Położywszy więc czynność zdania głównego w stosownym czasie, według powyższego znaczenia czasów, uważać należy na następstwo czasów w zdaniach zależnych, które się zwykle w *conjunctionie* kładą. Tylko czasy jednogatunkowe odpowiadają sobie nawzajem t. j. czasy terażniejsze odpowiadają terażniejszym i przyszłym; czasy przeszłe odpowiadają przeszłym. A zatem

1. Po *praesens*, *perfectum praesens*, *futurum simpl.* i *exact.* zdania głównego następuje w zdaniu zależnem:

a) *praesens*, kiedy czynność zdania pobocznego równoczesna jest czynności zdania głównego np.

Scio, quid agas, quid a te agatur

Cognovi, quid agas, quid a te agatur

Audiam, quid agas, quid a te agatur.

Mox cognovero quid agas, quid a te agatur.

b) *perfectum*, kiedy czynność zdania pobocznego dokonana została przed czynnością zdania głównego, np.

Scio, quid egeris, quid a te actum sit

Cognovi, quid egeris, quid a te actum sit

Audiam, quid egeris, quid a te actum sit

Mox cognovero, quid egeris, quid a te actum sit.

c) *futurum periphrasticum praesentis*, kiedy czynność zdania pobocznego nastąpić ma dopiero po czynności zdania głównego np.

Scio, quid acturus sis; non dubito, quin futurum sit ut laudere; cognovi, quid acturus sis; nunquam dubitavi, quin futurum sit, ut laudere; audiam, quid acturus sis; non dubitabo quin futurum sit, ut laudere; mox cognovero, quid acturus sis; gratum mihi erit, si ad me scripseris, quomodo futurum sit, ut urbs defendatur.

Uw. Jeżeli z *praes.* połączony jest *inf. perf.* słowo za- §. 484
leżne pospolicie stosuje się do *inf.* a zatem stoi w *imperf.*
lub *plusqperf.* np *satis mihi multa verba fecisse videor,*
quare esset hoc bellum genere ipso necessarium, magnitudine periculosum.

II. Po *imperfectum*, *perfectum historicum* i §. 485
plusquamperfectum zdania głównego następuje w zdaniu pobocznem:

a) *imperfectum*, kiedy czynność zdania pobocznego równoczesna jest czynności zdania głównego np.

Sciebam, quid ageres, quid a te ageretur.

Dixi, quid agerem, quid a me ageretur

Cognoveram, quid ageres, quid a te ageretur.

b) *Plusquamperfectum*, kiedy czynność zdania pobocznego dokonana została przed czynnością zdania głównego np.

Sciebam, quid egisses, quid a te actum esset

Dixi, quid egissem, quid a te actum esset

Cognoveram, quid egisses, quid a te actum esset.

c) *Futurum periphrasticum imperfecti*, kiedy czynność zdania pobocznego względem czynności zdania głównego przyszła jest np.

Sciebam, quid acturus esses; non dubitabam, quin futurum esset, ut laudarer. Dixi, quid acturus essem; non dubitavi, quin futurum esset, ut laudarer. Cognoveram, quid acturus esses; non dubitaveram, quin futurum esset, ut laudarer.

Uw. 1. Kiedy tak zdanie główne jak zdanie poboczne §. 486. stoją obok siebie we *futurum*, a obadwa zdania czynności zależnymi od innego jakiego zdania; wtedy *futurum* zdania głównego zmienia się, jak tego konstrukcyja wymaga, a *futurum* zdania pobocznego, które w takim razie stać musi w *conjunctiue*, wyraża się następującym sposobem:

Futurum I. wyraża się przez *praesens conjunct.* jeśli poprzedza *praesens* lub *futurum*, a przez *imperf. conj.* jeśli poprzedza jakikolwiek czas przeszły, np.

Si hoc dices, errabis;

Affirmo tibi, si hoc dicas, te erraturum esse.

Affirmabam tibi, si hoc diceres, te erraturum esse.

Non dubito, quin, si hoc dicas, erraturus sis;

Non dubitabam, quin, si hoc diceres, erraturus esses.

Futurum II. zaś wyraża się przez *Perf. Conj.* jeśli poprzedza *Praesens* lub *futurum*, a przez *Plusquamperf.* jeśli poprzedza jakikolwiek czas przeszły, np.

Si hoc mihi tribueris, magnopere gaudebo;

Affirmo tibi, si hoc mihi tribueris, me magnopere gavisurum;

Affirmabam tibi, si hoc mihi tribuisses, me magnopere gavisurum.

Non dubito, quin, si hoc tibi tribuerim, magnopere gavisurus sis;

Non dubitabam, quin si hoc tibi tribuissem, magnopere gavisurus esses.

Uw. 2. Łacinnicy tak się przyzwyczaili do uważania §. 487. *perfectum* za czas przeszły, iż nawet wtenczas, kiedy *perfectum* takowe jest *perfectum praesens*, łączą z niem

takie czasy, któreby tylko po *perfectum historicum* stać powinny np. *Adduxi enim hominem, in quo satisfacere ceteris nationibus possetis*. Ze przeciwnie po *perfectum historicum* następuje też czasem *perfectum* (zam. Imperf.), o tem powiedzieliśmy wyż. §. 462

Uw. 3. Kiedy zdania skutkowe z *ut* i *qui* zależne §. 488 są od jakiego czasu przeszłego, to albo stósują się do prawideł ogólnych o następstwie czasów, i wtedy odnoszą się do subyektu i słowa zdania głównego: albo też odnoszą się do obecności mówiącego i wtedy mogą stać w *perfectum*, np. *Hortensius ardebat dicendi cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim*. I tej konstrukcyi używa najczęściej *Cornelius Nepos*: *Victoria Lysander elatus sic sibi indulsit, ut ejus opera in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenerint*.

Uw. 4. *Praesens historicum* uważa się albo za §. 489. rzeczywiste *Praesens*, i wymaga po sobie czasów, jakie zwykle po *Praesens* następują; albo też, i to zwyczajniej, uważa się jako czas historyczny, i wymaga po sobie czasów, jakie następują po *Perfectum historicum* (por. §. 466 7.), np. *Caesar cohortatur milites, ne labori succumbant. Pompejus, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco discedit*.

Uw. 5. Jesli zdania warunkowe, wyrażające się przez Imperf. i Plusquamperf. *Conjunctivi*, zależne są od *Praesens* lub *Futurum*; to niepodlegają prawidłom o następstwie czasów, t. j. zostają niezmiennie, np. *Non dubito, quin, si hoc diceres, errares; non dubito, quin, si hoc dixisses, errasses. Quaeram ab iudicibus, quid facturi essent, si in eo loco fuissent*.

O Trybach.

A. *Indicativus*.

1. *Indicativus* używa się wtenczas, kiedy §. 490 bezwarunkowo z zupełną pewnością mówimy o istotnej jakiej czynności Subyektu, a zatem mianowicie w zdaniach głównych, gdy opowiadamy coś pewnego, lub zdanie nasze wprost wynurzamy, także gdy się wprost pytamy np.

Omne animal sensus habet. Pater mortuus est. Quis condidit Romam?

Uw. Dla tego też nawet po warunkowych Spójnikach §. 491. si, nisi itp. (po których zwykle następuje Coniunctivus, jak się niżej pokaże) kładzie się Indicativus, kiedy warunek i to co od niego zależy, uważamy jako istotne fakta, np. Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi.

2. W następujących razach używa się w la- §. 492 cinie *indicativus*, kiedy w polskiem zwykle trybu łączącego używamy:

a) w sposobach mówienia: *longum, magnum, immensum, infinitum, difficile, par, rectum, justum, idoneum, satis, optimum, consentaneum, melius, aequum, aequius, satius est, erat, fuit, fuerat*, byłoby lub byłoby było rzeczą zbyt długą, trudną i t. p. Także *decebat, decebat, decebat, decebat*, przystałoby i t. d.

b) w wyrażeniach powinności, możności: *debeo, debebam, debui, debueram, oportet, oportebat, oportuit, oportuerat, necesse est, erat, fuit, fuerat, possum, poteram, potui, potueram; licet, licebat, licuit, licuerat*; powinienbym, powinienbym był, mógłbym i t. d.

c) przy *participium futuri passivi* z słowem *erat, fuit*, np. *illud potius praecipendum fuit*, toby raczej trzeba było zalecić.

3. *Indicativus* kładzie się w zdaniach pobocznych po nieoznaczonych zaimkach względnych *quisquis, quicumque, qualiscunque, quantuscunque, quotcunque, ubicunque, quocunque, quotiescunque, ulcunque, quotquot* itp. także po *sive-sive, paene* i *prope*, up. P. Lentulus. *quidquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit ex disciplina. Sive tacebis, sive loqueris, mihi perinde est. Paene oblitus sum, quod maxime fuit scribendum, byłbym prawie zapomniał.*

B. Coniunctivus.

I. *Coniunctivus* służy do wyrażenia czynności, którą sobie tylko w myśli wystawiamy lub przypuszczamy, która od okoliczności i innych czynności zależy. Według różnego znaczenia przybiera on także różne nazwiska, I tak:

I. *Potentialis* wyraża czynność, która się §. 495. stać może, jest podobną do prawdy, ale niepewno, czy w istocie nastąpi; służy więc także do wyrażenia złagodzonego twierdzenia lub oświadczenia. Używa się w takim razie *praesens* lub *perfectum conjunctivi* np.

Hic quaerat quispiam, tui si quis mōgł zapytać. Nemo istud tibi concedat. Forsitan aliquis dixerit. Hoc sine ulla dubitatione confirmaverim, eloquentiam rem esse omnium difficillimam.

Uw. Rzadko w takich zdaniach stoi Imperf. Conj.; §. 496. zwyczajna jest jednak druga osoba Imperf. Conj.: diceres, putares, crederes, np. Maesti, crederes victos redeunt in castra.

2. *Dubitativus* służy do wyrażenia pytania §. 497. z powątpiewaniem: *praesens conj.* w pytaniach odnoszących się do obecności, *imperf. conj.* tyczy się przeszłości np.

Quid faciam? cōż mam czynić. Quis sapiens bono confidat fragili? Valerius quotidie cantabat; erat enim scenicus: quid faceret aliud? cōż miał innego czynić?

3. *Optativus* służy do wyrażenia życzeń, zaklinań, ze spojnikami *ut, utinam, o si!* Przez *praesens* i *perfectum* wyraża się życzenie, które się uważa za podobne do spełnienia, a przez *imperf.* i *plusquamperf.* takie, które albo się spełnić nie może, albo się przynajmniej za takowe uważa, najczęściej z partykułą życzącą *utinam* oby! (zob. niżej *volo malo cupio.*)

Dii bene vertant. Utinam modo conata efficere possim. Cuperem vultum tuum videre, quum haec legeres. Utinam in T. Graccho talis mens ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit.

4. *Hortativus* lub *Suasorius* służy do wyrażenia §. 498. prośby, zachęcenia, łagodnego rozkazu, zastępuje więc miejsce *imperativu.* Używa się w tym celu *praesens conj.* a po części także *perfectum*; do przeczenia służy *ne, a nie non, np.*

Emas non quod opus est, sed quod necesse est. Quam quisque norit artem, in hac se exerceat. Imitemur nostros Camillos, Decios, amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis; id esse optimum putemus, quod erit rectissimum. Nihil incommodo valetudinis tuae feceris. Donis impii ne placare audeant Deos.

5. *Concessivus* lub *permissivus* używa się §. 499: we wszystkich czasach, kiedy mówiący pozwala, przystaje na coś, np.

Dicat, niech sobie mówi; diceret niechby mówił, dixerit, niechby powiedział. Malus civis Cn. Carbo fuit; fuerit aliis, tibi quando esse coepit.

II. *Conjunctivus conditionalis*, warunko- §. 500. Wy, służy do wyrażenia takich czynności, z których jedna jest warunkiem drugiej i obiedwie od siebie wzajemnie zależą. Zdanie warunkowe poprzednie wyraża warunek ze spójnikami: *si*, *sin*, *nisi*, *ni*, *etsi*, *etiamsi*, *tametsi*, a zdanie warunkowe następne wyraża to, co od warunku tego zależy.

1) Jeśli kładziemy warunek taki, któryby się według zdania naszego spełnić mógł i może spełni, wtedy i to, co od warunku tego zależy, jest podobne do prawdy. Takie zdania warunkowe wyrażamy przez *praesens* lub *perfect. conjunct.* i tém się tylko ten *conjunct.* różni od *indicativu*, że mówiący nie z zupełną pewnością zdanie swoje wyraża, np.

Dies deficiat, si velim numerare, quibus boris male evenerit, nec minus si commemorem, quibus improbis optime. Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum sit, officium non reddere.

2. Jeśli zaś warunek w zdaniu poprzednim jest taki, który niema rzeczywistości lub niepodobny jest do prawdy; wtedy i to, co od niego zależy, za niebyłe i niepodobne się uważa. W takim razie wyrażają się zdania warunkowe z czasu obecnego przez *imperf. conj.* a z czasu przeszłego przez *plusquamperf. conjunct.* np.

Nisi in litteris viverem, haud possem vivere. Antiochus si tam in agendo bello parere voluisset consiliis Hannibalis, quam in suscipiendo instituerat, propius Tiberi, quam Thermopylis de summa imperii dimicasset. *Conjunct. Imperf.* i *Plusquamperf.* jako czas warunkowy, zawsze tylko o czynności, która nie jest rzeczywistą i stać się nie może; osobliwie w słowach volo, malo, nolo, cupio np. velim albo voluerim chciałbym, dorozumiewa się, że mogę chcieć, lecz vellem, chciałbym i voluissem chciałbym był, rozumie się, że się to stać nie może.

Uw. 1. Rozumie się samo przez się, że jeśli obadwa zdania warunkowe albo też przynajmniej jedno z nich uważa się

za rzeczywiste i pewne, to takowe stoi w Indicativie, np. *Si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiore simus. Memoria minuitur, nisi eam exerceas.*

Uw. 2 W warunkach niemających rzeczywistości, kiedy chcemy wyrazić, że czynność jakaś była już bliska dokonania, albowy niezawodnie była nastąpiła, gdyby przeszkoda nie była zaszła, kładziemy w zdaniu następnem (zawarowaniem) Indicativ Imperfecti, Perfecti lub Plusquamperfecti, podług tego, jaka się czynność oznacza; np. *Vincebat auxilio loci paucitas militum, ni Vejens exercitus in verticem collis evasisset. Pons sublicius iter paene hostibus dedit, ni unus vir fuisset Horatius Cocles. Actum erat de pulcherrimo imperio, nisi illa conjuratio (Catilinae) in Cicerone Consulem incidisset.* W takim samym razie używa się też w zdaniu następnem coniunctivatio periphrastica perfecti i plusquamperfecti. np. *Mazeus, si transeuntibus flumen supervenisset, haud dubie oppressurus fuit incompósitos.*

III. Coniunctivus w zdaniach zamiarowych i skutkowych. §. 501. Spójniki: *ut, ne, quo, quin, quominus*, służące do wyrażenia zamiaru lub skutku w zdaniach zależnych, wymagają po sobie zawsze *coniunctivum*. Czas w takich zdaniach stosuje się zawsze do czasu zdania głównego, według prawideł wyłożonych w następstwie czasów.

1. *Ut* ma trojake znaczenie:

a) *ut* znaczy: *aby, żeby, ażeby* i przytacza cel lub zamiar np.

Esse oportet ut vivas, non vivere ut edas. Romani ab aratro abduxerunt Cincinnatum, ut dictator esset.

b) *ut* znaczy: *że, iż* i przywodzi skutek zdania poprzedzającego, w którym albo wyraźnie stoja, albo też są domyślne wyrazy: *sic, ita, tam, adeo, tantopere, is, hic, talis, tantus, ejusmodi* oznaczającą stopień i rodzaj czynności, z której inna wypyka np.

Ita comparata est hominum natura, aliena ut melius videant quam sua. Epaminondas fuit etiam disertus, ut nemo Thebanus ei par esset eloquentia. O perfectum po ut skutkowem patrz §. 488 Uwaga 3.

c) *ut* znaczy nareszcie pozwólmy że, chociażby w zdaniach przypuszczonych, i rządzi także *conj.* *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.*

Uw. Po *tantum* *abest*, tyle niedostaje mogą na- §. 502. stąpić dwa zdania skutkowe, każde z osobnaem *ut*, tak iż pierwsze zależy od zdania głównego, a drugie od obudwóch razem, np. *Tantum abest, ut hanc caedem reprehendam, ut eam laudem, iż ją raczej pochwalam.* Przy czem uważać należy, iż polskie raczej, owszem, które w drugiem zdaniu skutkowym dodajemy, nigdy się nie tłómaczy przez *potius*, tylko albo się opuszcza, albo się od- daje przez *etiam*, *etiammaxime*, *contra*, np. *Tantum abfuit, ut civilia certamina terror externus cohiberet, ut contra violentior potestas tribunicia esset.*

2. *Ne* znaczy a) *aby nie, ażeby nie*, i §. 503. przytacza tylko zamiar z przeczeniem, a nie skutek, bo skutek z przeczeniem t. j. polskie: tak iż nie, wyraża się zawsze przez *ut non* np.

Nemo prudens punit, ut ait Plato, quia peccatum est, sed ne peccetur. Przeciwnie: *Tum forte aegrotabam, ut ad nuptias tuas venire non possem.*

b) znaczy także: pozwólmy że nie, niechby nie w zdaniach przypuszczenie wyrażających, także złożone *nedum*, cóż dopiero.

Ne sit summum malum dolor; malum certe est. Vix in ipsis tectis frigus vitatur, nedum in mari sit facile abesse ab injuria temporis.

Uw. 1. *Ut non* stoi także czasem w zdaniach zamiarowych zamiast *ne*, kiedy negacya nie należy do całego zdania, ale tylko do jednego wyrazu, np. *Confer te ad Manlium, ut a me non ejectionis ad alienos, sed invitatus ad tuos esse videaris. Ut ne* mocniejsze jest od samego *ne*, np. *Themistocles collegis suis praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent, quam ipse esset remissus.*

Uw. 2. Tu widać różnicę pomiędzy *neque* i *neve*: *ne-* §. 505 *que* stoi zamiast *et non* i znaczy: i nie, a *neve* zamiast *et ne* i znaczy: i aby nie; *neque* kładzie się po *et* lub *non*, a *neve* po *ut* lub *ne* jako dalsza kontynuacya w zdaniach celowych. *Thrasybulus legem tulit, ne quis anteactarum rerum accusaretur neve multaretur.*

Po słowach wyrażających obawę, *timeo*, §. 506.

metuo, vereor etc.; metus, timor, periculum est i t. p. kładzie się albo *ne*; tak jak w polskim aby nie, kiedy przez obawę wyrażamy zarazem życzenie, aby się coś nie stało, albo też *ut*, w polskiem ażeby, kiedy w obawie leży zarazem życzenie, aby się coś stało, np.

Omnes labores te excipere video, timeo ut sustineas, metuo ne frustra laborem susceperis, boję się, abyś wytrzymał, a obawiam się, abyś na próżno nie podjął.

Uw. 1. Po słowach obawiać się zamiast *ut*, gdy życzymy, aby się coś stało, polożyć także można *ne non* np. *Vereor, ne non fortunae tuae sufficere possis.*

Uw. 2. Podobnież po *videre, o'servare* uważać, zasta- §. 507 nowić się, kładzie się albo *ut* albo *ne*; po *cavere* strzedz się, zwykle następuje *ne* rzadko *Infin.* np. *vide, ne hoc tibi obsit. Cavendum, ne assentatoribus patefaciamus aures; neu adulari nos sinamus.* Obawiam się powiedzieć, *vereor dicere.*

3. Quo znaczy aby tem, aby przez to, i §. 508 stoi zamiast *ut eo*, a zatem najczęściej przy *comparativie* tak jak *eo*, np.

Legem brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis tenentur.

Uw. *Non quo* znaczy więc to samo co *non ut eo*, nie ażeby przez to, nie ażeby; a chcąc jeszcze jedno dodać przeczenie na wyrażenie polskiego nie ażeby nie, mówi się *non quin.*

Non quo albo też *non quod* (obadwa z *con* §. 509 *conjunct.*) używają się mianowicie, kiedy zbijamy jakiś powód, a inny prawdziwy przytaczamy za pomocą *sed quod* albo *sed quia* z *indicativem*, np.

Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi, non quo verba unquam potius, quam res exercuerim, sed quia udsueram militaribus ingeniis. Non ideo quorundam amicorum usum dimiseram, quod is succenserem, sed quod eorum me suppucebat. Czasem w drugim zdaniu następuje *ut*, jeśli zamiar wyrazić chcemy, np. *Ad te literas dedi, non quo habere magnopere, quod scriberem, sed ut tecum loquerer absens.* Z podwójnem przeczeniem; *Ego me duce in civili bello negavi esse, non quin rectum esset, (nie iżby niestosznie być miało) sed quia, quod multo rectius fuit, id mihi fraudem tulit.*

4. *Quin* znaczy że nie i stoi tylko po zda- §. 510 niach przeczących, do których także należą pytania wątpliwe z *quis, quid*, gdyż to samo prawie znaczą, co *nemo, nihil*. A zatem:

a) *quin* stoi zamiast *qui quae quod non* po przeczeniach: *nemo, nullus, nihil, vix, aegre est, reperitur, invenitur* np.

Nemo est, quin sciat. Nihil tam difficile est, quin quaerendo investigari possit. Quis est, quin cernat, quanta vis sit in sensibus?

b) zamiast *ut non* najczęściej po *facere non possum fieri non potest, quin*, w którym to razie dwa przeczenia tym mocniej twierdzą, np. *effici non potest* (być to nie może) *quin inimicos patriae oderim*.

Uw. *Quin* stojące zamiast *qui quae quod non* zastępuje §. 511 wac tylko może *Nominat.* rzadko *Accusat.* tychże zaimków (nigdy prawie innych przypadków), np. *Nego in Sicilia tota ullam picturam fuisse, quin (—quam non) Verres conquisierit.* Z resztą zamiast *quin* może także stać *qui quae quod non* (w przypadkach zależnych zawsze) albo też *ut non* np. *Mortalis nemo est, quem non attingat dolor morbusque. Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit.*

c) *quin* następuje po słowach *non dubito, §. 512. non est dubium, nemo dubitat, quis dubitat, ignorat*, w znaczeniu że; jakoteż po wyrazach znaczących oddalenie, wstrzymywanie, zaniechanie, zawsze z przeczeniem, jako *non-nihil-procul-paulum-haud-multum abest, non v. aegre abstineo, tenere me v. temperare mihi non possum, non impedio, non recuso, non v. nihil praetermitto, mihi non tempero, nihil causae est, quid-numquid causae est?* Po których *quin* tłumaczy się w polskiem przez: żeby, iżby nie, a często ze słowem mieć np.

Non dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae. Quis dubitet, quin in virtute divitiae sint. Cicero nullam intermisit diem, quin ad Atticum litteras daret.

Uw. 1. Ponieważ *quin* po słowach *non dubito, non est §. 513 dubium* itp. znaczy że, przeto chcąc wyrazić polskie że nie, dodać jeszcze należy *non* t. j. *non dubito quin non*

znaczy: nie wątpię że nie, lubo zam. *non* może też inna stać negacya, np. *Nunc mihi non est dubium, quin legiones venturae non sint. Dubitandum non est, quin nunquam possit utilitas cum honestate conendere.*

Uw. 2. Po słowie *dubito* i *non dubito* w znaczeniu: §. 514. wacham i nie wacham się, następuje *Infin.* np. *Sapiens non dubitat migrare de vita.* Rzadko w takim znaczeniu następuje *quin*, np. *Nolite dubitare, quin Pompejo uni credatis omnia.* Równie rzadko następuje znów *Accus. c. infn.* po słowie *non dubito* w znaczeniu nie wątpię, np. *Antiochum regem transgressurum in Europam non dubitabant.*

Wątpię czy wyraża się przez *dubito sitne, num, numquid*, a w podwójnem pytaniu przez *dubito utrum an, sitne-an.* Samo *dubito an, dubium est an* przyjęło twierdzące prawie znaczenie: może, zapewne, podobnie jak *haud scio an.*

Uw. 3. *Quin* znaczy także: czemu nie? i w tem znaczeniu łączy się z *Indicat.* lub *Imperat.* np. *Quin conscendimus equos?*

§. *Quominus* znaczy właściwie: aby tém §. 515. mniej, i kładzie się po słowach wyrażających przeszkodę (*verba impediendi*), po których też *ne* następuje, albo też i *quin*, jeśli poprzedza przeczenie. Takimi słowami są: *arceo, defendo, deterreo, impedio, intercedo, obsto, officio, prohibeo, recuso, repugno*, także *per me stat, per me fit, non pugno, nihil moror, non contineo me* itp. W polskiem po słowach tych następuje albo *Infin.* albo też *ażeby nie, iżby nie* np.

Cimon nunquam in hortis custodem imposuit, ne quis impeditur, quominus iis rebus, quibus quisque vellet, frueretur. Epaminondas non recusavit, quominus legis poenam subiret. Histiaeus obstitit, ne res conficeretur.

Uw. Po słowach: *prohibeo, impedio, deterreo, recuso* §. 516. następuje też niekiedy *infin.* np. *Prohibentur parentes adire ad filios, prohibentur liberis suis cibum vestitumque ferre.*

IV. *Conjunctivus* w zdaniach względnych.
Zdania względne albo się łączą zewnątrz- §. 517.

nie ze zdaniem głównem, tak iż mu są tylko przydane dla bliższego opisanja osoby lub rzeczy, i w takim razie mają słowo w *indicat. np.*

Alexander, qui tot populos vicerat, irae succubuit, albo téż połączone są wewnątrznie ze zdaniem głównem, tak iż z niego wynikają, a nie są dowolnym dodatkiem mówiącego. Wyrażają one w takim razie zamiar, skutek, przyczynę, ograniczenie, i wymagają słowa w *conjunctiwie.* A zatem:

1. zdanie względne kładzie się w *conjunct.*, kiedy wyraża cel lub zamiar, to jest, kiedy *qui* stoi zamiast *ut is, ubi* za *ut ibi, unde* za *ut inde* *np.*

Romae binv Consules creati sunt, qui reipublicae praees-
sent. Super tabernaculum regis, unde ab omnibus conspici
posset, imago solis crystallo inclusa fulgebat.

2. Zdania względne wymagają *conjunctiwu* §. 518. kiedy przytaczają skutek zdania głównego, a zatem, kiedy poprzedzają wyraźne lub domyslnie wyrazy: *sic, ita, tam, talis, lantus, is, hic, ejusmodi* itp., tak iż następne *relativum* da się rozwiązać przez *ut* z zaimkiem wskazującym *np.*

Ea est Romana gens, quae victa quiescere nesciat. Nulla
res est tam utilis, quae non abusu noxia fieri possit.
Nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat.

Uw. Tu należą pewne zdania względne, służące do o- §. 519 graniczenia tego, co się w zdaniu jakim wyrzekło: *quod ego intelligam* (o ile ja wiem); *quod conjectura provideri possit*, (o ile to przewidzieć można), *quod salva fide possim*; *quod commodo suo fiat*: do których się *quidem* często dodaje, *np. Refertae sunt Catonis orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem aut invenerim aut legerim, et verbis et rebus illustribus.* Przeciwnie: *quantum possum, quantum ego perspicio.*

3. Podobnież stoi *conjunct.* po *comparat.* §. 520. z następnem *quam qui quae quod*, kiedy wyrażamy, że przymiot jakiegoś przedmiotu tak jest wysoki, iż nic obok niego ostać się nie może; w polskiem najlepiej się zdanie takie tłómaczy przez stopień równy z dodanem tak iż *np.*

Major sum, quam cui fortuna nocere possit. Multa in-
secta minora sunt, quam quae nudis oculis cerni pos-
sint, tak są małe, iż ich dojrzeć nie można.

Uw. Także i *quam ut* stać może w takim razie np. *Isocrates majore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lysiae comparatur.*

4. Po przymiotnikach *dignus, indignus, ap-* §. 521. *tus, idoneus* następuje także *qui* w jakimkolwiek przypadku z *conjunct.* gdyż zdanie względne jest skutkiem tych przymiotów. W polskiem tłómaczymy to przez: a by z zaimkiem wskazującym, np.

Deus solas dignus est, qui omnium maxime ametur.

Digni sunt parentes, quorum jussu promte et alacriter exsequamur, godni są, aby ich rozkazy itd. Voluptas non est digna, ad quam sapiens respiciat.

5. Po wyrażeniach ogólnych *est, sunt, ex-* §. 522. *sistunt, reperiuntur, inveniuntur, desunt,* kiedy niemają wyraźnego Subjektu albo tylko Subjekt jakiś nieokreślony, jako *multi, quidam, alii, nonnulli, pauci, aliquis, omnes* itp. następuje *qui* z *conjunct.* dla domyslnego *talis, tales, ejusmodi* itp. np.

Sunt, qui discessum animi a corpore putent esse mortem, sunt qui nullum censeant fieri discessum. Est quod differat inter justitiam et verecundiam.

Uw. *Indicativus* stoi w takim razie wtedy tylko, kiedy §. 523 zdanie względne przytacza coś pewnego do bliższego oznaczenia zdania głównego, albo też kiedy przytaczamy lub mamy w myśli pewny jaki Subjekt, np. *Sunt autem bestiae quaedam, in quibus inest aliquid simile virtutis. Sunt enim permulti optimi viri, qui valetudinis causa in his locis conveniunt.*

6. Także po ogólnych przeczeniach *nemo est,* §. 524 *nil est, nullus est, quis est, quid est, quotusquisque est* (jak mało jest takich) następuje *qui* z *conjunct.* dla powyższych powodów, a z negacyą *quin,* np.

Nihil est quod metuat sapiens. Quotusquisque est qui somnus pareat? Nulla est celeritas, quae possit cum animi celeritate contendere. Nihil praetermisi, quin enucleate ad te perscriberem.

Uw. Podobnie mówi się z Przysłówkami: *est, non est,* §. 525 *quod v. neu. Non est, cur quaerere,* (nie ma powodu dla czegoś). *Non est quod timeas. Habeo, quo me vertam* itp.

7. Kiedy zdanie względne wyraża przyczynę zdania poprzedzającego, kładzie się także w *conj.* bo *qui* znaczy wtedy tyle co *cum eo, tu, ille* itd. ponieważ, gdyż, a czasem chociaż, np.

O fortunate adolescens, qui tuae virtutis Homerum praecognitionem inveneris. Sapiens posteritatem ipsam, cujus sensum habiturus non sit, ad se pulat pertinere (chociaż o niej wiedzieć nie będzie).

Uw. Wzmocnione *relativa*: *quippe qui, ut qui, utpote qui* §. 527 łączą się prawie zawsze z *Conjunct.* gdyż wyrażają przytaczającą przyczynę, np. *Plato a Dionysio tyranno crudeliter violatus erat, quippe quem venundari jussisset.*

V. Conjunctivus w zdaniach pobocznych. §. 528.

1. Zdania poboczne tak względne jakoteż od spójników zależne, wymagają *conjunctivum*, kiedy przytaczają myśl obcą, a nie myśl tego, który mówi lub pisze, t. j. kiedy mówiący lub piszący nie przytacza w nich swego zdania, ale raczej zdanie tego, o którym jest mowa np.

Noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset. Socrates accusatus est, quod corrumperet juventutem (tam według zdania Themistoklesa, tu według zdania oskarżycieli).

2. Zdania poboczne wymagają *conjunctivum* §. 529 w konstrukcyi *accusat. c. infinit.*, kiedy są myślą głównego Subjektu, lub należą ściśle do bliższego oznaczenia tego, co się w *accus. c. infin.* wyraża np.

Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. Ennius non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur.

Uw. Zdania poboczne wyjaśniające, mianowicie opisu §. 530 jące, znajdują się niekiedy z zaimkiem względnym w *Indic.* np. *Nam sic habetote, magistratibus iisque qui praesunt, rempublicam contineri.* Lecz wolności tej nadużywać nie należy.

3. Zdanie poboczne, wtrącone w inne zdanie §. 531 już w *conjunct.* stojące, wymaga także *conjunct.*, jeśli zdanie to poboczne należy do zamiaru, prosby, rozkazu obcego, w ogóle, kiedy ze zdaniem, do którego jest wtrącone, ściśle jedność stanowi, np.

Rex imperavit, ut quae bello opus essent, pararentur. Eo simus animo, ut nihil in malis ducamus, quod sit a natura constitutum. §. 532

Uw. 1. Kiędy więc słowo zdania pobocznego w podobnych razach znajdujemy w *Indicat.*, to zdania takowe nważać należy za dodatek lub wyjaśnienie piszącego, a nie tego, o którym jest mowa, up. *Themistocles verens, ne rex (Persarum) bellare perseveraret, certiore eum fecit, id agi, ut pons, quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur.* (To wyjaśnienie dodaje autor dla czytelników, bo król wiedział, o jakim moście mowa). §. 533

Uw. 2. Łacinnicy tak się przyzwyczaili używać *Conjunct* §. 533 do wyrażenia myśli cudzej, iż potem nawet, dodając słowo *dicere*, które już wyraża, że zdanie jakieś pochodzi z myśli obcej, to słowo *dicere* kładli w *Conj.* np. *Quum enim Hannibalis permissu exisset de castris rediit paulo post, quod se oblitum nescio quid diceret,* (zamiast *quod oblitus esset*, albo *quod se oblitum esse dicebat.*)

VI. *Conjunctivus* w pytaniach zależnych. §. 534

Kiedy pytanie czynimy zależnem od innego jakiego słowa (*interrogatio indirecta*) t. j. np. kiedy proste pytanie: co myślisz? wyrażamy tak: powiedz, co myślisz? wtedy pytanie takowe zależne po pytajnikach: *quis, quid, qui, quot, qualis, quantus, quam, ubi, unde, quare, cur, uter, quo, quomodo, utrum, an, num, ne*, zawsze wymaga *conjunct. np.*

Saepe ne utile quidem est scire, quid futurum sit. Incertum est, quo te loco mors expectet.

Uw. Pytania podwójne przytaczają się za pomocą następujących pytajników w czworaki sposób:

- 1) *utrum (num) — an*
- 2) + — *an*
- 3) *ne (powyrazie) — an*
- 4) + — *ne* (po wyrazie), *np.*

Quaeritur, virtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur. Zobacz §. 295—300.

Uw. Jeżeli *Pronomen* qui ma wyraźne lub domysłne od- §. 535 powiadające id, nie jest wtenczas *interrogativum*, ale *relativum* i kładzie się z *Indicat.*: *dico quod sentis* za *id quod sentis*. *Longum est commemorare, quae apud quosque visenda sunt.*

VII. *Conjunctivus* po Spójnikach.

1. *Quum*. — *Quum* ma dwojakie znaczenie §. 536. albo służy do oznaczenia czasu i znaczy gdy, kiedy, (*quum* czasowe *temporale*), albo też służy do wyrażenia powodu lub przyczyny i znaczy: gdyż, ponieważ (*quum* przyczynowe, *causale*). Ogólne prawidło jest, że *quum* czasowe rządzi *indicativem*, a *quum* przyczynowe rządzi *conjunctivem*. I tak:

a) *Quum* czasowe (wtenczas gdy, kiedy) kładzie się z *indicativem* wszystkich czasów, tak iż czasy zdania pobocznego i głównego odpowiadają sobie według prawidła następstwa czasów np.

Facile omnes, quum valemus, recta consilia aegrotis damus. Ager, quum multos annos quievit, uberiores efferre fructus solet. Ego te Balbo, quum ad vos proficiscetur, commendabo. Salutem quum utrique dederis, tres fratres optimos reipublicae condonaveris. Quum haec scribebam, in expectatione erant omnia. Verres, quum rosam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur.

Uw. 1. *Quum* czasowe stoi niekiedy z *Perfect. In-* §. 537. dicat, w znaczeniu skoro, gdzieby właściwie Plusquamperf. stać powinno, a to na wzór Spójników: postquam, ut, ubi itp. np. Hoc Poeni quum resciverunt, eadem utrumque poena affecerunt. Takie *quum* przybiera czasem primum, a w zdaniu głównem stoją często Przystawki: extemplo, continuo, repente np. Quum primum nostri arbitrii esse coepimus, extemplo venimus ad tradenda arma.

Uw. 2. Często odwraca się słosunek zdania głównego i §. 538 pobocznego, t. j. myśl poboczna kładzie się na początku jako zdanie główne, a myśl główna następuje dopiero jako zdanie poboczne z *quum*. W takim razie stoi *quum* zawsze z *Indic. Perfecti* lub *Praes. histor.* a w zdaniu głównem poprzedza zwykle *vix, vixdum, nondum, jam* np. Jam ver appetebat, quum Hannibal ex hibernis movit. Hannibal jam scalis subibat Locrorum muros, quum repente in eum patefacta porta erumpunt Romani. Czasem stoi też w takim razie *quum* z *Imperf.* kiedy idzie o wyrażenie równoczesności, mianowicie gdy *quum* ma dodane *interim, interea, etiamtum, np. Caedebatur virgis civis Romanus, quum interea nullus gemitus, nulla vox istius miseri audiebatur, nisi haec: Civis Romanus sum.*

b) *quum* przyczynowe rządzi *coniunctivem*, i tak:
 α. *quum* w znaczeniu gdyż, ponieważ, §. 539.
 kładzie się z *coniunct.* wszystkich czasów, kiedy
 przytaczamy taką przyczynę, z której o skutku ja-
 kim wnioskujemy np.

*Quum sit nobis consilium, ratio, prudentia, necesse est deum
 haec ipsa habere maiora. Dionysius, quum in communibus
 suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat.*

β. *quum* w znaczeniu chociaż, lubo wymaga także
coniunct. np.

I hoc ion fuit perpetuo pauper, quum ditissimus esse posset.

γ. Ponieważ w ciągłym szeregu czynności mianowi-
 cie zdarzeń historycznych okoliczność czasu bywa
 zarazem i powodem do innych wypadków; przeto
 w historycznym opowiadaniu stoi zwyczajnie
quum (gdy) z *coniunct. imperf.* kiedy czynność tegoż
 zdania równoczesną jest czynności zdania głównego
 stojącego w *perf.* lub *praes. hist.* a z *coniunct. plus-
 quamperf.* kiedy też czynność dawniej się odbyła, ani-
 zeli czynność zdania głównego np.

*Epaminondas quum vicisset Lacedaemonios apud Mantine-
 am, atque ipse gravi vulnere exanimari se videret, quae-
 sivit, salvusne esset clypeus. Antigonus quum adversus Seleu-
 cum pugnaret, in proelio occisus est.* Ogólne więc jest pra-
 widło, że w opowiadaniu pobocznych okoliczności kładzie się
quum z *Imperf.* lub *Plusquamperf.* *Coniunct.*

2. *antequam, anteaquam, priusquam* mają §. 540.
 w opowiadaniu zwyczajnie *coniunct. imperf.* i *plusq.*

a) kładą się z *praes. conj.* częściej aniżeli z *praes.
 indic.* kiedy przytaczają czynność dla mówiącego dopie-
 ro nastąpić mającą np.

*In omnibus negotiis, priusquam aggrediare, adhibenda est
 praeparatio diligens. Anteaquam de incommotis Siciliae di-
 co, pauca mihi videntur esse de provinciae dignitate dicenda.*

b) łączą się z *perf. indicat.* kiedy jest mowa o
 czynności dokonanej np.

*Membris utimur, priusquam didicimus, ejus ea utilitatis
 causa habeamus.*

c) z *futur. exact.* kiedy przytaczają czynność w przyszłości dokonaną np.

Respondebo tibi, non prius tamen, quam tu mihi responderis.

d) kiedy wreszcie spójniki te przytaczają czynność przeszłą, która ze względu na czynność przeszłą zdania głównego uważa się za jeszcze niedokonaną, to się kładą z *imperf. conjunct.*, jeśli zaś taż czynność przeszła ze względu na czynność zdania głównego uważa się za już dokonaną, wtedy kładą się z *plusquamperf. conjunct.* lub *perf. indic.* W zdaniu główném stoi wtedy zwykle *perfectum* np.

Mithridates Datamem ferro transfixit, priusque, quam quisquam posset succurrere, interfecit. Saepe magna indoles virtutis, priusquam reipublicae prodesse potuisset, extincta fuit. Non ante finitum est proelium, quam tribunus militum interfectus est.

3. *Dum, donec, quoad,* w znaczeniu: jak §. 541. długo, dopóki, łączą się z *indicat.* a w znaczeniu: aż, ażby, dopokiby, dopokiby nie, wymagają *conjunct. praes., imperf. i plusquamperf.* albo też *indic. perf.* np.

Cato quoad vixit, virtutum laude crevit. Lacedaemoniorum gens fortis fuit, dum Lycurgi leges vigeant. Iratis subtrahendi sunt ii, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant. Caesar interea, quoad munita hiberna cognovisset, in Gallia morari constituit.

4. *Quasi, tanquam, velut, velut si, ut si* §. 542. *ac si,* czasem też *sicut,* wszystkie w znaczeniu: jak gdyby, wymagają *conjunctivum,* gdyż wyrażają tylko przypuszczenie jakiejś myśli lub czynności; w zdaniu główném poprzedza często: *ita, sic, perinde, proinde, similiter,* np.

Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia, aut obscura sit. Sequani absentis Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrebant.

5. *Dum, dummodo,* byleby tylko, *dumne,* §. 543 *modo ne, dummodo ne* (nie zaś *non*) byleby tylko nie, wyrażają jakieś ograniczenie zdania głównego, i rządzą *conjunct.* (*Si modo* jeśli tylko wymaga *indicat.*) np.

Cicero omnia postposuit, dummodo praeceptis patriae pareret. Caligula tragicum illud jactabat: oderint, dum metuant. Gloriam appetas, modo ne turpitudine sequatur.

Gram. łaciń.

6. Spojniki wyrażające przypuszczenie: §. 544 *etsi, etiamsi, tametsi*, lubo, chociaż, chociażby łączą się jak *si*, tak z *indic.* jak z *conjunct.* lubo po *etsi* i *tametsi* częściej *indic.* a po *etiāmsi* częściej *conjunct.* następuje. *Quamvis* i *licet* wymagają zawsze prawie *conjunct.* a *quamquam* lubo, jakkolwiek, zawsze prawie *indic.* W zdaniu główném stoi zwykle *tamen, attamen, sed tamen, sed* np.

Quod turpe est, quamvis occultetur, tamen honestum esse non potest. Licet strenuum metum putes esse, velocior tamen spes est. Quamquam excellebat Aristides, tamen exilio decem annorum multatus est.

C. Imperativus.

Za pomocą *imperativu* rozkazujemy, aby się §. 545 coś stało, albo też zakazujemy z przeczeniem *ne* (a nie *non*); różni się zaś tryb ten od *conjunct. hortat.* tem, że *imper.* zawiera wyraźny rozkaz, a *conj.* więcej radzi, życzy.

1. *Imperat. I.* albo *praes.* rozkazuje, aby się coś niezwłocznie lub bezpośrednio stało, np.

Ite obviam injuriae. Nimum ne crede dolori.

2. *Imperat. II. vel futuri* wyraża rozkaz w związku z inną czynnością, t. j. rozkazuje, aby coś w skutku innej czynności nastąpiło, lubo ta inna czynność wyraźną być nie potrzebuje, np.

Prius audite paucis, quod quum dixero, si placuerit, tacite. Ignoscito saepe alteri, nunquam tibi.

3. Ztąd to używany jest *imperat. fut.* w pra-§. 546 wach, układach, testamentach, w których się przepisy na przyszłość stanowią, np.

*Regio imperio duo sunt, iique Consules appellantor, militiae summum jus habento, nemini parento, illis salus populi suprema lex esto. W drugim zakazującym zdaniu przeczenie: ani nie, wyklada się przez *neve*, nie przez *neque*. *Hominem mortuum, inquit lex in duodecim tabulis, in urbe ne sepelito, neve urito.**

Uw. 1. *Imperat.* zastępuje się przez *Fut.* gdzie też w ne-§. 547 gacy stoi *non* nie *ne*: *valebis, meaque negotia non negliges, meque ante brumam expectabis. Tu ad omnia rescribes, et quando te expectem, facies me certiolem.*

- Uw. 2. Druga osoba Praes. Coniunct. w miejsce Imperat. §. 548 stoi tylko bez negacyi ne; przeciwnie 2ga osoba Perf. Conj. tylko z negacyą ne w klassycznej mowie: Secretum hoc audi tecum habeto, ne liberto tuo quidem dixeris. Quod dubitas, ne feceris.
- Uw. 3. Imperat. opisuje się często przez: cura ut, fac ut §. 549 lub samo fac z Coniunct., także przez velim z ut lub z samym Conj., zakazuje się zaś przez: fac ne, cave ne lub samo cave, nolim z Conj. a noli z Inf. np. Magnum fac animum habeas et spem bonam. Cave, ne putes v. putes v. noli putare. Nolite id velle, quod fieri non potest.

D. *I n f i n i t i v u s.*

1. *Infinitivus* oznacza tylko stan lub czyn- §. 550. ność w ogólności, nie odnosząc jej do Subjektu. Uważać go więc można za Rzeczownik rod. nijakiego, z tą tylko różnicą, a) że tylko *Nomin.* i *accusat.* zastępować może, b) że wyraża jeszcze stan czynności t. j. trwałą i niedokonaną czynność, przez *inf. praes. np. amare* i *amari*, czynność dokonaną przez *inf. perfecti np. amavisse* i *amatum esse* i czynność przyszlą dopiero przez *inf. fut. np. amaturum esse, amatum iri*; c) że zatrzymuje rząd słowa, d) że przybiera przysłówek do bliższego oznaczenia, a nie przymiotnik, np. *beate vivere, acerrime dimicare.*

- Uw. 1. Tylko zaimki można przydać *Infinitivowi* §. 551. jako *Attrabut*, np. *Vivere ipsum nobis turpe est. Me hoc ipsum nihil agere delectat.*
- Uw. 2. Chociaż *Infinitivy* nazywają się *Inf. Praes. Perf. i Futuri*, jednak właściwie czasu nie wyrażają, gdyż dopiero słowo główne oznacza czas, np. *volo, volui, yolum scribere* i t. p. A zatem *Inf. Praes.* wyraża tylko czynność niedokonaną trwającą, a *Inf. Perf.* czynność dokonaną; ztąd też pochodzi, że chcąc przez *Inf. Perf. Pass.* wyrazić zarazem trwanie, dodać należy *Inf. innego* słowa, np. *Scio urbem obsessam esse* znaczy tylko: że zostało obleżone; że jest w obleżeniu oddać należy np. przez *obsessam teneri.*

2. *Infinitivus* wtedy jest *nominaliwem*, kiedy §. 552 jest *Subjektem* zdania, kiedy się o niem coś mówi np. *Ignoscere amico humanum est. Invidere non cadit in sapientem; irasci non decet, to samo co: ira non decet.*

3. *Infinitivus* jest *accusatiwem*, kiedy jest §. 553. *Objektem* słów wyrażających wolę, powinność, moc jakimi są: *volo, nolo, malo, cupio, audeo, studeo, nitor, negligo, intermitto, incipio, coepi, desino, maturo, festino, propero, cunctor; statuo, constituo, cogito, in animum induco, in animo habeo, molior, soleo, consuesto, possum, queo, nequeo, scio, nescio, doceo, disco debeo, cogor* itp. np.

Vincere scit Hannibal, victoria uti nescit. Ferre laborem consuetudo docet.

Uw. 1. Słowa: *coepi* i *desino*, kiedy się łączą z In- §. 554. *fin. Pass.*, kładą się także w *Passiwie*, lubo tylko w *Perf.* i czasach formowanych od *Perf. np. Armis disceptari coeptum est de jure publico. Pugnari desitum est.* Jednak przy *fieri* stoi także *coepi* i *desivi*.

Uw. 2. W żywym opisywaniu używają Łacinnicy §. 555. także samego *Infinitiwu*, który się nazywa *Infinit.* *historicus* do wyrażenia przeszłych czynności, np. *Maxima vi certatur. Interea Catilna cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis arcessere, omnia providere, multum ipse pugnare, saepe hostem ferire.*

4. *Accusativus cum Infinitivo.*

1. *Accusativus cum Infinitivo* nazywa się §. 556. taka konstrukcyja, w której słowo stojące w *infinitiwie* przybiera *Subjekt* swój w *Accusatiwie*; zobacz str. 132 W polskiém konstrukcyja tę oddać tylko możemy przez: że i zwyczajny *Subjekt* z *Predykatem*, np.

Certum est Deum esse, że Bóg jest. Scio, hunc discipulum ab omnibus amari, wiem że od wszystkich jest kochany. Jeśli do Subjektu takiego przydaje się jeszcze jaki Predykat, to i ten w accusat. stać musi, up.

Scimus, Ciceronem a populo Romano consulem creatum esse że Cycero konsulem obrany.

2. Jak *Infinitivus* tak i *Accusat. cum infinit.* może być *Subjektem* i *Objektem* zdania.

a) *Subjektem* jest *accusat. cum infinit.* kiedy §. 557 zastępuje miejsce *nominatiwu* i odnosi się do przydanego *Predykatu*, a mianowicie do słów nieosobistych lub sposobow mowienia nieosobiście używanych, jako to: *apparet, constat, credible est, facile est, manifestum est, verum est, verisimile est, aequum est, consenta-*

neum est, iniquum est, par est, rectum est, fas est, nefas est, mos est, attinet, conducit, convenit, expedit, licet, interest, necesse est, obest, opus, opus est, placet, praestat, prodest, refert, sequitur itp. np.

Credibile fit, hominum causa factum esse mundum. Constat profecto ad salutem civium inventas esse leges.

b) *Objektem jest accusat. cum infn.* kiedy §. 558. jest przedmiotem czynności jakiego słowa przechodniego a mianowicie słów wyrażających czucie, poznanie, wiedzę, oświadczenie (*verba sentiendi i declarandi*), jakimi są: *audic, video, sentio, animadverto percipio, comperio, cognosco, disco, intelligo, cogito, scio, censeo, duco, puto, credo, existimo, judico, opinor, spero, statuo, memini, recordor, obliviscor; dico, affirmo, nego, ostendo, demonstro, perhibeo, prcmitto, polliceor, spondeo; także doleo, gaudeo, lactor, miror, queror* itp., do których także należą imiona podobnego znaczenia *opinio, fama, rumor est, gnarus, ignarus sum* itp. np.

Ego ne utilem quidem arbitror esse nobis futuram rerum scientiam. Videmus lapidum conflictu ignem elici.

Uw. 1. Po słowie *memini* (właściwie spamiętałem, zatem: pamiętam) stoi zwyczajnie *Infn. Praes.*, kiedy się przytacza coś takiego, co w czasie spamiętania jeszcze istniało, przeciwnie zaś *inf. Perf.*, kiedy się przytacza coś takiego, co już było dokonane w czasie spamiętania, np. *Memini Catonem mecum et cum Scipione disserere* (wtedy spamiętałem, kiedy rozmawiał.) *Philippus rex iratus erat Aetolis, quod solos obtreçtasse gloriae suae meminerat.*

Uw. 2. *Infn. fut. activi* złożony z *Part. fut. act. i Infn. fuisse* np. *laudaturum fuisse*, służy w konstrukcyi *Accus. c. Inf.* do wyrażenia warunku przeszłego, który się w mowie prostej wyraża przez *Plusquamperf.* np. *Zdanie proste warunkowe: Etiamsi obtemperasset auspiciis, idem evenisset; w Acc. c. Inf.* będzie: *Etiamsi obtemperasset auspiciis, idem eventurum fuisse puto.*

Zdania więc warunkowe w *Inf.* oddają się §. 559. tym sposobem:

a) W *act.* kładzie się *urum esse* za *Imperf. Conj.* *urum fuisse* za *Plusq-Perf. Conj.* np. *Si posset, scriberet epistolam* gdyby mógł, pisałby list, będzie w *Infinit.*

credo, si posset eum scripturum esse epistolam, zaś si potuisset, scripsisset epistolam, gdyby był mógł, byłby pisał; będzie
credo si potuisset, eum scripturum fuisse.

- b) w Pass. służy opisaniu: futurum esse ut (nie fore ut) za Imperf. Conj. futurum fuisse ut za Plusperf. np. si fieri posset ab eo rescriberetur epistola będzie: credo si fieri posset, futurum fuisse, ut ab eo rescriberetur epistola. Żaś si fieri potuisset, ab eo scripta esset epistola, będzie: credo si fieri potuisset, futurum fuisse, ut ab eo rescriberetur epistola.

Uw. 3. *Infin. fut. act. i pass.* opisuje się także często §. 560 przez: *fore* lub *futurum esse ut* albo *qui* z *Praes.* lub *Imperf. Conj.* dla wyrażenia czynności przyszłej niedokonanej, a z *Perf.* lub *Plusquamp.* dla wyrażenia czynności przyszłej dokonanej, stósownie do następstwa czasów, np. *Credo fore, ut epistolam scribas*] będziesz
Credebam fore, ut epistolam scriberes] pisał.
Credo fore, ut epistolam scripseris] napisiesz.
Credebam fore, ut epistolam scripsisses]

Podobnie w *Passiwie*:

Credo fore, ut epistola scribatur

Credebam fore, ut epistola scriberetur

Credo i credebam epistolam scriptam fore.

Opisanie to jest konieczne, kiedy Słowo niema *Supinum*, a zatem też *Part. Fut. np.* *Spero fore, ut te hujus rei poeniteat. Video te velle in coelum migrare et spero fore ut contingat id nobis.*

Uw. 4. Zaimki osobiste: ja, ty, on itd. które się tak §. 561 w polskiem jak w łacińskiem wypuszczać zwykły, w *Accus. cum Infin.* wyraźnie stać muszą, bo inaczej brakłoby *Accus.* osoby, której *Infin.* nie wyraża wcale. Mówi się więc: *gaudeo quod vales*, ale: *gaudeo te valere*. Pamiętać przytem należy, że zaimek osoby trzeciej w *Acc. c. Inf.* zawsze się wyraża przez *reflexivum se* wraz z innemi przypadkami i zaimkiem dzierzaw. *suus*, kiedy się te zaimki odnoszą do Subjektu zdania głównego; w zdaniach pobocznych zaś wtenczas, kiedy się w tychże przytacza coś z myśli lub mowy Subjektu głównego, np. *Caesar postquam nihil sibi ac suis postulatis tributum esset; se non sua, sed ipsius reipublicae causa arma cepisse dicebat.*

Uw. 5. Jeśli w *Acc. c. Inf.* zejdą się dwa *Aceusatiwy*, jeden należący do konstrukcyi *Acc. c. Inf.* a drugi będący objektem tegoż *Infin.* natenczas dla uniknienia wątpliwości używa się konstrukcyi bierna, np. zamiast: Clitarchus narravit Darium superasse Alexandrum, powie się; Darium ab Alexandro superatum esse. Zmiana ta nie jest potrzebną, jeśli nie zachodzi wątpliwość, np. Constat, magnam partem Asiae tenuisse Amazones.

Uw. 6. Kiedy w skróconych porównaniach drugie zdanie §. 562 traci własne swoje słowo i łączy się ze zdaniem stojącym w *Acc. c. Inf.*, natenczas Subjekt tego drugiego zdania stać także musi w *Accus.* np. Platonem ferunt sensisse idem, quod Pythagoram (zam. quod Pythagoras sensit.)

Uw. 7. przy: licet, contingit, expedit, necesse §. 563 est, lubet itp. albo się kładzie *Inf. esse* i *fieri* z *Accus.* i wtenczas cały *Acc. c. Inf.* jest Subjektem, np. Medios esse jam non licebit; albo też tenże *Infin.* sam tylko jest Subjektem, a po słowach wymienionych kładzie się *Dativ.* z którym się także zgadza appozycya, np. Patricio Romano Tribuno plebis fieri non licebat. Rzadka jest konstrukcyi: Civi Romano licet esse Gaditanum.

5. Nominativus cum Infinitivo.

Kiedy słowa *sentiendi* i *declarandi*: dico, §. 564 trado, nuntio, fero, perhibeo, existimo, puo, credo, audio, reperio, invenio, arguo, ostendo, itp. nie mają wyraźnego Subjektu np. dicunt, regem esse interfectum; natenczas słowa te kładą się w formie bierniej, a *accus. c. infin.* od nich zależny zamienia się na *nominat. c. infin.*, z którymto *nominatiwem* zgodzi się słowo *sentiendi* i *declarandi* w osobie i liczbie, a zatem: dicitur rex interfectus esse.

Uw. Jeżeli nie ma wyraźnego Subjektu, to imię Predikatu zwykle się kładzie w *Accusatiwie*: contentum esse suis rebus maximae certissimaeque sunt divitiae, sc. aliquem.

Taką konstrukcyą ma także zawsze słowo §. 565. *videor*, zdaje się, które się więc nigdy nie używa nieosobiscie, jak polskie zdaje się, ale raczój zawsze się zgadza z następującym Subjektem, a zatem: zdaje się, że ja zblądził, żeś ty zblądził, że on zblądził, *videor (ego) videris (tu) videtur (ille) errasse.* Zobacz § 347. i 8.

Aristides unus omnium justissimus fuisse traditur. Terentii fabellae putabantur a C. Laelio scribi. Vejos migrabimus, non reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimur.

Uw. 1. Słowa *jubeo i veto*, rozkazują i zakazują, po §. 566 których zawsze następuje *Accus. c. Infin.*, mają także tę samą konstrukcją *Nominat. c. Infin.*, kiedy się zamieniają na formę bierną, a zatem: rozkazują ci pisać, *jubeo te scribere*, ale rozkazują mi pisać, *jubeor scribere*, rozkazują ci pisać, *juberis scribere*, milites *jubentur arma capere* itd. *Antonius jussus est renuntiari consul. Consul vetitus est provincia decedere. Dare vela jubemur. Poeni mortuorum corpore cremare a regē jubebantur.* Przytem uważać jeszcze należy, że jeśli po słowach tych *jubeo i veto*, (równie jak po *sino i patior*) wyrażona jest osoba, której się rozkazuje, to w *Accus. c. Inf.* stoi *Inf. Activi*, jeśli zaś nie wyrażona jest osoba, która rozkaz wypełnić ma, to się kładzie *Infin. Passivi*, np. *Caesar castra vallo fossaque muniri jubet*; ale: *C. milites castra munire jubet. Caesar pontem rescindi vetuit, urbem devastari vetuit. Caesar duas acies hostem propulsare, tertiam opus facere jussit.*

Uw. 2. Rzadko po biernych nieosobistych: *dicitur, §. 567 fertur, narratur, creditur, videtur* itp. następuje *Accus. c. Inf. np. Creditur Pythagorae auditorem fuisse Numam*; lecz zwyczajnie po formach złożonych: *traditum est, creditum est, credendum est, np. Cynm omnium militum tenuisse creditum est nomina. Traditum est, Homerum caecum fuisse.*

6. Różnica pomiędzy *accusat. c. infinit.* §. 568 *ut (ne)* i *quod*. Za prawidłowe uważać należy, że polskie że przytaczające zdanie obiektowe po słowach *sentiendi* i *declarandi* tłumaczy się w łacinie przez konstrukcją *accus. c. infin.*, a że wyrażające przyczynę lub powód do czegoś, przez *quod*; polskie ażeby, aby tłumaczy się przez *ut*, aby nie przez *ne*. Ponieważ jednak nie wszędzie język łaciński zgadza się z polskim, przeto uważać jeszcze należy na następujące prawidła:

1. Po słowach: *volo, nolo, malo, cupio, opto, suadeo* następuje *nomin. c. infin.* jeśli się obadwa zdania

ten sam mają Subjekt; albo *accus. c. infin.*, jeśli drugie zdanie osobny ma Subjekt, lub też ten sam Subjekt powtarza; albo wreszcie *ut (ne)* z *conj.* kiedy żądanie mocniej wyrażamy, wraz z zamiarem, jak w polskiem: chcę ażeby, np.

Cato bonus esse, quam videri malebat. Cupio me esse clementem (— cupio esse clemens). Balbus minor ajebat, nihil malle Caesarem, quam ut Pompejum assequeretur. Velim, ne intermittas scribere ad me.

Uw. Po słowach: *volo, nolo, cupio*, następuje często §. 569. *Inf. Perf. Pass.*, kiedy przedmiot naszego życzenia z przyciskiem oznaczyć chcemy, jak gdyby już dokonany, np. *Corinthum patres vestri totius Graeciae lumen extinctum esse voluerant* (chcieli mieć zburzony). *Non est aequum miser, qui patriae consulit, et is, qui eam extinctam cupiat?*

2. Po słowach wyrażających mocniejsze żąda §. 570 nie, jako: *postulo, posco, flagito*, następuje zwykle *ut (ne)*, lubo także i *infin.* i *accus. c. inf.*, po słowach zaś wyrażających prośbę, rozkaz, napominanie, jako: *rogo, peto, moneo, persuadeo, impero* itp. prawie tylko *ut* i *ne* następuje, np.

Tribuni plebis postulant, ut sacrosancti habeantur. Themistocles persuasit populo, ut pecunia publica classis centum navium aedificaretur.

Uw. *Persuadeo* w znaczeniu radzę, ma po sobie *ut (ne)* §. 571 w znaczeniu zaś przekonywam o czem, ma *Acc. c. Inf.* np. *Persuadeo tibi, ut hoc facias* ale: *persuadeo tibi, hoc ita esse*. Podobnie i *moneo, admono* napominam cię, abyś z *ut*, lecz przypominam, że to było z *Acc. c. Inf.* *Impero* ma też *Acc. c. Inf.* mianowicie w konstr. biernej, np. *Hannibal imperavit venenatas serpentes colligi*. Ze po *jubeo* i *veto* następuje *Acc. c. Inf.* o tem było wyżej, po *jubeo* czasem też *ut* w nakazach rządowych, np. *Senatus decrevit populusque jussit, ut Verris statuas Quae-stores demoliendas locarent.*

3. Po słowach znaczących pozwalając, *pa-* §. 572. *tior, sino, concedo, permitto*, także po *cogo*, następuje bez różnicy tak *ut*, jak *acc. c. inf.* np.

Augustus dominum se appellari ne a liberis quidem aut nepotibus suis passus est. Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates augeamus.

4. Po słowach wyrażających staranie, po §. 573 *Gram. lac.*

stauowienie, jako, *statuo, cōstituo, decerno, curo, nitor, contendo, consilium capio, (in) animum induco*, następuje jak i w polskiem *ut* i *ne*, kiedy nowy nastaje Subjekt, a *infin.* kiedy się Subjekt nie zmienia, lubo i tu *ut (ne)* stać może np.

Qui sapientes appellari volunt, inducunt animum divitias, honores, opes contemnere, eaque, quae his contraria sunt, pro nihilo ducere. Ante senectutem curavi, ut bene viverem, in senectute, ut bene moriar. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid detrimenti respublica caperet. Persarum rex Darius Scythis bellum inferre decrevit.

Uw. 1. Po *operam do, id ago, nihil antiquius habeo* §. 574. *quam* i po *videre* starać się, stoi tylko *ut* lub *ne*, np. *Omne animal se ipsum diligit, ac simul ut ortum est, id agit, ut se conservet.*

Uw. 2. Po słowach powyższych od N. 1. aż do 4. po § 575. których *ut* nastąpić może, wypuszcza się też *ut* i sam *conjunct.* się kładzie np. *Malō, te sapiens hostis metuat, quam stulti cives laudent. Senatus decrevit, darent operum Consules, ne quid respublica detrimenti caperet.* Podobnie po *necesse est* i *oportet: te diligentem esse necesse est, v. diligens sis, necesse est.*

5. Po słowach wyrażających: *sprawić, do-* §. 576. *kazać, facio, efficio, perficio, evinco, pervinco, consequor, assequor*, następuje tylko *ut* z *conj.* np.

Epaminondas perfecit, ut auxilio sociorum Lacedaemonii privarentur.

Uw. *Facio* używa się często do opisania innego słowa, np. *Invitus quidem feci, ut L. Flaminium e senatu ejicerem (zam. invitus eieci.)* *Fac* w znaczeniu przypusć, pozwól, ma po sobie *Accus. c. Inf:* np. *Fac, qui ego sum, esse te, przypusćmy, że jesteś tym, co ja.* *Facio* wreszcie w znaczeniu: *wprowadzam, przytaczam, łączy się z Part. Praes. lub Perf. np. Xenophon facit in iis, quae a Socrate dicta retulit, Socratem disputantem, formam dei quaeri non oportere.* W *Passiwie* jednak także z *Acc. c. Inf.* dla braku *Part. Praes. np. Quibus enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi a Deo atque aedificari mundum facit.*

6. *Ut* z *conjunct.* wreszcie (a nie *acc. c. inf.*) §. 577 następuje zawsze po następujących słowach:

a) po słowach: *fit, accidit, incidit, contingit, evenit, usu venit, occurrit, est, esto* (wydarza się, przytrafia) także po *consuetudo, mos* lub *moris est*, (lubo po tych trzech kładzie się też zwyczajnie *Inf.*) np.

Persaepe evenit, ut utilitas cum honestate certet. Fieri non potest, ut quis Romae sit, quum est Athenis. Est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere.

b) Po wyrazach: *sequitur, futurum est, ex- §. 578 tremum est, reliquum est, relinquitur, restat, superest*, (następuje, pozostaje się), niekiedy też po *accedit* (przy- czynia się, przystępuje), np.

Amicis quoniam satisfeci, reliquum est ut, egomet mihi consulam. Ad Appii Claudii senectutem accedebat etiam, ut caecus esset (bo się przytacza nowa okoliczność; przeciwnie *accedit quod*, gdy się przyczyna przywodzi).

Uw. Po *sequitur, consequens est, efficitur*, w znacze- §. 579 niu: ztąd wynika, stać też może *Acc. c. Inf.* np. *Sequitur omnes sapientes semper feliciter vivere.*

7. Quod, że, z Indicativem.

Jak *accus. c. infin.* wyraża Objękt słów *sen- §. 580 tiendi i declarandi*, tak *quod* wyraża treść i przy- czynę czynności zdania głównego, i dla tego da się często w takim razie wyłożyć przez ponieważ, np. *mihi videntur homines hac re maxime belluis praestare, quod loqui possunt*, ponieważ mówić mogą. Kładziesię przeto *quod*:

a) Po wielu zewnętrznych czynnościach, przytacza- jąc treść ich, jako po: *facere bene, prudenter, gra- tum* itp. *fit, evenit, accidit bene, male, commode, praetero, nilto* np.

Bene facis, quod me adjuvas (to właśnie, że mię wspierasz, dobrym jest uczynkiem). *Bene mihi evenit, quod mittor ad mortem.*

Uw. Po *adde* następuje zwykle *quod*, czasem też *Acc. c. inf.*

b) Często służy *quod* do wyjaśnienia wyrazów zda- §. 581 nia głównego, i wtedy odnosi się często do poprzedza- jących zaimków *hoc, id, illud, eo, ex eo, de eo, in eo, ideo, praetera, praeterquam, nisi quod*, np.

Inter inanimatum et animal hoc maxime interest, quod inani- mum nihil agit, animal agit aliquid. Pulchritudo delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes consentiunt. Czasem

tylko domyślnie: *inter causas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla*, między przyczynami złego jest (to) że.

c) Po słowach wyrażających usposobienie §. 582. umysłu, jako: *gaudeo, laetor, doleo, indignor, aegre — moleste — graviter — aequo (iniquo) animo fero, queror, miror, glorior*; jakoteż po słowach chwalić, ganić, winić, *laudo, vitupero, reprehendo, accuso, gratulor, gratias ago*, może stać *quod* albo *accus. c. infin. gaudeo, quod tam diligens es v. te tam diligentem esse*
Quod spiratis, quod vocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. Quod viris fortibus honos habitus est, laudo. Gaudeo, id te mihi suadere, quod ego mea sponte feceram.

Uw. Po słowach wyrażających usposobienie umysłu: *gau-* §. 583 *deo, doleo*, itd. może więc następować *quod* lub *Accus. c. Inf.* Różnica pomiędzy *Acc. c. Inf.* a *quod* po tychże słowach jest ta, że *Acc. c. Inf.* wyraża przedmiot radości, boleści itp. a *quod* przytacza przyczynę tegoż uczucia, np. *Ego te ahfuisse tamdiu a nobis et dolui, quod carui fructu jucundissimae consuetudinis, et laetor, quod absens omnia cum maxima dignitate es consecutus.*

d) Nareszcie używa się *quod* w znaczeniu: §. 584. co się tego dotyczy, co do tego że, np.

Quod scribis (co się zaś tego tyczy, że piszesz) te velle scire, qui sit reipublicae status, summa dissentio est.

Uw. Po *quod* stoi w ogóle tylko *Indicativus*; jeśli *quod* §. 585 ma *Conjunct.* przy sobie, to z przyczyn innych pod *Conj.* wyłożonych, np. *Socrates accusatus est, quod corrumpet juventutem.* Tu więc dodać jeszcze należy, że po *est, non est, nihil est, quid est? habeo, non habeo*, następuje także *quod* z *Conjunct.* według §. 524 np. *Nihil habeo, quod incusem senectutem.*

Oratio obliqua.

1. Przytaczając zdanie lub mowę czyją, czynimy to dwojakim sposobem, t. j.

a) położywszy słowo jakie *dicendi* (*dixit, in-* §. 586 *quit* itp.) przytaczamy mowę czyjąś dosłownie bez żadnej zmiany, np.

Ariovistus respondit: Jus est belli, ut qui vicerint, us quos vicerint, quemadmodum velint, imperent; item populus Romanus victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbi-

triam imperare consuevit. Si ego populo Romano non praescribo, quemadmodum suo jure utatur, non oportet me a populo Romano in meo jure impediri.

Taka mowa nazywa się mową prostą (*oratio directa*).

b) albo téż zdanie lub mowę czyją czynimy zależną od jakiego słowa *dicendi* (*dixit, inquit, respondit*) i przytaczamy ją przeto nie po prostu, tylko w konstrukcyi zależnej od tegoż słowa *dicendi*, i dla tego mowa taka nazywa się mową zależną (*oratio obliqua*), która niczem inném nie jest, jak tylko rozszerzonym *accusat. c. Infinit. np.*

Ariovistus respondit: Jus esse belli, ut qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent: item populum Romanum victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium imperare consuesse. Si ipse populo Romano non praescriberet, quemadmodum suo jure uteretur; non oportere sese a populo Romano in suo jure impediri.

Uw. Co się tyczy słów *dicendi*, które przytaczają mowę §. 587 zależną, używa się *inquam*, przytaczając mowę prostą, a *o* przytaczając mowę zależną, lubo *ut ait* także mowę prostą przytoczyć może. *Inquam* nigdy nie stoi przed przytoczonymi słowami, tylko zawsze po jednym lub kilku wyrazach, *np. Non recte, inquit, hoc dixisti.*

2. Zdania główne, które się w polskiem §. 588 przytaczają spójnikiem *że*, a do których także należą zdania następne ze spójnikami: *nam, enim, igitur, itaque, ergo, sed, autem, vero, verum*, gdyż one zawierają dalszy ciąg zdania głównego, wyrażają się w mowie zależnej:

a) przez *accusat. c. infin.*, kiedy przytaczają proste zdanie ze spójnikiem *że*, *np.*

Accusator dixit: puellam domi suae esse natam, furtoque inde in domum Virginii translata, suppositam ei esse. Id se indicio compertum afferre, probaturumque. Itaque dominum sequi puellam oportere.

b) Rozkazy, życzenia, przestrogi przy-§.589 taczają się w *conjunct. z ut* lub bez tegoż, mianowicie zawsze bez *ut*, kiedy już jakieś zdanie w *acc. c. inf.* poprzedziło; z a k a z y wyrażają się spójnikiem *ne*. W polskiem tłumaczymy takie zdania przez *niechaj*, ażeby *np.*

Scipio militibus dixit: irent secum extemplo armati, fortiter pro patria pugnarent, neve nominis Romani obliviscerentur. Takowe zdania stoją zwykle bez *ut*, kiędy słowo główne znaczy powiedzieć, jeżeli zaś ma wyrażać znaczenie: kazać, żądać, stoi *ut*.

c) Pytania prawdziwe t. j. takie, na które §. 590 się odpowiedzi spodziewamy, wyrażają się przez *conj.* zależny od wyrażonego lub domyślnego *quaesivit* itp. np.

Caesar dixit: Ariovistum, se consule, cupidissime populi Romani amicitiam appetisse; cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum judicaret?

Pytania zaś krasomowskie, t. j. takie, które są twierdzeniem w formie pytania, wyrażają się przez *accus. c. infin.* np.

Cogitavit Caligula etiam de Homeri carminibus abolendis. Cur enim sibi non licere, dicens, quod Platoni licuisset, qui eum e civitate sua ejecerit?

3. Zdania poboczne, a zatem zdania §. 591. poprzednie ze spójnikami *postquam, ubi, quia, quoniam, quum, si, quamquam* itp.; zdania zamiarowe i skutkowe ze spójnikami *ut, ne, quo, quin, quominus* i zdania wtrącone z relatywami *qui, quae, quod, ubi, quando* itp. kładą się w *conjunct.* jeśli są częścią mowy, którą opowiadający przytacza, jeśli zaś zdanie pośrednie jest tylko dodatkiem autora dla bliższego wyjaśnienia, kładzie się *indicat.* np.

Divico ita agit: Si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helyetios, ubi eos Caesar constituisset, atque esse voluisset. Quod improvise unum pagum adortus esset, quum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suae magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Przeciwnie: Caesari nuntiat, Sulmonenses, quod oppidum a Corfinio septem millium intervallo abest, cupere ea facere, quae vellet.

Uw. Czasem zdania poboczne z zaimkami względnymi uważają się za kontynuacją zdań głównych, jak gdyby *qui* stało zamiast *et hic*, i w takim razie następuje po nich *Acc. c. Inf.* np. Themistocles apud Lacedaemonios liberrime professus est, Athenienses suo consilio deos patrios muris sepsisse. Nam illorum urbem ut propugnaculum oppositam esse barbaris, apud quam iam bis classes regias fecisse naufragium.

Pronomina które mówiący w *oratio obliqua* do samego siebie odnosi, zamieniają się na *reflexivum sui sibi se* i odpowiada-
jące *suus sua suum*.

4. Pod względem następstwa czasów §. 593 w mowie zależnej uważać należy, że ponieważ słowa przytaczane w takowej mowie zależne są od poprzedzającego słowa *dicendi*, które stanowi słowo główne; przeto wszystkie czasy do czasu tegoż słowa *dicendi* zastosować należy. I tak:

a) czasy zdań głównych zostają te same w mowie zależnej, co były w mowie prostej, t. j. czynność trwająca wyraża się przez *infin. praes.*, czynność przeszła oddaje się przez *infin. perf.* a czynność przyszła przez *inf. fut. np.*

Dicit lub dixit, se eum rogare, rogasse, rogaturum esse.

b) Czasy zdań pobocznych zastosować się §. 594. koniecznie muszą do czasu słowa *dicendi* według prawideł o następstwie czasów. Jeśli więc słowo *dicendi* stoi w *praes.* lub *ful.*, to zdania poboczne stać muszą w *praes.* lub *perf.* Jeśli zaś słowo *dicendi* stoi w jakim czasie przeszłym, co się w historycznym opowiadaniu najczęściej zdarza, wtedy wszystkie czynności, które w mowie prostej dla mówiącego są teraźniejszemi lub przyszłemi, stają się w mowie zależnej dla opowiadającego przeszłemi i wyrażają się przez *imperf.*, wszystkie zaś czynności, które w mowie prostej są przeszłemi, stają się w mowie zależnej zaprzeszłemi i wyrażają się przez *plusquamperf.* A zatem: *praesens, futurum simpl.* zamienia się na *imperf.* a *fut. periphr. praes.* na *fut. periphr. praet.*, *imperf. perf.* i *futur. exact* zmienia się na *plusquamperf. np.*

Ariovistus respondit: Magnam Caesar injuriam facit, qui suo adventu vectigalia mihi deteriora facit. Aeduis obsides non reddam, neque iis, neque eorum sociis injuria bellum inferam, si in eo manebunt, quod convenit, stipendiumque quotannis pendunt: si id non fecerint, longe iis fraternum nomen populi Romani aberit. W mowie zależnej:

Ariovistus respondit: Magnam Caesarem injuriam facere, qui suo adventu vectigalia sibi deteriora faceret. Aeduis se obsides redditurum non esse, neque eorum sociis injuria bellum illaturum, si in eo manerent, quod convenisset, stipendiumque quotannis penderent; si id non fecissent, longe iis fraternum nomen populi Romani affuturum.

Uw. 1. Do wyrażenia zdania ogólnego, które do §. 595. każdego czasu zastosowane być może, używa Łacinnik (po słowie *dicendi*, stojącym w czasie przeszłym) już to *praes.* i *perfect.* nie mając tyle względu na mówiącego, jak raczej na myśl samą, już to *imperf.* i *plusquamperf.*, kiedy się zdanie takie odnosi do mówiącego, np. *Crebro Octavianus jactabat, sat celeriter fieri, quidquid fiat satis bene.* Przeciwnie: *Ariovistus respondit: Jus esse belli, ut qui vicissent, iis quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent.*

Uw. 2. Jak w zwyczajnem opowiadaniu używają histo- §. 596 rycy *Praes. historicum* w miejsce *Perfect.* tak też i w mowie zależnej, chcąc rzecz uobecnić i żywiej wystawić, kładą *Praes.* i *Perfect.*, przeplatając te czasy często regularnem *Imperf.* i *Plusquamperf.* np. *Ariovistus respondit: Si per populum Romanum stipendium remittatur et dediti subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi Romani amicitiam, quam appetierit.* A zaraz znów potem: *Se prius in Galliam venisse, quam populum Romanum. Quid sibi vellet? Cur in suas possessiones veniret? Ut ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret, sic item nos esse iniquos, qui in suo jure se interpellaremus.*

Tym bardziej więc, kiedy słowo *dicendi* stoi także w *Praes. histor.* w zdaniach pobocznych mowy zależnej może następować *Praes.* i *Perf.* lubo zwyczajnie jednak *Imperf.* i *Plusquamperf.* np. Tam demum *Liscus proponit: Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valet, qui privati plus possint, quam ipsi magistratus.* Przeciwnie: *Divico ita cum Caesare agit: Si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset, atque esse voluisset; sin bello persequi perseveraret, reminisceretur et veteris incommodi populi Romani et pristinae virtutis Helvetiorum.*

Uw. 3. W zdaniach warunkowych stósuja się czasy §. 597 do natury warunku, t. j. w warunkach podobnych kładzie się *Praes.* i *Perf.* w niepodobnych *Imperf.* i *Plusquamperf.* lubo zamiast *Praes.* w warunkach podobnych używane też jest *Imperf.* np. *Ariovistus respondit: Si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere.* (Prosto: *Si quid mihi a Caesare opus esset, ad eum venissem; si quid ille vult, illum ad me venire oportet.* Lubo znów: *Caesar centuriones incusavit: Si quos adversum proelium com-*

moveret, hos, si quaerent, reperire posse, Ariovistum magis ratione et consilio, quam virtute vicisse.

Uw. 4. Ten, z czyjej myśli powód się przytacza, jest wła- §. 598
ściwym Subjektem rządzącego zdania co do sensu, choć nie
podług grammatycznej składni, np. *Socrates accusatus est*
quod corrumperet juventutem, quod z Conjunct., ponieważ
się przywodzi myśl Ateńczyków, którzy tak twierdzili, któ-
rzy to za przyczynę skargi podawali, jakoż może się to
zdanie przemienić na: *Athenienses accusarunt Socratem,*
quod corrumperet.

Imięsłowy *Participia.*

A. 1. Imięsłów *participium* jest ze słowa §. 599.
uformowany przymiotnik. Jako słowo zatrzymuje rząd
słowa, np. należy do czynnej lub biernej formy, ozna-
czając czynność albo trwającą niedokonaną, albo już
skończoną dokonaną:

Socratis morti illaerimari soleo, Platonem legens.

Caesar cohortatus suos milites, proelium commisit.

2. Jako przymiotnik przybiera naturę imienia i mo-
że nawet oznaczać przymiot ogólny, ciągle trwający
(patrz *genit. przym.*) a zamieniwszy się na zupełny
przymiotnik, może się i stopniować: *amans, amantior,*
amanatissimus, najczęściej z genit. Zob. *gen. § 410* Toż
samo rozumie się o *particip.* na *bundus* (patrz §. 284)

Atque ita velut gratulabundus patriae exspiravit.

Uw. 1. Jeżeli *participia* podobnie jak *gerundia* otrzy- §. 600
mują bliższe okryślenie, to niem jest *adverb.* ponieważ *par-*
ticip. zatrzymuje naturę słowa; mówi się więc zwykle: *for-*
titer factum, sapienter dictum.

Uw. 2. Słowa *juro, coeno, poto, prandeo,* jakoteż *ver-* §. 601
ba neutropassiva: soleo, gaudeo, fido, także *odi i taedet*
mają *participia perf.* w czynnem znaczeniu:

juratus, pransus, coenatus, potus
ausus, gavisus, solitus, fisus, confisus
exosus, perosus, pertaesus.

Uw. 3. U niektórych słów *deponentiów* używa się *particip.*
perf. wyjątkowo w znaczeniu biernem, zamiast zwyczaj-
nego czynnego zob. §. 194.

<i>adeptus</i>	<i>dimensus</i>	<i>exsecratus</i>	<i>partitus</i>
<i>comitatus</i>	<i>emensus</i>	<i>interpretatus</i>	<i>perfunctus</i>
<i>commentatus</i>	<i>effatus</i>	<i>meditatus</i>	<i>periclitatus</i>
<i>complexus</i>	<i>ementitus</i>	<i>metatus</i>	<i>populatus</i>
<i>confessus</i>	<i>emeritus</i>	<i>moderatus</i>	<i>depopulatus</i>

contestatus expertus opinatus stipulatus
detestatus inexpertus pactus testatus

Uw. 4. *Particip. perf. pass.* ze słowem *habere* kładzie się po słowach: poznać, postanowić, o czynności jeszcze ciągle dotąd w skutkach trwającej: mam wiadomość, postanowienie: *cognitum habeo, persuasum habeo, constitutum habeo.* §. 602.

3. Polskie rzeczowniki słowne, jako: pisanie, budowanie wyrażają się w łacinie pospolicie przez *participia*:

a) przez *particip. perf.* jeżeli jest mowa o czynności już ukończonej, dokonanej, we wszystkich przypadkach, a osobliwie z przyimkami,

Post Christum natum po narodz. Chr. *ab urbe condita* od założenia miasta. *Major ex civibus amissis dolor quam laetitia fuis hostibus fuit. Scipio propter Africam domitam Africanus appellatus est,* a nawet bez przyimka: *literae recitatae* przeczytanie listu, *receptus Hannibal* przyjęcie Hannibala.

b) Albo przez *particip. fut. pass.* kiedy jest mowa o czynności trwającej (niedokonanej) albo dopiero nastąpić mającej, ale tylko *in casibus obliquis* w których to *particip* straciło znaczenie konieczności, gdy przeciwnie w *nom.* je zatrzymuje, (patrz §. 207.) *in urbe condenda* w czasie zakładania miasta.

Regulus captus a Poenis de captivis commutandis względem zamiany niewolników *Romam missus est. Peritus reipublicae gerendae* sprawowania. *Missus ad naves comparandas. Octavianus Augustus de reddenda republica bis cogitavit, sed in retinenda perseveravit.*

4. *Particip. fut. act.* stoi szczególnie przy §. 605. słowach poruszenie znaczących, dla wyrażenia zamiaru albo celu, gdzie się też *ut* albo *qui* z *conj.* albo też *sup.* na *um* położyć może.

Alexander Hephaestionem in regionem Bactrianam misit, comeatus in hiemem paraturum (patrz *Sup.* 3.)

5. *Particip. fut. pass.* znaczy konieczność, §. 606. iż coś się stać powinno, *laudandus* mający być chwਾਲony, *godzien pochwały*, (patrz 207. i 208.)

Jeżeli *participium* uformowane jest od słowa czynnego, zatrzymuje rząd słowa np. *laudandum est virtutem*, lecz tylko dawniejsi nieklassyczni autorowie używają tej składni, z wyjątkiem zaś zamienia się *acc.* na

nominat. a *particip* przybiera rodzaj i liczbę rzeczownika, a zatem zamiast:

Aeternas quoniam poenas in morte timendum est; powie się lepiej:

quoniam aeternae poenae timendae sunt.

6. Particip. fut. pass. stoi po słowach: §. 607. dare, tradere, locare, mittere, suscipere, curare, permittere, relinquere etc.

dla wyrażenia zamiaru, w którym coś dajemy, w którym to połączeniu *curare* kazać znaczy.

Conon muros dirutos a Lysandro reficiendos curat (kazał odnowić). Pueris sententias ediscendas damus (do nauczania się). Clodius uberrimas provincias vexandas diripiendasque consulibus permisit.

Uw. Imięśłów, jak w polskim tak w łacińskim jest wła- §. 608 ściwie skróceniem czyli raczej ściąganiem zdania pobocznego t. j. środkowego (wtrąconego zob. pag. 131.) albo zdania poprzedniego (patrz pag. 132.) wyrażającego czas, przyczynę, warunek, zamiar itd. a zatem też przez takowe zdanie ze spójnikami lub z zaimkiem względnym *qui quae, quod* napowrót rozwiązywać się i tłumaczyć daje.

a) przez zdanie względne: *Odiosum sane genus hominum est, officia exprobrantium, prysługi wyrzucających t. j. którzy wyrzucają, qui exprobrant. Omnes aliud agentes, aliud simulantes perfidi, improbi, malitiosi sunt.* Horatius Cocles rem ausus est, plus famae habituram quam fidei.

b) Przez zdanie poboczne Adverbial. za pomocą spójnika *dum* lub *quum*. *Gubernator clavum tenens (—dum quum tenet) sedet in peppi. Tarquinius Superbus Ardeam oppugnans imperium perdidit* (gdy, podczas gdy.)

c) Particip. perf. rozwiązuje się przez *postquam* albo też *quum* *Pulsus Aristides patria Lacedaemona fugit, — quum patria pulsus esset v. postquam pulsus est. Profectis ab Illo Romanis Eumenes rex cum auxiliis occurrit.* To ściąganie i rozwiązywanie tyczy się tylko słów biernych i Deponentiów, mających particip. perf. Przez Activum nie da się taka participalna konstrukcyja wyrazić, ale szukać należy słowa blizkoznacznego Deponens np. *Imperator postquam urbem expugnavit, rediit*, wyrazi się przez *potior*: *imperator urbe potitus rediit* albo też na Passivum zamienić i w Ablat. absol. położyć.

d) Particip. praes. i perf. da się jeszcze rozwiązać przez *si* jeżeli, *quia* ponieważ, *quamquam* lobo.

Quid mihi, inquit Diogenes, ferarum laniatus oberit, nihil sentienti. Nihil affirmo, dubitans, plerumque et mihi ipsi dif-

fidens. Hephæstion longe omnium amicorum carissimus erat Alexandro, cum ipso pariter educatus. Risus interdum ita repente erumpit, ut eum cupientes tenere nequeamus (etsi, licet cupiamus).

Particip. fut. act. w miejscu zdań pobocznych adverbialnych w znaczeniu: gdy, ponieważ, lubo, używają łacińscy pisarze, ale nieklassycyści: plura locuturos abire nos jussit.

B. Ablativus absolutus vel consequentiae.

7. Kiedy Subjekt zdania pobocznego jest inny, jak zdania głównego, natenczas wraz z *participium* położyć się może w *ablat.* i to się nazywa *ablat. absolutus* albo *consequentiae*. Składnia ta więc używa się tylko w zdaniu pobocznem, najczęściej *adverbialnem*, kiedy takowe ma inny Subjekt, jak zdanie główne np,

Pythagoras Tarquinio Superbo regnante, in Italiam venit — cum regnaret, podczas gdy panował, wyrażone jest przez Particip. praes., bo jest mowa o czynności niedokonanej trwającej. Przeciwnie Ablat. z part. perf. o czynności dokonanej rozwija się przez *postquam* lub *quum*: Dione Syracensis interfecto, Dionysius rursus Syracusarum potitus est. Rozwija się nareszcie Ablat. absol. przez *si* jeżeli, *quia* ponieważ, *quamquam* lubo. Reluctante natura (— si reluctatur) irritus labor est. Fabricius sollicitari non poterat, ut ad Pyrrhum transiret, quarta parte regni promissa.

8. Stoi więc *ablat. absolutus* nie tylko dla §. 609. wyrażenia czasu i przyczyny: gdy, ponieważ, ale i w znaczeniu: jeżeli, lubo. W polskiem imięstów terażniejszy jako wyrażający czynność niedokonaną da się wyłożyć przez rzeczownik słowny, dodając: podczas, pod, za. Za imięstów przeszły, dodając po.

Solon et Pisistratus Servio Tullio regnante, gdy panował — za panowania) viguerunt. Nave fracta (gdy rozbity został — po rozbiciu) pauci incolumes evasere. Ilio expugnato po zdobyciu Il. Oriente sole ze wschodem słońca.

Uw. Ponieważ polski imięstów na szy podobnie jak i ac §. 610 tam się tylko używa, gdy w zdaniu pobocznem jest tenże sam Subjekt, co w zdaniu głównem; przeto wtenczas tylko przez Ablat. absol. da się wyrazić, gdy zdanie poboczne ma Objekt, który, zamieniwszy składnią czynną na bierną, da nowy Subjekt dla zdania pobocznego np. Gdy ojciec napomniał synów, odszedł — ojciec napomniawszy synów, odszedł; obydwa zdania mają wspólny Subjekt: ojciec; jednak zdanie to da się wyrazić przez Ablat. absol. bo zdanie poboczne ma Objekt: synów, który w lokucyi biernej na

Nominat. zamieniony, da nowy Subjekt, a zatem teraz oba zdania będą miały różne Subjekta: pater filiis monitis abiit. I ten przypadek w każdym słowie czynnem astósowanym być może, aby zastąpić miejsce imięsłowu przeszłego, na którym temu słowu zbywa. Ztąd się oraz pokazuje, że Verb. Deponens tak transit. jak intrans. mając particip. perf. obejdzie się bez tej pomocy, używając prostej partycypialnej składni: Pater hortatus filios abiit. Następujący więc przykład: Darius ex Asia in Europam exercitu trajecto Scythis bellum inferre decrevit, da się wyrazić przez deponens; cum exercitu transgressus.

Pamiętać więc trzeba, że gdy zdanie główne ma tenże sam Subjekt, co zdanie poboczne, Ablat. absol. miejsca mieć niemoże, tylko zwyczajna partycypialna składnia albo rozwiązana za pomocą stósownego spójnika: Dionysius cultros metuens (nie metuente) tonsorios, v. quod cultros tonsorios metuebat, candenti carbone sibi adurebat capillum. Nawet choćby i obydwie zdania miały różne Subjekta, ale gdyby Subjekt zdania pobocznego mieścił się in casu obliquo w zdaniu głównem, natenczas także tej składni użyćby nie można: Caesare mortuo summi honores ei habiti sunt, lecz powiedzieć należy Caesari mortuo summi honores habiti sunt.

9. W miejscu *participiów* mogą stać pewne §. 611 *substancj.* wyrażające czynność słowa, jako: *dux, comes, adjutor, auctor, testis, iudex, magister, magistra*, także wyrazy urząd znaczące: *rex, consul, imperator, praetor.*

Natura duce — natura ducente za przewodnictwem natury, comite fortuna za comitante, Cicerone consule za konsulatu Cicerona, me duce pod moim przywodem. Quod Deo teste promiseris, id tenendum est. Bellum gallicum C. Caesare imperatore gestum est. Natus est Augustus Cicerone et Antonio consulibus.

10. A ponieważ właściwie nie używa się *particip. praes.* od słowa *esse*, przeto często nawet *adject* miejsce jego w *ablat. absol.* zastępować musi.

Deo propitio, invita Minerva, sereno coelo. Romani Hannibale vivo (za życia) nunquam se sine insidiis futuros arbitrabantur.

11. *Ablat. absolutus* składa się niekiedy §. 613. zwłaszcza u historyków z samego *partic. perf. pass.* a następujące całe zdanie uważać należy jako do niego należący rzeczownik.

Hannibal cognito (dowiedziawszy się) insidias sibi parari fu-

ga salutem quaesivit. Najczęściej przy wyrazach *audito*, *nuntiatio* dowiedziawszy się, oznajmiwszy.

Gerundium.

1. *Gerundium* jest co do formy *neutr. par-* §. 614. *icipii fut. pass.* odmieniające się przez przypadki. Zastępuje ono *in casibus obliquis* miejsce *infin. act. praes.* rzeczownie wziętego, czyli naszego rzeczownika słownego. Zatrzymuje naturę słowa i rządzi tym samym przypadkiem co słowo np.

Pisanie *scribere*, pisania *scribendi* (*peritus*) *epistolam scribendi peritus*, *illud ediscendo scribendoque commune est*, *amicitia dicta est ab amando*. Przybiera więc *Gerundium* także adverb. nie adject. *beate vivere genit. beate vivendi* szczęśliwego życia.

2. *Gerundium* zwykło się zamieniać na *part.* §. 615 *fut. pass.* zwane w takim razie *gerundivum*, jeżeli słowo rządzi *accusat.* W takim razie rzeczownik mający stać w *acc.* przybiera przypadek *gerundii*, a *gerundium* zamienione na *particip. fut. pass.* czyli *gerundivum* zgadzać się z nim powinno w rodzaju, liczbie i przypadku, np.

Consilium scribendi (*Genit.*) *epistolam*, zamieni się na *Gerundivum: consilium scribendae epistolae, ars civitatem regendi na ars civitatis regendae*. *Dat legendo orationem—legendae orationi. Acc. ad legendum orationem—ad legendam orationem. Abl. legendo orationem—legenda oratione*. Zamiana ta w *Genit.* i *Ablat.* jest zwyczajna w *Dat.* konieczna, w *Accus.* prawie zawsze używana.

Galli retinent immanem consuetudinem hominum immolatorum. Voluptates omite majorum voluptatum adipiscendarum causa, et dolores suscipe majorum dolorum effugiendorum gratia. Trojani locum quaerunt condendae urbi. Exercenda est memoria ediscendis sententiis et versibus.

Uw. 1. Zamiana ta tam tylko użyć się nie da, gdzie §. 616. względem rodzaju zachodzi wątpliwość; mianowicie gdy *Acc.* przy *Gerund.* jest *Neutrum* *pro-nominis* v. *adjectivi*, ponieważ formy męskie i nijakie w *Genit. Dat. Ablat.* są równe a zatem *Neutrum* nie byłoby w tych przypadkach widoczne, np. *studium illud efficiendi, cupido plura cognoscendi, nie plurium cognoscendorum.*

Uw. 2. *Gerundia* rządzące innym przypadkiem, jak *Acc.* §. 617 *parcendum est hostibus*, nie przypuszczają takiej zamiany. Tylko słowa: *utor, fruor, fungor* i *potior* przybierają tę bierną składnią: *omnia bona ei utenda ac possidenda tra-*

didit. Justitiae fruendae causa videntur olim bene morati reges constituti, ponieważ te słowa niekiedy i w zwyczajnej mowie z Acc. położone znajdujemy.

3. Genitivus Gerundii. Genitivus stoi po §. 618. *adjectivach* względnych (patrz *genit.* §. 408) jakoteż po rzeczownikach: *ars, consilium, consuetudo, cupiditas, facultas etc.* osobliwie zaś *causa i gratia*.

Epaminondas studiosus erat audiendi, homines cupidi sunt omnia spectandi et cognoscendi. Non laudandi sed vituperandi causa haec diximus. Beate vivendi cupiditate incensi omnes sumus. Ludendi est quidam modus retinendus. Parsimonia est scientia vitandi sumptus supervacuos aut ars re familiari moderate utendi.

Uw. 1. Kiedy słowo rządzi Acc. zwyczajniejsza jest bier- §. 619 na skład, czyli Gerund. Inita sunt consilia urbis delendae, civium trucidandorum, nominis Romani extinguendi (patrz wyżej)

Uw. 2. Niektóre Subst. stojące zwykle z Genit. Gerund. §. 620 mogą także łączyć się z Infin. a mianowicie przy wyrazie tempus est np. tempus est abeundi, tempus est diceadi, albo tempus est dicere, abire, czas jest odejść.

Uw. 3. Przy Genit. zaimków osobistych tui, sui, vestri, §. 621 kończy się zawsze Part. fut. pass. zawsze na di bez względu na to, do jakiego rodzaju lub liczby należy: tui (fem.) videndi est copia in castra venerunt sui purgandi causa.

4. Dativ. gerund. stoi na pytanie: do czego §. 622 zdolny, w jakim celu, w jakim zamiarze, najzwyczajniej po *adjectivach*: *utilis, noxius, aptus, idoneus, par*, i po słowie *esse* w znaczeniu: być zdatnym do czego, także po wyrazach: *studere, intentum esse, tempus impendere, operam dare*.

Aqua utilis est bibendo. Non omne anni tempus idoneum est serendo et plantando. Experienda res in uno aut altero est, sit ne aliquis plebejus ferendo magno honori. Brutus cum studere revocandis regibus liberos suos comperisset, securi eos percussit. Powtarzamy tutaj powyżej daną regułę (patrz §. 615), że kiedy ma stać Objekt przy Dat. Gerund. należy go zawsze przemienić na Gerundivum t. j. na bierną składnię, a zatem nie tempora demetendo fruges, lecz zawsze demetendis frugibus.

Ze przy tych adj. zamiast Dat. może się także położyć ad z acc. Gerund. utilis bibendo v. ad bibendum rozumie się samo przez się.

Uw. Dat. Gerundii stoi nadto przy urzędach dla wyrażenia ich powołania: Albani duce bello gerendo creaverunt. Triumviri reipublicae constituendae, Decemviri legibus scribendis.

5. Accus. Gerund. zależy zwykle od przy- §. 623 imków, pospolicie *ad do, inter* wśród, niekiedy *ob* dla,

ante przed i *circa*. Zamiana na składnię bierną (*Gerundivum*) zwyczajną, kiedy to *gerund.* ma przy sobie Objekt.

Breve tempus aetatis satis longum est ad bene beateque vivendum. Mores puerorum se inter ludendum simplicius delegunt. Objekt w acc. przy tym *Gerund.* jest dość rzadki, bo się zwykle na *Gerund.* zamienia: *Missus ad comparandas naves*, zob. wyżej.

6. a) *Ablat. gerund.* stoi albo bez przyimka §. 624 na pytanie *czem, przez co?*

Hominis mens discendo alitur et cogitando. Socrates percontando atque interrogando elicere solebat eorum opinionem, quibuscum disserebat.

W następującem połączeniu tłómaczy się przez nasz imię-słów na *ąc.*

Injurias ferendo, majorem laudem, quam ulciscendo mereberis. Themistocles maritimos praedones consecrando mare tutum reddidit. Nihil agendo homines male agere discunt.

b) *Ablat. gerund.* stoi z przyimkami *a, de, ex, in.* *Multa de bene beateque vivendo a Platone disputata sunt. Prudentia ex providendo appellata est. Saepe plus in metuendo mali est, quam in ipso illo, quod timetur.*

Uw. Jeżeli przy tym *Gerund.* ma stać Objekt, natenczas §. 625 z przyimkami zawsze zamienia się na *Gerund.* in *scribendis litteris*, nie in *scribendo litteras*. Ab oppugnanda Neapoli Hannibalem absterruere conspecta moenia. *Multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis ac despiciendis rebus humanis.* Na pytanie zaś *czem* zwyczajnie choć niekoniecznie: *Omnis loquendi elegantia augetur legendis oratoribus et poetis.*

S u p i n u m.

1. *Supinum* na *um* stoi przy słowach poru- §. 626. szenie wyrażających do jakiego celu, jakimi są: *ire, proficisci, contendere, pergere, festinare, venire, mittere* *Cubitam ire iść spać, venatum ire, speculatum mittere wysłać na zwiady. Themistocles Argos habitatum concessit. Lacedaemonii Agesilaum bellatum miserunt in Asiam. Supinum to przybiera także rząd swego słowa. Hannibal defensum patriam revocatus est.*

Uw. Tu należy sposób mówienia; *perditum ire* to samo co *perdere*.

Uw. Ponieważ *Supinum* na *um* mało jest w używaniu §. 627 przeto następujące sposoby mówienia zastąpić je mogą:

- a) ut albo qui z *Conjunct.* *legatus missus est ut pacem peteret v. qui pacem peteret,*
- b) *causa* z *Genit.* *Gerundii* albo *Gerundivi*: *legatus missus est pacis petendae causa,*

- c) ad z acc. ad pacem petendam,
 d) Particip. Fut. act. pacem petiturus.

2. *Supinum* na *u* w niektórych tylko slo- §. 628. wach używane stoi po niektórych *substant.* i *adject.* na pytanie: pod jakim względem:

- a) po rzeczownikach: *fas*, *nefas*, *opus*.

Humanus animus cum alio nullo, nisi cum ipso Deo, si hoc fas est dictu comparari potest. Videtis, nefas esse dictu miseram fuisse Maximi senectutem, Ita dictu opus est.

b) po *adjectiwach dignus, facilis, jucundus, turpis, incredibilis, utilis etc.* najczęściej tylko z następującemi *supinami*: *dictu, auditu, cognitu, factu, inventu, memoratu*.

Pleraque dictu quam re sunt faciliora. Incredibile illud est dictu. Quid est tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententis, gravibusque verbis ornata oratio?

Uw. Zamiast mało używanego *Supinum* na *u* pospolitsze są:

- a) ad z *Acc. Gerund. res facilis ad inveniendum,*
 b) *pass. res facile invenitur,*
 c) *Inf. rem invenire facile est.*

Przy *dignus* stać może, *qui* z *Conjunct.*

D o d a t e k,

Kalendarz Rzymski.

1. Rzymianie nie liczyli dni miesięcznych tak, jak my, od pierwszego aż do ostatniego, tylko oznaczali je trzema głównemi terminami w każdym miesiącu. Terminami temi były: *Calendae* pierwszy dzień miesiąca; — *Nonae* siódmy dzień w Marcu, Maju, Lipcu i Październiku, we wszystkich innych miesiącach piąty dzień; — *Idus* w wymienionych czterech miesiącach dzień piętnasty, we wszystkich innych trzynasty.*)

*) Powyższe cztery miesiące, po łacinie: *Martius, Majus, Julius, October* spamiętać można za pomocą wyrazu *Inmo* zawierającego cztery początkowe głoski tychże miesięcy. Ponieważ prócz tego wiedzieć należy ile dni każdy miesiąc zawiera, przeto za pomocą wyrazu *Ap-jun-se-no* pamiętajmy, że cztery miesiące *Aprilis, Junius, September, November*, mają 30 dni, wszystkie zaś inne 31 dni, prócz Lutego (*Fabruarius*) mającego tylko dni 28, a w roku przestępnym 29.

2. Nazwiska miesięcy są właściwie Przymiotnikami, i dlatego zgadzają się z rzeczonymi terminami w rodzaju, liczbie i przypadku np. *Calendis Junius*, 1. Czerwea, *Nonis Octobribus* 7. Października: *Idibus Septembribus* 13. Września.

3. Wszystkie dni miesiąca leżące pomiędzy owemi trzema terminami liczą się wstecz od wyższego terminu za pomocą przyimka *ante*; przyczem uważać należy, że i dzień terminu, od którego się w tył rachuje, także się wlicza. A zatem: *tertio die ante Idus Octobris*, jest dnia 13. Października. — Pierwszy dzień przed głównemi terminami wyraża się przez: *pridie Calendas*, *pridie Nonas*, *pridie Idus*; drugi dzień przed temiż terminami jest: *tertius (ante) Calendas*, *tertius (ante) Nonas*, *tertius (ante) Idus*, ponieważ się i dzień terminu także wlicza.

4. Ponieważ Luty w roku przestępnym ma dni 29, przeto dzień 24. tegoż m., który jest *sextus ante Calendas Martias* liczył się w takim roku dwa razy i ztąd nazywał się *bissextus*, a rok przestępny *annus bissextus*.

5. Uważać jeszcze należy, że zamiast zupełnej formy, np. *die tertio ante Calendas Martias* mówiono tylko: *tertio Calendas Martias*, wypuszczając *die* i *ante*, albo nawet przestawiając wyrazy mówiono *ante diem tertium Calendas Martias* itp.

6. Następująca tablica wykazuje kalendarz Rzymski w porównaniu z naszym.

Objaśnienie.

Ostatnie arkusze niniejszej Grammatyki, zaczawszy od strony 160. wypracowane są przez Dra. Cegielskiego, autora Grammatyki greckiej. Za tę pracę, stanowiącą największą zaletę tego dziełka, czuję składam Uczonemu Mężowi podziękę.

A. P.

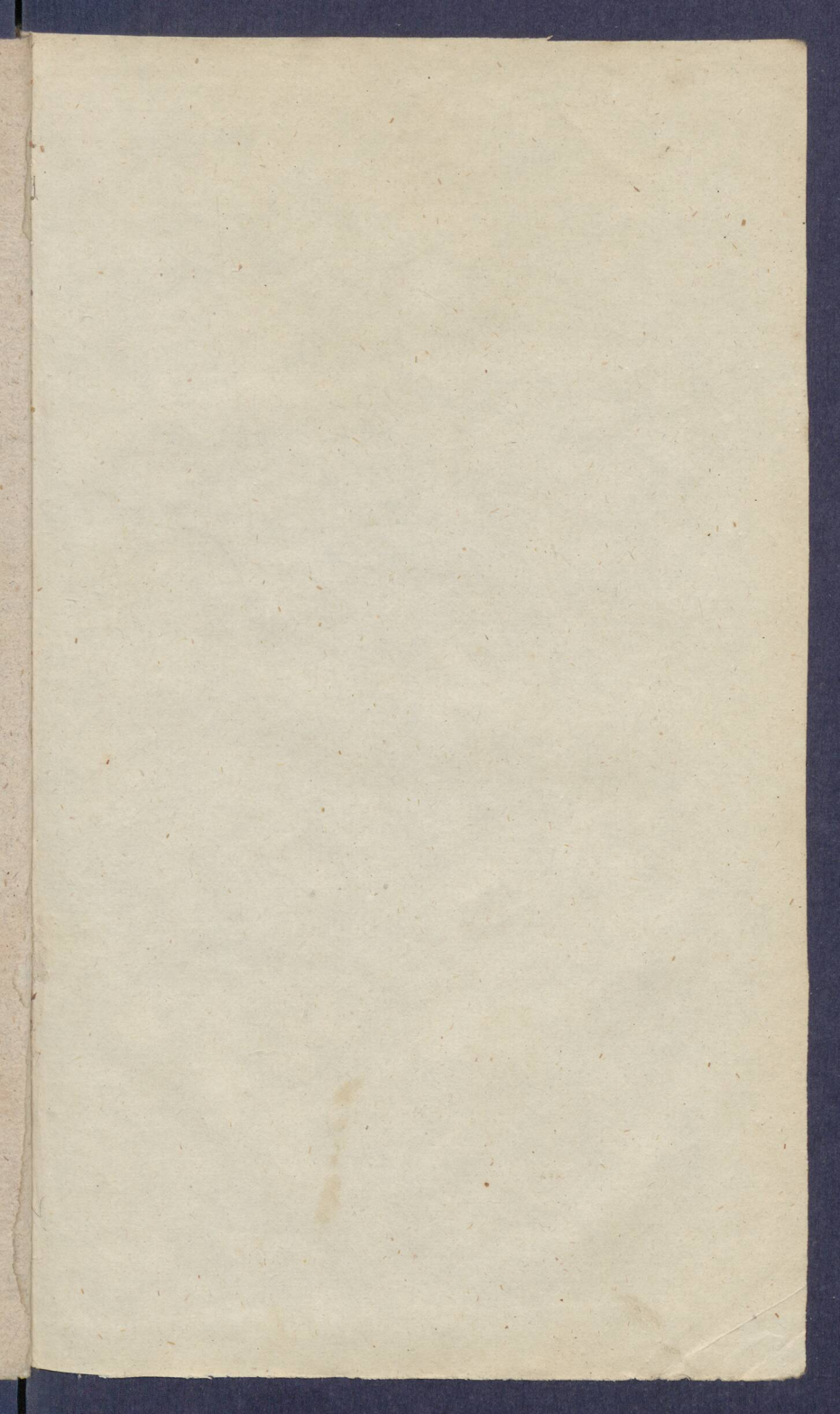
Dzień naszego miesiąca.	<i>Martius Ma- jus, Julius i October</i> maja 31 dni.	<i>Januarius Augustus i December</i> maja 31 dni.	<i>Aprilis, Ju- nius Septem- ber i Novemb.</i> maja 30 dni.	<i>Februarius,</i> ma 28 dni a co 4 laia 29 dni.
1	<i>Calendis</i>	<i>Calendis.</i>	<i>Calendis.</i>	<i>Calendis</i>
2	VI } ante	IV } ante	IV } ante	IV } ante
3	V } Nonas.	III } Nonas	III } Nonas	III } Nonas
4	IV } Nonas.	<i>Prid. Nonas.</i>	<i>Prid. Nonas</i>	<i>Prid. Nonas</i>
5	III } Nonas.	<i>Nonis.</i>	<i>Nonis</i>	<i>Nonis</i>
6	<i>Prid. Nonas.</i>	VIII } ante	VIII } ante	VIII } ante
7	<i>Nonis.</i>	VII } ante	VII } ante	VII } ante
8	VIII } ante	VI } Idus	VI } Idus	VI } ante
9	VII } Idus	V } Idus	V } Idus	V } Idus
10	VI } ante	IV } ante	IV } ante	IV } ante
11	V } Idus	III } ante	III } ante	III } ante
12	IV } ante	<i>Prid. Idus.</i>	<i>Prid. Idus</i>	<i>Prid. Idus</i>
13	III } ante	<i>Idibus.</i>	<i>Idibus</i>	<i>Idibus.</i>
14	<i>Prid. Idus.</i>	XIX } ante	XVIII } ante	XVI } ante
15	<i>Idibus.</i>	XVIII } ante	XVII } ante	XV } ante
16	XVII } ante	XVII } ante	XVI } ante	XIV } ante
17	XVI } ante	XVI } ante	XV } ante	XIII } ante
18	XV } ante	XV } ante	XIV } ante	XII } ante
19	XIV } ante	XIV } ante	XIII } ante	XI } ante
20	XIII } ante	XIII } ante	XII } ante	X } ante
21	XII } ante	XII } ante	XI } ante	IX } ante
22	XI } ante	XI } ante	X } ante	VIII } ante
23	X } ante	X } ante	IX } ante	VII } ante
24	IX } ante	IX } ante	VIII } ante	VI } ante
25	VIII } ante	VIII } ante	VII } ante	V } ante
26	VII } ante	VII } ante	VI } ante	IV } ante
27	VI } ante	VI } ante	V } ante	III } ante
28	V } ante	V } ante	IV } ante	<i>Pridie Calen-</i>
29	IV } ante	IV } ante	III } ante	<i>das Martias</i>
30	III } ante	III } ante	III } ante	
31	<i>Pridie Calen- das, (naste- pującego miesiąca).</i>	<i>Pridie Calen- das (nastę- pującego mie- siąca).</i>	<i>Pridie Calen- das (nastę- pującego mie- siąca).</i>	

7

18
18

an Antiquary

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
UNIWERSYTETU A.M. w POZNANIU

499461

Wypożycza się
tylko do czytelní